

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

OLBA MANASTIRI

YAVUZ YEĞİN

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

NİSAN 2019

OLBA MANASTIRI

Yavuz YEĞİN

DOKTORA TEZİ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NİSAN 2019

Yavuz YEGİN tarafından hazırlanan "Olba Manastırı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Arkeoloji Anabilim Dalında Arkeoloji Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 9 / 04 / 2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yavuz YEGİN

09.04.2019

OLBA MANASTIRI
(Doktora Tezi)

Yavuz YEĞİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan 2019

ÖZET

“Olba Manastırı” başlıklı çalışma, Mersin İli Silifke İlçesi’ne 40 km uzaklıkta bulunan antik bir yerleşim merkezi olan Olba kentindeki Erken Hıristiyanlık Dönemi manastır kompleksini konu etmektedir. Cilicia ve Isauria bölgesinin Erken Hıristiyanlık Dönemi’ne ait kilise sayısı bakımından zenginliği bilinmektedir. Bu yapıların pekçoğu yabancı ve yerli çok sayıdaki araştırmacı tarafından belgelenmiştir. Olba da bu yapıların çokluğu bakımından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Kentte çok sayıda kilisenin yanı sıra bir de manastır kompleksi bulunmaktadır. Aziz Basileus’un öğretilerine uygun bir şekilde inşa edilen manastır bölgede Alahan’dan sonra kazısı yapılan tek yapıdır. Bu nedenle kazı çalışmalarında ele geçen arkeolojik materyal tamamen özgün sonuçları içermektedir. Çalışmamızın amacı söz konusu yapıyı hem epigrafik, numismatik hem de arkeolojik veriler bağlamında değerlendirmektir. Ele geçen küçük buluntuların yanında yapının mimari dekorasyonu konusunda önemli bilgiler sunan mimari plastik taş elemanlar manastırın bölge örnekleri içindeki yeri ve önemini anlamamızı sağlamaktadır. Birkaç mermer örnek dışında tamamı yörenin yerel malzemesi kireç taşından üretilen bu eserlerin bazıları tamamen bölgeye özgü özellikler göstermektedir. Söz konusu eserlerin yapı tekniği ve inşası konusunda uzman oldukları bilinen Cilicia ve Isaurialı ustalar tarafından yapıldıkları düşünülmektedir. Arkeolojik kazılar sonucu ele geçen buluntular ışığında Olba Manastırı Cilicia ve Isauria bölgesindeki çağdaşı yapılar için önemli bir karşılaştırma örneği sunmaktadır.

Bilim Kodu : 118006

Anahtar Kelimeler : Olba Manastırı, Erken Hıristiyanlık, Cilicia ve Isauria, Mimari Plastik, Manastırcılık.

Sayfa Adedi : 399

Tez Danışmanı : Prof. Dr. A. Emel ERTEN

OLBA MONASTERY

(Ph. D. Thesis)

Yavuz YEĞİN

GAZİ UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

April 2019

ABSTRACT

The objective of this study is to elicit the early Christian monastery complex in Olba in Rough Cilicia which is located 40 km. away from modern Silifke, Mersin, Turkey. The Cilician and Isaurian regions, including Olba are known for a number of early Christian churches and many of these buildings were recorded by Turkish and foreign specialists in many publications. The monastery in Olba which was constructed based on the principles established by St. Basileus of Caesaerea, is the only monastic complex excavated in the region, except for the Alahan Monastery in Mut. The material from the excavations at Olba Monastery has utmost importance for this reason. The aim of our study is to evaluate the building history of the complex in the light of epigraphic, numismatic and archaeological evidence. The small finds from the excavations as well as the stone finds bearing architectural decoration provide data to establish the importance of the monastic complex of Olba within the region. Apart from a few marble examples, all architectural fragments were made of local limestone and reflect the regional characteristics. It could be possible to suggest that they were produced by local masons who were famous for their expertise as stone masters. The evidence provided by the excavations of the Olba Monastery reveal that the building complex was an important structure of its time comparable with its contemporary examples in the region.

Science Code : 118006

Key Words : Words: Monastery of Olba, Early Christianity, Cilicia and Isauria, Architectural Decoration, Monasticism.

Page Number : 399

Supervisor : Prof. Dr. A. Emel ERTEN

TEŞEKKÜR

Bu çalışma pekçok kişinin katkısı ile hazırlandı. Öncelikle bugünlere gelmemde büyük emeği bulunan, tezimin danışmanlığını büyük bir özveri ve titizlikle yürüten ve her koşulda yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. A. Emel ERTEN'e kalpten teşekkür ederim. Bu camiada pek az kişinin yapabileceği bir şeyi yaparak, kendi çalışma konusunu bana veren, 2005 yılından bu yana tanımaktan büyük onur duyduğum, her zaman ve her koşulda yanımda ve arkamda duran saygıdeğer hocam Öğr. Gör. Murat ÖZYILDIRIM'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Kendisine olan minnettarlığım hayatım boyunca devam edecek. Tezimin görsel belgelemesini yapan, yıllardır Olba kazılarında birlikte çalıştığımız ve ağabeyim olarak gördüğüm Dr. Tuna AKÇAY'a teşekkürü bir borç bilirim. Bunun yanında Olba kazılarında yıllardır birlikte emek verdiğimiz isimlerini burada sayamacağım değerli dostlarıma, bu tezi yazmamıza vesile olan arkeolojik materyalin ortaya çıkmasını sağlayan emektar işçilerimize ve Olba halkına çok teşekkür ederim.

Yayınlarından tanıdığım ve en baştan bu yana tanımaktan büyük onur duyduğum, her soruma içtenlikle cevap veren ve beni yönlendiren sayın hocam Prof. Dr. Sema DOĞAN'a özverili tutumunun dolayı teşekkür ederim. Yine tez izleme komitemde yer alan ve destekleri ile her zaman yanımda gördüğüm Gazi Üniversitesi Arkeoloji Bölümü başkanı sayın hocam Prof. Dr. S. Yücel ŞENYURT'a teşekkürü borç bilirim. Öte yandan Desteği ve yakınlığı ile yanımda olan bölümümüzün kıymetli hocaları Doç. Dr. A. Fatma EROL, Doç. Dr. C. Merih EREK ve Doç. Dr. Atakan AKÇAY hocalarıma gönülden teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında yerli araştırmacılar kadar yabancı araştırmacılardan da büyük destek gördüm. Bunlar içinde mimari plastik konusunda sorduğum her soruya yakınlıkla yanıt veren Prof. Dr. Beat BRENK'e, ulaşamadığım kaynaklar konusunda desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Andreas PÜLZ'e, Olba Manastırı üzerine ilk çalışanlardan biri olan ve değerli yorumları ile beni yönlendiren Prof. Dr. Hansgerd HELLENKEMPER'e, yine kaynaklar konusunda değerli paylaşımlarından dolayı Doç. Dr. Philipp NIEWÖHNER ve Dr. Philipp PİLHOFER'e yakınlıkları dolayısıyla müteşekkirim. Gazi Üniversitesi'nde kıymetli paylaşımlarda bulunduğum dostum Arş. Gör. A. Emirhan Bulut'a ve tezimin harita çizimlerini yapan Ardahan Üniversitesi'nden Dr. Abdullah Akbaş'a çok teşekkür ederim. Tez yazma sürecimde gösterdiği anlayış ile her zaman yanımda olan kıymetli eşim Çiğdem SAVAŞ YEĞİN'e ve beni bu günlere getiren değerli anne ve babama müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xv
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xvi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OLBA'NIN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Coğrafi Konum	5
1.2. Tarihsel Süreç	7
1.3. Olba Kenti Araştırma Tarihçesi	12

İKİNCİ BÖLÜM

OLBA'DA HİRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

2.1. Hıristiyanlaşma Sürecinde Olba	15
2.1.1. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın Ortaya Çıkması ve Yayılımı.....	15
2.1.2. Aziz Paulus ve Hıristiyanlığı Yayma Çabaları	19
2.1.3. Cilicia'nın Hıristiyanlaşmasında Aziz Paulus ve Azize Thecla'nın Etkileri	21
2.1.4. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın Kabulü Sonrasında Isauria ve Olba	26
2.1.4.1 Egeria'nın Günlüğü	26
2.1.4.2. Kilise Örgütlenmesi ve Olba'nın Yeri.....	27

Sayfa

2.1.4.3. Kristolojik Tartışmalar ve Konsiller.....	29
2.1.4.4. Konsillerde Olba'nın Temsili.....	32
2.1.4.5. Hıristiyanlık Belgelerinde Olba.....	34
2.2. Arkeolojik Veriler Işığında Olba'da Hıristiyanlık.....	37
2.2.1. Olba'da Kiliseler.....	37
2.2.1.1 Mağara Kilise ve Önündeki Bazilika.....	39
2.2.1.2 Şehir Kilisesi.....	40
2.2.1.3. Mezar Kilisesi.....	42
2.2.1.4. Doğu Vadisi Kilisesi.....	42
2.2.1.5.Akropolis Kilisesi/Şapel.....	42
2.2.2. Olba'da Hıristiyan Mezarları.....	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**MANASTIR HAREKETİ**

3.1. Manastır Olgusu.....	47
3.1.1.Münzevi Yaşam ve İlk Münzeviler.....	47
3.1.2. Manastırların Erken Tarihi ve Aziz Antonius.....	53
3.1.3. Aziz Pachomius ve İlk Manastırlar.....	55
3.1.4. Suriye ve Filistin'de Manastır Hareketi.....	58
3.1.5.Anadolu'da Aziz Basileus Manastır Hareketi ve Manastırların Toplumsallaşması.....	60
3.2. Manastır Mimarisi.....	63

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**OLBA MANASTIRI**

4.1. Olba Manastırı'nın Kent İçindeki Konumu ve Tarihi.....	67
4.1.1.Manastır'ın Erken Evresi ve Roma Villası.....	74

Sayfa

4.2. Olba Manastırı'nda Yapılan Öncü Belgeleme Çalışmaları	77
4.3. Olba Manastırı Kazıları.....	79
4.3.1.Olba Manastırı'nda 2011 Dönemi Kazıları.....	79
4.3.2. Olba Manastırı'nda 2012 Dönemi Kazıları	80
4.3.3. Olba Manastırı'nda 2014 Dönemi Kazıları	82
4.3.4.Olba Manastırı'nda 2015 Dönemi Kazıları	84
4.3.5. Olba Manastırı'nda 2017 Dönemi Kazıları	84
4.3.6.Olba Manastırı'nda 2018 Dönemi Kazıları	85
4.4. Olba Manastırı Mimarisi.....	85
4.4.1. Merkez Mekânlar	91
4.4.1.2.Mahzen	91
4.4.1.3. Tonozlu Mezar.....	92
4.4.1.4. Anıtsal Merdiven:	92
4.4.1.5. Merkez Kilise:	93
4.5. Kuzey Kilisesi.....	93
4.5.1.Diakonikon	94
4.5.2.Prothesis	95
4.5.3.Apsis ve Synthronon	96
4.5.4.Kilisenin Ana Mekânı: Nef ve Yan Nefler.....	97
4.5.5.Nartheks	99
4.6. Şapel.....	100
4.7. Yemekhane –Trapeza- Refektorium	101
4.8. Sarnıç	106
4.9. İşlik Yapısı	106
4.10. Manastır Taban Döşemeleri.....	110
4.10.1. <i>Opus Sectile</i> Taban.....	110

Sayfa

4.10.2. Taş Levha Döşeme	113
4.10.3. Ana Kayadan Oluşturulmuş Taban	114
4.11. Manastırın Su Sistemi	115
4.12. Çatı Örtü Sistemi.....	116

BEŞİNCİ BÖLÜM**OLBA MANASTIRI TAŞ ELEMANLARI**

5.1.Mimari İşlevli Taş Elemanlar	119
5.1.1.Olba Manastırı Sütun Başlıkları ve Özellikleri	120
5.1.2. Olba Manastırı Sütun Kaideleri.....	133
5.1.3. Olba Manastırı Sütun Gövdeleri ve Diğer Mimari Elemanlar	134
5.2. Olba Manastırı Liturjik İşlevli Taş Elemanlar	136
5.2.1.Levhalar.....	137
5.2.1.1. 5-6. yüzyıl Bizans Levhalarının Genel Özellikleri	137
5.2.1.2. Olba Manastırı'ndan Levhalar	144
5.2.2.Olba Manastırı'nda Liturjik Mekânlara Ait Plastik Elemanlar	146
5.2.2.1. Templon Payeleri.....	146
5.2.2.2.Ambon'a Ait Parçalar	152
5.2.2.3.Altar'a Ait Parçalar.....	156

ALTINCI BÖLÜM**OLBA MANASTIRI BULUNTULARI**

6.1. Seramik Buluntular (Resim. 6.1.)	161
6.2. Cam Buluntular: (Resim 6.2.).....	162
6.3. Metal Buluntular: (Resim 6.3.)	164
6.4.Sikkeler (Resim 6.4.)	167

	Sayfa
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	169
KAYNAKLAR.....	179
KATALOG.....	197
OLBA MANASTIRI TAŞ ELEMANLAR KATALOĞU.....	198
MİMARİ İŞLEVLİ TAŞ ELEMANLAR.....	199
EKLER.....	356
Ek 1- Resimler Listesi.....	357
EK 2- Şekillerin Listesi.....	389
EK-3 Haritaların Listesi.....	396
ÖZGEÇMİŞ.....	399

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1.1. Olba akropolisinin görünüşü (Tuna Akçay)	357
Resim 1.2. Zeus Olbios Tapınağı (Tuna Akçay).....	357
Resim 1.3. Tiyatro, Nymphaeum ve Aquaeductus (Tuna Akçay)	358
Resim 2.1. Azize Thecla Kutsal Alanı (Tuna Akçay).....	359
Resim 2.2. Mağara Kilise ve önündeki bazilika (Tuna Akçay)	359
Resim 2.3. Olba Şehir Kilisesi (Tuna Akçay).....	360
Resim 3.1. Kumran Vadisi	360
Resim 3.2. Azize Katherina Manastırı	361
Resim 4.1. Olba Manastırının kazılar öncesi ve sonrası görünüşü (Tuna Akçay).....	362
Resim 4.2. Manastırın Erken Kullanım evresine ait Roma taban mozaiği (Tuna Akçay).....	363
Resim 4.3. Semavi Eyice tarafından çekilen manastıra ait görsel (Semavi Eyice, 1976)	364
Resim 4.4. Olba Manastırı 2011 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	364
Resim 4.5. Olba Manastırı 2012 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	365
Resim 4.6. Olba Manastırı 2014 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	365
Resim 4.7. Olba Manastırı 2015 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	366
Resim 4.8. Olba Manastırı 2017 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	367
Resim 4.9. Olba Manastırı 2018 kazılarından görsel (Tuna Akçay).....	368
Resim 4.10. Olba Manastırı Merkez Mekanları (Tuna Akçay)	368
Resim 4.11. Mahzen (Tuna Akçay)	369
Resim 4.12. Tonozlu Mezar (Tuna Akçay).....	370
Resim 4.13. Tonozlu mezar içindeki üç kabir (Tuna Akçay)	370
Resim 4.14. Anıtsal Merdiven (Tuna Akçay)	371
Resim 4.15. Olba Manastırı Merkez Kilisesi (Tuna Akçay)	371

Resim	Sayfa
Resim 4.16. Alt Kat Güney Odası (Tuna Akçay).....	372
Resim 4.17. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi (Tuna Akçay).....	373
Resim 4.18. Diakonikon (Tuna Akçay).....	374
Resim 4.19. Röliker Haznesi (Tuna Akçay).....	374
Resim 4.20. Prothesis (Tuna Akçay).....	375
Resim 4.21. Apsis (Tuna Akçay).....	375
Resim 4.22. Synthronon (Tuna Akçay).....	376
Resim 4.23. Ana Nef ve Yan Nefler (Tuna Akçay).....	377
Resim 4.24. Nartheks (Tuna Akçay).....	377
Resim 4.25. Nartheks altındaki mezarlar (Tuna Akçay).....	378
Resim 4.26. Şapel (Tuna Akçay).....	378
Resim 4.27. Yemekhane Bölümü (Tuna Akçay).....	379
Resim 4.28. Yemekhane Bölümünde açığa çıkarılan odalar (Tuna Akçay).....	379
Resim 4.29. Kutsal Su kaynağı: Ayazma (Tuna Akçay).....	380
Resim 4.30. Yemekhane bölümünde açığa çıkarılan kanal (Tuna Akçay).....	381
Resim 4.31. Yemekhane, ayazma, tekne ve diğer manastır mekânları arasındaki bağlantı.(Tuna Akçay).....	381
Resim 4.32. Sarnıç (Tuna Akçay).....	382
Resim 4.33. Manastır Şarap İşliğı (Tuna Akçay).....	382
Resim 4.34. Opus sectile taban döşeme örneğı (Tuna Akçay).....	383
Resim 4.35. Taş Döşeme Levha Örnekleri (Tuna Akçay).....	383
Resim 4.36. Taban olarak ana kaya kullanımı (Tuna Akçay).....	384
Resim 4.37. Manastır çatı kiremitleri (Mert Uğur-Ayşegül Türk).....	385
Resim 4.38. Olba Manastırı kazıları sonrası açığa çıkarılan mekanların tümünün işaretli görseli. (Tuna Akçay).....	386
Resim 6.1. Olba Manastırı Seramik Buluntular.....	386

Resim	Sayfa
Resim 6.2. Olba Manastırı Cam Buluntular (Prof.Dr.Emel Erten-Emine Akkuş Koçak).....	387
Resim 6.3. Olba Manastırı Metal Buluntular (Tuna Akçay).....	388
Resim 6.4. Olba Manastırı Sikke Buluntular (Tuna Akçay).....	388

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. Keil-Wilhelm tarafından oluşturulan manastıra ait ilk plan (Keil-Wilhelm, 1931: 86-87, fig:116).....	389
Şekil 4.2. Hellenkemper-Hild tarafından oluşturulan plan (Hellenkemper-Hild, 1986:63)	390
Şekil 4.3. Stephen Hill tarafından oluşturulan plan(Hill, 1996: s.252, fig:55).....	390
Şekil 4.4. Özyıldırım-Ünalın tarafından yüzey araştırmaları sonrası oluşturulmuş plan (Özyıldırım-Ünalın, 2011:164, lev.9).....	391
Şekil 4.5. 2011 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	391
Şekil 4.6. 2012 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	392
Şekil 4.7. 2014 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	393
Şekil 4.8. 2015 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	394
Şekil 4.9. 2017 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	395
Şekil 4.10. 2018 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı.....	395

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1.1. Cilicia haritası ve Olba'nın konumu.....	396
Harita 1.2. Olba akropolisi ve etrafındaki vadiler	397
Harita 1.3. Olba merkezli yol ağı	397

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar açıklamalarıyla birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
cm	santimetre
m	metre
Kısaltmalar	Açıklama
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Edt.	Editör
Env. No.	Kazı Envanter Numarası
Fig.	Figür
Kat. No.	Katalog Numarası
MAMA	Monumenta Asiae Minoris Antiqua
MÖ	Milattan önce
MS	Milattan sonra
Res.	Resim
Res. No.	Resim Numarası
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı / Ve diğerleri

GİRİŞ

Doğu Dağlık Cilicia sınırları içinde yer alan Olba, 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarından itibaren çok sayıda yabancı gezgin ve araştırmacının dikkatini çeker. Olba'da 2001 yılından bu yana yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları daha önce sadece bir takım epigrafik kayıtlar ve araştırmacıların momograflarında bahsi geçen bu kenti yerleşim tarihi ile çok daha ayrıntılı tanımamızı sağlamaktadır. Çalışmalar özellikle Olba'da Prehistorik Çağ'dan başlayan ve süreklilik gösteren tarihsel süreçleri çok daha iyi tanımlayabilmemizi mümkün kılmaktadır.

Olba kazıları kapsamında üzerinde çalışılan bu yapılardan biri de kentin Erken Hıristiyanlık geçmişine ışık tutan Olba Manastırı'dır. Bu tez çalışması da Olba Manastırı'nı epigrafik ve tarihsel kayıtlarla birlikte kazılardan ele geçen arkeolojik buluntular bağlamında bilim dünyasına tanıtmayı amaçlamaktadır.

Eskiden beri varlığı bilinen ve kalıntıları az da olsa görünen bu yapı kazı verileri ışığında incelenmesi bakımından önem taşımaktadır. Alahan Manastırı kazılarının sonuçlarının sadece kısmen yayınlandığı düşünüldüğünde, sistemli kazısı yapılan ve bu kazıların sonuçlarının düzenli olarak yayınlandığı bölge için tek örneğin Olba Manastırı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan Olba Manastırı Cilicia ve Isauria bölgesindeki diğer Erken Hıristiyanlık Dönem yapıları için önemli ve iyi bir karşılaştırma örneği sunmaktadır. Olba arkeolojik araştırma ve kazıları öncesine ait birçok yayında plan ve tanımlamaları yer alan manastırla ilgili genellikle mevcut bilgilerin tekrar edildiği izlenmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar hem yapının yeni mekanlarının başta Kuzey Kilisesi olmak üzere ortaya çıkmasını sağlamış; hem de küçük buluntular, mimari plastik yapıtlar sayesinde çok daha detaylı değerlendirmelerin yapılması mümkün olmuştur. Bu çalışmanın amacı, 2018 yılına dek olan süre içinde Olba Manastırı ile ilgili olarak elde edilen tüm bilimsel sonuçları ayrıntılı biçimde değerlendirmektir.

Tez çalışması "Değerlendirme ve Sonuç" bölümü dışında altı bölümden oluşmaktadır. Bu altı bölüm dışında manastır taş elemanları ile ilgili ayrıntılı değerlendirmelerin yer aldığı "Taş Elemanlar Kataloğu" bulunmaktadır.

Tezin birinci bölümünde çalışmaya konu yapının yer aldığı Olba kentinin coğrafi ve tarihsel süreci ele alınmaktadır. Bu başlık altında kentin ilk yerleşim izlerinden günümüze kadar geçirdiği tarihsel süreçler kronolojik olarak incelenmektedir. Ayrıca kent ile ilgili bir araştırma tarihçesi de bu bölüm altında sunulmaktadır.

İkinci bölüm tez çalışmasına konu yapının içine oturduğu tarihsel süreçlerden “Hıristiyalaşma” evresini konu etmektedir. Bu başlıkta genelde Cilicia ve Isauria bölgesi özelde ise Olba kentinin Hıristiyanlaşma sürecine dikkat çekilmektedir. Konu, tarihsel ve epigrafik kayıtların yanısıra sürecin önemli bir göstergesi sayılan dini yapılar (kiliseler ve manastır) ile desteklenerek açıklanmaya çalışılmaktadır.

Üçüncü bölüm “Manastır Hareketi” olarak adlandırılmaktadır. Tez kapsamında Manastır hareketi başlığı altında ilk münzeviler, ortaya çıkışları, manastırcılığın sistematiği ve yayılımı konuları değerlendirilmektedir. Yapılan araştırmalara göre Mısır’ın öncülük ettiği manastır olgusu MS 4. yüzyıl içinde Orta Doğu’da ve Anadolu’da hızlı bir yayılım ve gelişim göstermiştir. Bu bağlamda Olba Manastırı’nın yeri ve kimliğinin değerlendirilmesinde manastırcılık olgusunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Mısır, Filistin, Suriye ve Anadolu manastır hareketleri, hareketin kurucu figürleri bağlamında işlenmektedir.

Dördüncü bölümde Olba Manastırı bütünüyle ele alınmakta ve tüm unsurlarıyla değerlendirilmektedir. Bu başlıkta öncelikle yapının erken kullanımına ilişkin bulgulara dikkat çekilmekte ve devamında yapının tarihsel süreci ele alınmaktadır. Manastır yapısı ile ilgili öncü çalışmalar sunulduktan sonra, yapıda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar kronolojik olarak açıklanmaktadır. Sonrasında tez çalışmamız için oldukça önemli bir bölüm olan manastırın mimarisi ele alınmakta ve burada manastırda bulunan tüm bölümler mekan mekan tanımlanmaktadır. Bu bölüm altında ayrıca manastırların ekonomik faaliyetlerine ışık tutan veriler başta olmak üzere, manastırın su sistemi ve çatı örtü sistemi hakkında da çeşitli çıkarımlar yapılmaktadır.

Beşinci bölüm manastır kazılarında ele geçen Taş Elemanları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Olba Manastırı’nın tümü kazı buluntusu olan mimari plastik elemanlarının ayrıntılı tanımlamaları “Taş Elemanlar Kataloğu” başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu nedenle metin içinde taş elemanlar kısaca değerlendirmeye

alınmaktadır. Öte yandan mimari plastik elemanların çoğu kazılarda in situ bulunamamıştır. Bu nedenle söz konusu taş elemanların yapının hangi bölümünde kullanıldığı ile ilgili kesin yargıda bulunmak mümkün değildir. Özellikle levhalar konusunda bu sorun öne çıkmakta ve bu nedenle levhalar ile ilgili yapıdaki kullanım yerleri hakkında kesin çıkarımlarda bulunmak yerine, bunların genel bir başlık altında değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir.

Altıncı bölümde Olba Manastırı kazılarında ele geçen buluntular ele alınmaktadır. Seramik, metal, cam ve sikke buluntuları içeren bu bölüm yapının tarihlendirilmesi ve kullanım aralığı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

“Değerlendirme ve Sonuç” kısmı çalışmanın bütününe bir değerlendirme niteliğindedir. Isauria’da Hıristiyanlaşma sürecinin önemli bir temsilcilerinden biri olan Olba Manastırı’nı çok yönlü olarak değerlendirmeyi amaçlayan bu tezin gelecekte konu ile ilgili yapılacak çalışmalara ışık tutmasını ümit etmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

OLBA'NIN COĞRAFI KONUMU VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Coğrafi Konum¹

Eski Çağ'da Cilicia², Anadolu'nun güney kıyı kesimleri ile Toros Dağları'nın güney yamaçları arasında kalan bölgeyi kapsamakta ve Coracesium (Alanya) ile Alexandria minor (İskenderun) arasında uzanmaktadır. Strabon bu bölgenin Dağlık (Trakheia) ve Ovalık (Pedias) olarak ikiye ayrıldığını yazmaktadır³. Strabon'a göre Dağlık Cilicia batıda Coracesium ile doğuda Lamus (Limonlu) arasındaki bölgeyi, Ovalık Cilicia ise batıda Lamus ile doğuda Alexandria Minor (İskenderun) arasındaki bölgeyi içermektedir⁴. Bu coğrafi tanımlamalar dışında Lamus ve Calycadnus (Göksu) nehirleri arasında kalan ve kendi içinde özel bir kültürel, siyasal ve tarihsel ayrıcalığa sahip Doğu Dağlık Cilicia bölgesinde yer alan topraklar "Olba Territoriumu" olarak adlandırılmaktadır⁵ (Harita1.1.).

Cilicia'nın dağlık kesimleri coğrafi koşullarla bağlantılı olarak incelendiğinde Batı Dağlık Cilicia, Orta Dağlık Cilicia ve Doğu Dağlık Cilicia olmak üzere üç bölüme ayrılabilir. Bu bağlamda Coracesium ile Anemurium (Anamur) arasındaki bölge Batı,

¹ Çalışmamızda coğrafi adlandırmalar, kent isimleri ve şahıs adlarının yazımında değerli hocam Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA) tarafından hazırlanan çalışmalar temel alınmıştır. Söz konusu çalışmalar şunlardır: Özyıldırım, M. (1998) "Klasik Arkeoloji'de Eski Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlışları", Olba I, Mersin; Özyıldırım, M. (2009). "Kilikia Bölgesi Eskiçağ Yer Adlarının Türkçede Kullanımı Üzerine Düşünceler", Uluslararası Mersin Sempozyumu, 19 Kasım 2008, Mersin.

²Cilicia isminin yerel ve Anadolu kökenli olduğu, ilk kez MÖ 16. yüzyılda Hitit İmparatorluğu döneminde Chalaka olarak Adaniya ile birlikte geçtiği bilinmektedir. Chalaka'nın Dağlık Cilicia'yı tanımlamak için kullanıldığı ve daha geç dönemde karşımıza Asurca "Hilakku" olarak çıktığı, Adaniya'nın Ovalık Cilicia yerine kullanıldığı belirtilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Hild ve Hellenkemper, 1990: 30; Zoroğlu, 1994: 441. Bölge adının etimolojik değerlendirmesi için bkz. Ünal-Girginer, 2007: 65-66. Homeros Illias'da (VI) Cilicia sakinlerinin Troia Savaşları sonunda buradan göç edenlerden olduğunu aktarmış; Strabon (XIII, 6, 1) ise Cilicalıların Sami kökenli olduklarından bahsetmiştir. Homeros ve Strabon dışında birçok antik yazar bölgede kentlerin kuruluşuyla ilgili olarak kahramanları göstermektedir. Klasik çağlarda bölgenin adı Yunan mitolojisinden kaynaklanan Kiliks / Cilix taşıyla (kireç taşı) ilişkilendirilmiştir. Bölge adının mitolojisi ile ilgili olarak bkz. Erhat, 2000: 176. Eski çağlardan itibaren Asia Minor (Anadolu), Mezopotamya ile Doğu Akdeniz arasındaki ilişkilerde belirleyici bir rol oynayan bölgenin sınırları tarihsel süreç içinde değişiklik göstermektedir.

³ Eski Çağ'da Cilicia'nın ikiye ayrıldığına yukarıda değindik. Strabon'da dağlık bölge için "Cilicia Aspera", ovalık alan için "Cilicia Campestris" tanımları yer almaktadır. Bunlardan Cilicia Campestris, bölgenin batı kesimini, Cilicia Aspera ise doğu kesimini oluşturmaktadır. Bkz. Strabon: 14.5.1; Hild-Hellenkemper, 1990:18.

⁴Strabon, 14.5.1;Durugönül, 1995:75; Aşkın, 2006: 6, Akçay, 2008: 4;Linnemann,2013: 5.

⁵Durugönül, 1995: 75. Dağlık Cilicia bölgesinin coğrafi özellikleri için Hild-Hellenkemper 1990: 22ff ve Durugönül, 1998:5;Durugönül,1998:69.

Anemurium ile Seleucia ad Calycadnum (Silifke) arasındaki bölge Orta, Seleucia ad Calycadnum ile Soli Pompeiopolis arasında kalan kesim Doğu Dağlık Cilicia olarak sınıflandırılabilir. Batı Dağlık Cilicia'nın coğrafi şartlarına baktığımızda buranın kent kurmak için Dağlık Cilicia'nın diğer yerlerine göre daha elverişli olduğunu görmekteyiz. Bu elverişli konumuna, sahip olduğu zengin su kaynakları ve kentleşme için gerekli olan yeterli miktardaki düz arazilerin varlığını da eklediğimizde Roma döneminde insanların yoğunluklu olarak neden bu bölgede kentler kurdukları sorusuna da doğal bir cevap verebiliriz⁶.

Orta Dağlık Cilicia'da dağların denize kadar inerek, denize paralel uzanmasına bağlı olarak iç kesimlere geçit vermeyen bir kıyı şeridi oluşumu söz konusudur⁷. Dağların denize uzanış yönü kentlerin kurulması için yeterli arazinin oluşmasını engellediğinden bu kesimde kentleşme oranı daha düşüktür.

Doğu Dağlık Ciliciaa olarak tanınan doğuda Soloi Pompeiopolis, batıda Seleucia ad Calycadnum ile sınırlanan kesim özellikle içinde Olba Bölgesi'nin yer alması bakımından özel önem taşır. Calycadnus ve Lamus nehirleri arasında kalan alanı kapsayan bu bölge hem Akdeniz ile olan bağlantıları; hem de karasal kesimin sahip olduğu doğal korunaklılık sayesinde tarih boyunca yerleşime sahne olmuş; ayrıcalıklı siyasi, askeri, ticari ve kültürel konumu ile "Olba Territoriumu" olarak adlandırılmıştır.

Doğu Dağlık Cilicia bölgesinde yer alan Olba kenti, Doğu Akdeniz için tipik sayılan yerleşim özelliklerine sahip, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nin önemli bir merkezidir⁸. Kent günümüzde Mersin'in Silifke (Seleucia ad Calycadnum) ilçesi Uzuncaburç (Diocaesarea) beldesinin 3. km doğusunda Örenköy sınırları içerisinde yer almaktadır. Olba kenti denizden yüksekliği 1040 m. olan bir *akropolise* sahip olup (Resim 1.1.) *akropolisin* doğusunda ve güneyinde birer vadi yer almaktadır (Harita 1.2.). Bu vadiler güney yönde ilerleyerek Şeytanderesi Vadisi ile birleşmektedir. Derin ve uzun bir yarık biçiminde Akdeniz'e doğru açılan Şeytanderesi Vadisi, barındırdığı çok sayıdaki

⁶Aşkın, 2006:7.

⁷Durugönül, 1999:333;Durugönül, 2004:47.

⁸ Erten, 2014:58.

arkeolojik alan ve yapının yanı sıra kentin kıyı ile bağlantısını sağlayan bir işleve sahiptir. Böyle bir bağlantı kentin stratejik önemini artırmaktadır⁹.

Bu önemli bağlantının yanı sıra bölgede kentin *akropolisine* ulaşımı sağlayacak üç farklı yol ve rota bulunmaktadır. Bunlar kente göre güneydoğudaki Keşlitürkmenli, kuzeybatıdaki Örenköy ve doğudaki Diocaesarea üzerinden kente ulaşan yollardır¹⁰ (Harita1.3.).

Bu yollardan özellikle Zeus Olbios Tapınağı'nın da yer aldığı ve bölgenin yönetsel ve dinsel merkezi olma özelliğine sahip Diocaesarea ile olan bağlantı özel bir anlam taşımaktadır. Olba kenti de bu dinsel ve yönetsel hanedanlığa bağlı yerleşim merkezi olarak ayrıca dikkat çekmekte¹¹, her iki merkezin de bugün bile izlenebilen bir yol ağı ile bağlı olmaları, aralarındaki yakın ilişkiyi kanıtlamaktadır.

1.2.Tarihsel Süreç

Dağlık Cilicia'nın doğu kesiminde 19. yüzyıldan başlayarak yapılan arkeolojik çalışmalar bölgedeki sosyal yaşam, kentleşme, ekonomik yaşam gibi konularda aydınlatıcı veriler sunmaktadır¹².

Olba'da yapılan son dönem arkeolojik çalışmalar, yerleşim tarihi konusunda son derece önemli veriler sağlamaktadır. Akropolis ve çevresindeki vadiden ele geçen taş aletler (obisdyen, çakmaktaşı) prehistorik insan izlerine işaret etmektedir. Öte yandan Olba akropolisi kazılarında bulunan üstü çizik bezemeli, çark yapımı olmayan kiremit-kahverengi, beyaz taşçık katkılı seramik örnekleri yerleşimin geçmişi Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı'na götürmüş bulunmaktadır. İngilizce literatürde "scoreware" olarak adlandırılan bu seramiklerin benzerleri bölgede Kilisetepe, Mersin Yumuktepe, Tarsus Gözlükule gibi merkezlerde de saptanmaktadır.

Olba akropolisinden gelen yine erken bir buluntu da MÖ 6. yüzyıla tarihlenen piramidal formlu, kalsedon damga mühürdür. Söz konusu eser Olba'nın Mezopotamya'daki Yeni Babil kültürü ile bağlantılarını yansıtmaktadır. Daha önce Demir

⁹ Erten, 2003(a):185.

¹⁰ Akçay, 2008:5.

¹¹Akçay, 2016:7.

¹² Erten, 2012: 63.

Çağı'nda bölgenin Mezopotamya ile olan ilişkileri yazılı kaynaklardan gelen bilgilerle bilinmekteyken, adı geçen mühür bu bağlantıyı somutlaştıran arkeolojik bir veri niteliğini taşımaktadır¹³. Bunun yanında Olba'da Pers varlığına ve onu izleyen Büyük İskender Dönemi'ne işaret eden nümizmatik veriler de bulunmaktadır¹⁴. Bütün bu erken buluntular Olba'nın, tarihin erken evrelerinden başlayarak iskâna sahne olduğunu düşündürmektedir.

Sahip olduğu stratejik konum ve doğal kaynakları ile öne çıkan bölge Hellenistik Dönemin başlaması ile birlikte yeni bir sürece girer. Bu “akkulturasyon” ile gerçekleşen “Hellenleşme” sürecidir.

Bu territoriumda Hellenistik Dönem içerisinde oldukça önemli gelişmeler olmuştur. Büyük İskender sonrasında başa geçen *diadokhlardan* biri olan Seleucuslar döneminde Olba'da önemli gelişmeler görülür. Olba bölgesi, MÖ 3. yüzyılda tam anlamıyla Seleucus'ların eline geçer ve Seleucuslar bölge ile özel olarak ilgilenmeye başlarlar. Seleucia ad Calycadnum¹⁵ kentinin de Seleucus kralı I. Nikator tarafından kurulmuş olması, krallığın bölgeye gösterdiği yakınlığın önemli bir göstergesidir¹⁶. Büyük İskender sonrasında bölgede Seleucusların etkin olduğu ancak yerel bir siyasi oluşum niteliğindeki Olba Rahip Krallığı'nın da özerk kimliği ile varlığını koruduğu görülür.

“Olba Territoriumu” olarak adlandırılan bölgenin, dinsel ve yönetsel merkezi bugün Silifke Uzuncaburç'taki Olba- Diocaesarea'dır. Eski Çağ yazılı kaynaklarından saptanabildiği kadarıyla Lamus ve Calycadnus nehirleri arasında kalan bölge, bugün Uzuncaburç (Diocaesarea) beldesi sınırları içerisinde yer alan ve oldukça iyi korunmuş durumdaki Zeus Olbios¹⁷ Tapınağı'nın rahiplerinin oluşturduğu bir tapınak devleti¹⁸ tarafından yönetilmektedir¹⁹ (Resim 1.2.). Tapınak devlet kavramı genelde tapınağa ait kült organizasyonunu, bölge içerisinde rahipliği, dini yönetimi tanımlamak için kullanılır. Bu tarz yapılanmalarda yönetici olarak bir rahip bulunmaktadır. Oldukça sistemli bir yapılanmaya sahip tapınak devleti modelinde nüfusu kontrol altında tutmak için de tapınak köleleri sınıfı bulunmaktaydı. Başrahipler egemenlikleri altındaki toprakların ve

¹³ Olba akropolisinden ele geçen Yeni Babil Mührü hakkında detaylı bilgi için bkz: Erten, 2018:49-69.

¹⁴ Akçay, 2017:211-227; Akçay, 2017:69-87.

¹⁵ Lequien, 1740:1009; Hild-Hellenkemper, 1990:402'de kent adının değişik kullanımlarını Seleucia, Silawkya, Saluqiya, Saleph ve Salefo olarak yazmaktadır.

¹⁶ Hild-Hellenkemper, 1990: 31; Durukan, 1998:87-88.

¹⁷ Strabon, 14.5.10.

¹⁸ Anadolu'daki Tapınak Devletleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Sayar, 2016:107-113.

¹⁹ Trampedach, 1999: 94; Kramer, 2012:1; Sayar, 2016:108.

tapınak kölelerinin efendisi konumundaydılar. Tapınak köleleri dini görevlerden çok, rahip devletin egemenliği altında bulunan toprakların işlenmesinden sorumludurlar. Bu sebeple sadece dini işlevi bulunan kamu yapılarının yer aldığı tapınak devleti merkezlerinin yakınlarında devletin güvenliğini sağlamak, ekonomik faaliyetlere katkıda bulunmak ve tapınak kölelerine mekân sağlayabilecek sivil yerleşimlerin bulunması gayet doğal karşılanmalıdır²⁰. Bu tapınak devleti İskender sonrası bölgede etkin olan Seleucuslar ve Ptolemaioslar arasındaki mücadelelerde konumunu korumayı başarmış, hatta Zeus Olbios Tapınağı bölgeler üstü saygınlığından dolayı Seleucus krallarından I. Nikator tarafından desteklenmiştir²¹.

Olba Territoriumu, bir yandan rahip krallar tarafından yönetilirken, diğer yandan da mimari anıtları, inanç biçimi, günlük yaşam tarzı bakımından Hellenleşir. Zeus Olbios Tapınağı'nın tipik bir Yunan tapınağı olarak *peripteral* planlı Korinth düzeninde inşa edilmiş olması Hellenleşme sürecinin en net işaretidir.

Cilicia bölgesinde MÖ 67 yılında korsanlık faaliyetleri sonlandırıldıktan sonra MÖ 64 yılında burası Pompeius tarafından Cilicia eyaleti olarak düzenlenir. Bu sürede Teukros hanedanı tarafından yönetilen Olba tapınak devleti varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Cilicia bölgesinin kaderini derinden etkileyen olay, bölgedeki korsanlık faaliyetleri ve dönemin süper gücü olma yolundaki Roma'nın bu sorunla ilgilenmesidir. Vespasianus²² tarafından MS 72 yılında yeniden şekillendirilen Cilicia eyalet sistemine göre, bu kutsal alanın çevresinde oluşum gösteren yerleşimler iki bağımsız şehre ayrılarak idare edilmiştir²³. Bunlardan biri Diocaesarea²⁴ diğeri Olba kentleridir.

Zeus Olbios Tapınağı ve çevresindeki kutsal alana en yakın yerleşim merkezi Olba'dır. İki merkez arasındaki bağlantının somut kanıtı bir yolla birleştirilmiş olmalarıdır. Halen izlenebilen yol üzerinde saptanan mil taşları iki kent arasındaki bağlantıyı

²⁰Trampedach, 2001:269-288.

²¹Tapınağın tarihlenmesi konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır. Bu farklı yorumlar için bkz. Durukan, 1998: 88,dip not:3;Durugönül, 1998:69-75;Linnemann, 2013:6, dip not:50.

²²Pilhofer, 2006: 20.

²³Sayar, 2016:108.

²⁴Diocaesarea kentinin Zeus Olbios Tapınağı çevresindeki oluşum süreci hakkında detaylı bilgi için bkz: Trampedach, 1999:94-110; Kramer 2012 ve Linneman, 2013.

kanıtlamaktadır²⁵. Günümüzde de iki yerleşim arasında yine aynı doğrultuda modern kara yolunun uzandığı görülmektedir.

Diocaesarea'nın dinsel kimliğine karşılık, Olba kenti günlük yaşamın geçtiği bir yerleşim merkezi çehresine bürünmüştür. Bu sivil yerleşim alanları arasında kentin *akropolisinin* yamaçlarında ve eteklerindeki konut kalıntıları, kent merkezinden uzak tarım alanlarına yayılmış çiftlik yapıları ve çeşitli işlikler sayılmaktadır. Tüm bu kalıntılar Olba'daki canlı gündelik yaşamı kanıtlamaktadır.

Arkeolojik veriler Hellenistik Dönem'de Olba'nın *akropolis* ile çevrili müstahkem bir mevki ve sahip olduğu konumun avantajları nedeniyle ileri bir karakol olarak değerlendirildiğini göstermektedir²⁶. Bu özelliklere sahip bir merkezde Hellenleşme'nin başlaması ile birlikte Seleucusların "iyi planlanmış bir savunma ağı" oluşturmayı amaçladıkları bilinmektedir²⁷.

Hellenistik Dönem sonrasında Roma merkezi yönetiminin geçerli olması ve Olba rahip krallarının bölgedeki egemenliklerinin son bulmasıyla birlikte Olba'da "Romalılaşma" süreci başlar. Kentin sosyal ve ekonomik yaşamında, mimarisinde Roma kültürü ve geleneklerinin açık izleri belirmeye başlanır²⁸. Bu bağlamda Romalılaşma yerel ya da Hellenistik öğeler ile şekillenmiş bir topluluğun Roma kültürünün etkisi ile yeni bir kimlik kazanması ya da değişmesidir. Romalılaşma kavramından, bölgesel ve bütüncül bir kültürel etkinin aksine, eskinin yerel kültürünü değiştiren, geliştiren ve ona yeni, özgün bir biçim ve kalite katmak anlaşılmalıdır²⁹.

Roma İmparatorluk yönetiminin bölgede etkin olmaya başladığı MS 1. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlayan Romalılaşma sürecinde Olba artık bir kent kimliği kazanır ve Roma yönetimi altındaki taşra kentlerinde sürülen standart yaşam biçiminin gerekliliklerine Olba da uymaya başlar. Roma yapısal gelenek ve teknolojilerini yansıtan yapıların oluşturulması bu tarihsel değişim ile birlikte gerçekleşir. Bir yandan merkezi yönetimin öngördüğü yaşam tarzına yönelim vardır. Diğer yandan da bölgesel geleneklere,

²⁵ Yol üzerinde bulunan mil taşlarının en erkeni İmparator Vespasianus dönemine (MS. 75-76) tarihlenir. Hicks, 1891:225-273.

²⁶ Akçay, 2016: 10.

²⁷Durugönül, 1995:76.

²⁸ Erten, 2009:76-85.

²⁹Pilhofer, 2006:101.

doğal koşullara uyulmakta ve böylece özgün bir Cilicia kenti ortaya çıkmaya başlar. Özellikle MS 2. yüzyıldan başlayarak Olba'da çeşitli kamu yapılarının (*aquaeductus, nymphaeum, tiyatros*), sivil mimarının temsilcisi sayılan konut ve çiftlik yapılarının ve anıt mezarların yapıldığı, Olba'da bu dönemde yoğunluklu bir imar faaliyetinin uygulandığı eldeki somut arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır (Resim 1.3.) *Pax Romana*'nın getirmiş olduğu huzur sayesinde Olba gelişmiş olup, zengin sınıf ve İmparatorluğun desteği ile birçok yapıya kavuşmuştur³⁰. Bu huzur ve refah dönemi MS 3. yüzyılda İmparatorlukta baş gösteren kriz dönemine kadar sürmüştür³¹. Krizin etkileri diğer yerleşim yerlerinde olduğu gibi Olba 'da da görülmüştür. Bu aynı zamanda Olba'nın yeni bir tarihsel sürecin etkisine girmeye başladığı dönemdir.

Olba kentinin yaşadığı en önemli süreçlerden biri “Hıristiyanlaşma” evresidir. Cilicia ve Isauria bölgelerinin erken dönemlerden itibaren Hıristiyanlaşmaya başladığı bilinmektedir³². Bu etki bölgenin çehresinde de büyük değişimlere yol açar ve Olba kenti de doğal olarak bu değişimden en fazla etkilenen merkezlerden biridir. Hıristiyanlık ile MS 1. yüzyılda tanışan Olba kenti, MS 4. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık için önemli teolojik tartışma platformları olan konsillerde temsil edilmeye ve önemli bir pozisyona sahip olmaya başlar. Böylece çeşitli konsillerde Olba'nın bazı piskoposlar tarafından temsil edildiğini yazılı kaynaklar belirtmektedir³³. Seleucia ad Caylcadnum'da MS 359 yılında toplanan Seleucia Konsili bölgenin erken dönemlerden Erken Hıristiyanlık içindeki önemini ortaya koymaktadır³⁴.

Olba'da Hıristiyanlığın ulaştığı gücü tarihsel kayıtların dışında kentte yer alan arkeolojik yapılar ve bulgular da kanıtlamaktadır. Bu dine ait sivil ve dini yapılar, mezarlar, üretim alanları ve küçük buluntular kentteki yoğun Hıristiyanlık etkilerinin diğer göstergeleridir. Burada detaylandırmamak kaydıyla kentin Hıristiyan bir görünüme kavuşmasının en somut göstergeleri içinde kentin en erken Hıristiyanlık anıtı olan mağara kilise, kent merkezinde bulunan katedral, akropolisteki kilise, Şeytanderesi vadisinde bulunan kiliseler ile manastır sayılmaktadır.

³⁰ Erten, 2009:76-85.

³¹ Dağlık Cilicia'nın MS 3. Yüzyıldaki durumu için bkz: Hopwood, 1999: 217-225. 3. yüzyılda yaşanan kriz Roma İmparatorluğu'nda hem sosyal hem de ekonomik birçok çözülmeye neden olmuştur. Yaşanan ekonomik kriz hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Curran, 2000,41; Boatwright-Gargola ve Talbert, 2004:432 vd.

³² Pilhofer, 2018:95. Bölgenin Hıristiyanlığı ile ilgili eski kanıtları İncil sunar. Bkz. Elçilerin İşleri.

³³ Özyıldırım-Ünalın, 2011.

³⁴ Seleucia Konsili hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Özyıldırım, 2006 ve Özyıldırım 2007.

Bütün bu veriler Olba'nın Erken Hıristiyanlık içindeki yerini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Latince ve Yunanca yazılı kaynaklar başta olmak üzere kentte yapılan yüzey araştırmaları ve kazılar sonucunda elde edilen buluntular kentin özellikle MS 4-7. yüzyıllar arasında güçlü bir Hıristiyanlık yerleşimi haline geldiğini ortaya koymaktadır³⁵.

Özellikle İmparator Zeno'nun egemenlik döneminde bölgede olduğu gibi Olba'da da imar faaliyetlerinde yoğunluk görülmektedir. Olba için bunun en güzel kanıtı kentte bulunan manastır yapısıdır. Yazılı kaynaklardan imparatorun Roma tahtından indirildikten sonra Isauria bölgesine sığındığı ve burada iki sene kaldığı öğrenilmektedir. Zeno'nun bu süre içinde ve tekrar tahta çıktıktan sonraki süreçte Isauria bölgesinde yoğun bir imar faaliyeti gerçekleştirdiği ve bu kapsamda Olba'daki Manastır ve diğer kiliseleri de inşa ettirmiş olabileceği düşünülmektedir.

Kentteki önemli dini mimarlık yapılarının yapımı ve finansmanında teşvik edici olduğu bilinen İmparator Zeno'nun (474-491) ölümü sonrasında bölgedeki imar faaliyetlerinin yavaşladığı, özellikle MS 6. yüzyıldan itibaren bölgede yayılan veba salgını, depremler, Sasani ve Arap akınlarının olumsuz etkileri ile kentin güçsüzleşip terk edildiği anlaşılmaktadır³⁶.

1.3.Olba Kenti Araştırma Tarihçesi

Olba kenti, Doğu Akdeniz'deki tipik yerleşim modellerine uyan, Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde özellikle ön plana çıkan Doğu Dağlık Cilicia merkezidir. Olba akropolisinin erken tarihi sonrasında, kentte Hellenleşme, Romalılaştırma ve Hıristiyanlaşma süreçlerinin yaşandığı gerek mimari yapılardan gerekse bölgedeki arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazıların sağladığı verilerden anlaşılmaktadır. Olba'ya 19 ve 20. yüzyıl başlarından itibaren yabancı seyyah ve gezginlerin yaptıkları gezilerin sonuçları kentin o zamanki görünümünü bize suması bakımından önem taşımakta ve kentin araştırma tarihinin erken evresini oluşturmaktadır. Doğu Dağlık Cilicia'nın önemli yerleşimlerinden olan Olba kenti yukarıda söz ettiğimiz gibi 19. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı seyyahlar tarafından ziyaret edilir. Bu ziyaretler bölgede yer alan yazıtlar

³⁵ Özyıldırım, 2009.

³⁶ Erten, 2014: 68.

ve yapılar hakkındaki ilk kayıtlar olmaları bakımından önem taşırlar. Olba ile ilgili en net bilgileri veren ilk kişi İngiliz James Theodore Bent olur³⁷. Bent, 1890 yılında Dağlık Cilicia'ya yaptığı ziyaretin sonuçlarını *A Journey in Cilicia Tracheia* isimli eserinde 1891 yılında yayımlar. Özellikle su kemeri (*aquaeductus*) üzerinde yer alan yazıtı kopyalayıp çözümlemesi Olba kenti için değerli bir katkıdır çünkü yazıt hem kentin su sisteminin oluşturulması konusunda bilgi vermekle birlikte, Olba'nın lokalizasyonu konusunda da kesin bir belge niteliği taşımaktadır. Bu bakımdan Bent, arazide yaptığı incelemelerin sonuçlarına göre çizilen plan, çizim ve haritaları da ekleyerek belki de bölgenin en erken arkeolojik tanımını oluşturmaktadır³⁸.

Bent'ten sonra bölgede gerçekleştirilen yolculuğun sonuçlarını içeren bir diğer çalışma Heberdey ve Wilhelm'in 1896 yılında *Reisen in Kilikien*³⁹ başlığı ile yayınladıkları eserleridir. Avusturyalı araştırmacılar Josef Keil ve Adolf Wilhelm'e ait 1931 yılında *Denkmäler aus dem Rauchen Kilikien*⁴⁰ adıyla yayınlanan ve Dağlık Cilicia bölgesindeki yerleşimleri ve bu yerleşimlerdeki anıtlar ve yazıtları konu eden yayın ozamana dek yapılan en ayrıntılı çalışmadır. 20. yüzyılın ortalarına doğru Cilicia bölgesine olan ilgi devam etmiş olup, bu ilginin somut kanıtları olan yayınlar yapılmaya devam etmiştir. Bunlar içerisinde yine yazıtlar ile ilgili sonuçları içeren Bean ve Mitford'un çalışmaları öne çıkmaktadır. Bean ve Mitford 1964-1968 ve 1970 yıllarında gerçekleştirdikleri yolculuklarının sonuçlarını *Jorneys in Rough Cilicia* isimli eserlerinde toplamışlardır. Bunun yanında Otto Feld 1962 yılından Cilicia ve Isauria bölgesine yaptığı bir gezide özellikle bölgenin kiliseleri üzerine derlediği bilgileri yayınlamıştır⁴¹.

MacKay⁴², 1968 yılında yayınlanan *Olba in Rough Cilicia* isimli doktora teziyle arkeolojik materyali de değerlendirdiği ve Olba *territoriumunun* tarihsel geçmişine de ışık tuttuğu için çalışmalara farklı bir katkı sağlamıştır. Hellenkemper- Hild tarafından yayınlanan eser *Tabula Imperii Byzantini V- Kilikien und Isaurien* adını taşımakta ve her iki bölge ile ilgili çalışmalarda bulunacaklara yardımcı kaynaklar arasında sayılmaktadır⁴³.

³⁷ Bent, 1891:222.

³⁸ Erten-Özyıldırım, 2007:51

³⁹ Heberdey-Wilhelm, 1896.

⁴⁰ Bu eser *MAMA* başlığı altında yayınlanmış olup, *MAMA III'de* Dağlık Cilicia bölgesinde yer alan anıtlar, mezar yazıtları ve diğer arkeolojik yapılar hakkında bilgiler verilmekte ve bu eser bölgede bulunan mezar yazıtları ile ilgili önemli bir katalog mahiyeti taşımaktadır. Keil-Wilhelm, 1931:80-89.

⁴¹ Feld, 1964: 88-114; Feld, 1965: 131-143.

⁴² MacKay, 1968.

⁴³ Hild - Hellenkemper, 1990.

Cilicia bölgesine sadece yabancıların ilgisinin olmadığı, özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren Türk araştırmacıların da bölgede çeşitli araştırmalar yaptıkları bilinmektedir. Bu bağlamda Olba kentindeki çalışmalar 2001 yılında ilk olarak A. Emel Erten başkanlığındaki yüzey araştırmaları ile başlar. Bu yüzey araştırmaları 2010 yılında Bakanlar Kurulu'nun kararı ile bilimsel arkeolojik kazılara dönüşür. Erten başkanlığındaki kazıların sonuçları her yıl periyodik olarak Seleucia isimli dergide yayınlanmaktadır. Bu çalışmalar Olba kentinin geçirdiği tarihsel ve kültürel geçmişin aydınlatılmasında son derece öneme sahiptir. Şüphesiz ki yabancı seyyahlar tarafından yapılan ilk araştırmalar öneme sahiptir fakat Erten ve ekibi tarafından yapılan çalışmalar, Olba'yı arazi çalışmaları kapsamında ele aldığı ve bu arazi çalışmaları sonucunda bilimsel ve daha somut verilere ulaşıldığı için daha özgün çalışmalar olarak değerlendirilebilir. Erten başkanlığında yapılan çalışmalar kapsamında konumuzu oluşturan Olba Manastırı da yer almaktadır. Olba Manastırı Şeytanderesi Vadisi'nde Doğu kesimde yer alan, kentin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ışık tutan önemli yapılardan biridir. Bu yapının Erten ve çalışma ekibi tarafından keşfinden önce tabii bölgede sözünü ettiğimiz araştırmacıların Erken Hıristiyanlık süreci hakkında da çalışmalar yaptıklarını bizler yayınlardan bilmekteyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

OLBA'DA HİRİSTİYANLAŞMA SÜRECİ

2.1.Hıristiyanlaşma Sürecinde Olba

2.1.1. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın Ortaya Çıkması ve Yayılımı

Olba kentinin yaşadığı tarihsel süreçleri incelendiğinde konumuz bağlamında en önemli sürecin "Hıristiyanlaşma" olduğunu söyleyebiliriz. Cilicia ve Isauria, Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bu yeni inancın etkilerinin erken görüldüğü ve güçlü olduğu yerlerdir. Büyük bir pagan imparatorluğu yöneten Roma devletinde Hıristiyanlığın ortaya çıkış, algılanış ve resmi din olarak kabul edilmiş aşamalarını incelemek konumuz bakımından gereklilik göstermektedir⁴⁴.

Bilindiği gibi MS 1. yüzyılda Hıristiyanlığın ortaya çıktığı sırada Roma'da Cumhuriyet dönemi kapanacak ve Augustus'un (MÖ 63-MS 14) egemenliği altında Roma, bir imparatorluk kimliğiyle ilk kez tarih sahnesine çıkacaktır.

Roma İmparatorluğu, ortaya çıkışından sonraki ilk iki yüzyıl içinde en geniş sınırlara ulaşacak ve böylece "*Pax Romana*" imparatorluğun egemenliğindeki tüm topraklarda yaşanacaktır. Ancak, imparatorluğun sınırlarının ulaştığı genişlik, bir takım sorunları da beraberinde getirecektir⁴⁵. Bunlardan biri Doğu'da Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve yayılmasıdır. Aslında Yahudi dünyasında yenilikçi bir hareket olarak ortaya çıkan Hıristiyanlığın, bir yüzyıl sonra geniş çaplı bir dinsel harekete dönüştüğü görülecektir⁴⁶.

Üç kıta üzerinde yayılmış olan İmparatorluk topraklarında çeşitli ırk ve kültürlerden oluşan halklar yaşamaktadır ve bunlar elbette ki tek bir dini gerçeğin etrafında toplanmış değildirlerdir. Roma İmparatorluğu bu dinlere karşı döneminde ender görülebilecek bir hoşgörü gösterse bile, devletin çıkarları ve bekası neyi gerektirdiyse ona göre hareket etmeyi ihmal etmez. Başlangıçta İmparatorluğun Yahudilere bakışı Hıristiyanlığa nazaran her zaman farklı ve pozitif olmuştur. Yahudilik ulusal bir temele dayandığından,

⁴⁴Roma toplumu içinde Hıristiyanlığın gelişimi için bkz: Clark, 2004; Morrisson, 2014;Cameron, 2015;Stephenson, 2016; Mitchell,2016; Ousterhout, 2016.

⁴⁵ Buna örnek olarak Palaestina'da yaşanan çeşitli Yahudi ayaklanmaları, Germen kabileleriyle yaşanan sorunlar ya da daha sonra 3. yüzyılda yaşanan ekonomik kriz verilebilir.

⁴⁶ Kaçar, 2011: 20-21.

paganizmden Yahudiliğe geçiş Hıristiyanlığa geçişe göre her zaman daha sınırlı olmuřtur⁴⁷.

Hıristiyanlığın hızlı bir yayılım göstermesi ikinci yüzyılda gerçekteşir. İkinci yüzyıl aynı zamanda ortaya çıkan birikimin yansımalarına bağlı olarak "İmparatorluğun klasik çağı" olarak nitelendirilmektedir. Böyle bir entelektüel ortamın oluşmasında şüphesiz Roma İmparatorlarının katkıları yadsınamaz. Bu kültürel hareketliliğin yaşandığı dönemden henüz yeni ortaya çıkan Hıristiyanlığın ne derece etkilendiğine bakıldığında, bu dönem entelektüellerinin nazarında Hıristiyanlığın alt sınıftan eğitimsiz kişilerin dini olarak kabul gördüğü anlařılmaktadır⁴⁸.

Hıristiyanlığın ilk yüzyılı ile ilgili genel tabloya baktığımızda, bu dinin Palaestina'da ortayan çıktıktan sonra Anadolu'ya, Yunanistan ve İtalya'ya ve daha geniş bir coğrafyaya kadar ulaştığını görmekteyiz. Hıristiyanlığın başlangıçta Yahudilikten fazla farklı olmayan inanç esaslarına sahip olduğu görülür. Ancak MS 2. yüzyıldan itibaren Yahudilikten hızla koparak, yeni kuralları olan bağımsız bir inanç haline gelir⁴⁹. Bu bağımsız yeni inanç pagan Roma İmparatorluğu tarafından başlangıçta kabul görmez ve ortadan kaldırılması gereken bir olgu olarak değerlendirilir.

Hıristiyanlık, geniş sınırlara sahip ve egemenliğindeki coğrafyada yaşayanların ezici bir çoğunluğunun hala pagan olduğu Roma İmparatorluğu tarafından bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, pagan toplum kendi değerlerini paylaşmayı reddeden bu yeni grubun, tanrıların gazabını kentlerin ve devletin üzerine çekeceğini düşünmektedir. Bu nedenle Roma tanrılarına tapmayan Hıristiyanlar ateistlikle suçlanır. Çünkü Roma inanişine göre tanrılar, kentlerin, devletin koruyucusu ve toplumsal huzurun teminatı olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa Roma inanişinde *pax deorum* (= tanrıların huzuru-barışı) denilmektedir. İlk Hıristiyanlar bu tanrısal huzur ve barışı bozmakla suçlanmakta ve dolayısıyla Roma İmparatorluğu ve toplum tarafından bölücü bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Hıristiyanların düzenledikleri gizli toplantılar, devlet

⁴⁷ Çelik, 1996: 65.

⁴⁸ Benko, 1980:1055-1118;Kaçar, 2009: 22;Kaçar, 2011:20.

⁴⁹ Kaçar, 2011: 22.

tarafından bir tehdit olarak algılanmakta ve bu nedenle Hıristiyan toplum pagan devlet tarafından büyük bir zulme maruz kalmaktadır⁵⁰.

Başlangıçta Romalı yöneticiler, Hıristiyanlık ile Yahudilik arasındaki temel farkı anlayamadıkları için küçük topluluklardan öteye geçmeyen Hıristiyanların üzerine fazla gitmeye gerek görmez. Yeni dinin mensupları, Yahudilikten kopup yeni bir kimlikle ortaya çıkmaya başlayınca yöneticilerin dikkatini çekmeye başlar. Böylece MS 1. ve 2. yüzyıllarda Hıristiyanlık, kırsal bölgelerde yaşayan pagan halk ve devlet memurları arasında olduğu gibi kentli orta sınıf Romalı vatandaşlar arasında ciddi rahatsızlık uyandırır⁵¹.

İmparatorlar, Roma'nın sosyal ve ekonomik gelişiminin önünde Hıristiyanlığı bir engel olarak görmeye başlarlar; çünkü bu yeni din insanların sosyal yaşamlarını etkilemekte ve değiştirmektedir. Dinsel kimlikleri nedeniyle Hıristiyanlar, pagan devletin yasalarına karşı çıkmakta; örneğin, askerlik yapmak istememekte ve imparatorlara kurban kesmeye yanaşmamaktadırlar⁵². Bu davranışlar pagan halk arasında huzursuzluğa yol açtığı gibi yönetici sınıf tarafından da doğrudan düzene karşı hareketler olarak algılanır. Pagan halk ise imparatorluk genelinde yaşanan kuraklık, açlık, kıtlık gibi durumlardan dolayı Hıristiyanları sorumlu tutmaktadır. Bu yüzden birçok Hıristiyan öldürülür⁵³. Halktan yöneticilere ve hatta imparatorlara doğru uzanan, “*Hıristiyanların uğursuz oldukları*” görüşü, bazı Roma imparatorlarının yeni dine inananlar üzerindeki baskılarını artırmalarına yol açar ve Hıristiyanlar, büyük bir kovuşturmaya, zulme maruz kalır. Yapılan takip ve baskıların amacı Roma için tehdit oluşturan bu yeni dine inanan kişileri dünya üzerinden silmektir⁵⁴. Bu sloganla başlayan takibat süreci, 3. yüzyıl ortalarında başka bir şekil almaya başlar. Özellikle din adına şehit olma anlayışı sonucunda toplumun alt sınıflarında Hıristiyanlık toplumsal değişikliklere yol açar. Hıristiyanların Roma İmparatorluğu'nun emrettiği dinsel törenlere katılmamaları, bu konularda herhangi bir

⁵⁰ De Ste Croix, 1963:6-38; Çelik, 1996: 66.

⁵¹ İznik, 2009: 51-52.

⁵² Ertekin, 2011:96. Çelik, 1996:66'da Takibatın ve kıyımın nedenleri arasında sayılan İmparatorluk kültüne kurban kesmeme, Roma tanrılarına tapınmamaları vb sebepleri kıyımın asıl nedenleri olmadığını, daha çok ikincil nedenler olarak değerlendirmektedir.

⁵³ İznik, 2009: 51.

⁵⁴ İznik, 2009: 51; Ertekin, 2011: 93.

sorumluluk almak istememeleri ve en önemlisi orduda görev almamaları gibi nedenler bu tarihlerden itibaren Hıristiyanların toplu bir takibe ve zulme uğramalarına neden olur⁵⁵.

Hıristiyanları Roma İmparatorluğu için tehdit olarak gören ilk İmparator Nero'dur (37-68). Nero döneminde başlatılan kovuşturma tamamen Hıristiyanlık inancında yer alan Mesih'in geleceğine ve sonsuz Roma'nın ortadan kalkacağına ilişkin kaygılardan kaynaklanır. Fakat erken dönemler için Hıristiyanlara karşı organize bir fermanın çıkarıldığı söylenemez ve yapılan baskılar hep bölgesel düzeyde kalmakta, İmparatorların Hıristiyanlara karşı çok baskıcı davranmadıkları anlaşılmaktadır⁵⁶.

Önceleri Roma'nın küçük dinsel cemaatlere gösterdiği hoşgörüden payını alan Hıristiyanlık, zamanla yaygınlaşıp büyüdüğü, Roma yönetiminin düşmanlığını üzerine çekmeye başlar ve büyük bir takibata maruz kalır. Bu kapsamda takibat dönemi üç evrede incelenebilir⁵⁷.

Takibatın ilk evresi MS 1. yüzyıldan MS 4. yüzyıla kadar olan ve Hıristiyanlığın ilk ortaya çıkışından 64 yılındaki büyük Roma yangınına kadar geçen dönemi, ikinci evre yangının hemen ardından Nero döneminde başlatılan takibattan Decius döneminde gerçekleştirilen 250 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır⁵⁸. Üçüncü evre Decius dönemindeki kovuşturmadan 313 yılına kadar olan süreyi içermektedir. Üçüncü evrenin son halkasını, 303-313 yılları arasındaki olayları içeren ve literatüre "Büyük Takibat" olarak geçen süreç oluşturur. Büyük takibat sürecinde Hıristiyanlar çok büyük acılar çekmişlerdir. Bu kovuşturma dönemi Hıristiyanların en büyük düşmanı olan Galerius'un 311 yılında yayınladığı Hoşgörü Fermanı ile son bulur. Hoşgörü Fermanı'nın ardından önceki fermanın daha kapsayıcı bir özellik taşıyan Constantinus ve ortağı Licinius tarafından 313 yılında Milano Fermanı yayınlanır⁵⁹.

Hıristiyanlığın kazandığı bu özgürlüğün etkilerini Roma yönetiminin bulunduğu coğrafyalarda görmek mümkündür. Bu kapsamda Anadolu'ya baktığımızda bu yeni dinin başlangıçta insanların yaşam tarzlarını tamamen değiştirmeye gitmediği bilinmektedir.

⁵⁵Barrow, 2002:191-192; Polat, 2004: 14; Gregory, 2008: 52-53.

⁵⁶ İznik, 2009: 52; Ertekin, 2011:94.

⁵⁷De SteCroix, 1963:6.

⁵⁸Millar, 1977:567.

⁵⁹ Polat, 2004: 14; Ertekin, 2011: 95, 105.

Hıristiyanlar ve paganların önceki yaşam tarzlarını uzun süre devam ettirdikleri anlaşılmaktadır⁶⁰.

Öncelikle Galerius'un "Hoşgörü Fermanı" sonrasında Büyük Constantinus'un Milano Fermanı ile 4. yüzyılın başlarında serbest ve yasal bir inanç =*religio licita*= haline gelen Hıristiyanlığın çok erken dönemlerde -MS 1. yüzyıl- tezimize konu olan yapının bulunduğu Cilicia ve Isauria'da yayılım gösterdiği bilinmektedir. Bu yayılım hiç şüphesiz Roma İmparatorluğu'nun pagan inancı ile örtüşmemekte, tıpkı Roma imparatorluğu'nun genelinde olduğu gibi Cilicia ve Isauria bölgesinde de baskı ve zulmün uygulandığı gerek arkeolojik veriler gerekse bölgenin aziz ve azizelerinin hayat hikâyelerinden anlaşılmaktadır.

Palaestina'da doğan yeni inanç Anadolu'daki yayılımını Hz. İsa ve onun takipçileri olan havarilere borçludur. Bu kapsamda Hıristiyanlığın Cilicia ve Isauria'da yayılmasında ve kabulü aşamasında Tarsuslu Paulus ve Iconiumlu Azize Thecla'nın faaliyetlerinin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

2.1.2. Aziz Paulus ve Hıristiyanlığı Yayma Çabaları

Hıristiyanlık kısa sürede Syria, Cilicia ve diğer birçok yerleşimi etkisi altına alacak sosyal ve kültürel değişimleri beraberinde getirir. Hıristiyanlığın bu hızlı yayılımında büyük ölçüde payını alan yerler arasında Cilicia ve Isauria bölgeleri de bulunmaktadır. Bölgede yeni inancın oluşturulması ve kabulünde Tarsuslu Paulus en önemli rolü oynar⁶¹. Bu bakımdan Tarsuslu Paulus'un yaşamını kısaca incelemekte fayda bulunmaktadır çünkü Paulus'un aile kökeni, eğitimi ve yaşadığı yer gibi etkenler onun halk kitleleri üzerinde büyük bir etki yaratmasını sağlamış ve Hıristiyan dünyasında kendisine büyük bir önem verilmesine neden olmuştur⁶².

Paulus, Hz. İsa'nın yaşadığı dönemde ona iman etmemiş, aksine Hıristiyanların en büyük düşmanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Paulus'un Hıristiyan olması Hıristiyanları cezalandırmak üzere Damascus'a (Şam) gittiği sırada İsa'nın kendisine

⁶⁰ İznik, 2009: 47.

⁶¹ İznik, 2009: 46.

⁶² Özyıldırım, 2006: 26.

görünmesi sonucu gerçekleşir⁶³. Bu olaydan sonra Paulus yeni dini kabul eder ve aynı zamanda en güçlü yayıcı ve savunucusu olur⁶⁴.

Yazılı kaynaklarda Paulus'un Cilicia'nın Tarsus kentinden olduğuna dair bilgiler bölgenin Hıristiyanlık geçmişindeki önemini artırmaktadır. Kaynaklarda Paulus'un kökeni ve doğum yeri konusunda birbirinden değişik bilgiler bulunmaktadır⁶⁵. Onun iyi eğitilmiş olması, çeşitli dilleri (Yunanca- İbranca ve Süryanca) bilmesi ve hitabet alanındaki yetkinlik sahibi olması, bu yeni dinin pagan toplumlar tarafından kabulünde Paulus'un etkisini gösteren etmenlerdendir. Paulus bu özelliklerini kullanarak Hıristiyanlığın oluşumunda ve yayılımında büyük bir rol oynamış ve gerçekleştirdiği kutsal görev gezileri ile MS. 1. yüzyılın sonuna gelindiğinde bu yeni inancın Syria'dan Anadolu'ya ve Balkanlar üzerinden İtalya'ya kadar yayılmasını sağlamıştır⁶⁶.

Paulus, MS 40 civarında ana vatanı Tarsus'a dönerek Cilicia'daki Hıristiyan toplumunun oluşmasında oldukça etkin bir rol oynar. Cilicia dışında özellikle gerçekleştirdiği üç kutsal görev gezisi, Hıristiyanlığın Anadolu dışındaki sınırlara taşınmasında etkili olur. Bu kapsamda Barnabas Paulus'u Antiochia'ya (Antakya) çağırır ve ikisi birlikte Hıristiyanlığı yayma adına başlattıkları ilk görev gezisine çıkarlar. Bu gezide takip edilen rota Kıbrıs üzerinden Pamphylia, oradan da Pisidia ve Lycaonia şeklinde oluşturulur. Paulus ikinci görev gezisini 50-53 yılları arasında yapar ve bu kapsamda Antiochia'dan geçerek, güçlü bir Hıristiyan cemaati olduğu Cilicia'ya oradan Lycaonia'ya geçer. Buradan Anadolu içinden geçerek Selanik, Atina ve Korinth'e ulaşır. Barnabas bu sırada Paulus'tan Antiochia'dan ayrılır ve Kıbrıs'a geçer. Apokrif İncillere ve havarilerin işleri ile ilgili kaynaklara baktığımızda Barnabas'ın bu yolculuk sırasında Anemurium (Anamur) kıyılarından Kıbrıs'a geçmeden önce Isauria kıyılarına, (Corasium, Palaia,

⁶³Paulus'un Hıristiyan olması ile ilgili bilgiler Lucas İncili'nde şöyle yer almaktadır, Acta Apostolorum (Elçilerin İşleri),22:6-7, "Aniden gökyüzünden gelen bir ışık beni aydınlattı: tam yere düşerken bir sesin bana şöyle dediğini işittim: Ey Paulus, Ey Paulus niçin bana zulmediyorsun? Ben yanıt verdim: Ey efendi sen kimsin? Ve bana dedi ki: Ben senin zulmettiğin Nazaranes'llu (Nasıra) İsa'yım".

⁶⁴ Smith, 2004: 62.

⁶⁵Lequien, 1740:870;Hıristiyanlık tarihinde tartışmalı konulardan biri Paulus'un nereli olduğu konusudur. Bu konuda edinilen bilgilerin ilki İncil'de Lucas'ın metninde geçer. Lucas İncili Paulus'un kendi ağzından nereli olduğunu gösteren birinci elden en önemli kaynaktır. Bu konu Acta apostolorum, 21:39'da şöyle geçer: "Ben Cilicia'nın Tarsus kentinden bir Yahudiyim; Benzer bir bilgi yine Acta Apostolorum'da 22:3'deki pasajda şu şekilde yer almaktadır: " Ben Cilicia'da Tarsus'ta doğmuş bir Yahudiyim". Ayrıca, Paulus ve ailesinin kökenleri için bkz: Wilson, 2003: 93-107. Paulus'un kökeni ve doğum yeri üzerine diğer bir görüş için bkz: Özyıldırım, 2004:243, dipnot:15.

⁶⁶Özyıldırım, 2004:244;Kaçar, 2011: 21.

Pityussa ve Akonesiai limanları) uğradığı anlaşılır⁶⁷. Paulus'un Cilicia ve Isauria bölgesinde nerelere geldiği konusunda kesin bir veri olmasa da en azından Seleucia kentine kadar süren bir gezi yaptığı tahmin edilmektedir. Bunun yanında Sebaste, Corycus ve Diocaesarea kentlerini ziyaret ettiği düşünülmektedir⁶⁸.

2.1.3. Cilicia'nın Hıristiyanlaşmasında Aziz Paulus ve Azize Thecla'nın Etkileri

Konumuz bakımından Paulus'un önemi onun Tarsus kentinden olmasındadır. Çünkü Paulus'un Cilicia (Tarsus) kökenli olması erken dönemlerden itibaren Hıristiyanlığın bölgede varlığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır⁶⁹. Tarsus kenti Paulus'un yaşadığı dönemde Cilicia kapılarından Syria'ya inen yol üzerinde bulunan çok önemli bir merkez özelliği taşımakta; bunun yanında Tarsus'ta yaşayan halkın sanat, felsefe ve retorik (hitabet, belagat) gibi alanlarda oldukça yetişmiş olduğu, bu özellikleri ile Tarsus'un dönemin başlıca cazibe merkezlerinden Atina ve Alexandria maior (İskenderiye) gibi kentleri geçtiği kaydedilmektedir. Ayrıca Roma egemenliği ile birlikte Tarsus'un değişik coğrafyalarla bağlantısını sağlayan kara yollarına da sahip olduğu, burada yetişen Tarsuslu Paulus'un Cilicia ve Isauria'da Hıristiyanlığın yayılmasında kendinden sonra da bölgede etkili olacak birçok öğrenciye öncülük ettiği ifade edilmektedir⁷⁰.

Paulus'un dışında Cilicia bölgesinin Hıristiyanlaşması bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer figür Azize Thecla'dır. Aziz ve azizeler, Hıristiyan inancına göre olağanüstü olaylar gerçekleştirebildiklerine inanılan kutsal kişiler olarak kabul edilir. Bu kişiler, Hıristiyanlığın ortaya çıkması ve MS 1. yüzyıldan başlayarak Palaestina dışında da hızlı yayılımıyla birlikte önem kazanırlar. Bu insanların, hastalıkları iyileştirici, doğru yol gösterici, kötülüklerden koruyucu ve şifa verici özellikleri olduğuna inanılır. Mezarları, Hıristiyanlarca kutsal ziyaret yeri olarak kabul edilir ve mezarlarının başında dua edilip, çeşitli dileklerde bulunulur. Her yıl genellikle ölüm yıl dönemlerinde adlarına dinsel törenler düzenlenir ve dualar edilir⁷¹.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere Erken Hıristiyanlık döneminde başta Cilicia ve Isauria bölgesi halkları olmak üzere tüm inananları en çok etkileyen kişiler Tarsuslu Aziz

⁶⁷Hild-Hellenkemper, 1990: 85.

⁶⁸Pilhofer, 2018, 112.

⁶⁹Wallace- Williams, 1999: 12-13.

⁷⁰Dürüşken, 2003: 10.

⁷¹Canevello, 2004:260;Canevello, 2015:186.

Paulus ve Iconiumlu Azize Thecla olur. Thecla'nın yaşamı üzerine bilinen ilk olay Iconium'a gelen Paulus'un konuşmalarını dinlemiş olmasıdır. Kutsal Görev Gezileri'nden birinde Tarsuslu Paulus, Iconium'da yeni dini halka anlatmak üzere bulunduğu sırada Onesiphorus adında bir kişinin evinde konuşma yaparken onu dikkatle izleyenler içinde bir genç kız bulunmaktadır. Bu izleyici kız, daha sonra Tarsuslu Paulus'un konuşmalarından etkilenen ve Hıristiyan olan, Cilicia'nın erken dönemlerde Hıristiyanlaşmasında çok önemli bir isim olarak karşımıza çıkan Thecla'dır⁷². Thecla; Iconium, Pisidia Antiocheiası ve son olarak Seleucia ad Calycadnum'da Hıristiyanlığın yayılmasında aktif rol oynayan ve Paulus - Thecla'nın işleri olarak MS 2. yüzyılda oluşturulmaya başlanan eserlerde adı geçen kadın martir olarak bilinir.

Thecla, asıl ününü özellikle 4. yüzyıldan sonra kazanmıştır. Seleucia ad Calycadnum Piskoposu Basileus'un Thecla ile ilgili yazdığı bir eser dönem ve olaylar ile ilgili bilgiler vermesi bakımından en önemli kaynaklardandır. İlk kitapta Paulus ve Thecla'nın işlerinden bahis edilmekte ve hayat hikâyelerinden kesitler yer almaktadır. İkinci kitap yazarı bilinmemekle birlikte bizim için daha önemli olup⁷³, Thecla'nın gerçekleştirdiği sayısız mucizeyi konu etmektedir. Basileus bu eserlerinde sadece dini olaylara yer vermez, bunun yanında kültürel olaylara da değinerek, o dönem Seleucia ad Calycadnum'unun genel atmosferini anlamamızı sağlamaktadır. Bu eserler aracılığıyla Seleucia ad Calycadnum'un o dönemde Hellenistik kültürden Geç Antik kültüre geçişinin nasıl olduğunu, barbar Isaurialıların engellemelerine rağmen bu geçiş noktasında Seleucia ad Calycadnum'un ve Azize Thecla'nın oynadığı rol hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Thecla'nın yaşadığı dönemde kentin okullarının çok meşhur olduğu, ayrıca kentte çok iyi edebiyatçı ve hatiplerin yaşadığı bilinmektedir.

Thecla'nın yaşadığı dönemde Seleucia'da Hıristiyanlık öncesi pagan unsurların olduğu görülmektedir. Örneğin hayvanların ve doğanın koruyucu tanrısı Artemis'in güçlü bir kültünün olduğu bilinmektedir. Artemis'in yanı sıra kentlerin koruyucu tanrıçası Seleukeias'ın da Athena'yı hatırlatan biçimde yine kentte yaygın olarak tapınım gördüğü anlaşılmaktadır. Hatta Athena'nın 4. yüzyıl Seleucia ad Calycadnum sikkelerinde mızrak ve kalkarıyla kentin koruyucu tanrıçası olarak betimlendiği, ayrıca "Palladium"

⁷²Özyıldırım, 2006: 31.

⁷³ Lequien,1740:869-870. Lequien'de mucizeler kitabı Basileus'a atfedilmekle birlikte, bu konu tartışmalıdır.

tanımlamasıyla Seleucia ad Calycadnum kentinde tapınım gördüğü görülür. Thecla da kutsal alanında kentlerin koruyucu vasfını taşır ve Seleucia'yı barbar düşmanlardan korur⁷⁴.

Anlatıya göre Thecla, Paulus'a yakınlığının ve din değiştirmesinin bedelini acı şekilde öder. Iconium'da bizzat valinin emriyle yakılarak öldürülme cezasına çarptırılır. Ancak tam yakılacağı sırada bir mucize gerçekleşir ve sağanak yağın yağmur onu ölümden kurtarır. Bu olay sonucunda Thecla Iconium'dan ayrılır ve Antiochia'ya gelir⁷⁵. Thecla, hocası olarak kabul ettiği Paulus ile görüşerek onun önerisiyle Cilicia bölgesindeki Seleucia ad Calycadnum'a gider ve bugün "Meryemlik" olarak adlandırılan, kentin yaklaşık 4 km güneybatısında bir mağaraya çekilerek burada her şeyden uzak münzevi bir yaşam sürmeye başlar⁷⁶. Meryemlik, Hıristiyanlığın kabul görmesi sonrasında Erken Hıristiyanlık döneminde oldukça meşhur bir hac merkezi haline gelir. Buraya MS 5 . yüzyılda bazilikal planlı kilise inşa edilir. Bu kutsal alandan günümüze sadece ana kilisenin muhteşem görünümlü apsis kısmı kalmıştır. Kilisenin geriye kalan kısımları moloz yığınları içerisinde yer almaktadır⁷⁷ (Resim 2.1.).

Azize Thecla'nın Seleucia ad Calycadnum'daki bu kutsal alana yerleşmesi ile birlikte ünü kısa zamanda Anadolu'dan başlayarak çok geniş bir alana yayılmaya başlar. Özellikle MS 4 ve 5. yüzyıllarda hem yazılı kaynaklarda hem de mimari eserlerde Azize Thecla'nın adı ön plana çıkmaya başlar. Seleucia ad Calycadnum'daki Azize Thecla kutsal alanı, uzun yıllar boyunca birçok kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Aralarında gezgin Egeria, Nazianzuslu Gregorius, Syria-Boreali Marana ve Cyra gibi Hıristiyanlığın ünlü isimlerinin de bulunduğu birçok ziyaretçinin Azize Thecla kutsal alanına uğradıkları bilinmektedir⁷⁸. Azize Thecla'nın yaşamı üzerine bilgilerin temel kaynağı yukarıda bahsedildiği üzere, halk arasında Thecla'ya dair anlatılan söylencelerin 2. yüzyılda adı bilinmeyen biri tarafından kaleme alınmasıyla oluşturulan *Acta Pauli et Theclae* adlı eserdir⁷⁹. Eserin değişik dillerde çevirileri bulunmaktadır. Eser genel olarak Tarsuslu

⁷⁴Keil-Wilhelm, 1931: 1-4.

⁷⁵Canevello, 2004: 62;Özyıldırım, 2015:41.

⁷⁶Lequien, 1740:1010;Özyıldırım, 2004:246;Özyıldırım, 2006: 32.

⁷⁷Keil-Wilhelm, 1931: 1.

⁷⁸Canavello, 2015:186.

⁷⁹Jones, 1964:375;Öztürk, 2012: 43;Canevello, 2015:186. Ayrıca 4. yüzyılda Seleucia ad Calycadnum'da bulunan Azize Thecla kutsal alanını ziyaret eden gezgin Egeria, mağarayı ziyareti sırasında bu kitabın tamamını okuduğunu belirtmektedir. Özyıldırım, 2006: 30, dipnot:16.

Paulus'un Iconium'a gelmesiyle başlayıp, Thecla'nın Paulus'un vaazından etkilenerek Hıristiyanlığı seçmesi ve bu süreçte başından geçen mucizeleri içermektedir⁸⁰.

Bahsedildiği üzere Azize Thecla Seleucia ad Calycadnum'a geldiği dönemde kentte halk arasında pagan inancı hala çok etkindir. Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı 1. yüzyıl sonrasında uzun bir süre hem pagan inanca ait kültler hem de yeni inanın birlikte görüldüğü bilinmektedir. Seleucia ad Calycadnum'da da bu bağlamda Iuppiter (Zeus), Minerva (Athena),Sarpedonius kültleri güçlüdür. Kaynaklar Azize Thecla'nın bu pagan kültlere karşı savaştığını ve bölgeyi bu kültlerden temizlediğini aktarmaktadır. Ayrıca Olba Bölgesi'nde Hellenistik geçmiş ve kökenlere sahip Olba Rahip Krallığı'nın Iuppiter kültüne bağlı yönetimi, artık son zamanlarını yaşamakta; Roma İmparatorluk yönetimi, giderek artan bir şekilde bu merkeze uzak bölgede varlığını hissettirmektedir. İmparator Tiberius tarafından MS 17 yılında "Diocaesarea" adı verilen Olba'daki (Uzuncaburç) rahip kralların yönetimi, MS 41'de Pontus Kralı Polemon'a verilecektir. Bu olay, Roma merkezi yönetimine geçişin ilk aşaması ve Hellenistik Dönem idari geleneğinin son bulması olarak değerlendirilmelidir⁸¹.

Azize Thecla'nın Hıristiyanlık açısından büyük önem kazanmasında mucizeleri rol oynar. Thecla, gösterdiğine inanılan mucizeleriyle halkın Hıristiyanlaşmasında etkili olur.⁸² Konumuz kapsamında Thecla'nın gerçekleştirdiğine inanılan mucizeler içinde 24 numaralı mucize direkt olarak Olba'yı ilgilendirmesinden önem taşımaktadır. Mucize 24 görme sorunu çeken Olba'lı bir çocuğun Thecla'nın şifa vericiliği sayesinde tekrardan eski sağlığına kavuştuğunu aktarır. Olay ilgili mucizede şöyle geçmektedir:

...Üzerinde fazla durmadığım bu mucizeyi anlatma gereği duyuyorum. Daha anne sütünden yeni kesilmiş bir çocuk, çok ağlamaktan dolayı gözlerinden birini kaybetme tehlikesindeydi. Öyle ki çektiği sıkıntı tıbbi olanakların üzerindeydi. Bu çocuğun bakıcısı, çocuğu alıp Olba denilen komşu şehirden geldi. Kutsal alana gelip ağıtlar yakarak, dualar ve gözyaşları içinde çocuğu Martyr'in

⁸⁰Canevello, 2015:186. Thecla'nın gerçekleştirdiği mucizelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Canevello 2015: 185-197.

⁸¹Özyıldırım, 2006: 32-34;Yeğin, 2015:9.

⁸² Bu eserde 31 mucize Patrologia Graeca serisinin 85. Cildinde Yunanca ve Latince olarak Seleucialı Basileus'un eserinin bir bölümü olarak yayınlanmıştır. A.J. Festeguiere bu mucizelerin bir kısmını 1971 yılında Fransızca'ya çevirip yayınladı. G. Dagron daha sonra Thecla ile ilişkilendirilen yeni mucizeleri bulup, sayıyı 46'ya taşıdı ve Yunanca aslına da ekleyerek mucizeleri Fransızca olarak yayınladı; Canevello, 2015: 186-187.

huzuruna çıkardı. O'na çocuğun yarasını gösterip, Martyr'den hastalıklı ve kötü bir halde, görme yetisinin büyük bir bölümünü kaybeden böylece Tanrı'nın insanoğluna bahsettiği en güzel duyu gözle sadece yarım yamalak bir şekilde ışığı görecek olan bu çocukla ilgilenmesini istedi.

Vücudumuzdaki hangi yer bunun kadar güzel? Hangisi gündelik yaşamımızda ışığı yutup görmemizi sağlayan parlak gözler kadar gerekli ve yararlı? Bu büyük semada eğer birisi ışığın yarısını karartırsa semanın güzelliğine zarar vermekle kalmaz, dünya da zarar vermiş olur. Birincisi, güzelliğinin yarısını kaybetmiş ikincisi de gece ışığın diğer yarısını almış olur. Martyr, ne bakıcının söylediklerine cevap verdi ne de çocuğun derdine şifa oldu. Mucize ciddi bir uğraşının sonunda değil, çocuksu bir oyun sırasında oldu. Olay, kilisenin avlusunda gerçekleşti. Birileri her zaman orada yaşayan güvercinleri ve diğer kuşları beslemek için arpa ya da burçaktan oluşan yemleri etrafa atıp saçardı. Orada, kuğular, turnalar, kazlar, güvercinler, Aegyptus'tan (Mısır) ve Phasis'ten gelen kuşlarında olduğu değişik türden kuşlar yaşardı.

Bu kuşlar, oraya gelenler tarafından Martyr'e şükran ifadesi ya da dileklerinin gerçekleşmesi maksadıyla getirilmişti. Çocuk, bir gün burada oyun oynayıp iyi vakit geçiriyorken kahaahalar içinde kendi arkasında bir kuş onu, o da başka bir kuşu arkasından kovalarken kendisine bakanlara neşe kaynağı olmuştu. (Görünüşte) Turnalardan birinin yemek yemesine mani olduğu için gerçekte ise Martyr'in yönlendirilmesiyle hareket eden bir kuş, çocuğun üzerine atladı. Çocuğun ışık görmeyen gözünü gagaladı. Kuşun saldırmayısıyla çocuk çığılığı basıp ağlamaya başladı. Bunu gören orada bulunan kadınlar, sanki bir felaket olmuş gibi ağladılar.

Yaşlı bakıcı da oradaydı.

Yarası daha da kötüleşip artık çocuğun iyileşme şansı kalmadığı için büyük bir hüsrana uğradı.

Aslında bu olay derdinin devası olmuştu. Gözü, sanki bir doktorun aletiyle delinmiş ve beceriyle oyulmuş sonrasında da çocuğun gözündeki o buğu tabakası gitmiş, gözünden koyu bir akıntı gelmişti. Birinin dediği gibi gözün gözü olmuştu. Gözün içindeki şey tamamen çıktıktan sonra çocuk ilk defa yeniden ışığı görmeye başladı. Görünümünde hiçbir bozukluk olmayıp tamamen düzelmiş bir şekilde oradan ayrıldı. Kendi şehrine gidip Olba'daki

kilisenin rahipliğini yapan dedesi Anatolios ve babası Pardamios'a bu mucizeyi gösterdi...

Bu mucize, Olba'da yaşayan halkın Hıristiyan inancına olan yakın duruşunun nedenine işaret etmektedir. Mucizede hem Olbalı bir rahibin adının geçmesi hem de doğrudan Olba kentinin adının geçmesi dikkat çekmektedir. Diğer mucizelerde bölgedeki kentlerin adlarının yer almadığı düşünüldüğü zaman Olba'nın bu anlamda bölgede Erken Hıristiyanlık Dönemi'ndeki önemi anlaşılabilir⁸³.

Azize Thecla, başlangıçta yalnız Cilicia ve Isauria kentlerini etkilese de, sonraki yıllarda diğer Hıristiyan mezhepleri tarafından da benimsenir ve adına Mısır'dan İtalya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada birçok kilise yapılır. Azize Thecla, Hıristiyanlık içinde o kadar önemli bir kişi olur ki bazı Doğu Kiliseleri onu, Hz İsa'nın havarileriyle eşit konumda değerlendirmeye başlar⁸⁴.

2.1.4. Roma İmparatorluğu'nda Hıristiyanlığın Kabulü Sonrasında Isauria ve Olba

2.1.4.1 Egeria'nın Günlüğü

Azize Thecla kutsal alanı ile ilgili bilgiler Cilicia bölgesinde Hıristiyanlığın kabul görüşünü ortaya koyan en önemli verilerdendir. Bu konudaki bilgiler, 4. yüzyılda bölgeye yaptığı gezisini not ettiği bilinen Egeria'ya ait günlükten öğrenilmektedir.⁸⁵ Egeria'nın günlüğünde Meryemlik ile ilgili bilgilere değinilir.

Egeria, Kudüs'ü ziyaret edip hacı olmasını ve yolculuğu sırasında uğradığı yerleri oldukça ayrıntılı olarak anlattığı günlüğünde, 384 yılı Mayıs ayında Cilicia ve Isauria'ya geldiğini yazmaktadır. Egeria, bu yolculuğu sırasında Seleucia ad Calycadnum'da bulunan Azize Thecla Kilisesi'ne gidip ve burada iki gün kaldığını yazmaktadır. Egeria, Azize Thecla Kilisesi'ni anlatarak mimari yapısından çok hoşlandığını belirtir⁸⁶. Egeria günlüğünde bu gezisini şöyle anlatır:

⁸³ Canevello, 2015:194.

⁸⁴ Canevello, 2004: 266; Canevello, 2015:194.

⁸⁵ Davis, 2008:3-80; Canevello, 2004: 263.

⁸⁶ Davis, 2008: 37.

"Tarsus'taydım. Azize Thecla'nın kutsal yeri, Tarsus'tan sadece üç günlük uzaktaydı... Seleucia, Tarsus'a çok yakın olduğu için buraya gitmeyi çok arzu ettim ve yola çıktım. Cilicia'dan deniz kenarında bulunan Pompeiopolis denen kente geldim. Oradan Corycus'a geçtim ve bir gece kaldım. Üçüncü gün gündüz Seleucia kentine vardım. Geceyi geçirmek için akşam vakti tepeyi tırmandım. Kilise, bu tepe üzerine kurulmuştu ve Thecla'nın mezarı bu kilisenin içindeydi. Kilisenin etrafında çok sayıda küçük odalar bulunuyordu. Bu odalarda rahip ve rahibeler kalıyordu. Orada sevgili arkadaşım Marthana'yı da gördüm. Marthana, bu odalardan sorumluydu. Tepenin ortasında, kilisenin çevresinde, geniş bir duvar bulunuyordu. Kutsal yeri ve kiliseyi Isaurialılardan koruyan bir bekçi vardı. Kilise ve mezar yeri çok güzeldi. Orada iki gün kalıp, dua ettikten sonra tekrar Tarsus'a geri döndüm"⁸⁷.

Egeria'nın günlüğünde bahsettiği kilise, Cilicia ve Isauria bölgesindeki erken kilise örneklerinden olması bakımından önemlidir. O'nun anlattıkları, Olba'nın da bağlı bulunduğu Seleucia ad Calycadnum kentindeki Hıristiyanlığın MS 4. yüzyıldaki durumunu yansıtmaktadır. Ayrıca, verdiği bilgiler, bölgedeki manastır benzeri bir yapılanmanın ilk örneklerinden olması yönünden de dikkat çekicidir⁸⁸.

2.1.4.2. Kilise Örgütlenmesi ve Olba'nın Yeri

Hıristiyanlığın Constantinus'un imparatorluğu döneminde kabul edilen ve tanınan bir inanç haline gelmesiyle kilise Roma İmparatorluğu'nun merkezi yönetim birimi halini alır. Bunun bir sonucu olarak eyaletler, birer piskoposluk merkezi halini alırlar. Bu sistem kapsamında Mısır'daki Alexandria, Roma, Antiochia ve Kudüs kentleri, diğer merkezlere göre daha geniş yetkilere sahip dinsel merkezler olurlar. Bu merkezler, zamanla kendilerine bağlı piskoposluk birimlerinin bulunduğu patriklikler halini alır. Kurulan sistem kapsamında Cilicia I, Cilicia II ve Isauria'daki piskoposluklar, Antiochia Patrikhanesi'ne bağlı merkezlerdir. Cilicia bölgesinin Antiochia patrikliğine bağlı olma durumu, bölgenin materyal kültürü üzerinde de etkilere sahip olmuştur. Bölgenin hem sanatsal hem de mimari gelişiminde bu etkileri gözlemlemek mümkündür⁸⁹.

⁸⁷Canevello, 2004:263-264.

⁸⁸ Yeğin, 2015: 11.

⁸⁹ Mietke 1999:227.

Cilicia ve Isauria bölgelerinde Hıristiyanlığın oluşum sürecinde bir çekirdek merkez olarak Antiochia ad Orontem önemli rol oynamaktadır. Antiochia, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde Seleucia ad Calycadnum ve Tarsus başpiskoposluklarının bağlı olduğu bir patrikhanedir. Olba'nın ise Seleucia Başpiskoposluğu'na bağlı bir piskoposluk merkezi olduğu bilinmektedir. Bu durumda Antiochia Patrikhanesi'nin yönetsel alanı içinde Seleucia ve Olba yer aldığı, bu merkezler üzerinde Antiochia'nın büyük etkisinin olduğu görülmektedir.

Antiochia, coğrafi olarak Syria, Anadolu ve Mısır üçgeninin merkezinde yer almaktadır⁹⁰. Pompeius (MÖ 106-MÖ 48) döneminde *civitas libera* = özgür kent statüsü kazanan kent, Palaestina'ya olan yakınlığı sebebiyle Kudüs'te bulunan Hıristiyan toplulukla güçlü ilişkilere sahiptir. Kudüs, Hıristiyanlık tarihinde ilk konsilin toplandığı kent olması bakımından önem taşır⁹¹. Antiochia'nın Kudüs'e yakınlığı MS 1. yüzyıldan itibaren bu kente Hıristiyan cemaatle ilişki kurabilme imkânını sağlamıştır. Bu özellikleri ile Antiochia, Paulus'un da çabalarıyla kilise yapılanmasının merkezi olur⁹². Kent bu yönüyle Palaestina dışında Hıristiyanlığın yayıldığı başlıca merkezlerden biri olur ve bu dinsel önemini uzun yıllar sürdürmeyi başarır⁹³. Böylece Antiochia Patrikhanesi MS 2. yüzyılda Anadolu ve Libanus'ta bulunan kiliselerin bağlı bulunduğu bir merkez olur. Doğu Akdeniz kıyılarında MS 3. yüzyılın sonlarına doğru Syria başta olmak üzere, Cappadocia, Palaestina, Mezopotamya, Cilicia gibi bölgelerde on iki başpiskoposluk merkezi ve bunlara bağlı toplamda yüz otuz yedi piskoposluk Antiochia Patrikhanesi'ne bağlıdır⁹⁴. Antiochia patrikliğine bağlı merkezler arasında Cilicia bölgesinin Hıristiyanlaşması bağlamında önem taşıyan Tarsus ve Seleucia ad Calycadnum da bulunmaktadır. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde Seleucia ad Calycadnum, otuz üç Isauria kenti piskoposluğunun bağlı bulunduğu büyük bir başpiskoposluk merkezi olur⁹⁵. Bu kentler içinde Olba da yer almaktadır.

⁹⁰ Özyıldırım, 2004:246.

⁹¹Kudüs Konsili MS 50 yılında toplanmıştır. Hıristiyanlık tarihindeki ilk konsil olmanın yanında, havarilerin katıldığı tek konsil olması bakımından diğer konsillerden ayrılır.

⁹² Çelik, 1996: 31.

⁹³Antiochia'da bu dönemde adında ilk defa "Hıristiyan"sözcüğünün kullanıldığı ve başlangıçta cemaatini yalnızca Yahudi kökenli Hıristiyanların oluşturduğu "Antiochia Hıristiyan Kilisesi" kurulur: Wright, 1957; Çelik, 1996: 53; Wallace-Williams, 1996:186; Bilge, 2001: 74; Freeman, 2003:565; Gasque,2004:59.

⁹⁴ Çelik, 1996: 63.

⁹⁵Hild-Hellenkemper, 1990:402.

Olba, MS 7. yüzyılın başlarında Constantinopolis Kilisesi'ne bağlansa da aynı yüzyılın sonunda yeniden Antiochia Kilisesi yetki alanlarında yerini almıştır. Hem arkeolojik veriler bakımından hem de yazınsal incelemeler, Olba'nın Erken Hıristiyanlık Dönemi'ndeki gösterişli Hıristiyan Ortodoks dinsel yaşamının MS 4. yüzyıl sonunda başlayıp MS 7. yüzyıl başlarına kadar devam ettiğini göstermektedir⁹⁶.

2.1.4.3. Kristolojik Tartışmalar ve Konsiller

Hıristiyanlığın inanç ilkelerinin kiliseler tarafından birbirinden ayrı ve daha önemlisi uzlaşmaz olarak ortaya konmaya başlanmasıyla Kristolojik tartışmalar ortaya çıkar. Bunun nedeni Tanrı, peygamber, oğul ve kutsal ruh gibi kavramların değişik yerlerde farklı şekillerde tanımlanmasıdır⁹⁷. Ortaya çıkan tartışmaları çözmek amacıyla Hıristiyanlık tarihinde konsil⁹⁸ adı verilen toplantılar düzenlenir. Cilicia ve Isauria kentlerinin de bu dinsel tartışmalarda yerini aldığı kaynaklar bize aktarmaktadır.

4. yüzyıl Eski Çağ Hıristiyanlığının en uzun ve en önemli dönüm noktalarından birisidir çünkü bu yüzyıldaki değişimler gelecekte de Hıristiyanlığın şekillenmesinde önemli rol oynar. Buna göre, batı kiliselerinde çok büyük farklar olmamasına rağmen, imparatorluğun dönüşümü ile birlikte doğu kilisesinde devlet ve kilise arasında bir uyum dönemi başlar⁹⁹.

Dördüncü yüzyılın ilk çeyreği Büyük Takibat'ın son bulması, dolayısıyla Hıristiyan inancının özgür ve serbest bir inanç statüsü kazanması anlamına gelmektedir. Fakat bu durum aynı zamanda kilisenin ve dolayısıyla Hıristiyanların doğrudan devletin denetimine ve kontrolü altına girdiğini göstermektedir. Bu yüzyıl aynı zamanda "Ariusçuluk-Aryanizm" adı verilen ve Hıristiyanlıkta önemli tartışmaların olduğu bir döneme tekabül ediyordu. Arius, bu yönü ile kilise tarihinde çok büyük teolojik krize neden olur. Ariusçu

⁹⁶ Özyıldırım, 2012:113.

⁹⁷Özyıldırım, 2004:248.

⁹⁸ Kilise konsilleri Hıristiyan dünyasında en önemli tartışmaların yaşandığı dinsel platformlardır. Fakat konsiller değişik dönemlerde farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bir taraf bu konsilleri Hıristiyan dininin onuru ve temsili olarak yorumlarken, diğer taraf bu platformları, kötülük üreten kurumlar olarak tanımlar. Üçüncü yüzyılın başında konsiller henüz oluşum aşamasındayken, ruhani bir karaktere sahipti, fakat dördüncü yüzyılın başında devletin Hıristiyanlığı kabulü ile işin içine daha çok girdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla konsil yerinin seçiminden, konsile katılacak piskoposların belirlenmesinden, alınan kararlara kadar hemen her konuda iktidarın konuya dahil görülür. Yani bu şekilde özellikle Constantinus (304-337) ile birlikte kilise konsilleri dini bir karakterden siyasi bir karaktere bürünmeye başlar, Çelik, 1996;106; Kaçar, 2002, 2.

⁹⁹ Kaçar, 2003:109.

tartışma, köken olarak Alexandria’da ortaya çıkmış ve buradan Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’de bulunan kentlerine doğru hızlı bir şekilde yayılmıştır.

Arius, Alexandria Kilisesi’nin önde gelen ilahiyatçılarından biridir. Arius, MS 260 yılında Libya’da doğmuş, son derece zeki ve güçlü bir hitabet yeteneğine sahiptir. Antiochia İlahiyat Okulu’nda iyi bir dini öğreniminin yanında devrin önemli pozitif bilimlerinden sayılan mantık ve felsefe eğitimi de almıştır. Arius’un dönemin ünlü okullarından olan Antiochia’daki okulda Lucianus’tan ders almış olması onun eğitim hayatı üzerinde oldukça önemli etkiler bırakmıştır. 4. yüzyılda Doğu kiliseleri arasında önemli problemlere neden olan rahip Arius’un savunduğu temel görüş şudur: “Tanrı yalnızca bir tanedir ve bu tanrı doğrulmamıştır. Başlangıcı olmayan, sonsuz, mutlak iyi, hikmet ve kelam sahibidir. Oğul, ezeli değildir ve sonradan yaratılmıştır. Oğulun olmadığı bir zaman da vardır. Yaratılmış olduğu için de tanrı değildir. Fakat yaratılan mahlûkat içinde en mükemmel olanıdır. Oğul Baba’dan ontolojik olarak da farklıdır ve onunla aynı özden değildir”¹⁰⁰. Düşünceleri nedeniyle Arius, ilk olarak Alexandria’daki sinodda, sonra Antiochia’da, en son İznik’teki konsilde suçlu bulunmuş ve cezalandırılmıştır¹⁰¹.

Constantinus Licinius’u 324 tarihinde yendikten sonra Roma’nın tek imparatoru olur. Kilisede özellikle Ariusçular tarafından ortaya atılan ve kilisenin dini fikirlerine ters düşen görüşler konusunda imparator, Ariusçuluğu ortadan kaldırıp kilise barışını sağlamayı hedefliyordu. Constantinus bu barışı sağlamak için danışmanı Ossius’u Alexandria’ya gönderir. Ossius bu konuda başarı gösteremez ve bunun yerine 324-325 civarında Suriye’ye komşu yerleşimlerden elli piskoposun katıldığı bir synod toplar. Çeşitli konuların ele alındığı bu synodda Ariusçulukla ilgili sorunlar çözümsüz kalmıştır¹⁰². Sorunun çözümü İmparator Constantinus’un çağrısı ile toplanan İznik (Nicea) Konsili’ne kalmıştır.

Cilicia bölgesindeki kilise organizasyonu ile ilk bilgileri bizler bu konsiller sayesinde elde etmekteyiz. Özellikle 325 yılında gerçekleştirilen İznik Konsili¹⁰³ sırasında

¹⁰⁰Hefe,1871:250; Williams, 1987:29;Çelik, 1996:108-111, Baş, 1999:39; Atiya, 2005:72;Özyıldırım, 2006:37;Kaçar, 2009, 57.

¹⁰¹ Kaçar, 2003:111-114.

¹⁰² Kaçar, 2002: 5.

¹⁰³İznik Konsili, İmparator Constantinus’un tahta çıkışının yirminci yıl dönümünde, bizzat imparatorun emri ile toplanmıştır. Toplanmasındaki ana neden, kiliseyi derinden sarsan dogmatik ve sapkın fikirlerin durdurulamaz boyutlara ulaşmasıydı. 325 yılının Haziran-Temmuz aylarında toplanan konsile katılan piskoposların sayısı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Kilise tarihçilerinden Eusebius, 250 kişinin

Ariusçu tartışma ile birlikte bir yandan da kilise organizasyonu ve bölgesel düzenlemeler gibi konular masaya yatırılmış ve buna göre Cilicia ve Isauria bölgeleri birbirinden ayrılmıştır. Burada Cilicia ve Isauria'nın çeşitli kentlerin piskoposlar tarafından temsil edildiğini görmekteyiz. Bu temsil durumu MS 4. yüzyılda başlar ve sonraki yüzyıllarda da artarak devam eder. Konsilde Ariusçu anlayışa nasıl yaklaşılması gerektiği tartışılmakta, bunun yanında bölgesel düzenlemeler ve kilise organizasyonu konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Konsilde ayrıca Cilicia'nın Isauria'dan ayrıldığı, bunun yanında güney Lycaonia ve doğu Pamphylia'nın Syedra ile birlikte Isauria'ya bölgesine ait olduğu öğrenilmektedir.

Arius tarihçisi Philostorgius'un aktardığına göre Arius, İznik'te içlerinde Cilicia'dan üç piskoposun bulunduğu yirmi iki piskopos tarafından desteklenmiştir. İznik konsiline katılan Doğulu katılımcılar üzerindeki imparatorluk baskısı çok barizdir. Baskının etkisi oluşturulan itikat bildirgesine olan sadakatsizlikten de anlaşılabilir çünkü atılan imzalarda imparatorluk baskısı çok net görülmektedir. Kilise rahipleri artık özgürce kararlar alamamakta ve alınan kararlarda mutlaka siyasi yönetimin etkileri hissedilmektedir.

İznik Konsili, Ariusçu sorunla ilgilenmenin yanında aldığı kararlar bakımından Hıristiyanlık tarihinde oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu toplantı ve sonrasında çalışma konumuzu oluşturan Cilicia ve Isauria bölgesindeki kilise yapılanması ve toplanan konsillere katılan piskoposlar hakkında daha yoğun bilgilere ulaşılmaktadır.

Cilicialı piskoposlarla ilgili bir diğer bilgiyi bir Fenike kenti olan Tyrus'da 335 yılında Alexandrialı Athanasius'u yargılamak üzere altmış piskoposla toplanan bir konsilde görüyoruz. Burada Cilicia'dan, Narcissus ve Makedonios isimli piskoposlar, konsilde aktif bir şekilde rol oynar. Bunu 335 yılında Kudüs'te toplanan sinodda Arius'un kiliseye tekrar kabul edilmesi takip eder. Cilicialı piskoposlar Narcissus ve Makedonius'un faaliyetleri 340 yılının başlarında da sürmektedir. Ayrıca Cilicia kentlerinden en az altı piskoposun katıldığı 341 Antiochia Konsili'nde Cilicialı piskoposların olduğu anlaşılır. Bu konsildeki lider piskoposlardan biri Narcissus'tur. Bu sıralarda Constantinus (337)

katıldığını belirtirken, Antiochia Piskoposu Eustathius 270 kişinin hazır bulunduğunu açıklıyor. Alexandria Piskoposu Athanasius önce 300 rakamını telaffuz ederken, daha sonra gelenekselleşen 318 rakamını kullanır. Fakat bu 318 rakamı inandırıcı görünmemektedir. Telafüz edilen 318 sayısı sadece son alınan kararı imzalayanların sayısıdır. Konsile katılanların sayısı bahsedilen 318 rakamından daha aşağı olması kuvvetle muhtemeldir. Lequien 1740, ibid; Hefele, 1871:271, Çelik, 1996: 114-115; Kaçar, 2002: 3, dipnot:10.

ölmüştü, bu da Doğulu piskoposlara İznik itikadının yerine geçecek yeni bir inanç metninin oluşturulması özgürlüğünü tanımaktadır. İmparator Constantius, bu konuda piskoposlar için cesaretlendirici biridir. İmparator, doğu kiliselerinde İznik itikadının sevilmediğinin bilincindedir ve doğudaki önemli piskoposluklar, İznik karşıtlarının elinde bulunmaktadır. Constantius, Antiochia'da oluşturulan yeni inancı- akdi, tüm imparatorluk sathına yaymak için piskoposların katıldığı bir konsil organize eder ve bu delegasyonu yeni inanç bildirgesi ile Galya'da bulunan batının Augsutus'u Constans'a gönderir¹⁰⁴.

Isauria bölgesine MS 372 yılından sonra; Koropissos, Claudiopolis, Seleucia ve Antiochia ve bunların dışında beş piskoposluk merkezi bağlıdır. I. Constantinopolis konsili (MS 381) listelerinde Cilicia ve Isauria bölgesinden çok sayıda piskopos görmekteyiz. MS 431 yılındaki Ephesus konsilinde ise Cilicia ve Isaurialı piskoposlar, Nestorius ve Cyrillius arasındaki tartışmalardaki kararsız tavırları ile öne çıkmaktadır. Sonuç olarak Cyrillius'tan yana karar alan bölge piskoposları, Nestorius'un dışlanması konusunda taraf olur. Kristolojik tartışmalarda rol oynayan Cilicia ve Isauria piskoposlarından biri ise Seleucia ad Calycadnum metropoliti Basileus'tur. Chalcedon'da toplanan konsile katılan piskopos burada monophysist itikada karşı çıkar. Aynı piskoposu, dönemin İmparatoru I. Leon'a mektup yazarken görüyoruz. Bu mektubu Isauria'dan on altı piskoposun imzaladığı bilinmektedir¹⁰⁵.

2.1.4.4. Konsillerde Olba'nın Temsili

Bilindiği gibi Olba, Seleucia ad Calycadnum Başpiskoposluğu'na bağlı bir merkezdir. Pagan dönemde Olba hemen yakınında yer alan Diocaesarea'nın (Uzuncaburç) dinsel bakımdan etkisi altındadır. Hıristiyanlığın Isauria ve Cilicia kentleri arasında hızlı bir yayılım göstermesiyle birlikte, Olba'nın artık Diocaesarea'nın dinsel ve siyasal etkisinden çıktığı anlaşılmaktadır. Olba, Hıristiyanlıkla tanıştıktan sonra yeni bir dinsel yapılanmaya sahne olur. Bunu da hem yazılı kaynaklar hem de kentin yerleşim alanında bulunan dini yapılar ve mekânlar kanıtlamaktadır.

Öte yandan Isauria kentlerinin Erken Hıristiyanlık kilise idari yapılanması içindeki durumu, Olba'nın bu dinsel yapılanma içindeki konumunu da anlamamıza yardımcı

¹⁰⁴ Hild- Hellenkemper- 1990: 85-91;Kaçar, 2003: 111-114; Ayrıca İznik Konsili'nin arka planı ve sonuçları için bkz; Kaçar, 2002: 1-18.

¹⁰⁵ Hild-Hellenkemper, 1990: 85-91

olacaktır. Antiochia ad Orontem Kilisesi'nin başına 68 yılında geçen Aziz Ignatius (35-117) Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde kilise teşkilatmasına giden ilk kişidir. Onun bu sistemi kilise örgütlenmesinde "üçlü uygulama" adı verilen yeni bir düzenin kurulmasını sağlar. Buna göre baştaki piskopos ile birkaç kişilik kilise yetkilileri ve kilise yardımcılarında oluşan bir düzenleme oluşturulur. Bu düzen sonraki yüzyıllarda toplanan konsillerde belirlenecek piskoposluk ve başpiskoposlukların yönetici kademelerinin oluşturulmasında oldukça belirleyici bir rol oynamıştır. Bunun yanında İznik Konsili'nin kararları¹⁰⁶ arasında kabul edilen VI. Madde¹⁰⁷ kiliselerin yetki alanlarını belirlemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Buna göre Antiochia, Alexandria ve Roma kiliselerinin dinsel nüfuz alanları oluşturulur. Düzenlemeye göre Anadolu ve Suriye'deki piskoposluklar Antiochia Kilisesi'nin yetki alanına bırakılır. Seleucia ad Calycadnum ve Tarsus kentlerinin MS 4. yüzyılın ilk çeyreğinde Antiochia Kilisesi'nin nüfuz alanına bırakıldığı anlaşılmaktadır. Tezimize konu Olba kenti de Antiochia Patrikhanesi'ne bağlı Seleucia ad Calycadnum Başpiskoposluğu'nun yetki alanında bir piskoposluk merkezi olarak bu dinsel tartışmalar ve gelişmeler içindeki yerini almıştır.

Dinsel olarak tartışmaların en yoğunlaştığı MS 4. yüzyılda gerçekleşen tartışmalara Isauria'dan birçok kentin en üst düzeyde katıldığı kilise kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bunlardan MS 359 yılında toplanan ve yalnızca doğu kiliselerinin piskoposlarının katıldığı Seleucia ad Calycadnum Konsili'nde¹⁰⁸ Olba'nın temsil durumu belirsizliğini korumaktadır. Katılımcı listeleri içinde Olba'dan herhangi bir katılımcının adı görülmemektedir. Bu bilgi bize Olba'nın MS 359 yılında henüz bir piskoposluk olarak belirlenmediğini göstermektedir. Benzer durum, komşu kent Diocaesarea için de söylenebilir. Her iki kentin de ilk defa MS 381 yılında I. Constantinopolis konsilinde temsil edilmeleri bu durumun somut bir göstergesidir. Her iki kentin I. Constantinopolis konsilinde ayrı ayrı temsil edilmeleri, idari ve dini bakımdan Isauria'nın iki kentinin ayrı olduğunu göstermektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁶ İznik konsilinde alınan kararlar için bkz: Çelik, 1996: 121-122.

¹⁰⁷ Çelik, 1996, 123; Kaçar, 2002, 13; Özyıldırım, 2004, 250; Konsilin VI. Maddesi ile Hıristiyan dünyası Roma, Alexandria ve Antiochia olmak üzere üç patrikliğe bölünmüştür. Buna göre Roma, tüm İtalya ve yakın çevresi üzerinde, Antiochia ise Suriye, Anadolu ve Doğu üzerinde söz sahibi olmuştur. Bu üç patriklik bölgesinin sınırlarının belirlenmesinin yanı sıra Kudüs'ün geçmişi ve manevi pozisyonu göz önüne alınarak ona da ayrı bir paye verilmiş, fakat yönetsel olarak Antiochia Kilisesi'ne bağlı kabul edilmiştir.

¹⁰⁸ Seleucia ad Calycadnum konsili hakkında hazırlanan detaylı bir çalışma için bkz: Özyıldırım, 2006.

¹⁰⁹ Özyıldırım, 2012:110-111.

Tezimize konu Olba kentinin gerçekleşen dinsel tartışma platformlarında temsil durumuna bakacak olursak tablo bize şunları söylemektedir:

Olba, bilindiği üzere Isauria'da Seleucia ad Calycadnum Başpiskoposluğu'na bağlı otuz üç piskoposluk merkezinden biridir¹¹⁰. Yazılı kaynaklar Olba kentinden bazı piskoposların düzenlenen konsillere katıldığını aktarmaktadır.

Kent, Hıristiyanlığın dinsel tartışmaları içinde çok önemli yere sahip rahip Arius ve dinsel fikirlerinin tartışıldığı MS 325 yılındaki İznik Konsili'ne Seleucia ad Calycadnum'nun aksine herhangi bir temsilci göndermez. Yunanca ve Latince metinlerde de MS 381 yılında toplanan I. Constantinopolis konsilinden önce Olba hakkında bir bilgi bulunmamaktadır¹¹¹.

Olba adına piskopos Eusebius MS 381 yılında toplanan I. Constantinopolis Konsili'ne katılır. Bu konsil, ilk defa bir piskopos tarafından kent temsil edildiği bir dinsel platform olması açısından konumuz bağlamında önem taşımaktadır. Sonrasında piskopos Poplius, MS 432 yılındaki Ephesus Konsilinde Olba'yı temsil etmektedir. Olba'nın kilise konsillerinde temsiliyeti sürmektedir ve bu sefer Diaphorentius MS 449 yılındaki II. Ephesus ve MS 451 yılında Chalcedon konsillerine Olba'nın temsilcisi olarak katılmıştır. Olba'nın son temsil edildiği konsil MS 680-681'de toplanan III. Constantinopolis Konsili'dir. Bu konsilde Olba episkopos Theodorus tarafından temsil edilir. Adı bilinen bir başka Olba piskoposu Paulus'tur. Paulus MS 458 yılında Isauria piskoposlarının Doğu Roma İmparatoru I. Leo'ya (MS 457-474) yazdıkları bir mektubu imzalayanlar arasında bulunmaktadır¹¹².

2.1.4.5. Hıristiyanlık Belgelerinde Olba

Olba kentinin Erken Hıristiyanlık Dönemi'ndeki durumunu gösteren fakat daha da önemlisi çalışmamıza konu manastır yapısı hakkında önemli bir veri sunan eser, Doğu Ortodoks Kilise Babalarının en büyükleri arasında sayılan Antiochialı Severus'un Seleucia

¹¹⁰ Hild-Hellenkemper, 1990:369-370.

¹¹¹ Olba kenti piskoposları ve katıldıkları konsiller hakkında bkz, Lequien 1740: 1032, Özyıldırım, 2003: 145-154; Özyıldırım, 2005: 61-61; Özyıldırım, 2009: 67; Özyıldırım-Ünal, 2011: 158; Özyıldırım, 2012:110-111.

¹¹² Özyıldırım, 2011: 158.

ad Calycadnum Başpiskoposu Solon'a yazdığı mektuplardır¹¹³. Severus, MS 465 ve 538 yılları arasında yaşayan koyu bir monophysist olarak bilinmektedir. Bu kişi hayatının sonuna kadar Chalcedon Konsili'nde kabul edilen itikadın karşısında muhalif bir duruş sergiler. Severus aynı zamanda MS 512-518 yılları arasında Antiochia ad Orontem Kilisesi'nin başında yer almaktaysa da Solon'a mektuplarını yazarken söz konusu kilisenin henüz başında değildir¹¹⁴. Severus, yazılma tarihi kaynaklarda MS 511 olarak verilen 4. Kitap 270 no'lu mektupta Olba Piskoposu Paulus'un Diocaesarea Piskoposu Hilarius ile manastır hakkında girdiği tartışmayı not etmektedir. Bu konu hakkında Severus tarafından kaydedilen bilgiler bu kadarla sınırlıdır.

Severus tarafından kaleme alınan 4. Kitap 338. no'lu mektupta aynı Paulus'un Diocaesarea Piskoposu Hilarius'tan kutsal yasalara aykırı bir biçimde ve kendi yetki sınırları içinde yer almayan bir manastırda ayin düzenlemek için para aldığına ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Bu bilgi söz konusu çalışma konumuz olan Olba Manastırı ile doğrudan ilişkili olduğu için ayrıca önemlidir. Bölgede Olba kentinin çevresinde bir başka manastır yapısı bulunmadığına göre bahsedilen manastır doğrudan Olba Manastırı olmalıdır.

Bilindiği üzere Olba kentinin piskoposları içinde yazılı kaynaklardan günümüze en fazla bilgi ulaşan kişi Paulus'tur. Buna göre Paulus MS 458 yılında Isauria piskoposlarının İmparator Leo'ya yazdıkları mektubu imzalayan piskoposlar içinde yer almaktadır. Aynı Paulus hakkında Antiochialı Severus'un Seleucia ad Calycadnum Başpiskoposu Solon'a yazdığı mektuplarda da bilgiler bulunur. 4. Kitap 270 no'lu mektuptaki yazılanlara göre Paulus çok yaşlı bir piskopos olarak geçmektedir. 4. Kitap, 19 no'lu mektupta Olba Piskoposu Paulus hakkında şunlar yer alır: “...Geçen yıl Tanrı'nın sevdiği Olba piskoposu Paulus'u beslemesi için kısmetine düşen sürüye geri dönmesi konusunda zorlamıştım. Şimdi yine aynı şekilde bazı kişiler tarafından rahatsız edildiğini ve ihtiyar haldeki zayıf vücuduyla bir ülkeden diğerine dolaştığını gördüm...”.

Bir başka mektup yine Olba ve piskoposu Paulus hakkında bilgiler içermektedir 4. Kitap, 270 no'lu mektupta Paulus, yaptığı uzun geziler nedeniyle ve bu süreçte cemaatini yalnız bıraktığı için eleştirilmektedir. Bu mektupta Severus Solon'a Paulus hakkında

¹¹³ Özyıldırım, 2012: 111.

¹¹⁴ Severus'un Süryanca metni ve İngilizce çevirisini içeren kaynak için bkz: Brooks, 1903: 66-71; 80-87; 148-153.

şunları demektedir: “...Ancak kurallar Paulus’un sürüsünden kendi kararıyla patrik ve metropolitlerin onayı dışında ayrılmasına izin vermemekteydi. Olba’dakiler için kış mevsimi geçtikten sonra Paulus, bir başka nedenle kral kentine – bu kentin adının ne olduğu bilinmemektedir- gitmek için ayrıldı. Hangi kent ve ülkeye gittiği, ne zaman döneceği konusunda bir bildirimde bulunmadı. Ancak herkes tarafından bilinir ki kendi kentlerini çok kesin olarak ihmal eden kişiler, kanunlar önünde sorumludur ve kutsal kanunların emirlerine göre onların yerine yenileri atanır...” Mektubun devamında Severus, aralarında teolojik nedenlerden kaynaklı bazı sorunlar olduğu anlaşılan Olba Piskoposu Paulus’a karşı Isaurialı piskoposların bir toplantı yaparak gereğini yerine getirmelerini önerir: “... Isauria’daki Tanrı’nın sevdiği kullardan oluşan piskoposların konuyu tartışarak açık bir karar oluşturmalarının ve sürülerini terk eden adamların bulunduğunu konuşmaları gerektiğini söylemek istiyorum...”.

Bu bilgilerden Olba Manastırı piskoposu Paulus’un görevinden bir dönem ayrıldığını, sonrasında yeniden atamasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Severus’un mektuplarının Olba’nın Erken Hıristiyanlık dönemindeki varlığına önemli bir katkı ise “Theodorus” adlı bir başka piskoposun adının öğrenilmesi olmuştur. Buna göre Olba’da adı bilinen iki tane Theodorus tespit edilmiştir. Antiochialı Severus’un mektubu Olba kenti hakkında önemli bir Erken Hıristiyanlık yazılı kaynağı olmanın yanı sıra doğrudan Olba Manastırı hakkında bilgiler sunması bakımından değerli bir kaynaktır.

Görüldüğü üzere Olba piskoposları Erken Hıristiyanlık Dönemi’nde dinsel sorunlarla ilgili konsillere katılmaktadır. Bu durum Hıristiyan dünyasının tartıştığı dinsel sorunlara Olbalıların uzak olmadığını ve bu konularla kentteki din adamlarının ilgilendiği göstermektedir. Bu bilgilere dayanarak küçük bir dağ yerleşimi olan Olba kentinde Erken Hıristiyanlık Dönemi’nin oldukça renkli geçtiği anlaşılmaktadır. Olba’nın geç tarihi konusundaki şimdiye kadar bilinenlerin çoğu yazılı kaynaklara, özellikle kilise kayıtlarına dayanmaktadır¹¹⁵.

İmparator Leo döneminde Ortodoks inanca sahip olan bölge, Zeno döneminde farklı bir itikada yönelerek monophysist inancı kabul eder. Piskoposlar arasındaki yazışmalardan bölgede çok sayıda monophysist itikadda kişi bulunduğu anlaşılmaktadır. MS 6. yüzyılda bölge yeniden Ortodoks inancın etkisine girer, fakat Suriye ile yakınlık

¹¹⁵ Erten, 2014: 63.

burada az olsa monophysist izlerin devamını sağlar. Son olarak Cilicia ve Isauria bölgesinde Iacobus Baradeus adlı kişinin bölgede monophysist itikadın yerleşmesi konusunda çalışmaları olur¹¹⁶. Olba'nın da erken dönemlerden itibaren yer aldığı kristolojik tartışmaların bölge için durumu yukarıda anlatıldığı şekildedir.

Olba piskoposu Theodoros'un III. Constantinopolis Konsili'ne (680-681) katılmış olması ve yine MS 7. yüzyıl içinde kentin Constantinopolis Patrikhanesi'ne bağlanması kentin geç tarihinin son kayıtlarından olmalıdır¹¹⁷. Antiochia'nın 969 yılında ele geçirilmesi ile Olba tekrar Antiochia Patrikhanesi'ne bağlı bir merkez olur¹¹⁸. Kentin varlığı arkeolojik kazıların şimdilik verdiği sonuçlara göre MS 7. yüzyıldan öteye geçmemektedir ancak Erken Hıristiyanlık kaynakları kentin varlığını MS 7. yüzyıldan sonra da sürdürdüğünü göstermektedir. Darrouzes tarafından hazırlanan, "Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae" adlı çalışmada Olba adına Notitia 3, 7, 10 ve 13'te rastlanmaktadır¹¹⁹. Bu Notittialardan 3 no'lu olanın 7.-8. yüzyıllara, 7 numaralı olanın ise 10. yüzyıl başlarına denk geldiğini Hild-Hellenkemper belirtmektedir¹²⁰. Bu bilgiye göre Olba'nın varlığı 10. yüzyılda da sürmektedir¹²¹. Olba'nın 7. yüzyıldan sonra hangi piskoposlarca temsil edildiği bilinmezken, Constantinopolis Notittialarının dördünde varlığını sürdürdüğü söylemek mümkündür.

2.2. Arkeolojik Veriler Işığında Olba'da Hıristiyanlık

2.2.1. Olba'da Kiliseler

Hıristiyanlık MS 1. yüzyılda ortaya çıkması sonrasında, Roma İmparatorluğu topraklarında hızlı bir yayılım sürecine girer. I. Constantinus döneminde Milano Fermanı ile kazandığı özgür konumu sayesinde bu dinin temsil edildiği çok sayıda dini yapı oluşturulur. Böylece İmparatorluğun hemen her kenti bu tarihten sonra kiliselerle dolmaya başlar.

¹¹⁶ Hild-Hellenkemper, 1990: 85-91.

¹¹⁷ Özyıldırım, 2003: 153; Özyıldırım, 2012: 113.

¹¹⁸ Hild-Hellenkemper, 1990:369.

¹¹⁹ Darrouzes, 1981: 240,283,337 ve 362.

¹²⁰ Hild-Hellenkemper, 1990: 90-91.

¹²¹ Olba'nın bu tarihteki varlığı günümüzdeki arkeolojik verilerle desteklenmemektedir. Mimari plastik,seramik, metal ve cam buluntular, sikkeler en geç MS 7. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir. Söz konusu durumun daha geç tarihli arkeolojik verilerin kazıların ilerlemesiyle açıklığa kavuşması mümkündür. Ancak bir yandan da MS 7 yüzyılda yerleşimin son bulmasına karşın, Olba Kilisesi'nin kurumsal olarak varlığını uzun süre sürdürdüğünü de önerebiliriz.

Constantinus tarafından tanınan özgürlük, I. Theodosius döneminde Hıristiyanlığa devletin resmi dini olma statüsünü kazandırır. Hıristiyanlık artık bölgesel bir inanç olmanın ötesinde evrensel niteliklere sahip bir din konumuna yükselir. Bu yükselişin en somut kanıtları yeni inşa edilen kilise ve manastırlardır.

İmparatorluk genelinde olduğu gibi Anadolu'da da Romanizasyonun ardından gelen "Hıristiyanlaşma" evresi ile pagan yapıların yanında çok sayıda dini yapının inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Cilicia ve Isauria bölgelerinde birçok kilise yapısı olduğu gerek 19. yüzyıldan başlayarak bölgeye gelen seyyahların eserlerinde gerekse bölgede çeşitli kazı ve yüzey araştırmalarında bulunan bilim insanlarının notlarında yer almaktadır.

Isauria'nın karasal merkezlerinden olan Olba'da Hıristiyanlığın ilk etkileri ve yapılanması bu dinin Roma İmparatorluğu'nda resmen kabulü öncesine dayanmaktadır. Hıristiyanlık ritüelleri için gerekli olan mekanların oluşturulmasına da Olba'da erken başlandığı anlaşılmaktadır. Şeytanderesi Vadisi içindeki Mağara Kilise olasılıkla kentte Hıristiyanlığı kabul eden cemaat tarafından erken zamanda kullanılmış olmalıdır.

Dağlık Cilicia'da Isauria sınırları içinde yer alan küçük bir dağ yerleşimi özelliğine sahip Olba kentinde bu şekilde çok sayıda Hıristiyanlık yapısı belgelenmiştir. Kıyı kentlerinin ve ticaret merkezlerinin iç bölgelerindeki kırsal kesim 4. yüzyıldan yedinci 7. kadar zenginleşmiştir. Bu zenginleşmeye paralel olarak elde edilen artı değer özellikle MS 5 ve 6. yüzyıllarda büyük anıtsal bazilikalara, kiliselere ve lüks konutların yapımına aktarılmıştır. Bunun yanında İmparatorluk genelinde MS 4. yüzyıldan itibaren çıkarılan yasalardan faydalanarak vergilerden muaf olmak amacıyla ruhban sınıfına dahil olan kırsal bölgenin çiftlik ve toprak sahipleri hem hayırseverliklerini hem de dindarlıklarını göstermek için buldukları bölgelere birden çok kilise yapma yoluna gitmişlerdir. En genel tanımıyla Cilicia ve Isauria bölgesinde çok sayıda Geç Antik Çağ yapısının bulunmasının nedeni budur¹²². Bugüne kadar sürdürülen çalışmalarda Olba *akropolisinde* iki, Şeytanderesi Vadisi'nde yol üstündeki kilise, Mağara Kilise ve önündeki kilise ile birlikte üç adet kilise tespit edilmiştir. Kentin katedraliyse *akropolisin* yaklaşık elli metre kuzeyinde yer almaktadır. Katedral dışında kent merkezinin güneyinde de şuan herhangi bir izi tespit edilemeyen bazı araştırmacılar tarafından Mezar Kilisesi olarak adlandırılan bir kilise daha yer almaktadır. Toplam yedi kiliseye manastırdaki iki kilise ve bir şapel

¹²² Varinlioğlu, 2009:202; Aydın, 2017:85.

eklenirse Olba'da bilinen kilise sayısı ondur. Olba Manastırı, sayılan yapılar içinde kazısı yapılan ve ele geçen buluntuları bakımından en iyi belgelenmiş yapıdır.

2.2.1.1 Mağara Kilise ve Önündeki Bazilika

Asıl konumuz olan Olba Manastırı'ndan söz etmeden önce kentin güçlü Erken Hıristiyanlık dönemi hakkında önemli bilgiler sunan diğer dini yapılara bakmak gerekmektedir. Buna göre kentin en erken kilisesi olma özelliğine sahip Mağara Kilise öncelikli sırada yer alır. Şeytanderesi Vadisi içinde yer alan Mağara Kilise, kentte 2001 yılından bu yana araştırmalarda bulunan Olba araştırma ekibi tarafından tespit edilmiştir. Kullanımlarının Eski Çağ'ın birçok döneminde farklı işlevlerde olduğu bilinen mağara yapılarının, zamanın kültürel ve sosyal gerekliliklerine göre insanlar tarafından farklı amaçlar için kullanıldıkları görülmektedir. Eski Çağ'da daha çok Mithras ile ilişkili kültürel pratikler amacıyla kullanıldığı bilinen mağaralar, Geç Antik Çağ'da özellikle Hıristiyanlığın ilk ortaya çıkmaya başladığı erken dönemlerde Roma İmparatorluğu tarafından bu yeni inancı kabul ettikleri için baskıya uğrayan kişilerin sığındıkları bir mekân özelliği taşımaktadırlar. Mağaralar, bu yönleri ile Hıristiyanlığın ilk ortaya çıktığı dönemlerde en erken kiliseler olarak işlev görmüşlerdir. Olba kentindeki mağara yapısının da bu zulüm döneminden kaçan kişilerin sığındıkları ve dini ibadetlerini gerçekleştirdikleri bir kilise olduğu bilinmektedir. MS. 3. yüzyıla tarihlenen Mağara Kilise'nin zaman içinde kaçak kazıcılar tarafından büyük bir tahribata uğratıldığı görülmektedir. Mağara Kilise içinde yer alan apsisler ve pencere açıklığı üzerinde kazıma yöntemiyle yapılmış olan bir Haç, buranın Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren kullanılan bir kilise olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mağara Kilise'nin hemen önünde yapılmış kaçak kazılardan anlaşıldığı kadarıyla bu alanda bir başka kilise yapısı daha yer almaktadır. Arkeolojik olarak henüz kazısı yapılmamış olan kilisenin yeni inanç özgür bir din olmaya başladıktan sonra, Mağara Kilise'nin kullanım işlevini yitirmesinden sonra inşa edildiği düşünülmektedir. Gerek Mağara Kilise gerekse hemen önünde yer alan diğer kilise yapısında yapılacak kazı çalışmaları bu mekânların işlevlerini ve mimari özelliklerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Mağara önüne daha sonraki tarihlerde yapılan bu kilise yapısı erken dönemde bölgenin ilk hıristiyanlarının sığındıkları bu alanın önemini vurgulamaktadır (Resim 2.2.).

2.2.1.2 Şehir Kilisesi

Kentteki diğer kilise kalıntısı bugün Olba *akropolisinin* hemen kuzeybatısında görülebilen büyük katedraldir (Resim 2.3.). Ayakta olduğu dönemdeki görkemi kalıntılarından anlaşılan kilisenin apsis kısmının sadece küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Kentin merkezinde yer alan yapı sütunlu bazilikal tipte tasarlanmıştır. Güneyinde bir yan odası ve dışardan dikdörtgen taşlarla örülmüş duvarlara sahip, apsisindeki çift penceresi yapının görülebilen mimari özellikleridir¹²³.

Bu kilise hakkında ilk bilgileri bölgede araştırmalarda bulunan Gertrude Bell vermektedir. Bell, Ortadoğu ülkelerini kapsayan gezisi çerçevesinde Olba kentine geldiğini ve burada Eski Çağ anıtlarını belgelediğini belirtmektedir. Bu anıtların içinde katedral de yer alır. Bell bu yapının hem plan ve görsel belgelemesini yapmış ve bununla ilgili sonuçları da yayınlamıştır¹²⁴.

Bell'in anlatımına göre kilisenin apsisi görünebilir şekildedir. İki pencereye sahip olan apsisin güney ve batı duvarları da ayakta. Ayrıca nef ve narteks sütunlarının izleri de görülebilmektedir. Kilisenin güney duvarında bir koridor bulunmaktadır. Bell ayrıca güney odasının planını çıkarmış ve bu odanın hem güney koridor ile hem de apsisde yer alan geçiş ile bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca güney odada yer alan geçişin/koridorun apsisin arka kısmı ile de bir bağlantısı bulunmaktadır. Bell, güneydeki odanın benzer bir örneğinin kuzeyde olmadığını açık bir şekilde ifade etmektedir. Bell'in planına göre kilise 36x19 m. ölçülerindedir. Batı ve güney duvarlarının temelleri büyük ölçüde fark edilemese bile yapının bütünü hemen hemen belgelenmektedir.

Kilisenin günümüze kalan kısımları büyük oranda spolyen malzemenin yapılmıştır. Apsis için daha büyük blok taşların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bell'in çalışmalarına göre kilisenin daha erken bir yapının-olasılıkla tiyatro- podyumu üzerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bell çalışması kapsamında yapının mimari plastik eserleri hakkında da bilgiler sunmaktadır. Bell, apsisinin güney yanında yivli sütun tamburlarının olduğunu, bunun dışında iki tane Korinth sütun başlığının klasik tipteki örneğinin bu yan neflerde yer

¹²³ Keil-Wilhelm 1931, 87; Hild-Hellenkemper-Salies 1990, 250. Bu yapı hakkında ilk bilgileri veren ve yapının planını çıkarıp yayınlayan, 20. yüzyıl başında Ortadoğu coğrafyasında araştırmalarda bulunan Margareth Lowthian Bell'dir.

¹²⁴ Bell 1906.

aldığını belirtmektedir. Bu sütun tamburları ve başlıkların olasılıkla ikincil kullanım oldukları düşünülmektedir¹²⁵.

Kilisede kuzeydoğu ve güneydoğuda köşeleri görülen podyumun daha büyük kesme blok taşların birbirlerine tutturulması suretiyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Podyumda kullanılan kesme blok taşların apsiste kullanılanlardan daha düzgün bir yüzeye sahip oldukları yine Bell tarafından ifade edilmektedir.¹²⁶

Bell tarafından verilen bu bilgiler başka araştırmacılar tarafından da değerlendirilmiş ve söz konusu kilisenin yeni planı çizilmiştir. Hill tarafından Cilicia ve Isauria bölgesindeki Erken Hıristiyanlık Dönemi kiliseleri bir araya toplanmış ve bu çalışmada ayrıca söz konusu yapıların planları ele alınmış ve yenilenmiştir. Hill, bu kapsamda Olba'daki katedrali ele almakta ve söz konusu yapı hakkında bilgiler vererek Bell'den sonra yaptığı yeni planı da yayınlamıştır¹²⁷.

Bell, Kilise'nin apsisin sadece güneyinde bir oda yer alır demektedir. Hill buna karşı çıkmakta ve benzer bir oda düzenlemesinin apsisin kuzey tarafında da bulunduğu ifade etmektedir. Kilise ile ilgili bilgiler vermeye devam eden Hill, yan odaların doğu duvarlarının erken tarihli podyum yapısının doğu bölümüne oturduğunu söylemektedir. Bu durumda apsis hafif batıya oturur şekilde yer almaktadır.

Apsis kendine has bir biçimde doğu duvarından hafifçe dışa taşkın bir özellik sunmaktadır. Bu kilise apsisi düzen bakımından Batı Cilicia'da bulunan Dağ Pazarı Kubbeli Kilise ile büyük benzerlik taşımaktadır. Apsisin dışa taşkın pozisyonu podyumun doğusuna geçiş için daha az alan kalmasına neden olmaktadır. Ancak bu durum yan odalar arasındaki geçişe engel değildir. Dolayısıyla podyum apsis tarafından herhangi bir şekilde engellenmeye maruz kalmamaktadır. Podyumun doğu yüzüne paralel uzanan 5 m uzunluğundaki temel izleri kilisenin doğuda bir odaya sahip olduğunu düşündürmektedir.

Kilisede apsisin güney yüzündeki hatıl delikleri sırası ya yan odanın tavan kısmının taşıyıcısına aittir ya da üst katın giriş bölümüne ait olmalıdır. Buna göre eğer nefte yer alan

¹²⁵ Bell 1906.

¹²⁶ Bell 1906, 34-36. Bu yayında figür 27'de görülen kilise ve kesit çizimi yapılan fakat şuan izleri görülemeyen ve bazı araştırmacılar tarafından "Mezar Kilisesi" olarak adlandırılan yapı olmalıdır. Şehir kilisesine ait plan ise figür 29'da planı verilen yapıdır.

¹²⁷ Hill 1996, 250-251:fig:54.

sütunlar orijinalindeki yükseklikleri ile tekrar kullanıldılarsa bu durumda Cilicia ve Isauria kiliselerinde tipik bir özellik olan ikinci bir kattan bahsedilebilir¹²⁸.

Bell ve Hill tarafından ele alınan Katedralde ilk defa 2011 yılında arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. Bir kazı sezonu süren bu çalışmalar arazinin yoğun taşlık olması nedeniyle çok hızlı ilerleyememiştir. Fakat bu kazı sezonu içinde yapının mimari düzeni ve mimari plastiği hakkında bilgiler sunan çok sayıda arkeolojik buluntu ele geçmiştir. Bunlar kireçtaşı başta olmak üzere az sayıda mermer parçadan oluşan, yumurta ok bezemeli, figüratif süslemeli taş elemanlardan oluşmaktadır. Bunun yanında yapının çatı örgü sistemi hakkında önemli bilgiler veren çok sayıda çatı kiremidi parçaları da ele geçmiştir. İlerleyen süreçte kazıların sürdürülmesi ile yapının mimari düzeni hakkında daha detaylı sonuçlara ulaşılabilecektir.

2.2.1.3. Mezar Kilisesi

Kent merkezinde bir mezar kilisesinin daha olduğundan eski yayınlarda bahsedilmektedir¹²⁹. Fakat bu kiliseden günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmadığından, yapı ile ilgili bir plan ya da görsel belgeleme yapılamamaktadır.

2.2.1.4. Doğu Vadisi Kilisesi

Manastırın üzerinde yer aldığı vadi içinde Olba'daki kilise yapılarının bir başka örneği bulunmaktadır. Su kemerinin yaklaşık 200 m. güneyindeki bu kilisenin sadece temel kalıntılarının varlığı anlaşılmaktadır. Çok büyük bir kısmı tahrip olmuş haldedir. Kilisenin yanında bir sarnıç yer almaktadır. Kalıntılardan kilisenin apsisi ve kiliseyi çevreleyen temenos duvarı gibi bir düzenlemeye ilişkin izler görülebilmektedir. Apsis doğuya bakmakta ve vadi tabanından bir istinat duvarı ile sınırlanmıştır. Kilise dere yatağının batısında bulunmaktadır.

2.2.1.5. Akropolis Kilisesi/Şapel

Bunun dışından kentin *akropolisinde* bir kilise yapısı daha yer almaktadır. Bu kilise boyutları bakımından kentte şimdiye kadar tespit edilen en küçük kilise olma özelliğine

¹²⁸ Hill 1996, 251.

¹²⁹ Keil-Wilhelm 1931,87; Hild-Hellenkemper-Salies 1990, 250; Hill, 1996: 251.

sahiptir. *Akropolis* geç evre surları üzerinde teraslanarak elde edilen alanda bir apsis ve duvar kalıntılarına ait tespit edilen izler buranın bir kilise ya da şapel olabileceğini düşündürmektedir. Kilise anıtsal çeşme binasının arka yamacında yer alır. Yapının apsisi altta kayaya oygu olup, üstte ise harçsız tutturulan taşlardan oluşturulmuştur. Öte yandan tüm kilise ana kayadan yükselmektedir. Apsis yarı çapı içten içe ölçüldüğünde 70 cm'dir. Nef uzunluğu ise 6 m'dir. Kilise yamaca inşa edildiğinden eğimin giderilmesi için taş dolguya ihtiyaç duyulmuştur. Kilisenin girişi nefin uzun kısmında yani doğu kesimindedir. Alandaki lento ve söve parçaları bu bilgiyi doğrulamaktadır. Girişin yan taraftan verilmesinin nedeni yapının doğrudan sur duvarı içerisine oturtulmasından dolayıdır.

Görüldüğü üzere Olba'nın Erken Hıristiyanlık içindeki konumunu yazılı kaynaklar dışında arkeolojik veriler de ortaya koymaktadır. Kentin en erken kilisesi olma özelliğine sahip Mağara Kilisesi başta olmak üzere diğer kilise yapıları kentteki Hıristiyan toplumunun varlığını kanıtlamaktadır. Cilicia ve Isauria bölgesi kentlerine nazaran daha küçük ölçekli bir kent olarak değerlendirilen Olba'da bu kadar çok kilise yapısının bulunması kentin Erken Hıristiyanlık döneminde ulaştığı gücü gösterir.

2.2.2. Olba'da Hıristiyan Mezarları

Arkeolojik buluntuların yanı sıra Olba'daki Hıristiyanların varlığını ortaya koyan diğer bir veri ise kentte Hıristiyan topluluğa ait mezarlık alanlarıdır. Cilicia ve Isauria bölgesi kentlerinde Hıristiyanlara ait çok sayıda nekropolis olduğu bilinmektedir. Bunlardan özellikle Corycus kentinde yer alan haç betimli ve yazıtlı çok sayıda mezar bölgedeki güçlü Hıristiyan varlığının en önemli kanıtlarındandır. Benzer bir varlık çalışmamıza konu manastır yapısının yer aldığı Olba kenti için de geçerlidir. Kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar çok sayıda Hıristiyan mezarının tespitini sağlamıştır¹³⁰.

Olba'da Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen çok sayıda lahit ve kaya mezar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu mezarlar Hıristiyanlığın bölgede yerleşmesi ile yeni dinin getirilerine uygun olarak yeniden kullanılmıştır. Kentte Hıristiyanların varlığı başta tezimize konu Manastır yapısı olmak üzere, bunun dışındaki çok sayıda anıt ve arkeolojik materyal ile bilindiğine göre, burada yaşayan topluma ait mezarların olması da gayet

¹³⁰ Akçay, 2011:133-147.

doğaldır. Fakat kentte Hıristiyanlara ait gelenekleri yansıtan tipik bir mezar şuna kadar tespit edilememiştir. Ayrıca sadece Hıristiyan halk tarafından kullanılmış olabilecek bir mezarlık alanı da henüz saptanamamıştır. Bunun en önemli nedeni söz konusu mezarlık alanlarının yıllar boyu kaçak kazıcılar tarafından tahrip edilmesi ve bunun söz konusu mezarların tipleri ve tarihleri konusunda kesin bilgi edinmeyi engellemesidir. Bunlara rağmen kentte bulunan arcosolium tipteki mezarların zaman içinde Hıristiyanlar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Kentte Doğu Tepesi'nde bulunan arcosolium mezar üzerindeki kazıma haç motifi, yine bir başka mezar üzerinde boya ile işlenmiş haç motifi ve manastırın karşısında bulunan kaya mezar kompleksi üzerinde bulunan haç betimleri söz konusu mezarların kent içinde Hıristiyanlar tarafından kullanıldıklarını göstermektedir.

Böylece kentte bulunan Roma dönemine tarihlenen kaya mezarlarının özellikle, kazıma ve kabartma biçiminde yapılmış haç motifleri ile yeniden kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Haç motifleri mezarların doğrudan üzerinde olabildiği gibi lahitlerin kapak kısımlarında da yer almaktadır. Olba'ya sadece 4 km. uzaklıkla bulunan Diocaesarea kentinde haç motifine sahip çok sayıda mezar bulunmaktadır. Bu da bölgede Hıristiyanlara ait bir mezar geleneği olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Olba manastırında yapılan kazılar neticesinde Hıristiyanlara ait olduğu saptanan mezarlar açığa çıkarılmıştır. Yapı kompleksinin bir parçası olan tonozlu mezar içinde gerçekleştirilen kazılarda üç adet kabir tespit edilmiştir. Hıristiyan mezarlarını yönleri ile paralel şekilde doğu-batı doğrultulu mezarların zaman içinde soyuldukları anlaşılmıştır. Söz konusu mezarların manastır sakinlerine ait olacağı tarafımızdan değerlendirilmiştir.

Manastır içinde Hıristiyanlara ait diğer bir mezar ise Kuzey Kilisesi'nin narteksi altında tespit edilmiştir. Nartekste yapılan kazılarda, bu bölümün tabanında yan yana iki tane mezar açığa çıkarılmıştır. Tabanları kiremit kaplı mezarların, duvarlarının da oldukça özenli bir biçimde sıvandıkları anlaşılmaktadır. Mezarların ikisi de doğu - batı doğrultulu olup, bu bakımdan Hıristiyan mezarlarının yönleri ile uyumluluk göstermektedirler. Bu mezarların da zaman içinde soyuldukları bireylere ait iskelet parçalarının dağınık pozisyonundan anlaşılmaktadır. Narteks altındaki bu mezarların da manastırdaki görevlilere ait oldukları düşünülmektedir.

Sonuç olarak Olba kentinde Hıristiyanlığın yerleşmesi ile birlikte yeni dinin gerekliliklerine uygun yaşayışın mezarlara da yansıdığı anlaşılmaktadır. Böylece kentte yaşayan halk pagan döneme ait kaya mezarları ve lahitleri kendilerine ait sembollerle Hıristiyanlaştırmıştır.

Bunun dışında Manastır ve Kilise gibi yapılarda da Hıristiyanlara ait mezarların yer aldığı çalışmalar sonucunda anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANASTIR HAREKETİ

3.1. Manastır Olgusu

3.1.1.Münzevi Yaşam ve İlk Münzeviler

Hıristiyanlığın erken dönemlerinden başlayarak münzevi yaşamı tercih etmek bir gelenek haline gelmiştir. En geç 260 yılından itibaren gezgin keşişlerin ortaya çıkmaya başladığı bilinmekte; fakat bunun çok öncesinde, özellikle Hıristiyanlığın ortaya çıktığı MS 1. yüzyıl başlarında ortaya çıkan akımın MS 4. yüzyılda kurumsallaşacak olan Bizans manastır hareketinin de bir anlamda öncülü olduğu kabul edilmektedir¹³¹.

Hıristiyan manastır hareketinin temellerinin Mısır'da ortaya çıkan manastır hareketine dayandığı düşünülmektedir¹³². Mısır dışında bu hayatın oluştuğu Filistin, Suriye gibi birden fazla kültür coğrafyasının olduğunu da söylemek gerekmektedir. Mısır'ın önemi yetiştirdiği keşişler ve inzivai yaşamı tercih edenler ile manastır hareketine ev sahipliği yapmasında yatmaktadır¹³³.

Yunanca “monos” (tek, yalnız) sözcüğünden türeyen ve Latinceye monasterium, –ii (n) olarak geçen manastır sözcüğü dinsel yapıların oluşturduğu bir yapı kompleksini karşılamanın yanında Hıristiyanlıktaki köklü bir kültürü de tanımlamaktadır¹³⁴.

Manastır kavramını açıklayan “monazo” sözcüğü yalnız yaşama ve kendini toplumdaki uzaklaştırma ve Tanrı'ya adanma şeklinde anlamları içeriğinde taşımaktadır. Bu kavramın kökeninde yatan monos tabiri ise yalnız anlamına gelmekte ve bu da kavramın öncüsü olan münzevi yaşamın irdelenmesini gerekli kılmaktadır¹³⁵. Arapça kökenli olan “münzevi” sözcüğü Türkçe'de kullanılmakta ve topluluktan kaçan, inzivaya çekilen ve yalnız kalmayı seven anlamlarını içermektedir.

¹³¹Koch, 2007: 92.

¹³²Tiryaki, 2007:12 ve Tiryaki, 2007:49.

¹³³Flusin, 2014: 253. Çileci, keşiş ve inzivacı terimleri hakkında bilgi için bkz: Flusin, 2014: 253- 254.

¹³⁴Talbot, 1999:161; Doğan, 2003:74; Weckman, 2004: 6121; Polat, 2004: 8; Baş, 2013:183; Yeğin, 2015: 16.

¹³⁵Özyıldırım - Ünal, 2011: 149.

Bu kişiler, dua ve ibadet yolu ile tanrıyı arama yolunu seçmişlerdir. Bu yaşam şekli *eremos*=”çöl ıssızlığında yalnız yaşamak” olarak tanımlanmaktadır¹³⁶.

İnzivaya çekilen dindar keşişlerin Hıristiyanlığa ait ilk temsilcileri Hz. İsa'yı örnek alır şekilde bir hayat sürmüşlerdir. Bu kişiler Tarsuslu Paulus ve Hıristiyanlığın ilk din şehidi Azize Thecla'nın yaptığı gibi bekârlığı ve gönüllü fakirliği ilke edinmişlerdir¹³⁷. Keşişler, kendilerini Tanrı'nın ibadetine adanmış, bu uğurda evlilik ve cinsel yaşamı, şahsi mülkiyeti ve tüm sosyal statü ve görevleri terk etmiş münzevilerdir. Manastırların asli fonksiyonu, toplumdaki uzaklaşmak suretiyle maneviyatları adına bedenlerini kontrol altına almaya ve disipline etmeye çalışan keşişlerin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Keşişler manastırlarda gündelik yaşamlarını manastırların kuruluş yönetmeliklerine uygun olarak düzenlenen programa göre geçirirler. Bu arada manastırın baş keşişi ve kıdemli keşişler onlara manevi rehberlik hizmeti sunar¹³⁸.

Erken dönemlerde manastır yaşamı herhangi bir mimari yapıya gereksinim duymamıştır. Bu hayatı seçen bir keşiş için, uyumak, yemek, çalışmak ve dua etmek için bir mekân yeterliydi. Bu en basit tabirle tanrıya yakarış ve dua için küçük bir şapel olabildi. Erken dönem için şapelin bir yapı içinde yer almasına gerek yoktu. Keşiş ibadet günü köyünden kalkıp, şapele gelebilirdi. Manastırların yapısal bir bütünlük olarak oluşumu Doğu'daki Hıristiyanlığın bir yarattığı olarak orada hayat bulmaktadır. Bu sistem sonraki dönemlerde Batı'da da uygulama alanı bulmaktadır¹³⁹.

Dinler tarihine baktığımız zaman kendini tüm benliği ile tanrıya adamaya, bedeni kontrol altında tutmak suretiyle, kişinin maneviyatını güçlendirmeye yönelik uygulanan programa *asketizm* adı verilmektedir. Hıristiyan *asketikleri* inançlarının vadettiği manevi kurtuluşu (*soterios*=kurtuluş) daha iyi elde etmek için, Hıristiyanların evlenme, çocuk, aile, mülk sahibi olmak gibi dünyevi ilgilerini terk ederek, sert ve ömür boyu süren bir program ile hayatlarını biçimlendirmektedirler. Böyle bir hayat tarzı İncil'de belirtildiği gibi sadece güçlü yetebilenlere öğütlenen ve tanrıya ulaşmada önerilen bir modeldir¹⁴⁰.

¹³⁶ Doğan, 2003:73.

¹³⁷Özyıldırım-Ünal, 2011:149; Ayrıca Matheus İncili XIX. bölümde 21-24 arasında yoksullara yardım etme ve fakirliğin övüldüğü görülmektedir.

¹³⁸ Gürkan, 558-560; Weckman, 2004: 6121-6126; Kaelber, 2004: 6131-6136.

¹³⁹ Brenk,2003: 139.

¹⁴⁰ Matta, 19:10-12,1, Korintoslular, 7:7-9.

Asketizm her ne kadar manastır hareketi ile ilişkili olarak ele alınsa da manastır hareketini öncelediği bilinmekte ve ilk manastırların oluşmaya başladığı 4. yüzyıl öncesinde pre-monastik hareketlerin olduğu düşünülmektedir. Dördüncü yüzyılda bir kurum olarak ortaya çıkan manastırcılıkta çok çeşitli şekillerde *asketik* yaşam süren zahitlerin, sayılarındaki artışı göz önüne aldığımızda, Hıristiyan toplum düzenini kiliselerin menfaatleri doğrultusunda düzenlemenin bir gereği olarak asketizmin kullanıldığı düşünülmektedir¹⁴¹.

Aslında Hıristiyan manastırcılığının çıkış noktası olarak kabul edilen ve Mısır'da genellikle çöle çekilmek olarak kabul edilen=*anakhoresis*¹⁴² sözcüğü Hıristiyanlık öncesi zamanlarda da "terk eden, bırakıp giden" gibi anlamlara gelmekte ve bu şekilde yaşayan keşişleri tanımlama da kullanılmaktadır¹⁴³.

Decius (249-251) dönemindeki büyük zulüm sırasında özellikle birçok kişinin şehirlerden kaçtığı ve münzeviliği seçtiği anlaşılmaktadır. Kaçış rotaları olarak çoğunlukla çöl tercih edilmekteydi. Bu nedenle ilk Hıristiyanlar için genellikle "Çöl Hıristiyanları" ya da "Çöl Münzevileri" gibi terimler kullanılmaktaydı¹⁴⁴.

Tehlikeler geçtikten sonra bile çoğu keşiş geri dönmemiştir. Aksine çölün kendilerine özgür bir biçimde ibadet etmeleri için gerekli imkânları sağladığını anlarlar. Bu sebeple çöle çekilen keşiş sayılarında önemli artışlar olur. Sonuç olarak birçok Hıristiyan artık kendi inançlarının yeterince sınanmadığı fikrine kapılarak, kendi çetin sınavlarını kendileri verme düşüncesi ile her şeyden uzaklaşarak, çölü bir bakıma bir kaçış noktası olarak belirlemişlerdir¹⁴⁵.

O dönemde çöle yerleşen keşişlerin durumunu anlatan yazılı kaynaklar, "*Çölde bir şehir inşa ettiler*" şeklinde bir tanımlama yaparak, kurulan sistemin büyüklüğünü

¹⁴¹ Bu yorum hakkında ayrıca bkz: Louth,2004:373;Baş, 2013:185.

¹⁴² Mango, 2011:120.

¹⁴³ Watterson, 1988: 55.

¹⁴⁴ Çöl münzeviliği hakkında bakınız McKinnon, 1994: 505- 521; Hıristiyan manastırcılığında oldukça önemli bir yer tutan "Çöllerin ve Dağların Hıristiyanlaştırılması" ile ilgili bkz: Brenk, 2003.

¹⁴⁵ Talbot, 1999: 164; Tiryaki, 2007: 13.

vurgulamaktadır. Yazılı belgeler, o dönemde Aşağı Mısır'da Nitria yakınlarındaki çöllerde beş bin münzevinin yaşadığını aktarmaktadır¹⁴⁶.

Hıristiyan rahibe ya da keşişleri, tarihsel gelişimine göre münzevi yaşamı ilk benimseyenler değildir. Bu bakımdan münzeviliğin geçmişinin çok daha eskiye gittiğini söylemek mümkündür. Hıristiyanlık yayılmadan çok önce özellikle Yahudiler arasında münzevi yaşamı benimsemiş bazı toplulukların olduğu görülmektedir. Bu topluluklar Thereputae Yahudi topluluğu ve Esseniler olarak tanımlanan münzevi gruplardır. Her iki topluluktan, kendisi de Alexandria Maior Yahudilerinden olan Philo (MS. 50), *De Vita Contemplativa* isimli eserinde bahsetmektedir¹⁴⁷.

Bu topluluklardan Alexandria Maior'un batısında yerleşmiş Thereputae¹⁴⁸ Yahudi cemaati Hıristiyanlıktan önce münzevi yaşam sürmektedir. Bu cemaatin üyeleri dünyadan elini eteğini çekmiş, mallarından ve akrabalarından vazgeçmiş kişilerdi. Kimsenin olmadığı yerlerde yaşayan bu kişiler, çok az yemek yer ve zamanlarının çoğunu dua ve yakarış ile geçirirlerdi. Güçlü bir meditasyon uygulayan bu grubun amacı, ruhu bütün arzu, istek ve acılardan temizlemek ve iyileştirmektir. Buna benzer daha birçok yönleri ile erken dönem keşişlerinin yaşam tarzının özelliklerini sergileyen Thereputae cemaati, bazı kilise tarihçileri tarafından en erken Hıristiyan dönmeleri olarak değerlendirilir¹⁴⁹.

Lut Gölü kıyısındaki Kumran Vadisi'nde yaşayan Yahudi topluluklar Esseniler ve Zealotların çok eski zamanlardan beri münzevi bir yaşam sürdürdükleri yazılı kaynaklardan anlaşılmaktadır¹⁵⁰ (Resim 3.1.).

Bu gruplar içerisinde Esseniler¹⁵¹, diğerlerine göre oldukça pasif, barışçıl ve basit bir yaşamı seçmişlerdir. Esseniler, dünya işlerinden olabildiğince uzaklaşarak ve tövbe ederek Tanrı ile bir birliktelik yakaladıkları düşüncesiyle manevi kurtuluşun gerçekleşeceğini ummaktaydılar. Bütün bu düşünceler çok erken dönemlerde dahi Hz. İsa'nın ortaya koyduğu ve havarilerine öğütlediği düşünceleri ve eylemleri ile örtüşmektedir. Hz. İsa, insanlığı günahlarından kurtarma görevini üstlendiğini açıklayarak,

¹⁴⁶McKinnon, 1994: 505.

¹⁴⁷Özyıldırım - Ünalın, 2011:149.

¹⁴⁸Thereputae Yahudi cemaati hakkında daha fazla bilgi için bkz: Baş, 2015: 22- 26.

¹⁴⁹White, 1932 (a): 7-9; Watterson, 1988:55,

¹⁵⁰Kumran yazılı metinleri için bkz: Vermes, 2005.

¹⁵¹ Esseniler hakkında detaylı bilgi için bkz: Baş, 2015: 26- 30.

açgözlülüğün, tembelliğin ve ikiyüzlülüğün karşısında olduğunu bildiren ilkeler belirlemiştir. Mesajları, evrensel özellikler taşıyan Hz. İsa, insanlara iyilik etmek, kötülükten kaçınmak ve bağışlayıcı olmak gibi fikirlerin temsilcisi sayılmaktaydı. Bu fikirler yukarıda bahsettiğimiz erken dönem münzevi toplulukları tarafından dikkatle izlenmiş ve bu ilkelere uygun bir yaşam tarzı benimsenmiştir¹⁵². Bu topluluklar böyle bir inançla manevi kurtuluşa ereceklerini düşünmekte ve dünyevilikten uzaklaşarak kendilerini tamamen tanrıya adanmayı amaçlamaktadırlar¹⁵³.

Kilise, Constantinus döneminde elde ettiği yeni konumla Hıristiyanlık kurumlarını daha özgürce geliştirmeye, kamusal alanı kullanabilmeye ve Roma toplumu içerisinde kendi gelenek ve değerlerini yaymaya başlar. Kilise, MS 3. yüzyılda devlete hala mesafeliyken Hıristiyanlığın kabulüyle birlikte onunla sıkı ilişkiler içine girer. Hıristiyanlar İmparatorluk halkıyla karışmaya başlar ve böylece Hıristiyanlık Roma İmparatorluğu'nun dini haline gelir. Bu gelişim ayrıca birçok dönüşümün de tetikleyicisi olur, örneğin İmparatorluk otoritesi ile Hıristiyanlığın bütünleşmesi, bazı Hıristiyanların toplumdan uzaklaşmasına neden olur. Onların benimsedikleri yeni hayat tarzı ile münzevi Hıristiyanlar ortaya çıkarken; öte yandan dünyevi yaşam tarzını seçen Hıristiyanlar da toplumda yerlerini alır¹⁵⁴.

Hıristiyanlıktaki manastır yaşamının kesin bir başlangıç tarihi bilinmemektedir. Tarihsel süreçte manastır hareketi, bireyselleşmiş züht (kendini sosyal alandan çekerek, ibadete adanma, zahitlik) hayatı süren dindarlar ve bir cemaatle birlikte münzevi yaşam süren keşiş ve rahibeler olmak üzere iki koldan ilerler¹⁵⁵.

Seleucia ad Calycadnum yakınlarındaki bir mağarada¹⁵⁶ MS 1. yüzyılda dindar bir yaşamı seçen ve sadece ziyaretine gelen hastalara şifa dağıttığına inanılan Azize Thecla¹⁵⁷, bireyselleşmiş züht hayatı için bilinen ilk örneklerden biridir. Thecla gibi bir mağaraya

¹⁵²Clark, 2004:4.

¹⁵³Özyıldırım-Ünalın, 2011: 149.

¹⁵⁴ Flusin, 2014: 237.

¹⁵⁵ Özyıldırım - Ünalın, 2011:149.

¹⁵⁶ Keil- Wilhelm, 1931:1-90.

¹⁵⁷ Azize Thecla ve zahitliği hakkında bkz: Öztürk, 2012: 42- 49.

çekilerek yaşamını sürdüren Hıristiyanlar, MS 3. yüzyılda Mısır başta olmak üzere Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde görülmeye başlar¹⁵⁸.

Hıristiyan manastır hareketi doğuda 4. yüzyılda ortaya çıkmış, doğu ve batıda MS 300-600 yıllarında oluşum sürecini tamamlamış ve Orta Çağ Hıristiyanlığındaki en yaygın olgulardan biri haline gelmiştir. Bu dönem aynı zamanda Hıristiyanlığın söz konusu coğrafyada hâkim olan Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmesi sürecidir. Bu dönemin sonunda manastır hareketi bölgesel şartlara ve mezhepleşmelere paralel olarak Mısır, Filistin, Suriye, Anadolu / Doğu ve Batı manastır hareketleri şeklinde kendilerine has nitelikleri barındıran çeşitli alternatif manastır geleneklerine dönüşmüştür¹⁵⁹.

Bu sıradışı hareket MS 4. yüzyılda farklı bir özellik kazandı ve doğudan batıya doğru yayılımı sonucunda Hıristiyan toplum ile kaynaşarak ve ilahi bir nitelik kazanır. Böylece çok erken zamanlarda oluşmaya başlayan bu hareket, daha geç dönemlerde Erken Hıristiyanlık dönemi manastır hareketinin oluşmasına ve gelişmesine büyük katkı sağlar. Çöllerde başlayan bu hareket, MS 4. yüzyılın ikinci yarısında Hıristiyanlıktaki en önemli gelişme olur. Birçok olay ve kişinin katkılarıyla oluşan manastır hareketi gelişimini hızlandırır ve doğudan batıya olan yayılımını devam ettirir. Aynı zamanda artık bu yayılım çöllerden kentlere şeklinde bir yol izleyerek gelişimini sürdürür. Sonuç olarak Hıristiyanlık maneviyatı manastır yaşam biçimi ile benzer bir özellik taşımaya başladı¹⁶⁰.

Bizans yaşamının başka hiçbir yönü, manastırdaki yaşam kadar geniş bir biçimde belgelenmemiştir. Keşişler hakkında yazılan yüzlerce biyografi, manastır yaşamını ele alan kaynaklar, bu hayatın sadece bir yönünü açıklar. Bunun yanında yine manastır hareketi ile ilgili bir dizi kural, disiplin yönetmelikleri, imparatorluk fermanları ve oldukça hacimli bir arşiv malzemesi yine bu süreç konusunda bilgiler sağlamaktadır. Fakat eldeki tüm bu verilere rağmen, manastır yaşamını anlatabilmenin kolay bir iş olmadığı açıktır¹⁶¹.

Manastır hayatının uzun süreliliği ve karmaşıklığı göz önüne alındığında, manastır maneviyatı ve bu maneviyatı açıklayan belgeler üzerine yapılan araştırmaların, arkeoloji,

¹⁵⁸ Özyıldırım - Ünal, 2011:149.

¹⁵⁹ Baş, 2013:187.

¹⁶⁰ McKinnon, 1994: 506, 508.

¹⁶¹ Mango, 2011:119.

antropoloji gibi bilim dallarının dışında başka yaklaşımlarla tamamlandığı görülmektedir¹⁶².

Mango, manastırcılığı din dışı bir hareket olarak görür ve tanımını şöyle yapar: Bu hareket, dünyadan tümüyle el çekmemekle birlikte, özellikle çileci ve kendini adanmış bir yaşam süren belli bazı Hıristiyan kümeleşmelerinden oluşmaktadır. Bu hayatı seçen kişiler "hevesli kişiler" ya da "gayretli kişiler" olarak tanımlanmakta ve Süryanca konuşulan bölgelerdeki halka uyarlandığında ise karşımıza "ahdin oğulları= Bney Kıyame" olarak çıkmaktadır¹⁶³.

3.1.2. Manastırların Erken Tarihi ve Aziz Antonius

Yukarıda ana hatlarıyla tanımlamaya çalıştığımız manastır hareketinin ne zaman, nerede ve kim tarafından oluşturulduğu ve bunun yayılımının nasıl olduğu konusu Geç Antik Çağ'ın en önemli çalışma alanlarından biridir. *Asketizm*, manastırlardaki gündelik hayat, hayır faaliyetleri, keşişlerin toplumla ve kilise ile olan ilişkileri, kilisenin ekonomik yapılanmaları Hıristiyan manastır hareketlerini çalışan kişileri uzun süre meşgul etmiştir. Bu konular ile ilgili sayısız kaynağın olduğu da belirtilmelidir¹⁶⁴. Ancak birinci bin yılda manastır olgusu ile diğer Erken Hıristiyanlık sanat ve kültür alanlarına göre çok fazla ilgilenilmediği anlaşılmaktadır. Bunu özellikle söz konusu olgunun pratiğe dönüştürüldüğü mekân olan manastırlar için söylemek mümkündür. Bununla birlikte son zamanlarda Hirschfeld¹⁶⁵, Patrich¹⁶⁶, Djobadze¹⁶⁷, tarafından Suriye ve Filistin'deki manastırlar araştırılarak sonuçları yayınlanmıştır¹⁶⁸. Ayrıca Mısır'da çok sayıda manastır ve manastır

¹⁶² Flusin, 2014:252.

¹⁶³ Mango, 2011:119; Baş, 2013: 184.

¹⁶⁴ Manastır Hareketi için kapsamlı bir bibliyografya için bkz: Caner, 2002; Manastırların kökeni konusunda ise Heuissi, 1936; Ayrıca Beat Brenk, Geç Roma Dünyası'nın Hıristiyanlaşması adlı çalışmasının "Çöllerin ve Dağların Hıristiyanlaştırılması" adlı bölümünde manastır hareketi olgusuna farklı bölgelerden örnekler ile değinmektedir; Brenk, 2003: 138-140.

¹⁶⁵ Hirschfeld de yayınlarında Nefes Çölü'ndeki manastırları incelemiş ve bunların sonuçlarını yayınlamıştır. Bunun için bkz: Hirschfeld, 1992, Hirschfeld 1993 ve Hirschfeld 2006.

¹⁶⁶ Sabas, 1995'de 4-7.yüzyıllardaki Doğu manastırcılığını irdelemektedir.

¹⁶⁷ Djobadeze, 1986'da Suriye Antiochia'sındaki manastır hareketleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

¹⁶⁸ Brenk, 2003:138.

kilisesi de göreceli olarak yakın tarihlerde yapılan çalışmalar ile tespit edilerek yayınlanmıştır¹⁶⁹.

İmparator Constantinus'un (274- 337) 313 yılında Mediolanum (Milano) Fermanı ile İmparatorlukta yaşayan Hıristiyanlara inanç özgürlüğü tanınmasıyla birlikte MS 4-5. yüzyıllarda imparatorluk sınırları içerisinde, özellikle Anadolu, Suriye ve Mısır'da manastır sayılarında önemli artışların olduğu bilinmektedir¹⁷⁰.

Bu difüzyonist teoriye göre manastır hayatı kısa sürede hızlı bir şekilde Mısır merkezli olarak yayılmış ve 4. yüzyılın sonlarına doğru Hıristiyan dünyası manastırlarla dolmuştur¹⁷¹.

En genel tanımıyla manastırcılığın MS 4. yüzyılda Mısır'da ortaya çıktığı belirtilmektedir¹⁷². Mısır'da yaşayan Aziz Antonius'un (251-356) bireyselleşmiş züht hayatının asıl kurucusu olduğu bilinmektedir. Zengin bir çiftçiyken sahip olduğu her şeyi fakirlere dağıtıp, çöle giden Antonius, bireyleri bu bağlamda züht hayatına teşvik eder¹⁷³.

Antonius'un hayat hikâyesinin anlatıldığı *Vita Antonii*'ye göre eğitimi olmayan bir Kıptidir¹⁷⁴. Hıristiyan bir ailede doğan Antonius, Nil Nehri yakınlarındaki bir köyde iyi bir Hıristiyan olarak yetiştirilir. Anne ve babasını MS 270 civarında kaybedince, mallarını satar ve servetini yoksullara bağışlar. Kız kardeşini genç kızlara ait bir kuruma emanet ettikten sonra, köyünün yakınındaki yaşlı bir keşişin rehberliğinde asketik olarak yaşamaya başlar. Antonius, MS 285 yılında kendini Nil Nehri'nin diğer yakasındaki terk edilmiş küçük bir kaleye kapatır ve inzivada yirmi yıl geçirir¹⁷⁵.

Aziz Antonius'un yaşam hikâyesinin anlatıldığı *Vita Antonii*'ye göre, keşişin ilk girişimlerine başlarken düzenli bir manastır sistemi kurmak isteyip istemediğini

¹⁶⁹ Grossmann, 1988, 543-558'de Sina'daki Azize Katherina manastırının yapısı hakkında önemli sonuçları yayınlamıştır. Bunun yanında Nil deltasındaki Kellia yerleşiminde yapılan kazılar Mısır münzeviliği konusundaki açıklığı gidirmiş ve konuyu daha da zenginleştirmiştir.

¹⁷⁰Özyıldırım -Ünalın, 2011:151.

¹⁷¹ Baş, 2013: 189.

¹⁷² Mısır manastırcılığı için detaylı bilgi için bkz: Wipszycka, 2012: 109-126; Baş, 2013: 189.

¹⁷³ McKinnon, 1994: 505; Koch, 2007: 92; Özyıldırım – Ünalın, 2011: 150.

¹⁷⁴ Antonius'un hayatının anlatıldığı eserin adı Alexandria Maiorlu (İskenderiye) Athanasius'un (295- 373) kaleme aldığı *Vita Antonii*'dir. McKinnon, 1994: 505, dipnot:1; Tiryaki, 2007: 52

¹⁷⁵ McKinnon, 1994: 505; Baş, 2013: 190; Flussin, 2014:254; Antonius'un münzevi yaşamı seçmesinde Mattheus, XIX'de 21. sayfada yer alan “ Eğer kâmil olmak istersen gir ve neyin varsa sat, fakirlere dağıt, gökyüzünde hazinen olsun, Sonra gel beni izle” ifadelerin etkili olduğu düşünülmektedir.

bilemiyoruz. Onun yaşadığı dönemde Mısır'da henüz düzenli bir manastırın oluşturulmadığı, yalnız başına kalmak ve *asketik* bir terbiye ile ruhunu eğitmek isteyenler başta olmak üzere pek çok kişinin köyünden, şehirden ayrılarak çölü tercih ettiğini görmekteyiz. Antonius'un attığı adımın önemi ise *anachoretik* yaşamak isteyenler ile vergilerin yükünden kaçmak isteyen yoksulların tercih ettiği çöle sığınma şeklindeki yaşamı daha düzenli ve sistemli hale getirmesidir. Bu yönü ile Antonius manastır hayatının babası sayılmaktadır¹⁷⁶.

Hıristiyanlıkta, çöllere ya da dağlara, kısaca insanlardan en uzağa çekilerek kendini Tanrı'ya verme biçimindeki yaşam biçimi, başlangıçta belli kurallara bağlanmamıştır. Mısır'da, dünyaya ait her şeyden olabildiğince el çekerek münzevi yaşamı benimseyen bazı keşişler, sığındıkları mağaralarda tek başlarına yaşamaya başlamışlardır. Bu yalnız yaşam, bir zaman sonra keşiş sayısındaki artışla birlikte, bu kişilerin birbirlerine yakın, ancak belirlenmiş, birlikte yaşam kuralları olmadan bağımsız yaşadıkları bir durumu beraberinde getirmiştir. Böylece aynı dinsel nedenlerle toplum dışına çekilmiş keşişler, belirlenmiş kurallar dizgesine bağlı kalmaksızın, düzensiz ve küçük topluluklar halinde birbirlerine yakın yerlerde yaşamaya başlarlar¹⁷⁷. Bu şekilde münzevi ya da çileci bir hayatı seçen kişiler, dünyevi zevklerden uzak bir hayat yaşamaktadır¹⁷⁸.

Antonius çekildiği bu inziva sürecinden zaferle çıktığında, ruhani bir metanet, iyi bir tinsel eğitim sahibi olmuştur. Bu yönü ile o birçok kişiyi münzevi yaşamı benimseye ikna etmiş durumdadır. Böylece dağlarda ve çöllerde kurulan manastırlarda ve yapılarda keşişler yetişmiş ve Antonius, MS 105 yılında öldüğünde çok sayıda münzevi topluluğun oluşmasına katkı sağlamıştır¹⁷⁹.

3.1.3. Aziz Pachomius ve İlk Manastırlar

Antonius tarafından oluşturulan münzevi yaşam modeli sonrasında manastır sistemlerinin ikinci kurucu figürü olarak Pachomius ile karşılaşmaktayız. Yukarı Mısır'da doğan ve yirmi yaşında Hıristiyan olan Aziz Pachomius (292-346), Hıristiyan manastır yaşamının kurallara bağlı ilk düzenleyicisi olarak kabul edilir. Pachomius bu yönüyle etkisi

¹⁷⁶ Mango, 2011: 119- 120.

¹⁷⁷ Özyıldırım – Ünalın, 2011: 150

¹⁷⁸ Talbot, 1999: 163.

¹⁷⁹ Koch, 2007; 92; Mango, 2011: 120; Flussin, 2014:254- 255.

yıllarca sürecek manastır kurallarını belirler ve Hıristiyan manastır hareketinde yeni bir dönemin başlamasını sağlar¹⁸⁰.

Antonius'un çağdaşı olan Pachomius, manastırların topluluksal biçimi oluşturmayı başarmış ve bu sistemde birçok manastır onun döneminde ve sonrasında Yukarı Mısır'da kurulmuştur¹⁸¹.

Pachomius, İmparatorluk ordusunda bir süre hizmet eder ve bu sırada kendini bir münzevi olarak eğitir. Bu deneyimi onun manastırlarını kurarken uyguladığı sistemin oluşmasında önemli bir paya sahiptir. Mango'nun aktardığına göre Pachomius manastırlar için en uygun sistemin askeri model olduğunu düşünmekteydi¹⁸².

Pachomius'un yönetimi altındaki keşişler yeni bir manastır hayatı yaşamaya başlarlar. Pachomius bu sistemi uyguladığı sırada, Aşağı Mısır'da Antonius tarafından oluşturulan, *anachoretik* modelde bir hayat yaşayan keşişler bu hayat tarzlarını bir süre daha devam ettirmişlerdir¹⁸³.

Yunanca *koinos*=ortak; *bios*=yaşam, sözcüklerinden oluşan ve oradan Latinceye *coenobium*, *-ii (n.)* olarak geçen ve *koinosbios*= ortak yaşam anlamını taşıyan bu sözcük grubu Pachomius tarafından oluşturulan yeni manastır sisteminin topluluksal yönünü vurgulamaktadır¹⁸⁴. Pachomius'un yeni manastır modelinde tam olarak aynı binalarda kalınan, yemeklerin beraber yendiği, birlikte dua edildiği gibi temel gerekliliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Pachomius manastırlarının ilkinin Yukarı Mısır'da Tabennesi'de kurar¹⁸⁵. Pachomius'un adeta askeri bir karargâh düzeninde oluşturduğu manastırların ortak özellikleri özet olarak şöyle açıklanabilir:

Bu manastırların en önemli özellikleri manastırların yerleşim yerlerinden oldukça uzak yerlerde konumlandırılmalarıdır. Bu yapılar, tıpkı Roma garnizon yapıları gibi yüksek

¹⁸⁰ Jacob, 2004: 408; Özyıldırım -Ünalın, 2011: 150.

¹⁸¹ Drayton, 2002: 45; Mango, 2011: 121.

¹⁸² Tiryaki, 2007: 24; Mango, 2011: 121.

¹⁸³ McKinnon, 1994: 505.

¹⁸⁴ Talbot, 1999: 164; Mango, 2011: 121; Özyıldırım- Ünalın, 2011:150; Flusin, 2014: 257

¹⁸⁵ Koch, 2007: 93; Özyıldırım - Ünalın, 2011: 151.

ve güçlü bir duvarla çevrili, korunaklı yapılar bütünü şeklindedirler. Sur görevi gören bu yüksek duvarlar, hem dışarıdan manastıra yapılabilecek bir saldırıya karşı korunaklılık sağlamakta hem de manastırlarda kalan keşişleri, dış dünyadan ayırarak, tamamen dünyevi yaşamdan uzak kalmalarını sağlamaktadır¹⁸⁶.

Manastırların tümünde bir ya da daha çok kilise, yatakhaneler, keşiş hücreleri, yemekhane gibi mekânlar bulunmaktadır¹⁸⁷. Pachomius manastırları en az üç yüz keşiş ya da rahibenin kaldığı birlikte dua edilen ve yemek yenilen kalabalık bir cemaat düzenine sahiptir¹⁸⁸. Keşişler için oluşturulan manastır yönetimine şartsız itaat, dışarıdaki yaşamdan kesinlikle haber almama, başka keşişlere bir kol uzaklığından fazla yaklaşmama gibi katı kurallar, Pachomius'un manastır sisteminin esaslarıdır. Bu kurallar, manastırda yaşayan kişilerin gündelik yaşamının nasıl olduğu konusunda da fikir vermektedir. Bu sisteme göre keşişler, dağıtıldıkları evlerde mesleklerine ve zanaatlarına uygun üretim yaparak zamanlarının büyük kısmını el emeği ile geçirir, geriye kalan sürede ise birlikte ibadet etmekte ve yine birlikte yemek yemekte¹⁸⁹.

Münzevi bir yaşamı seçip Mısır'da Sina Çölü ya da dağlarda, tepelerde ve çöllerdeki mağaralarda kalmaya başlayan keşişler, Pachomius'un oluşturduğu manastır sisteminin katı sayılabilecek kurallarına son derece iyi ve hızlı bir şekilde uyum göstermeyi başarmışlardır. Bunun sonucunda çeşitli bölgelerden gelerek bir yerde toplanan münzeviler, kent yaşamından uzak olmakla birlikte, dini kurallara sıkı bir şekilde bağlı olmak kaydıyla, her türlü dinsel, toplumsal ve ekonomik işleyişin birlikte yapıldığı yapılarda dindar bir yaşam sürdürmeye başlamışlardır¹⁹⁰. Pachomius manastırlarının en güzel örneklerinden biri, Sina'da MS 4. yüzyıla tarihlenen ve bugün de ayakta olan Azize Katherina Manastırı'dır (Resim 3.2.). Mısır'ın en görkemli manastırlarından biri olan bu yapı, çevresi yüksek bir sur duvarı ile çevrili, içerisinde çeşitli dinsel mekânların

¹⁸⁶ Özyıldırım - Ünal, 2011: 151; Flusin, 2014:258: Pachomius tarafından oluşturulan bu sistem inzivacı manastır sisteminden oldukça farklı bir özellik göstermektedir. Bir sur duvarı ile kapalı olan yapılarda bir amirin idaresinde, manastır yönetimi tarafından belirlenen kurallar dizgesine uygun toplu bir yaşam modeli bu manastır sisteminin en önemli özelliğidir.

¹⁸⁷ Watterson, 1988: 62.

¹⁸⁸ Joest, 1997:2; Polat, 2004: 17.

¹⁸⁹ Joest, 1997: 2-3; Mango, 2011: 151.

¹⁹⁰ Özyıldırım - Ünal, 2011: 151.

bulunduğu bir sisteme sahiptir. Ayrıca bu manastır, Hıristiyanlığın sayılı kütüphanelerinden ve ikona atölyelerinden birine sahip olması ile ünlüdür¹⁹¹.

Pachomius'un ilkelerine uygun manastır hareketinin Mısır'da hızlı bir yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Pachomius MS 346 yılında öldüğünde Mısır'da ikisi azizlere adanmış olmak üzere on bir tane manastır olduğu bilinmektedir¹⁹².

Pachomius'un Hıristiyan manastır hayatında bir kurucu olarak adlandırılmasının nedeni, faaliyet alanının genişliği ve daha sistemli bir manastır hareketini başlatmasından ileri gelmektedir. Onun uyguladığı kurallar hem Doğu hem Batı Hıristiyanlığında manastır hayatına temel olmuştur¹⁹³. Bundan sonra Pachomius tarafından kurullarla biçimlendirilen münzevi yaşamın dinsel ve mimari göstergesi olan manastırlar, hızla Anadolu'ya doğru yayılmıştır¹⁹⁴.

3.1.4. Suriye ve Filistin'de Manastır Hareketi

Manastır hareketinin yayılımı, doğduğu topraklar olan Mısır'dan, Hıristiyanlığın doğduğu topraklara - Filistin ve Suriye'ye doğru gerçekleşir. Bu yayılımda ise Gazze'de doğan ve Antonius'un öğrencisi olduğu bilinen Aziz Hilarius'un (291-337) rol oynadığı düşünülmektedir. Bu yönüyle Hilarius Suriye ve Filistin'deki manastır hareketinin kurucusudur. Bu manastır hareketinin MS 4. yüzyılda kurulmasından çok önce Kudüs ile Ölü Deniz arasındaki bölgede, Qumran Vadisi'ndeki el değmemiş bölgede birçok münzevinin yaşadığı bilinmektedir. Suriye'de ise MS 4. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'daki manastır hareketinin Hıristiyanlık içinde baskın bir şekilde yükselişe geçmesiyle manastırcılık Mısır kökenli bir olgu olarak başlar. Suriye'deki manastır hareketi de kökenlerinin Mısır manastırcılığında olduğunu kabul etmek zorunda kaldı¹⁹⁵. Temelleri Mısır'da atılan manastır sisteminin "ortak yaşam" ilkesine dayanan formunun Suriye'de erken dönemlerden itibaren uygulandığı bilinmektedir. Bu manastır anlayışının Suriye'de ilk ortaya çıkışı MS 4. yüzyılın ortalarına denk gelir. Devam eden yüzyılda bu form kesin

¹⁹¹ Yeğin, 2015: 17.

¹⁹² Watterson, 1988: 62-63; Polat, 2004: 19; Tiryaki, 2007: 24.

¹⁹³ Polat, 2004:17.

¹⁹⁴ Özyıldırım - Ünalın, 2011: 152.

¹⁹⁵ McKinnon, 1994:505.

şeklini alır ve tıpkı Mısır'da olduğu gibi mimari açıdan daha sistemli bir manastır düzenine temel teşkil eder. Bu, Pachomius'un oluşturduğu manastır düzeninin bir şeklidir¹⁹⁶.

Söz konusu dönemde bölgede yüz kırkı aşkın manastırın varlığı, bu hareketin etkin kabul gördüğünü ve uygulama alanı bulduğunu göstermektedir¹⁹⁷.

Ancak Mısır'da kurulan Pachomius ilkelerine dayanan manastırlar ile Suriye'de faaliyet gösteren manastırlar arasında bazı farklar bulunur. Bu fark daha çok keşişlerin günlük yaşamları ve ekonomik faaliyetlere katılmalarında ortaya çıkar. Suriye manastırlarında yaşayan keşişlerin aktif olarak çeşitli ekonomik faaliyetlerde buldukları bilinmektedir. Keşişler doğal olarak yoğun dini eğitime tabi tutulmaktadır. Fakat bu dini program dışında çiftçilik gibi çeşitli uğraşlar ile ilgilenmekteydiler. Çiftçiliğin yanısıra ağaç dikimi, dokumacılık, çuval yapımı gibi işleri yapan keşişler bilinmektedir. MS 5. yüzyıl ile birlikte ekonomik faaliyetlerde çeşitlenmeler görülmektedir. Bu asırda üzüm ve zeytinyağı elde etmek önde gelen faaliyetler arasında sayılmaktadır. Bu iş koluna ait işlikler ve atölyeler Suriye'de pekçok merkezde bulunmaktadır. Keşişlerin hayvan evcilleştirmeye başlamaları da bu yüzyılın bir getirisidir. Bunun için yapılmış ahırlar ve mekanlar manastır yapılarının çevresinde belgelenmektedir. Suriye'deki keşişlerin MS 5 ve 6. yüzyıllarda faaliyetlerini daha da artırdıkları ve manastırlar içinde çeşitli bitkilerden oluşan bahçeler kurdukları anlaşılmaktadır. Hatta bazı manastırlarda zeytinyağı üretimi için büyük komplekslerin kurulduğu bilinmektedir. Suriye'deki el-Bara ve el-Deir manastırları bunlara örnektir. Bu döneme ait manastırların kentlerin ekonomik kalkınmasında oldukça önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁸

Ekonomik açıdan kalkınmanın yanı sıra Suriye keşişleri eğitime de büyük önem vermektedir. Toplumun kültürel açıdan gelişimine önemli katkılar sunan Manastırlar, bir bakıma birer eğitim kurumu işlevi görmektedir. Eğitime olan bu ilgi sonraki yüzyıllarda özellikle MS 6 ve 7. yüzyıllarda farklı bilim dallarını kapsayacak şekilde artış gösterecektir.¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Pena, 1997: 108.

¹⁹⁷ Mango, 2011: 124.

¹⁹⁸ Pena, 1997:117.

¹⁹⁹ Pena, 1997: 117, 120.

3.1.5. Anadolu'da Aziz Basileus Manastır Hareketi ve Manastırların Toplumsallaşması

Aziz Antonius tarafından, Mısır'da dağlarda, çöllerde başlatılan inzivacı manastır hareketi, Aziz Pachomius'un faaliyetleri ile coenobitic= topluluksal manastırcılığa dönüşmüştür. Antonius ve Pachomius tarafından kurulan sistemlerin ikisinin de kökenleri Mısır'da atılmış ve geleneksel görüşe göre yayılımını yine Mısır üzerinden gerçekleştirmiştir.

Pachomius'un koyduğu kuralların ardından manastır yaşamının bir başka düzenleyicisi olan Aziz Basileus (329-379) manastır tarihinde önemli bir isimdir. Anadolu'da Caesarea'da (Kayseri) doğan ve iyi bir eğitim alan Basileus, Nysalı Gregorius, Naziansuzlu Gregorius'la birlikte " Cappadocia Kilise Babaları" olarak bilinen üç ünlü teologdan biridir²⁰⁰.

Basileus, Anadolu'daki manastır hareketinin lideri ve manastır reformcusu olarak kabul edilir. Klasik gelenek ile Hıristiyan inancı arasında bir sentez yaratarak, manastır yaşamına yeni bir tarz getirir. Basileus'un koymuş olduğu kurallar, Bizans manastır geleneğinin temelini oluşturur. Orta Çağ'da bile Bizans manastırları Basileus'un belirlediği temel ilkeleri uygulamıştır²⁰¹.

Basileus, MS 357 yılında annesi ve kız kardeşini örnek alarak manastır yaşamına çekilir. Sonrasında çeşitli münzevi hareketleri incelemek için Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'ı içine alan bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuk sırasında özellikle Aziz Antonius ve Pachomius'un münzevi yaşam ve manastırlara ilişkin katı düzenlemelerine eleştirilerde bulunur. Öncüsü olan iki sistemle yaptığı karşılaştırmalardan sonra Basileus Anadolu'da Annesi'de bir topluluk kurar²⁰².

Aziz Basileus, Doğu Kilisesi manastır yaşamının gerçek düzenleyicisi kabul edilmesi bakımından önemlidir. Aziz Basileus, Pachomius'un yüzlerce kişinin kaldığı görkemli, büyük manastır sistemi yerine daha küçük toplulukların yaşadığı manastır

²⁰⁰ Özyıldırım-Ünalın, 2011: 152.

²⁰¹ Tiryaki, 2007: 29.

²⁰² Delehay, 1948: 141; Tiryaki, 2007: 29; Mango, 2011: 124; Özyıldırım- Ünalın, 2011: 152; Flusin, 2014:268. Doğan, 2003: 74

modelini önerir. Aziz Basileus'un Kilise Babalarından biri olması, onun kurduğu manastır sisteminin kabul edilmesinde önemli bir etkidir²⁰³.

Basileus'un kurulmasını istediği manastırlar kentlere oldukça yakın yerlerde ve hatta kent içinde kurulu olmaları bakımından Pachomius manastırlarından ayrılmaktadır. Diğer yandan Basileus'un keşişler için öngördüğü manastır yöneticilerine itaat, her gün beraber dua edilmesi ve yemeklerin birlikte yenmesi gibi kurallar, Pachomius'un belirlediği manastır yaşamına ilişkin ilkeleri ile hemen hemen aynıdır²⁰⁴. Bu kurallar münzevi yaşamın kuralları arasında değişmesi beklenmeyen uygulamalardır. Basileus'un belirlediği kurallar dizgesi içerisinde ibadetten geriye kalan zamanda, keşişlerin tarımsal faaliyetlerde bulunması ya da başka işlerde çalışmaları²⁰⁵, hem manastırın günlük giderleri ve ihtiyaçlarını karşılamaları hem de artan gelirin fakirlere dağıtılması, yani manastır bünyesinde hayır işlerinin de yapıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Manastırlarda günlük olarak oruç tutulan zamanlar dışında keşişlere öğlen ve akşam olmak üzere iki öğün yemek verilirdi. Yemek seçme imkânları olmayan keşişlerin bu yemekleri ayırt etmeksizin yemeleri de belirlenen kurallar arasında sayılmaktadır²⁰⁶.

Aziz Basileus'un manastır düzenlerine getirdiği en önemli yeniliklerin başında, keşişlerin ibadetten geriye kalan zamanlarda çeşitli tarımsal işlerde çalışmalarına imkân sağlanması gelmektedir²⁰⁷. Basileus'un manastır sisteminde çalışmak, keşişin günlük, rutin işleri arasında gelmektedir²⁰⁸.

Aziz Basileus'un manastırları kent merkezinden uzak değil de kent içinde kurmak istemesi bu uygulamalar ile ilişkili olarak düşünülebilir. Basileus'un bu kurgusu, Pachomius sisteminden tamamen ayrı olan en önemli özelliği oluşturmaktadır. Basileus'a göre asıl kurtarılması gereken insandır ve bu yüzden Basileus, manastırların kentlerin uzağına değil kentin içine yapılmasını ister ve kentte yaşayan insanların, dindar kişilerle birlikte günahlardan uzak durmalarını amaçlar. Öte yandan kent merkezinden uzakta

²⁰³ Mango, 2011: 124.

²⁰⁴ Özyıldırım - Ünal, 2011: 153.

²⁰⁵ Yeğin, 2016: 211; Aziz Basileus'un manastır sisteminde keşişlerin çeşitli işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Bunlar içerisinde en öne çıkan şarap üretimidir. Manastır sakinlerinin, manastır komplekslerinde bulunan işliklerde özellikle şarap üretimini gerçekleştirdikleri düşünülmektedir. Basileus'un kurallarına göre keşişler bu gibi ekonomik faaliyetlerde bulunarak, manastırların giderlerinin karşılanmasına destek olmaktadır.

²⁰⁶ Polat, 2004: 64.

²⁰⁷ Özyıldırım - Ünal, 2011:153.

²⁰⁸ Tiryaki, 2007: 35'de Basileus manastırlarında kalan keşişlerin yapacakları işler ayrıntılı olarak bulunmaktadır.

bulunan bir manastır, gündelik ihtiyaçlarını zor karşılar; fakat kentin içinde bulunan manastır yapısı hem tarım hem de ticaret ve zanaatla uğraşarak ekonomik olarak bir gelişim gösterebilir. Böylece keşişler, kentin ticari ve ekonomik hayatının içinde etkin olarak yer almaya başlarlar²⁰⁹.

Anadolu'da özellikle Cilicia ve Isauria bölgesinde bulunan manastırlar göz önüne alındığında, Aziz Basileus tarafından ilkeleri ile belirlenen manastır yapıları olduğu görülmektedir. Ancak yine de yerleşim yerlerinden uzak ve büyük manastır yapıları, Anadolu'da varlıklarını sürdürmüştür. Bunlar arasında Isauria'da günümüzde Claudiopolis (Mut) sınırları içindeki Alahan (Kocakalesi) ya da Pontus'ta bugünkü Maçka sınırları içindeki Panagia Sumela Manastırı gibi örnekler içerik bakımından Pachomius'un koyduğu kurallar dizgesi ile tam bir uyumluluk göstermese de kent merkezinden uzakta yer almaları ve büyüklükleri nedeniyle Anadolu'da bulunan diğer manastır örneklerinden farklılık gösterirler²¹⁰.

Aziz Basileus'un kurduğu manastır sistemi konumuz bakımından daha önem taşımaktadır. Olba'daki manastır yapısı, Caesarealı Aziz Basileus'un kurallarını yazdığı manastır düzeni tanımına oldukça uygundur. Olba manastırı, Pachomius manastırlarına göre daha küçük ölçülerde oluşturulmuş bir mimariye sahiptir. Bu nedenle Mısır'da Pachomius ilkelerine uygun oluşturulmuş ve sayıları yüzlerle ifade edilen keşişin kaldığı bir manastır yapısından farklılık göstermektedir. Ayrıca manastır şehir merkezinden uzakta değil, akropolisin doğusundaki vadide yer almakta ve bu yönüyle de şehir hayatı ile iç içe bir konumda bulunmaktadır. Bu yönü ile Olba manastırı, kentlilerle manastır sakinlerinin birlikte yaşadığı ortak bir ortam sunmaktadır²¹¹.

Tarıma son derece uygun olan ovalık araziye olan yakınlığı, Olba manastırında kalan keşişlerin tarım işlerinde de çalıştıklarını düşündürmektedir. Öte yandan Olba'da bulunan ve şarap üretimine yönelik olduğu belirlenen işlik yapıları, keşişlerin kentin ekonomik hayatındaki aktif konumlarını göstermektedir. Olba akropolisinin çeşitli yerlerinde bulunan işlik yapıları da kentteki bu iş kolunun varlığını kanıtlamaktadır. Olba Manastırı'nda 2015 yılında kazısı yapılan ve şarap üretimi ile ilgili olduğu saptanan işlik yapısı keşişlerin manastırdaki bu iş kolu ile olan ilişkilerinin doğrudan kanıtıdır. Şarabın

²⁰⁹ Yeğin, 2015: 19.

²¹⁰ Özyıldırım - Ünal, 2011: 153.

²¹¹ Özyıldırım-Ünal, 2011: 153; Yeğin, 2015: 19-20.

Hıristiyanlıktaki kutsallığı ve litürjideki kullanımı düşünüldüğünde keşişlerin bu işlerde çalışmış olma ihtimali artmaktadır. Saydığımız tüm bu veriler birlikte değerlendirildiğinde Olba manastırının Aziz Basileus'un yapılandığı manastır sistemleri içinde yer alması gerektiği düşünülmektedir²¹².

Sonuç olarak manastır hareketi 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Mısır, Suriye, Filistin ve Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamış, fakat sistemli ve organize bir hareketin oluşmaya başlaması 4. yüzyılda olmuştur. Geleneksel anlatıma göre hareketin oluşum ve başlangıç noktası olarak Mısır önerilmekle birlikte, her kültür coğrafyasının kendine has bir manastır anlayışının olduğunu söylemek olasıdır. Manastır olgusunun bir harekete dönüşmesinden önce ilk inzivacıların olduğu bilinmekte ve bu inzivacıların sayılarındaki artışın manastırcılığın kurumsal bir kimliğe bürünmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bunun sonucunda Pachomius ve Basileus gibi din adamlarının kurallarını oluşturduğu daha sistemli manastırlar kurulmaya başlanmıştır.

3.2. Manastır Mimarisi

Manastır, en genel tanımıyla Eski Hıristiyanlık mimarisi içinde hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız, birçok anıt ve yapıyı barındıran, keşişlerin ve diğer manastır sakinlerinin yaşadıkları bir yapılar bütünüdür. Manastır hareketi, ilk olarak Pachomius ve Basileus tarafından ilkeleri belirlenen ve toplu yaşama modelini temel alan bir anlayışta oluşturulduktan sonra bu sisteme birçok yenilik eklenmiş ve manastır hareketi daha gelişkin bir model halini almıştır. Böylece manastır hareketi tüm Akdeniz coğrafyasında yayılmıştır. Sonuç olarak Mısır, Suriye, Anadolu, İstanbul, Yunanistan coğrafyaları manastırlarla dolmuştur. Bu anlayışta kurulan “manastır” zaman içinde mimari bir form halini almış ve MS 4. yüzyıldan bugüne kadar gerek plan gerekse mimari bakımından kendini sürekli yenilemiştir²¹³.

Eski Çağ'da bir yapıyı “manastır” olarak adlandırmak için birkaç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Batıda ve doğuda kurulan manastırların, kuruldukları bölgenin her zaman en etkileyici ve büyüleyici noktasına konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Derin ormanlık alanlar, çöller, ulaşılması zor dağ başları ve kıyı bölgeler manastır kurmak

²¹² Özyıldırım - Ünalın, 2011: 153; Yeğin, 2015: 19; Yeğin, 2016: 211, 213, 214.

²¹³ Papaevangelu, 1990:102.

için en uygun yerler olmuştur. Manastırların kuruldukları coğrafyanın keşişlerin psikolojik durumları üzerindeki etkileri düşünüldüğünde yer seçiminin söz konusu dinsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde ne kadar önemli olduğu daha iyi açıklanabilir.

Manastır kurmak için seçilen yerin iki temel şarta uyması gerekmektedir. Bunlardan ilki, seçilen yerin keşişe dünyadan uzaklaşma ve yalnız kalıp kendini tanrıya adama imkânı sunmasıydı. İkinci şart daha çok güvenlik ile ilgilidir. Seçilecek yer olası bir savaş ve tehditten uzakta ve doğal bir güvenlik özelliğine sahip olmalıydı. Bu şartlar yerine getirildiğinde manastır sakinleri dini faaliyetlere daha iyi adapte olmaktadır²¹⁴.

Bir manastırı oluşturan temel ilke ve unsurların olduğu bilinmektedir. Buna göre manastırların oluşumlarının kökenindeki felsefi yaklaşım, münzevi yaşamın gerekleri ve buralardaki yaşamın düzenini belirleyen ilkelerin dışında mimari yapıları ile incelenmeleri gerekmektedir²¹⁵. Birer yapı kompleksi olarak tasarlanan manastırların mimarilerinde izlenen yaklaşımların niteliği konusunda tartışma ve çeşitli görüşler bulunmaktadır. Yayınlarda Erken Bizans dönemi manastırlarının mimari planlama esaslarını belirlemenin zorluğundan bahsedilmekte, bununla birlikte bir yapıyı “manastır” olarak adlandırmak için bazı ölçüt ve ilkelerin oluşmasının zorunluluğu vurgulanmaktadır²¹⁶.

Buna göre bir manastırda alışılmışın dışında bir kilise bulunmalıdır. Yapı konum olarak ücra bir köşede, ulaşılması zor bir dağ başında yer almalıdır. Manastırın bir çevre duvarı içine alınması önemli bir kriterdir. Manastırlarda bir avlunun bulunması yine önemli bir koşuldur. İçerisinde çok sayıda küçük oda ve mekânın bulunması temel şartlar arasında sayılmaktadır. Coğrafyaya bağlılık gözetilse de daha çok ana kayanın bulunduğu yerler manastır kurmak için seçildiğinden, ana kayadan biçimlendirilen mekânlara sahip olmalıdır. Yakınında bir mağaranın yer alması yine manastır kurmak için önemli şartlar içinde sayılır²¹⁷.

Hill tarafından tespit edilen bu ilkeler başka araştırmacılar tarafından ele alınmış ve biraz daha geliştirilerek, manastır kurmanın ilkeleri şöyle belirlenmiştir: Buna göre manastırda büyük bir çevre duvarının içinde yer alan ve “*katholikon*” olarak adlandırılan

²¹⁴ Papaevangelu, 1990:102-103.

²¹⁵ Yeğin, 2015: 20.

²¹⁶ Hill, 1994:137-138.

²¹⁷ Hill 1994.

bölümün kilisenin merkezi konumunda yer alması gerekir. Kilisenin önünde bir çeşme (*phiale*) yer alır. Rahip ve keşişlerin yatma yerleri çoğunlukla koğuş biçiminde bazen de küçük hücreler olarak düzenlenmiştir. Ortak yemek salonu (*trapeza*), idari ve mali işlevli mekânlar, para ve değerli eşya odası (*skeuphylakion*), mutfak, kiler, şaraphane, çamaşırhane, depolar, dikiş odası, kitaplık, hasta bakım odası, konuk rahipler ya da yoksullar için konukevi ile su sarnıçları manastırdaki başlıca yapı ve mekânlardır²¹⁸. Bunun yanında manastırlarda bulunması gereken bölümler içinde çeşme yapıları, kuyular, keşişlerin ekonomik faaliyetlerde ve sivil yaşamlarını geçirecekleri ekonomi ile ilgili mekânlar (işlikler), kutsal sayılan bir su kaynağı (ayazma), ekmek pişirme yeri, kütüphane, kuleler, hasta bakım yerleri, banyolar-hamamlar, hayvan ahırları ve sarnıçlar sayılmaktadır²¹⁹.

Geç Antik Çağ'da Anadolu'nun güneydoğusunda MS 6. yüzyıla tarihlenen bir manastırı tanımlanmak gerekirse şunlar söylenebilir:

Tur Abdin'de pekçoğu MS 6. yüzyıla tarihlenen manastırlar ile ilgili çalışmalardan yola çıkılarak şöyle bir tarif yapmak mümkündür: “Yapının tek kapısı vardır. Dışarda bir mezarlık bulunur. Küçük bir kilise, bir yemek odası, bir mutfak, ortak tuvaletler, ahırlar ve hücreler dışarda yer alır. Hücrelerin bazıları büyük odaların bölünmesiyle oluşturulur. Küçük şapelin altarı ve kutsal objelerin saklandığı küçük bir odası vardır. Bu yapı grubunu sebze ve meyve bahçeleri çevreler. Rahipler, bir başrahibin önderliğinde ortak bir yaşamı ve maddi varlığı paylaşırlar. Bu başrahip, şehre gidip manastırın ihtiyaçları için görüşmeler yapar. Rahip olmayan fakat aynı ortak hayatı paylaşan kâhyalar da vardır”²²⁰.

Yukarıdaki bilgilere göre bir yapıyı manastır olarak tanımlamak için birçok şartın yerine getirilmesi gerekmektedir. Böylece yapı bir manastır kimliği kazanır ve keşişlere inançlarını yaşamaları için rahat ve huzurlu bir ortam sunar.

²¹⁸ Doğan, 2003.

²¹⁹ Papaevangelu, 1990: 102-135.

²²⁰ Keser, 2002: 23.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

OLBA MANASTIRI

4.1. Olba Manastırı'nın Kent İçindeki Konumu ve Tarihi

Isauria bölgesi sınırları içinde yer alan Olba²²¹ Doğu Akdeniz için tipik sayılan yerleşim özelliklerine sahip Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi merkezlerinden biridir. Olba Manastırı, Hellenistik Dönem'den itibaren yerleşime sahne olduğu arkeolojik verilerle doğrulanan Olba kentinde etrafi surla çevrili *akropolisin* doğusunda bulunan *aquaeductusun* 350 m güneyinde, Doğu Vadisi'nin batı eteğinde yer almaktadır (Resim 4.1.). Bu konumu ile manastır yapısı kente hiç de uzakta olmayan bir merkez olarak değerlendirilebilir²²². Olba Manastırı'nın içinde bulunduğu Doğu Vadisi'nde mezarlık alanlarının yanı sıra, ölü kültürü²²³ ile ilgili olarak yapılmış kaya düzenlemelerinin yoğun olarak göze çarptığı görülmektedir. Ayrıca tarımsal üretimin yapıldığını gösteren birçok işlik²²⁴ yapısı yine bu vadi içinde bulunur²²⁵. Aynı vadiyi Roma İmparatorluk Dönemi içinde inşa edilen ve kentin su tesisat sisteminin önemli bir parçasını oluşturan, bir Roma inşaat mühendisliği yarattığı olan su kemeri (*aquaeductus*) kesmektedir²²⁶.

Doğu Vadisi'nin batı yamacında güneyde Akdeniz'e doğru derin bir şekilde inen Şeytanderesi Vadisi girişine yakın konumda yer alan manastır, kent yerleşim alanının yakınında bulunmasının yanında, vadi içindeki dramatik konumu ile Geç Antik Çağ'daki durumu hakkında bilgilendirici veriler sunar. Doğu vadisinde yer alan mezarlık alanları, kaya mezarları ve lahitler bu alanın ruhani bakımdan Eski Çağ'dan itibaren önemli bir alan

²²¹ Hild-Hellenkemper, 1990: 369-370, Olba adının kullanımını, Olba, Oubara, Ourba, Orope olarak yapar. Kent, Silifke İlçesi'ne 40 km uzaklıkta bulunur. Diocaesarea (Uzuncaburç) yerleşimine ise sadece 3 km mesafededir.

²²² Özyıldırım, 2011: 154.

²²³ Olba'da ölü kültürü konusunda bkz: Akçay, 2016.

²²⁴ Olba'daki işlik yapıları hakkında bkz, Erten-vd, 2011: 274. Ayrıca Olba Manastırı'ndaki İşlik yapısı ve Geç Antik Çağ'da İşlikler ve tipleri hakkında bkz Yeğin, 2016: 203-219.

²²⁵ Olba'da tarım ve yerleşim hakkında bkz: Erten, 2012: 61-77.

²²⁶ Su Kemeri İmparator Septimius Severus ile oğulları Geta ve Caracalla'nın adlarını taşıyan bir yazıtta da sahiptir. Görkemli görünüşünün yanı sıra su kemeri, Olba'nın lokalizasyonunun yapılmasında önemli bir epigrafik veri mahiyetindedir. Söz konusu anıt Heracleides adındaki kişiden kalan fon ile inşa edilmiş ve İmparator Septimius Severus'a 198-211 yılları arasında adanmıştır. Bkz: Erten, 2009.

olduğunu göstermektedir. Pagan dönemin kaya mezarları ve lahitlerinin yanı sıra birçok Hıristiyan mezar yapısının da olduğu bilinmektedir²²⁷.

Bölge'nin Hıristiyanlık ile tanışmasından sonra Olba'nın çehresinde büyük değişim ve yenilikler kendini göstermiş, Hıristiyanlığın bir getirisi olan çok sayıda kilise kentte yapılmaya başlanmıştır. Geç Antik Çağ'da Cilicia ve Isauria bölgelerinde de Hıristiyanlığın ortaya çıkıp yaygın ve kabul edilir bir inanç olması ile birlikte bölgede çok sayıda kilisenin yapıldığı bilinmektedir. Bu yapıların çoğu şuan ayakta olup, bölgenin Geç Antik Çağ'daki güçlü Hıristiyanlık varlığını ortaya koymaktadır.

Anadolu'nun birçok bölgesinde MS 4. yüzyıl ile birlikte kiliselerin yapımı artar. Bu bölgelerden biri tezimize konu yapının da içinde yer aldığı Isauria bölgesidir²²⁸. Isauria bölgesini tehdit eden ve imparatorluk topraklarında anarşiye yol açan isyancı bir topluluk olarak tanımlanan Isaurialılar MS 5. yüzyılda Roma İmparatorluk yönetiminde etkin bir şekilde rol oynamışlar. İmparator I. Leo (457-474) döneminde orduda önemli pozisyonlarda görev alan Isaurialılar, bir yandan da korkusuz, hünerli bir kabile olarak tanımlanmaktadır²²⁹. Yönetimin özellikle aynı yıl Leo'dan boşalan koltuğun Isaurialı Zeno'ya²³⁰ (474-491) geçişi ile birlikte Isauria bölgesinin Roma İmparatorluğu genelinde sahip olduğu önem daha fazla artmış olmalıdır.

Yazılı kaynaklara göre Zeno 474 yılında tahttan indirilince Isauria'ya gelir ve burada iki yıl kalır. Ardından Constantinopolis'te tekrardan tahta çıkar. Ayrıca yine kayıtlardan Zeno'nun Isauria'ya geldiği zaman Olba (Ourba) ve Sbide gibi merkezlerde kaldığı öğrenilmektedir²³¹.

Isauria bölgesindeki kilise sayısının bu kadar çok olması, Zeno'nun bölgede gerçekleştirdiği imar faaliyetlerini desteklemesi ve bizzat finanse etmesi ile açıklanabilir. Bölgedeki dini yapılar bu desteğin somut tanıklığını yapmaktadır²³². Zeno'nun Isauria bölgesindeki kilise yapım faaliyetlerini finanse ettiğine ilişkin bazı tartışmalar bulunsa da, bölgedeki yapım etkinliklerinin en yoğun olduğu dönemin MS 5. yüzyılın ortaları ile

²²⁷ Olba'da Hıristiyan Mezarları hakkında bkz: Akçay 2011: 133-147.

²²⁸ Geç Antik Çağ'da Cilicia ve Isauria'da kilise sayısının artış nedenleri hakkında bkz:Çakmak, 2011: 167-183.

²²⁹ Gregory, 2008: 115.

²³⁰ Zeno'nun asıl adı Tarasicodissa'dır ve Isaurialı bir komutandır.

²³¹ Canevello-Özyıldırım, 2009: 25;Özyıldırım, 2012: 106.

²³² Erten, 2014:59.

Zeno'nun öldüğü yıl olan 491 yılı arasında gerçekleşmiş olması bu tartışmaları ortadan kaldırmaktadır²³³. Yazılı kaynaklarda Doğu imparatorları içerisinde büyük bir yapı inşacısı olarak tanımlanan imparator Zeno'nun yapı inşa etme ve destekleme yönünü ortaya koyan önemli bir epigrafik veriye sahibiz. Gazipaşa-Anamur asfaltının 12 km bir mesafeden sonra güneye sapan 5 km'lik stabilize bir yol ile ulaşılan Nephelis kentinde ele geçen bir yazıtta Zeno ile ilgili şu ifadeler yer alır:

“...Ey dünya hâkimi Zenon, Sonsuza kadar yaşayınız. Cömertliğiniz sayesinde kentin kendisi yenileniyor. Nice yıllar dünya hâkimine, nice yıllar kontumuza...”²³⁴.

Yazıtta görüleceği üzere Zeno çeşitli sözler ile övülmektedir fakat bu övgünün odak noktalarından biri Nephelis kentinde gerçekleştirdiği yenileme ve restorasyon faaliyetleridir. *“Cömertliğiniz sayesinde kentin kendisi yenileniyor”* ifadesi ile kentin yapı olarak yenileşmesi için sağladığı maddi olanaklar anlatılmaktadır. Eskiçağ kaynaklarında bağış sever yönü ve kilise inşa etme özellikleri vurgulanan Zeno'nun, Nephelis'te bulunan yazıtta kenti yenileyen bir imparator olarak zikredilmesi, Cilica-Isauria bölgesine MS 5. yüzyılda yapmış olduğu katkıların somut bir kanıtıdır.

Bu yazıtın verdiği bilgiler temel alındığında Alahan Manastırı ve Seleucia ad Calycadnum'daki Meryemlik Kilisesi gibi yapıların Zeno'nun en güçlü olduğu dönemde inşa edilmesi muhtemeldir. Ayrıca Zeno'nun ölümü ile birlikte bölgedeki imar faaliyetlerinde büyük bir kesilmenin olduğu bizzat arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Buna Alahan Manastırı'ndaki Bazilika ile Doğu Kilisesi arasındaki yürüyüş yolunun Zeno'nun ölümü sonrasında verilen maddi desteğin kesilmesi ile bir daha hiç tamamlanamaması örnek olarak gösterilebilir.²³⁵

²³³ Gough, 1985: 33.

²³⁴ Karamut 1995, 33; Karamut-Russell 1999, 364: Nephelis'te incelenen yapıların hiçbirinde Hıristiyanlık kullanımı saptanmamaktadır. Ancak yoğun bitki örtüsü altında birçok yapı bulunmaktadır. En azından bir kilisenin kentte bulunması gerekir. MS V. yüzyıl ortalarında kentte önemli bir Hıristiyan topluluğun yaşamakta olduğuna kuşku yoktur. Nitekim 451 yılındaki Chalcedon Konsili'nde kentin piskoposu Antonius, Seleucia metropoliti Basileus ile yer almıştır. Ayrıca Isauria eyaleti piskoposluklarına ait Notitialarda da Nephelis'in adı yer almaktadır. Karamut-Russell 1999, 371.

²³⁵ Gough, 1985: 32; Kosinski, 2010: 637'de Alahan Manastırı'nın yapımının hiçbir zaman tamamlanmadığını, bunun da Zeno'nun ölmesinden sonra başa geçen Anastasius'un Isauria ve Isaurialılar ile olan mücadelesi sebebiyle Constantinopolis'ten gelen maddi desteğin durması ile açıklamaktadır.

Zeno'nun yapı aktiviteleri için ana mekân eski Dağlık Cilicia bölgesini de içeren Isauria'dır²³⁶. Bu bölgede Zeno'nun finanse ettiği başlıca yapılardan biri, yapım tarihi olarak MS 476 tarihi önerilen Meryemlik'teki Bazilikadır²³⁷. Fakat burada Zeno ile ilişkilendirilen temel yapı Kubbeli Kilise'dir²³⁸. Yapının gösterdiği mimari özellikler ve bu yapıdan ele geçen mimari plastik eserlerin özellikleri burada bir imparatorluk desteğini göstermektedir. Özellikle Constantinopolis kiliselerindeki mimari plastik eserler ile kurulan yakın benzerlik bu kilisedeki başkent dolayısı ile Zeno'nun etkilerini ortaya koymaktadır. Thecla Bazilikası ise Kubbeli Kilise'ye göre daha çok Cilicia ve Isauria bölgesindeki yapılar ile yakın yerel özellikler sunmaktadır.

Alahan Manastırı, bölgede Zeno tarafından yaptırıldığı düşünülen önemli bir dini yapı kompleksidir. Mimari, arkeolojik ve epigrafik veriler, bu yapının Zeno tarafından kurulduğunu göstermektedir²³⁹. Öte yandan Alahan Manastırı'nın Zeno döneminde yaptırıldığına karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bu konuda örneğin Elton, yapıların küçük boyutlu olmalarını göz önüne almakta ve böylesi yapılar için imparatorluk desteğine ihtiyaç duyulmayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla yapının finansörünün Zeno olamayacağı söylemektedir. Elton, tarihsel olarak da yapının onun dönemine verilemeyeceğini düşünmektedir²⁴⁰. Ancak Alahan yapı topluluğu, Zeno'nun finanse ettiği başka yapı toplulukları ile karşılaştırıldığında bu yapının imparatorun dönemine ait bir eser olduğu söylenebilir. Zeno'nun ölümü sonrasında yapının tamamlanamamış olması ayrı bir yorumdur. Bu durum, Zeno'dan sonra tahta geçen Anastasius döneminde (492-518) Isauria'ya gelen imparatorluk desteklerinin kesilmesi ile açıklanabilir²⁴¹. Ayrıca Anastasius'un, Isaurialıların Constantinopolis'teki etkinliklerini bitirdiği ve onları Thracia bölgesine sürdüğü bilinmektedir.

Bölgedeki parlak dönemin ve canlı imar faaliyetlerinin Zeno'nun 491 yılında ölümüyle durakladığı arkeolojik verilerle doğrulanmaktadır, örneğin Alahan Manastırındaki Batı Kilisesi ile Doğu Kilisesi arasındaki yürüyüş yolunun yapımının Zeno'nun ölümü sonrasında, başkentten gelen tüm mali yardımların kesilmesi sonucunda

²³⁶ İmparator Zeno'nun inşa faaliyetleri ve politikası hakkında detaylı bilgi için bkz: Kosinski, 2010.

²³⁷ Herzfeld-Guyer, 1930: 32.

²³⁸ Gough, 1972: 202; Hill, 1996: 51; Kosinski, 2010: 636.

²³⁹ Hill 1996, 51'de sadece kubbeli kilisenin değil, tüm yapı kompleksinin Zeno tarafından kurulduğunu yazmaktadır. Harrison destekleyici bir bilgi olarak yapının 480 tarihinde yapıldığı belirtir. Harrison 1993, 40.

²⁴⁰ Elton 2002, 153 – 157'de Alahan manastır kompleksinin İmparator Zeno dönemine ait olamayacağı hususunda birçok neden sıralamaktadır.

²⁴¹ Kosinski 2010, 206.

hiçbir zaman tamamlanamadığı bilinmektedir²⁴². Zeno'nun ölümü ile birlikte Isauria'nın kıyı bölgeleri karışıklıklardan kurtulamamıştır. Ondan sonra başa geçen Anastasius döneminde yeni bir isyan patlak vermiştir. İsyanı Antiochia ad Cragum'a yerleşen Selinuslu Longinos yönetmiştir. Longinos'un isyanı 498 yılına kadar devam etmiştir²⁴³.

Bunun dışında Dağ Pazarı, Öküzlü, Corycus, Alakilise, Kanlıdivane, Alakilise ve Anemurium'da bulunan bir takım kilisenin kanıtlar sınırlı olmakla birlikte Zeno'nun desteklediği yapılar arasında yer aldığı düşünülebilir. Böyle bir tahminin ana nedeni, kiliselerin yapısal ve mimari plastik dekorasyonlarının gösterdiği benzerlik ve tarihsel olarak MS 5. yüzyıl yapıları olmalarından kaynaklanmaktadır²⁴⁴. Zeno'nun kilise inşa ettirdiği diğer merkezler, Filistin, Hellespontus, Kuzey Syria, Cyprus (Kıbrıs), Caria ve Mısır'dır.²⁴⁵

Zeno'nun bu kadar kiliseyi kendi yerleşim bölgesi olan Isauria'ya yapması tabii sadece bölge ile olan ilişkisi ile açıklanamaz. Beşinci yüzyıldaki teolojik birikimin de böylesi bir inşa faaliyetinde etkin bir rol oynadığı düşünülebilir²⁴⁶.

Tez konumuzu oluşturan Olba'daki kiliseler ve manastır yapısına da Zeno'nun desteklediği imar faaliyetleri kapsamında bakmak gerekmektedir. Bugüne kadar sürdürülen çalışmalarda Olba akropolisinde iki ve Şeytanderesi Vadisi içinde biri Mağara Kilise olmak üzere üç adet kilise tespit edilmiştir. Kentin Katedrali *akropolisin* yaklaşık elli metre kuzeyinde bulunur. Katedralin güneyinde de şuan izleri görülemeyen bir kilise olduğundan bahsedilir. Bu yedi kiliseye manastırda bulunan iki kilise ve şapel de eklenince Olba'da bilinen kilise sayısı onu bulur. Bu kiliseler içinde en erkeni 3. yüzyıla tarihlenen Mağara Kilise'dir. Kentte bulunan diğer kiliseler ise 5 ve 6. yüzyıllara tarihlenmekte ve tarihsel olarak Olba'da Hıristiyanlığın en güçlü olduğu zaman dilimini kapsamaktadır²⁴⁷.

Özyıldırım, Olba'daki kilise ve manastır yapı kompleksinin Zeno'nun bölgede gerçekleştirilen kilise inşa faaliyetlerine maddi desteği sonucunda yapılmış olacağını önermektedir. Zeno'nun gelip Olba'da kalması da bunun güçlü bir argümanı olarak

²⁴² Gough 1985, 33; Erten 2014, 59.

²⁴³ Karamut-Russell 1999,371.

²⁴⁴ Kosinski, 2010: 637.

²⁴⁵ Kosinski, 2010: 635-645.

²⁴⁶ Gough, 1972: 210.

²⁴⁷ Özyıldırım 2009: 68; Özyıldırım, 2012: 106.

değerlendirilebilir çünkü Olba bir dağ yerleşimi olarak geniş bir nüfus ve coğrafi alana sahip değildir. Kentteki yerleşimler de akropolis ve çevresine yayılmış durumdadır. Ancak bu küçük dağ yerleşiminde bu kadar çok kilisenin olması dikkat çekicidir. Bu durum İmparator Zeno'nun sığındığı bölgeye bir şükran ifadesi olarak kiliselerin inşası için bağış yapmış olabileceğini düşündürmektedir²⁴⁸.

Olba Manastırı'nın bu güçlü döneminin son bulması hakkında kent ile ilgili tarihsel kayıtlar ve arkeolojik kanıtlar bilgiler sunmaktadır. Yazılı kaynaklar içinde en önemli kanıtları kilise kayıtları oluşturmaktadır. MS. 4. yüzyıldan itibaren çeşitli teolojik tartışmaların yer aldığı konsillere temsilci gönderdiği bilinen Olba kentinin son olarak MS 680-681 tarihinde toplanan III. Constantinopolis konsilinde piskopos Theodoros tarafından temsil edildiği anlaşılmaktadır. Aynı yüzyıl içinde kentin Constantinopolis Patrikhanesi'ne bağlandığı bilinmektedir²⁴⁹. Tüm bunlara ek olarak Olba'nın 7. yüzyılın sonlarında tekrar Antiochia kilisesinin yetki alanında yerini aldığı görülmektedir²⁵⁰.

Tarihsel kayıtların yanında kentte yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bilgiler kentin ve dolayısıyla manastırın son kullanım dönemi hakkında önemli sonuçlar vermektedir. Kazılar ile Olba manastırı hakkında ulaşılan en önemli sonuçlardan biri yapıda tespit edilen ve oldukça geniş bir alana yayılan yangın tabakasıdır. Bilindiği gibi ilk yapımı Isauria'nın kısa süren bir altın çağ yaşadığı MS 5. yüzyılda gerçekleşen manastırın zaman içinde yapılan onarım ve eklentilerle kullanımının sürdüğü bilinmektedir. Manastırda yapılan ilk kazı çalışmaları ile birlikte tespit edilen yanık tabaka ve içinden gelen yanık çatı kiremidi parçaları ile seramikler buranın bir yangın sonucu tahrip edildiğinin belirlenmesini sağlamıştır. Bu ise söz konusu yapı ve hatta Olba'daki yerleşimin bir yangın sonucu son bulması ile ilgili önemli bir veri niteliği taşımaktadır²⁵¹. Benzer bir yangın tabakasının Olba tiyatrosunda da tespit edilmesi yerleşimin bir yangın ile son bulduğu konusundaki diğer önemli bir kanıttır²⁵².

Olba Manastırı'nın son kullanımı hakkında ipucu sunan diğer bir veri kazıda ele geçen çatı kiremitleri üzerine yapılan arkeometrik çalışmalardır. Kiremitlerin boyut ve yapıları değerlendirildiğinde bunların MS 7. yüzyıl için tipik kiremitler olduğu tespit

²⁴⁸ Özyıldırım, 2012: 106.

²⁴⁹ Özyıldırım, 2003: 153; Özyıldırım, 2012: 113.

²⁵⁰ Özyıldırım, 2012: 113.

²⁵¹ Özyıldırım, 2012: 108.

²⁵² Erten, 2014: 65.

edilmiştir. Manastırın MS 5. yüzyılda yapıldığı bilindiğine göre söz konusu çatı kiremitlerinin manastırın çatısında yapılan bir onarım sırasında değiştirilen kiremitler olabileceği düşünülmektedir²⁵³.

Bunun yanında manastır kazısında ele geçen arkeolojik küçük buluntular Olba manastırının son kullanım evresi hakkında değerlendirilmesi gereken veriler arasında yer alır. Kazılarda ele geçen tunç polykandelon Doğu Akdeniz Erken Bizans konteksleri için tipik bir eser sayılmakta ve bunların yaygın bir şekilde kullanımlarının MS 6 ve 7. yüzyıl olduğu bilinmektedir. Benzer bir tarihleme ve kullanım manastırda tunç polykandelon ile birlikte ele geçen madeni kandil askısı için de geçerlidir. Bunlar kentte MS 6. yüzyılda yaşanan felaketler sonrası ve MS 7. yüzyılda gerçekleşen askeri akınlar sonrasında kalan eserler arasında değerlendirilebilir Aynı şekilde madeni polykandelon ve zincirli askılar ile birlikte kullanılan saplı ya da kulplu cam kandillerin de MS 6. ve 7. yüzyıla ait olduğu değerlendirilmektedir.²⁵⁴

Kazılarda ele geçen sikkeler de kentteki son yerleşim evresi hakkında önemli sonuçlar ortaya koyar. Yapılan çalışmalarda tespit edilen en yoğun sikke grubunu Constantinopolis, Nicomedia, Cyzicus, Seleucia Isauriae baskılarından oluşan Heraclius (610-641) sikkeleri oluşturmaktadır. Bunları en fazla sikkenin ele geçtiği ikinci grup olan Constantinopolis baskısı olduğu tespit edilen II. Constans (641-668) sikkeleri takip etmektedir. Yakın bir merkez olarak Seleucia'nın MS 7. yüzyılda bastığı sikkelerden yola çıkarak bölgedeki önemli bir Bizans stratejik askeri merkezi haline geldiğini düşünülmektedir. Cilicia'nın MS 613 yılında Sasaniler tarafından ele geçirildiği düşünüldüğünde Seleucia'nın bu tarihte hala sikke basıyor olması, Sasani etkilerinin Seleucia dolayısıyla komşusu Olba'ya da ulaşmadığını açıklamaktadır. Ancak Seleucia'da MS 622 veya 623'de Sasani egemenliğine boyun eğmek zorunda kalır²⁵⁵. Bu savaş halinin kıyı bölgeler kadar dağlık kesimi de etkilemiş olacağı düşünülmekte ve dolayısıyla Olba kenti ve yapılarına (kiliseler-manastır) da bu kargaşa döneminin etkilerinin yansıdığı bilinmektedir²⁵⁶.

²⁵³ Olba Manastırı çatı kiremitleri ve çatı örtü sistemi üzerine yapılan çalışma için bkz. Yıldırım, 2014.

²⁵⁴ Erten, 2013: 108-110; Erten, 2014: 66.

²⁵⁵ Foss, 1990: 729-730.

²⁵⁶ Erten, 2013: 104.

Söz konusu bu sikkeler kentteki geç yerleşim evresini değerlendirmedeki en önemli kanıtlardandır. Heraclius dönemi sikkeleri Sasanilere karşı verilen mücadelede Doğu Roma askeri birliklerinin bölgedeki varlığının en güçlü kanıtıdır. Heraclius döneminin sonları II. Constans döneminde bölgeyi etkisi altına alan Arap akınlarının yoğunlaştığı ve dolayısıyla kentte bir gerilemenin olduğu döneme işaret etmektedir.²⁵⁷

Olba'da şimdiye kadar yapılan arkeolojik çalışmalar ve tarihsel kayıtlara göre yerleşimin terk edilmesi evresi 7. yüzyılın ikinci yarısı olarak değerlendirilmektedir. Yerleşimin sona ermesinde doğal afetlerin (yangın, deprem, veba salgını) yanı sıra Arap ve Sasani akınlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁸. Söz konusu gerileme ve terk edilme çalışma konumuzu oluşturan Olba manastırı içinde geçerlidir.

4.1.1. Manastır'ın Erken Evresi ve Roma Villası

Olba'da gerçekleştirilen arkeolojik kazılar neticesinde açığa çıkarılan manastır yapısının hem yazınsal veriler hem de arkeolojik buluntuların yardımı ile MS 5. yüzyılı son çeyreği içinde inşa edildiği ve MS 7. yüzyıla kadar da aktif olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Fakat 2015 yılında Manastırda gerçekleştirilen arkeolojik kazılar yapının bulunduğu alanın Hıristiyanlık öncesi dönemde de kullanım gördüğünü ortaya koymuştur. Manastırdaki mekanlardan birinin tabanı altında açığa çıkarılan Roma mozaiği manastırın bulunduğu yerdeki erken yapı evresini gözler önüne sermektedir. Söz konusu mozaik ve dönemi ile ilgili bilgiler şöyledir (**Resim 4.2.**).

Manastır kazılarında "M4" olarak adlandırılan alanın arkeolojik kazısı esnasında etrafı taş örgü duvarla oluşturulmuş, 2.30 m genişliğinde oktogonal bir görünüm gösteren bir yapıya rastlanmıştır ve ilkin buranın vaftiz havuzu olduğu düşünülmüştür²⁵⁹. Derinliği 1.15 m olan havuzda kazı çalışmaları ilerlediğinde havuzda bir Roma mozaiğine ait izlere ulaşılmıştır. Buradaki kazılar genişletildiğinde, mozaik tabanın korunabilen diğer bölümleri ile karşılaşmıştır. Vaftiz havuzu kaldırıldığında M4 açmasında yaklaşık 26 metrekarelik bir alanın bu taban mozaiği ile kaplı olduğu anlaşılmıştır. Mozaik taban başlıca iki pano ve bunları birleştiren bir ara panodan oluşur. Mozaik tam ölçü verecek olursak 6.61m X 4.58 m'lik bir alanı kaplamaktadır.

²⁵⁷ Erten, 2014: 67.

²⁵⁸ Erten, 2014: 68.

²⁵⁹ Erken Hıristiyanlık Dönemi vaftizhaneleri hakkında detaylı bir çalışma için bkz: Ristow, 1998.

Mozaik ve üzerindeki sahneler ile ilgili Erten şunları kaydetmektedir²⁶⁰:

“Doğudaki pano 4.08x1.54 m boyutlarında olup tam olarak korunmuş vaziyettedir. Burada geometrik sahneler arasında daire biçimli üç çerçeve içinde üç büst yer alır. Bunlar yanlarda birer kadın ve ortada bir erkek olarak düzenlenmiştir. Büstler sahip oldukları Yunanca yazıtları sayesinde tanımlanabilmektedir. Üç ayrı personifasyonu temsil eden bu büstlerden güneyde bulunanı lüks, zengin ve rahat yaşamın simgesi Tryphe'dir. Orta çerçevedeki büst ise yazıtından da anlaşılacağı üzere yaşamı temsil eden Bios'tur. Kuzey çerçeve içinde ise yine bir kadın büstü ile Pro to Lousia yazıtı yer almaktadır. Bu ilk banyonun persinifikasyonudur. Büstlerin dışında kalan alanlarda sekiz köşeli yıldız bezemesi esasına dayalı zengin geometrik motifler sahneyi tamamlamaktadır. Bu süsleme şemasına bakıldığında kenar ve köşelerde oluşan üçgenlerin içinde pelta olarak adlandırılan kalkan bezemesi bulunur. Söz konusu panoda sarı, gri, siyah, koyu gri ve kiremit renklere sahip çok renki bir özellik gösteren taş tessaralar yer almaktadır.

Mozaik tabanı oluşturan bu iki panoyu geometrik motiflerden oluşan bir pano ayırmaktadır. Ana kayaya oyulmuş dörtgen iki taşıyıcıya ait kaideler bu panoyu dikdörtgen biçimli üç sahneye bölmektedir. Her bir dikdörtgen sahnenin içinde bezemeli birer baklava dilimi yer alır.

Batı yöndeki yaklaşık 16 metrekarelik bir alana yayılan kare panoda biri merkezde diğeri dört köşede olmak üzere toplam beş dörtgen tablo bulunur. İçleri giyoş ve baklava dilimi sıralarından oluşan bezemelere sahip bantlar gamalı haçlar oluşturmakta ve böylece kompozisyonu tamamlayıcı bir işlev kazanmaktadır. Birer eros betimlemesinin yer aldığı yaklaşık kare biçimli tablolardan sadece üçü korunmuştur. Bu eroslardan biri lir diğeri çifte aulos çalmaktadır. Üçüncüsü ise bir köpekle koşarken gösterilmektedir. Adı geçen panonun doğu tarafında geometrik örgülü bordür bezemenin merkezinde bir göz betimi bulunur. Mozaik panonun çevresi 46 cm lik bir dış bordürle çevrelenmektedir. Dış bordür renkli tesseraların kullanıldığı çeşitli geometrik motiflere sahiptir. Bordürün zemini beyazdır. Bu dış bordürün içinde kompozisyonun tümünü dışta siyah dalga motifleri, içte giyoş motiflerinin yer aldığı daha ince kuşaklar sınırlar. Erosların yer aldığı tablolar ise siyah ve koyu gri tesseralardan oluşan daha koyu bir zemine sahiptir. Figürlerin işlenişi, kayalıklar, müzik aletlerin verilmesinde birbirine yakın renklerdeki tesseralar

²⁶⁰ Erten, 2016, 63-65.

kullanılmıştır. Böylece oldukça canlı bir etki yakalanmıştır. Mavi ve turuncu renkteki detayların verilmesinde cam tesseralardan faydalanılmıştır”.

Olba taban mozaği teknik, içerik ve stil bakımından başta Antiochia ad Orontem, Daphne ve Zeugma mozaikleri ile yakın benzerlik göstermektedir. Bu yönü ile mozaik Doğu Akdeniz’deki Roma İmparatorluk dönemine ait mozaiklerin stilistik özelliklerini taşımaktadır. Olba’nın Hellenistik dönemde büyük ölçüde surla çevrili bir akropolis yerleşimine sahip olduğunu arkeolojik veriler ortaya koyar. Roma İmparatorluk dönemiyle birlikte kentin yerleşim alanının akropolis eteğindeki vadi düzlüklerine doğru genişlediği bilinmektedir. Romalılaşma olarak adlandırılan süreç ile birlikte Olba kentinin çehresinde büyük bir değişim görülür. Bu bağlamda kentte özellikle Severuslar Dönemi’nde kamu yapılarını içeren büyük inşaat projeleri karşımıza çıkmaktadır. Kentte yer alan aquaeductus, tiyatro ve nymphaeum Severuslar dönemindeki mimari yapılaşmanın en önemli kanıtlarıdır. Bu yapılardan aquaeductusun üzerindeki yazıttan yapının Heracleides tarafından sağlanan fon ile yapıldığı ve Septimius Severus’a adandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu taban mozağının de Olba’nın Roma İmparatorluğu’nun egemenliği altında parlak günler geçirdiği Severuslar Dönemi’nde inşa edildiği düşünülmektedir. Mozaik bu yönü ile değerlendirildiğinde MS 2. yüzyılın sonu- 3. yüzyılın başlarına ait bir Roma Villasına ait olmalıdır. Bu da tezimize konu manastırın bulunduğu yerde o dönemlerde bir Roma villasının bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Manastır’ın bulunduğu yerde önceden bir Roma villası bulunduğuna dair diğer bir kanıt ise Olba Manastırı’nda çeşitli yıllarda ele geçen yumurta ok ve inci dizili, akanthus ve kıvrık dal (ranke) motifleri ile birlikte çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı mimari plastik taş elemanlardır. Bu taş elemanlar üzerinde kıvrık dal ya da akanthus yaprakları arasında bazende bu yaprakları yerken betimlenen çeşitli hayvanlar (keçi, köpek, kuş, tavşan) betimlenmektedir. Bitkisel motifler ve hayvan figürleri ile birlikte yumurta ok ve inci dizilerinden oluşan bir süsleme kompozisyona sahip kireçtaşından bu eserlerin de Severuslar Dönemi’ne ait mimari yapılarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu zengin işçilik gösteren eserlerin de olası Roma villasına ait mimari plastik eserler olduğu değerlendirilmektedir²⁶¹.

²⁶¹ Erten, 2016, 76-79.

4.2. Olba Manastırı'nda Yapılan Öncü Belgeleme Çalışmaları

Dağlık Cilicia bölgesinde Isauria dağlarında Hıristiyan Manastırcılığı'nın önemli bir temsilcisi sayılan söz konusu manastır yapısı hakkında ilk bilgileri, bölgeye 1890 yılında bir gezi yapan İngiliz ilahiyatçı Sir Arthur Cayley Headlam (1862-1947) vermektedir. Stephan Hill 1996 yılında kaleme aldığı çalışmasında manastırla ilgili ilk bilgileri Headlam'dan aldığını aktarır²⁶².

Headlam, "Ecclestial Sites in Isauria" adlı eserinde söz konusu yolculuk ve yapı hakkında şu bilgileri verir²⁶³:

"Uçurumun tepesinde bir manastır bulunuyor. Onu, Corycus'a üç günlük bir gezintiden dönerken gördük. Öylesine yorgun ve takatsiz kalmıştık ki; manastıra bakmak için geçidin sarp yamacını tırmanamadık. Koca Kalesi'yle benzer bir konuma sahip, bir dağın yamacında uzun dar bir çıkıntıya konmuş. Binalar son derece iyi korunmuş görünüyordu".

Ancak burada verilen bilgiler dikkatli incelendiğinde, Olba'daki yapı ile Headlam'ın tanımladığı yapının konumu arasında uyumsuzluk bulunduğu anlaşılacaktır²⁶⁴.

Bundan başka geçtiğimiz yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'na ait Ortadoğu coğrafyasında araştırmalar yapan Gertrude Margareth Lowthian Bell (1868-1926) Silifke, Uzuncaburç ve Olba'ya 1905 yılının ilkbahar aylarında gelmiş ve bölgede yer alan bazı arkeolojik kalıntıların fotoğraflarını çekmiştir. Bell'in fotoğrafları, bölgedeki tarihsel kalıntıların bugüne ulaşan ilk fotoğraflarını oluşturması bakımından kuşkusuz önemli belgelerdir. Ancak, G. Bell, ne yazık ki Olba'daki manastırla ilgili herhangi bir fotoğraf çekmemiştir. Bell'in günümüze ulaşan arşivinde, Olba'daki büyük kilisenin apsis kalıntısına ait fotoğraf dikkati çekmektedir. Bu, aynı zamanda Olba'ya ait en eski

²⁶² Hill, 1996: 252.

²⁶³ Headlam, 1892: 22.

²⁶⁴ Özyıldırım-Ünalın, 2011: 154: Headlam'ın yazdıkları Özyıldırım ve Ünalın tarafından detaylı olarak incelenmiş ve buna göre bahsedilen yapının gerek coğrafi konum gerekse yapı özellikleri bakımından Olba'daki manastır yapısı ile aynı yapı olmadığı yorumlanmıştır.

fotoğraf olması bakımından önemli bir belgedir. G. Bell, ayrıca söz konusu kilisenin de bir planını çizmiş ve bu plan yakın zamanlara dek yayınlarda kullanılmıştır²⁶⁵.

Olba Manastırı üzerine çağdaş döneme ilişkin ilk bilgileri bölgeye 1930 yılının başlarında gelen iki Avusturyalı Josef Keil (1878-1963) ve Adolf Wilhelm'in (1864-1950) 1931 yılında basılan eserlerinden elde etmekteyiz²⁶⁶. Keil- Wilhelm'in çalışmasında manastırla ilgili bilgiler verilmekle birlikte, eksiklerde bulunur. İlk defa manastıra ait planın (Şekil 4.1.) bir yayında yer alması bakımından önem taşımaktadır.

Türk araştırmacılar arasında Olba'daki manastırın ilk kez bir fotoğrafı Semavi Eyice'nin 1976 yılında Arkeoloji ve Sanat Dergisi'ndeki makalesinde bulunur. Yazıda sadece Silifke ve çevresindeki çalışmalar konu edilmekte, manastır hakkında bir fotoğraf dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Resim 4.3.). Eyice 1988 yılındaki yayınında da yine Silifke'deki araştırmaları incelemekte ve yayında manastıra da yer verir²⁶⁷.

Keil-Wilhelm'in manastır planındaki eksikliklerini bir ölçüde gideren Friedrich Hild ve Hansgerd Hellenkemper tarafından Cilicia ve Isauria'da yapılan çalışmalar derlenmiştir. Bu yayında manastır ile ilgili bilgiler ve bir plan yer alır (Şekil 4.2.). Burada Keil-Wilhelm tarafından çizilen planda yer almayan bazı mekânlar manastır planına eklenmiş ve manastır ile ilgili daha doğru değerlendirmeler yapılmıştır²⁶⁸.

Yabancı araştırmacılar içinde son olarak Stephen Hill, bütün bunların daha ayrıntılı bir çalışmasını yaparak, daha doğru ölçümlerle daha gelişkin bir manastır planı (Şekil 4.3.) ortaya koyar. Ayrıca manastır ile ilgili kısa bilgiler de vermektedir²⁶⁹

Son olarak Olba manastırı hakkında çalışmalarda bulunan Türk araştırmacı Öğr. Gör. Murat Özyıldırım'dır. Özyıldırım, yaklaşık 2000 yılından bu yana Cilicia ve Isauria bölgelerinin Hıristiyanlaşması süreci hakkında çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca 2001 yılından bu yana Olba kentinde sürdürülen çalışmalara katılmakta, kentin Hıristiyanlığı ve dini mimarisi üzerine yayınlar yapmaktadır. Özellikle 2008 yılında manastırda yapılan temizlik çalışmalarından sonra yapıyı yeniden inceleyen Özyıldırım, önceki araştırmacılar

²⁶⁵ Özyıldırım-Ünalın, 2011: 154-155.

²⁶⁶ Keil-Wilhelm, 1931: 86-87, fig:116.

²⁶⁷ Eyice, 1976: 33; Eyice, 1988: 22.

²⁶⁸ Hellenkemper -Hild, 1986, 63; Hild-Hellenkemper,1990: 369-370.

²⁶⁹ Hill, 1996: 252, fig, 54.

tarafından yayınlanan planlarda bazı mekânların işlenmediğini tespit etmiştir. Keil-Wilhelm, Hild-Hellenkemper ve Hill tarafından yayınlanan planlarda yer almayan ve Özyıldırım-Ünalın tarafından tamamlanan bir plan ilk olarak 2011 yılında yayınlanmıştır²⁷⁰. (Şekil 4.4.)

Olba Manastırı'nda 2011 yılında başlatılan arkeolojik kazılar daha önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır. Arkeolojik kazılar, yeni mekân ve alanların ortaya çıkmasını ve Olba Manastırı hakkında bilinmezlikleri gidermiştir. Manastırda yapılan kazıların sonuçları periyodik olarak Olba manastırı kazılarının bilimsel yayını *Seleucia Dergisi*'nde ve diğer bilimsel platformlarda yayınlanmakta ve böylece manastır hakkındaki yeni ve güncel veriler bilim dünyası ile paylaşılmaktadır²⁷¹.

4.3. Olba Manastırı Kazıları

Olba'da 2011 yılından itibaren başlatılan manastır kazıları, bölgenin Hıristiyanlık tarihi bakımından önem taşıyan bu yapı kompleksi konusunda çok daha ayrıntılı bilgilere ulaşmayı sağlamıştır. Aşağıda yıllara göre Olba Manastırı kazılarında kaydedilen ilerleme ve elde edilen sonuçlar açıklanacaktır.

4.3.1. Olba Manastırı'nda 2011 Dönemi Kazıları

Olba Manastırı'nda 2011 çalışma döneminde arkeolojik kazılar için seçilen ilk bölüm, manastırının ana mekânının kuzeyindeki tonozlu mezarın giriş kısmındaki 4x4 m ölçülerindeki M1 olarak adlandırılan alandır (Resim 4.4.). Alandaki çalışmaların içine alınan diğer bir mekân tonozlu mezarın içidir. Manastırın içinde, kuzeybatıda yer alan tonozlu mezar içerisinde 2011 yılı kazıları başlayana kadar tek bir mezarın olduğu tahmin edilmekteydi. Mezar yapısının içi toprak ve moloz ile dolu olduğundan yapı içi hakkında yorum yapmak imkânsız görünmekteydi. Olba Manastırı, 2011 yılı kazı sezonundaki en önemli sonuçlardan biri bu tonozlu mezarın içindeki toprak ve moloz hafriyatının boşaltılması ve böylece daha kesin verilere ulaşılmasıdır. Böylece tonozlu mezarda tek bir tane değil, yan yana üç adet kabrin olduğu anlaşılmıştır. Bu mezarlar içinde yapılan

²⁷⁰ Özyıldırım, 2009(a), manastırdaki yeni verilerin yer aldığı yüzey araştırması sonuçları için bkz: Erten-Özyıldırım, 2009: 23-24; Erten-Özyıldırım, 2010: 34-36; Özyıldırım- 2011: 164, lev:9

²⁷¹ Manastır hakkındaki bilimsel yayınlar için bkz: Özyıldırım, 2011-2012-2014-2015-2016 ve 2017.

çalışmalarda insan kemikleri tespit edilmiştir²⁷². Mezarların yönü Hıristiyan mezarları ile uyumlu şekilde doğu-batı doğrultuludur. Mezarlardaki kemiklerin dağınık şekilde ele geçmiş olması mezar çukurlarının ikincil kullanımını düşündürmektedir. Tonozlu mezar dışında yapılan çalışmalarda manastırın mimari düzeni ve mimari plastiği hakkında ilk verilere ulaşılmıştır. Bu ilk veriler arasında manastır mimari plastik süslemeleri hakkında Korinth düzeninde sütun başlığı ve sütun başlığı parçaları, sütun kaideleri, manastır yapısının taban döşeme örnekleri, seramikler, manastır çatı örtü sistemi ile ilgili veriler sunan çatı kiremitleri sayılabilir. Ayrıca ilk dönem kazılarının diğer bir önemli sonucu manastır mekânlarında tespit edilen yanık tabakasıdır. Bu bilgi bize manastırın bir yangın sonucu tahrip olduğunu göstermektedir. Bu yanık tabaka içinde ele geçen yanık haldeki çatı kiremidi parçaları bunu kanıtlar niteliktedir.

Şüphesiz bu çalışmalar ve sonuçlar, Olba manastırında yapılan ilk arkeolojik bilimsel kazılar olduğu ve dolayısıyla manastır hakkındaki kazılara dayanarak varılan ilk çıkarımlar olmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca manastırın ilk defa kazılar sonrası bir plan çizimi elde edilmiştir²⁷³ (Şekil 4.5.).

4.3.2. Olba Manastırı'nda 2012 Dönemi Kazıları

Manastırda 2012 kazılarında yapının çok katlı bir görünüm arz ettiğini gösteren verilere ulaşılmıştır. Buna göre manastırda söz konusu çok katlı ana mekân, kuzeyde tonozlu mezarın yer aldığı duvar ile manastırın güney girişindeki merdiven basamakları, doğuda manastır dış duvarı ile batıda ana kaya ile sınırlanan 11 m. x 4.10 m'lik dikdörtgen bir bölümden oluşmaktadır. Kazıdan önce tüm alan toprakla kaplı olduğundan alt katın kullanım amacı ve mimarisi hakkında herhangi bir sonuca ulaşmak daha önce mümkün olamamıştır.

Yapılan kazılar ile alt katın 420 cm. uzunluğunda örme paket taşlarla oluşturulan bir duvarla ikiye ayrıldığı ve uzun kenarları doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı iki ayrı oda halinde oluşturulduğu görülmektedir. İkiye ayrılan bu bölümlerden kuzeyde olan oda 320 cm x 410 cm boyutlarında olup, odanın doğusundaki ana kayadan müteşekkil bir oyuk ile birleşmekte ve daha geniş bir görünüm kazanmaktadır. Bu odada –M2- yapılan

²⁷² Gazi Üniversitesi'nden Okşan Başoğlu, insan kemikleri üzerinde incelemeler yapmıştır ve bu iskeletin tahminen 1.65-1.70 cm boyunda ve 18-19 yaşlarında bir gence ait olabileceğini belirtmiştir.

²⁷³ Olba Manastırı 2011 yılı kazı çalışmaları için bkz: Özyıldırım, 2012.

çalışmalarda herhangi bir özel mekân düzenlemesinin olmadığı anlaşılmıştır. Mekânın tabanında düzenli bir taş dõşemeye de rastlanmamıştır. Gün ışığı almayan bu odanın manastırların ekonomik faaliyetleri göz önüne alındığında, manastır sakinlerinin yiyecek ve içeceklerinin saklandığı bir bölüm kiler-depo olarak işlev gördüğü düşünölmektedir. Bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde Özyıldırım tarafından bu oda mahzen olarak tanımlanmaktadır.

Kazılarda açığa çıkarılan diğer bir mekân alt kat güney odası, yani M3 olarak tanımlanan bölümdür. Burası hemen yanındaki mahzen olarak önerilen mekândan daha farklı bir mimari karakter göstermektedir. Mimari özellikleri bakımından kuzey odadan (mahzen) farklı olan alt kat güney odanın doğu cephesini oluşturan ana kaya özenli bir şekilde düzleştirilmiştir. Odanın içinde kemerli bir geçiş bölümü oluşturulmuş ve böylece alt kat güney oda kendi içinde bu kemer sayesinde ikiye ayrılmış şekildedir. Odanın kuzey ve doğu duvarlarında yerden yaklaşık 1 m yüksekte bulunan ve eşya koymaya yaradığı düşünölen iki çıkıntı yer almaktadır. Bu alanda yapılan kazılarda ulaşılan en önemli sonuç mekânda 2012 yılına kadar Olba manastırındaki en düzenli taban dõşemesi ile karşılaşılmasıdır. Dikdörtgen ve kare biçimli düzgün kesilmiş taşlardan oluşturulan taban dõşemesi söz konusu mekânı diğer bölümler arasında farklı kılmaktadır.

Güney odanın üst katını manastırın merkezinde yer alan apsisli, tek nefli kilise oluşturmaktadır. Mekânın kullanım amacı günümüze kadar korunarak gelen apsisi sayesinde anlaşılmaktadır. Manastırdaki üç kiliseden biri olan ana mekândaki kilise, alt katta bulunan ve dini eşyaların konduğu güney oda, piskoposlara ait üç mezarı barındıran tonozlu mezar ve keşiş mekânları ile birlikte düşünöldüğünde dinsel olarak bütünleyici bir mahiyet sunmaktadır (Resim 4.5.).

Çalışmalarda açığa çıkan diğer bir alan anıtsal merdivendir. Ana kayadan oluşturulmuş olan merdiven basamakları ana kayadaki aşınmaya bağlı olarak çok tahrip olmuştur. Özellikle üst kısımdaki basamaklar daha sağlam durumdayken, altta yer alan basamakların daha kötü durumda oldukları görölmüştür.

Olba manastırını ikinci kazı sezonu içinde değerlendirilen bir diğer alan ‘‘Tekne’’ olarak adlandırılan, manastırın güney girişinde yer alan taştan tekne oluşturmuştur. Genişliği 3 m, derinliği 1.20 m ve yüksekliği 1 m. olan bu taş tekne verdiği zengin

arkeolojik buluntuları ile dikkat çekmiştir. Sikkeler, seramikler, metal ve cam buluntular teknede ele geçen eserlerdir.

Olba Manastırı 2012 yılı çalışmaları kapsamında ele geçen en yoğun buluntu grubu mimari plastik eserlerdir. 2011 yılı kazılarında çok az örneği ele geçen mimari plastik taş elemanlar ile 2012 yılı kazılarında oldukça yoğun bir şekilde karşılaşılmıştır. En fazla ele geçen eserler, sütun başlığı parçaları, sütun kaide ve gövde parçaları, yapının iç düzenlemesi ile ilgili liturjik buluntulardır. Olba Manastırı'ndaki liturjik mekanlarda kullanılmış haç betimli levhalar, altar parçaları, tabla parçaları yoğunlukla karşılaşılan eserlerdir.

Olba Manastırı 2011 yılı çalışmalarında yanmış halde çok sayıda çatı kiremiti, yanık tabakalar içinde tespit edilmişti. Yanık tabaka 2012 yılı çalışmalarında da varlığını korumakla birlikte, bu kazı sezonunda üzerlerinde haç betimleri bulunan çok sayıda çatı kiremidi ele geçmiştir. Kabartma biçimindeki bu haç betimli çatı kiremitleri manastır hakkındaki yeni bir sonuçtur. Örneklerden kiremitlerin iki şekilde damgalandıkları anlaşılmaktadır. İlk grupta daire içinde kolları eşit şekilde uzanan Yunan haçı biçimli kiremitler yer alır. Diğer grup ise herhangi bir daire içinde yer almayan bağımsız haç modelleri işlenmiştir.

Söz konusu kazı çalışmaları, manastırın merkez mekânları hakkında önemli sonuçlara ulaşılmasına, manastır planının geliştirilerek ve yenilenecek oluşturulmasına imkân sağlamıştır²⁷⁴. Böylece yapının kazılar sonrası kesit, görünüş ve plan çizimleri gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.6.).

4.3.3. Olba Manastırı'nda 2014 Dönemi Kazıları

Olba Manastırı 2012 kazılarında tamamen toprak altında olan ve düzgün dikdörtgen taşlardan oluşturulmuş taban döşemesine sahip alt kat güney odası olarak adlandırılan mekân M3 açması olarak tanımlanmış ve açığa çıkarılmıştır²⁷⁵. Manastırda kazı çalışmalarında ara verilen 2013 yılından sonra 2014 yılında kazılar kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Kazılar M3 açmasının batısında, yapının orta mekânının güneybatı bölümünde 4.50 x 5.80 m. ölçülere sahip M4 açmasında sürdürülmüştür. Ardından M4 açması ile

²⁷⁴ Olba manastırı 2012 yılı kazı çalışmaları ve manastırın merkez mekânları hakkında bkz: Özyıldırım, 2013.

²⁷⁵ Özyıldırım, 2013, 218 ve 222.

kuzeyde yer alan tonozlu mezar arasında kalan koridorvari bölüm M5 açması olarak adlandırılmış ve 2014 yılı kazı alanlarına dâhil edilmiştir (Resim 4.6.).

Manastır 2014 yılı kazılarında merkez mekândaki M4 açmasında gerçekleştirilen çalışmalarda güney odası ve mahzeni M4 açması ile belirlenen yeni mekân ile güneyden kuzeye doğru sütunlu bir galeri bölümünün ayırdığı açığa çıkarılmıştır. Her iki bölümün galeriye birer geçiş ile bağlandığı ve bu geçişlerin arasındaki ana kayanın düzleştirilerek duvar oluşturulduğu görülmektedir. Aynı şekilde bu galeri M4 açmasındaki yeni ortaya çıkarılan mekâna açılan bir girişe sahiptir. Bu galerinin güney bitim noktasını merdivenlerin olduğu bölümün ana kayadan duvarı, kuzey bitişini manastırın kuzey duvarı oluşturmaktadır. Galerinin ölçülerinde ana kayadaki aşınmalar ve düzensizlikler nedeniyle farklılıklar olsa da kuzey-güney uzunluğunun 9 metre olduğu görülmektedir. Galeri mimari özelliklerine bakıldığında ana kayadan oluşturulan ve sütun olarak kullanıldığı anlaşılan, aralarında yaklaşık 1. 60 m. mesafe bulunan köşeli üç adet kare biçimli blok taşın yer aldığı düzene sahiptir. Bu sayı galerinin kuzey ve güney bitim noktalarındaki yarım blok taşların kullanıldıkları dönemde üç kare sütunla eşit yüksekliğe getirilerek kullanılmış olabilecekleri varsayılarak beşe çıkarılabilir. Aradaki üç kare sütunun ana kayadan ayırmadan yapılan çalışma ile bizzat buldukları yerde yapılmış olmaları dikkate değerdir. Galeri sütunları tahrip olduğundan orijinal yükseklik ölçüsü alınamamıştır, fakat söz konusu sütunların günümüzdeki korunmuş yüksekliği 195 cm olarak ölçülmüştür. Galerideki iki kare sütun oldukça tahrip durumdadır. Sütunlardan biri kırılarak devrilmiş halde olup, diğeri ise nerdeyse parçalanmak üzereyken kazıda bulunmuştur.

Manastır 2014 kazı çalışmaları sonrasında bu alanda, galeri sütunlarında mimarlık ve restorasyon ekibi tarafından yerinde koruma ve onarım işlemleri ile bu eserler koruma altına alınmıştır.

Söz konusu 2014 yılı kazı çalışmalarındaki en önemli sonuçlardan biri, manastır yapısının kazılardan sonra gelişkin bir plan denemesinin yapılması olmuştur. Bu kazı sezonunda bir mimarlık ekibi tarafından manastıra ait plan için titiz bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Böylece yeni bir plan oluşturulmuş ve belirlenen yeni mekânlar bu plan üzerine işlenmiştir. Mimarlık ekibi tarafından yapılan plan, kesit, görünüş çizimleri ile manastıra ait özgün ve kullanılabilir bir plan elde edilmiştir (Şekil 4.7.). Bu yeni oluşturulan plan, manastırda devam eden ve edecek çalışmalar sonrasında açılan yeni

mekânların bu plan üzerine işlenmesine ve her yıl yenilenerek ve geliştirilerek güncel bir plan elde edilmesine olanak sağladığı için önem taşımaktadır²⁷⁶.

4.3.4.Olba Manastırı’nda 2015 Dönemi Kazıları

Olba Manastırı 2015 yılı kazı çalışmaları, kazıların ilerlemesine paralel olarak hem mimari açıdan hem de ele geçen buluntular ve yeni tespitler bakımından önceki kazı çalışmalarından ayrılmaktadır. 2015 yılı kazıları 2014 yılında ilk defa açılan M4 açması ve manastırın en önemli dinsel yapılarından birini oluşturan Kuzey Kilisesi ile birlikte manastır ve manastır sakinlerinin ekonomik ihtiyaçlarını giderdikleri bir yapı olan İşlik bölümü olmak üzere üç arkeolojik alanda sürdürülmüştür.

Olba Manastırı 2015 kazıları ile yapının erken evresine ait ilk izlere ulaşılmıştır. Tespit edilen Roma mozağine sahip mekân yüksek ihtimalle burada manastırdan önce yer alan Roma Villası’nın bir bölümüne aittir. Oktogonal planlı bir Vaftiz Havuzunun tabanında ilk olarak açığa çıkan buluntu, vaftiz havuzu kaldırıldıktan sonra tüm mekan içerisinde tespit edilmiştir (Resim 4.7.). Bunun dışında Manastır sakinlerin ekonomik giderlerini karşılamaya dönük bir işlevi yerine getiren ve İşlik olarak adlandırılan bölümde eş zamanlı kazılar sürdürülmüştür. Bunun neticesinde Cilicia ve Isauria bölgesinde çok sayıda örneği bulunan bir Şarap İşliği açığa çıkarılmıştır.

Öte yandan Manastırın en büyük yapısı olma özelliğine sahip “Kuzey Kilisesi”nde de ilk çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kuzey Kilisesi’nde 2015 kazılarında yapının sadece çok az bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Sonuç olarak, Kuzey Kilisesi’nin bölge kiliseleri ile plan ve mimari bakımından gösterdiği yakın benzerlik tespit edilmiştir (Şekil 4.8.).

4.3.5. Olba Manastırı’nda 2017 Dönemi Kazıları

Olba Manastırı 2017 çalışmaları için seçilen ana mekan 2017 yılında kazılarına başlanan Kuzey Kilisesi olur. 2015 yılı kazıları neticesinde çok az bir bölümü açığa çıkarılan kilisenin 2017 çalışmaları eksik kalan diğer bölümleri de tespit edilmiştir (Resim 4.8.). Kuzey Kilisesi’nde 2017 yılında gerçekleştirilen kazılar sonucunda yapının Cilicia ve Isauria bölgesinde en yoğun karşılaşılan plan tipi olan üç nefli bazilikal plana göre inşa

²⁷⁶ Olba Manastırı 2014 yılı kazı çalışmaları için bkz: Özyıldırım, 2015.

edildiği anlaşılmıştır (Şekil 4.9.). Manastırın en büyük kilisesi olma özelliğine sahip olan bu yapının tüm bölümleri 2017 kazıları neticesinde açığa çıkarılmıştır. Doğu'da anakayaya yaslanmış yarım daire formlu apsisi, ve apsisin iki yanında yer alan pastaphoria odaları, ana nef ve yan nefler, narteks bölümü 2017 çalışmaları ile açığa çıkarılan mekanlardır. Öte yandan Kuzey Kilisesi kazıları yapının mimari ve liturjik düzenlemesi ile ilgili çok sayıda taş eleman ele geçmektedir. Bunun dışında yapının dini karakterini yansıtan çok sayıda küçük buluntu da kazılar kapsamında açığa çıkmaktadır. Kiliseden ele geçen taş elemanlar söz konusu Kuzey Kilise'deki mekanların kullanım işlevleri konusunda yorum yapmamızı sağlamaktadır Kilise ve bölümleri hakkında ayrıntılı bilgiler "Kuzey Kilisesi" başlığı altında verilecektir.

4.3.6.Olba Manastırı'nda 2018 Dönemi Kazıları

Olba Manastırı 2018 kazıları yoğunluklu olarak "Manastır Yemekhanesi" olarak adlandırılan bölümde sürdürülmüştür (Resim 4.9.). Daha önceki yayınlarda avlu olarak adlandırılan bu bölümde gerçekleştirilen çalışmalarda Manastırın önemli liturjik mekânlarından biri olan Yemekhane ile ilgili kayda değer verilere ulaşılmıştır. Çalışmalar neticesinde söz konusu alanın plan çalışması da gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.10.). Bu konu ile ilgili sonuçlar "Yemekhane" başlığı altında ayrıntılı olarak değerlendirileceğinden burada detaya girilmemiştir.

4.4. Olba Manastırı Mimarisi

Genel ilkeleriyle manastır mimarisi bağlamında Olba Manastırı incelendiğinde pek çok bakımdan Erken Hıristiyanlık Dönemi manastırlarının mimari plan tanımına uygunluk gösterdiği görülür. Olba'nın coğrafi ve kültürel olarak hinterlandında yer aldığı Cilicia ve Isauria bölgesinin Erken Hıristiyanlık Dönemi yapı mimarisi ve tekniği kapsamında incelendiğinde Olba Manastırı yapılarında bölgeye özgü bir yapı tekniği ve karakteri çıkmaktadır.

Olba'nın Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait en önemli yapılarından olan Manastır, *akropolisin doğusundaki vadide aquaeductusun güneyinde, Doğu Tepesi'nin batı yamacında* yer almaktadır. Manastır, içinde çeşitli kiliselerin ve çeşitli işlevlere sahip

mekânların yer aldığı bir yapı kompleksi niteliği taşımaktadır. Doğu yönde yamaca ve kaya sırtına yaslanan bu yapılar vadiden güçlü bir duvar ile ayrılmaktadır.

Manastır'ın mimarisi bir bütün olarak incelendiğinde bazı temel bölümler dikkati çekmektedir. Bunlar, “Kuzey Kilisesi”, bir diğer kilisenin yer aldığı ve çeşitli işlevleri olan bölümlere sahip “Merkez Mekanlar”, son olarak da manastırın dayandığı yamacın üst seviyesinde bulunan ve su bağlantısına sahip “Yemekhane”dir.

Bilindiği gibi Olba Manastırı'na ait ilk plan, eksiklikleri olmasına rağmen Keil ve Wilhelm²⁷⁷ tarafından oluşturulan plandır. Bu plan daha sonra Hild-Hellenkemper²⁷⁸ ve Hill²⁷⁹ tarafından eksiklikler giderilerek yeniden tasarlanmıştır. Manastıra ait yakın döneme ait daha gelişkin bir plan Özyıldırım-Ünalın²⁸⁰ tarafından önceki planlarda yer almayan birçok yeni bölümün eklenmesi ile elde edilen plandır. Olba Manastırı'nda 2011 yılında yapılan kazı²⁸¹ çalışmalarından sonra yeni açılan manastır bölümleri eklenerek günümüze kadar yapılan kazılar ile söz konusu plan sürekli yenilenmiştir.

Söz konusu manastırın kazılardan sonra ortaya çıkan yeni mekânların eklenmesi suretiyle belirlenen plan ve mimari özelliklerine geçmeden önce, bölgeye 20. yüzyılım başlarında gelen araştırmacıların manastır hakkındaki mimari tanımlamalarına değinmekte fayda bulunmaktadır. Bu öncü araştırmalar manastır hakkında henüz herhangi bir kazı çalışmasının yapılmadığı dönemdeki gözlemlere dayanmaktadır.

Manastır ile ilgili ilk planı oluşturan Keil-Wilhelm olmuştur. Çalışmalarında manastır hakkında kısa bir bilgi de veren araştırmacılar, görebildikleri kadarı ile planı da çizmiştir. Yapıyı ilk defa bir kilise ya da manastır kompleksi olarak tanımlayan Keil-Wilhelm olur.²⁸²

Keil-Wilhelm'in çalışması manastır ile ilgili doğru ve tam bilgiler vermese de ilk bilgiler olması bakımından büyük önem taşır. Yapı hakkında bu öncü çalışmalardan

²⁷⁷ Keil-Wilhelm, 1931: 86,

²⁷⁸ Hellenkemper -Hild, 1986:63.

²⁷⁹ Hill, 1996: 252, fig:55.

²⁸⁰ Özyıldırım-Ünalın, 2011.

²⁸¹ Kazılardan sonra oluşturulan Olba Manastırı plan çizimleri için bkz: Özyıldırım, 2012, 2013, 2015, 2016.

²⁸² Keil-Wilhelm 1931:87, resim:116. Keil-Wilhelm'den önce 1890 yılında söz konusu manastır yapısı ile ilişkili olabilecek bilgileri Sir Arthur Headlam verir. Fakat verdiği bilgilerin Olba Manastırı ile ilgili olmadığı ve dolayısı ile hatalı olduğu gerek yabancı gerekse yerli araştırmacılarca tespit edilmiştir. Keil-Wilhelm 1931:87; Hellenkemper -Hild 1986:62;Özyıldırım-Ünalın 2011:154.

hareketle bilgi veren diğer araştırmacılar Hild ve Hellenkemper olur. Hild-Hellenkemper, 1986 yılındaki *Neue Forschungen in Kilikien* adlı çalışmalarında bölgeye yaptıkları bir gezi sırasında Olba kentinde gördükleri kilise yapılarından bahsetmektedir. Çalışmada Olba Manastırı ve planı hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre: Keil-Wilhelm tarafından oluşturulan planda görülen eksikliklerin giderilerek yenilendiği belirtilmektedir. Hild-Hellenkemper üç nefli bazilikal tipteki Kuzey Kilisesi'nden bahsetmektedirler. Uzun bir naosa sahip kilisenin apsisinin iki yanında yan odaların yer aldığını belirtmektedir. Binanın inşasında spolyen malzemelerin kullanımına işaret eden araştırmacılar, narteks bölümü altındaki tonozlu mezar yapısına da değinmektedir. Bunun yanında manastırın güneyinde ve tarafımızdan Merkez Kilisesi olarak tanımlanan tek nefli, ana kayadan apsisle sahip kiliseye de değinmektedirler.

Kilise hakkındaki bu bilgilerin dışında yapıdaki diğer bölümler hakkında da araştırmacılar bilgiler sunmaktadır. Araştırmacılar geniş bir merdivenden yukarı çıkıldığında ana kayadan oluşturulmuş ve ayazma olarak tanımlanabilecek bir mekân ile karşılaşıldığını belirtmektedir.

Hild-Hellenkemper manastırın güneydoğusunda bulunan dikdörtgen biçimli uzun alanın Keil- Wilhelm tarafından avlu olarak önerilmesine karşı çıkmaktadır. Araştırmacılar bu alanın manastır mimarisinde eksik olduğu gözlemlenen keşişlerin kaldığı konutlar olabileceğini önermektedirler. Bu büyük alan içinde yer alan daire formulu havuz ve diğer küçük su teknesi konut bölümü ile doğrudan bağlantılı olmalıdır. Hild-Hellenkemper'in yayınında yapının kuzey giriş kapısının söve ve lento bölümlerinin ayakta duruyor olması da ayrıca önem taşımaktadır²⁸³.

Keil-Wilhelm ve Hild-Hellenkemper'in verdiği bilgileri derleyen Hill çalışmasında Olba manastırının yeni bir planını oluşturmuş ve yapı hakkında bilgiler vermiştir²⁸⁴.

Bu öncü araştırmaların sonuçları 2011 yılından başlayarak sürdürülen kazılar ile daha somut bir nitelik kazanmaktadır. Manastır yapısı biri kuzeyden ikisi güneyden olmak üzere üç girişe sahiptir. Manastırın batı, kuzey ve güneyi taş bloklardan oluşan bir duvarla çevrelenmiştir. Genel olarak Olba'da yer alan yapıların büyük bölümü, kaya mimarisinden

²⁸³ Hellenkemper- Hild, 1986:62-64:Fig:6, Resim:65-66.

²⁸⁴ Hill, 1996:252, fig:55

bir biçimde yararlanılarak ortaya konulmuş eserlerden oluşmaktadır²⁸⁵. Bu bakımdan manastırın doğu bölümü tepeye yaslanmıştır. Bu yeni bir duvar inşa etmek yerine o bölümde bulunan ana kayadan, yüzeyi düzleştirilerek kullanışlı duvarlar elde edilmesine imkân tanımıştır. Manastırın batı duvarının kuzey girişinden güney girişe kadar olan bölümü, mimari özellik bakımından manastırdan daha erkene (MS 2-3. yüzyıl) tarihlenmektedir.

Olba Manastırı'nda yapılan kazılardan sonra bölge dini mimarisinin genel özelliklerinin bu dağ kentindeki yapılarda görüldüğü tespit edilmiştir. Bölgedeki dini yapılar ve konut yapılarından birbirinden çok farklı formlarda duvar tipleri kullanılmaktadır. Bunlar içerisinde en yoğun karşılaşılan duvar tipleri şöyle özetlenebilir: Bölgedeki yapılar arasında özellikle evlerde çift katmanlı küçük kesme taşlardan oluşan bir duvar tipi kullanılmaktadır. Taşların formu evlerin duvarlarının daha kolay inşa edilmesine olanak tanıdığından bu duvar tipi daha yoğun tercih edilmektedir. Roma İmparatorluk döneminden itibaren kullanımı bilinen bu duvar tekniği Erken Hıristiyanlık Dönemine tarihlenen yapılarda da en sık karşılaşılan duvar tipidir. Ustalar, İmparatorluk döneminin bu duvar tipini bölgenin yerel karakterine uygun bir tarzda kullanmaktadırlar. Çift katmanlı küçük paket taşlardan oluşan duvar tipinin dışında, tek katmanlı ve daha büyük paket taşların kullanımından oluşan bir duvar tekniği de Cilicia ve Isauria bölgesindeki yapılarda uygulanmaktadır. Bazı durumlarda ise hem büyük hem de küçük paket taşların harçlı ya da harçsız bir şekilde kombinasyonu ile oluşturulan bir duvar tipi bölge yapılarında görülmektedir. Bölgedeki Erken Hıristiyanlık dönemi yapılarında görülmeyen duvar tipi ise polygonal duvardır. Diğer duvar tipleri hem konutlarda hem de kilise ve manastırlarda uygulanmaktadır. Söz konusu duvar tipleri içinde bölgedeki Erken Hıristiyanlık dönemi yapılarında kullanımları çerçevesinde en karakteristik olan ise çift katmanlı küçük paket taşlardan oluşan duvar tipidir²⁸⁶. Bir tarafta küçük kesme taşların harç ile kombine edilmesiyle sonuçlanan bir duvar oluşturma tekniği bulunurken, diğer tarafta büyük kesme taşların harçsız kullanımından oluşan bir duvar tekniği uygulanmaktadır. Bölgedeki yapılarda harçlı örneklerin yanında bölgenin taşlık olmasının bir getirisi olarak yorumlanan büyük kesme taşların harçsız bir şekilde kenet yöntemi ile tutturularak kullanıldığı bir yapı tekniği de yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı teknik bölgeye coğrafi olarak yakın bir konumda yer alan Kuzey Suriye'deki Erken Hıristiyanlık Dönemi yapılarında da

²⁸⁵ Özyıldırım-Ünal, 2011: 156.

²⁸⁶ Eichner, 2011:398-399.

görülmektedir²⁸⁷. Bu kapsamda Olba Manastırı'nda uygulanan duvar teknikleri için özetle şunlar söylenebilir. Manastırda yapılan kazılar neticesinde değişik duvar tekniklerinin kullanıldığı anlaşılmıştır. Öncelikle 90x40 cm boyutlarındaki büyük blok taşlar ile Olba Manastırı'nın batı ve güney sınırını belirleyen bölümlerde güçlü duvar sıraları oluşturulmuştur. Bu duvar yapısı manastırı çevreleyen istinat duvarı fonksiyonu görmektedir.

Manastırda duvar yapımında yararlanılan diğer bir unsur ana kayadır. Olba genelindeki mimari yapıların birçoğunda kullanımı görüldüğü gibi manastırda da ana kayanın düzleştirilerek duvar olarak kullanıldığı görülmektedir. Ana kayadan faydalanma söz konusu manastır yapısında en fazla yararlanılan duvar yapım tekniğidir. Ana kayadan duvar olarak yararlanma başta kuzey kilisenin doğu ve kuzey duvarlarında, merkez kilisenin doğu ve güney bölümünde, güneydeki şapelin doğu ve kuzey duvarlarında ve üst kat doğu duvarlarında gözlenmektedir. Bölgenin topografik ve coğrafi açıdan dağlık-kayalık bir özelliğe sahip olması yapı ustalarına bunu kullanma imkânı sağlamıştır. Buna göre ustalar bölgede hazır bulunan bu kaya stokunu büyük bir ustalık ile işlemeyi bilmişlerdir. Yapıların ana kayanın en düz ve işlemeye en uygun olduğu yerlere konumlandırıldığı anlaşılmaktadır. Ana kayadan mümkün mertebe yararlanmaya özen gösteren yapı ustalarının, yapının mimari düzenine göre, ana kayanın kesildiği noktada küçük paket taşlardan duvar oluşturma yoluna gittikleri görülmektedir. Bölgenin ana kaya bakımından bu zenginliği bir yandan da hızlı ve daha az masraflı bir şekilde yapıların oluşturulmasını sağlamıştır.

Manastırda başka duvar tekniklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Bölgedeki dini yapıların genelinde görülen araları harç ile doldurulmuş küçük paket taşlardan oluşturulmuş duvar tekniği bunlardan biridir. Bilindiği üzere bölgedeki yapılarda kare-dikdörtgen biçimli büyük ve küçük paket taşlar bir arada kullanılarak duvarlar elde edilmektedir.

Küçük kesme taşların kullanımının Olba Manastırı'nın merkez mekânlarının iç duvarlarında uygulandığı anlaşılmaktadır. Manastır merkez mekânlarının iç duvarlarında

²⁸⁷ Durugönül, 2005:30. Dağlık Cilicia'nın özellikle Erdemli-Silifke arasında kalan kesimindeki kentlerindeki, yapılar ve bu yapılarda kullanılan malzeme ve meteryal incelendiğinde, bir yandan klasik çağların geleneklerinin izlendiği, öte yandan Suriye ve Cappadocia arasında bir geçiş bölgesi oluşturularak bu bölgelerin özelliklerinin alındığı, sonuç olarak ise bu kültürel bakiye üzerine tamamen bölgeye özgü yerel bir mimari üslubun oluşturulduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

görülen küçük paket taşlardan oluşan duvar tekniği, Kuzey Kilisesi'nin apsisinde de kullanılmıştır. Yine benzer bir kullanım 2017 kazılarında Kuzey Kilisesi'nin ana kayadan oluşturulmuş kuzey duvarında tespit edilmiştir. Kilisenin ana kayadan kuzey duvarında meydana gelen kesilmeden sonra geriye kalan kısımların küçük paket taşlar ile tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Manastırda duvar yapımı için en fazla faydalanılan kaynak ana kayadır. Bunun dışında duvarların oluşturulmasında kullanılan diğer bir unsur kireçtaşıdır. Kireç taşı bölgenin yerel malzemesi olup, hem dini hem de sivil yapılarda yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Yapıların mimarisinden, iç dekorasyonuna kadar birçok alanda yerel kireçtaşının kullanıldığı görülmektedir²⁸⁸.

Olba Manastırı'nın mimarisi ile ilgili genel bilgilerin dışında yapının iç mimari düzenlemesi ile ilgili kazılar sonucunda önemli bilgilere ulaşılmıştır. 2015, 2017 ve 2018 yılı kazı çalışmaları sonucunda Olba Manastırı'ndaki Kuzey Kilisesi'nin iç düzenlemesi ile ilgili birçok yeni veri tespit edilmiştir. Söz konusu eserler ve özellikle Cilicia ve Isauria bölgesindeki Cambazlı, Diocaesarea ve Hıdırlı gibi kiliselerdeki iç mimari düzene bakıldığında Olba Manastırı ile ortak bir mimari anlayışın uygulandığını göstermektedir. Bugün bile büyük kısmı ayakta olan Cambazlı Kilisesi bu bakımdan Olba Manastırı Kuzey Kilisesi ile yakın benzerlikler taşır. Cambazlı Kilisesi'nin iç düzenine bakıldığında apsis içinde bulunan eğimli taş bloklardan oluşan silmelerin kilisenin ana nefinin içini dolaştığı görülmektedir²⁸⁹. Galeri katının altından başlayan silmelerin yapının ana nefi boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Silmelerin alt kısmına bakıldığında ise birtaş sırası ve ana nef sütunlarının tam üstünde beşgen formlu kemer taşları görülür. Cilicia ve Isauria bölgesindeki kiliselerin iç mekân düzenlemesinin benzerleri Suriye'den bilinmektedir²⁹⁰. Suriye'deki 5-6. yüzyıla tarihlenen kilise ve manastır yapılarında iç mekân düzenlemesi bölge kiliseleri ve dolayısıyla Olba Manastırı Kuzey Kilisesi ile benzerdir.

Olba Manastırı kazılarında şuna kadar çok sayıda kavisli silme parçası ele geçmiştir. Cambazlı Kilisesi'nde olduğu gibi Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde de kilisenin iç düzenlemesinin bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Kavisli silme örnekleri

²⁸⁸ Özyıldırım 2015, 84-85.

²⁸⁹ Feld, 1964:99.

²⁹⁰ Pena, 1997. Yazar "The Christian art of Byzantine Syria" adlı çalışmasında Suriye'deki kilise ve manastır yapıları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

dışında ele geçen beşgen formlu kemer taşları bu yorumumuzu doğrulamaktadır. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde Cambazlı'daki gibi bir galeri katının olmadığı düşünülmektedir. Kilisenin iç düzeninde ana nefin taşıyıcı sütunları bu sütunların üzerinde bir kemere ait beşgen formlu taşlar onların üzerinde taşıyıcı bloklar ve en üstte kilisenin ve apsisin içini tamamen dolaşan silmelerin olduğu kazılardan ele geçen mimari parçalardan önerilmektedir.

Cambazlı kilisesinde in situ görebildiğimiz bu blok taşları Olba Manastırı'nda yerinde bulmak yapıdaki tahribattan mümkün değil fakat eldeki bilgiler ile böyle bir uygulamanın olduğunu önermek akla yakın gelmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkarak Olba Manastırı'nın bölgedeki 5-6. yüzyıla tarihlenen Erken Hıristiyanlık yapıları ile benzer bir mimari sistemde inşa edildiği söylenebilir.

Isauria Bölgesi'nde yer alan Olba kentinin en önemli Erken Hıristiyanlık yapılarından olan manastırın çeşitli mekân ve bölümlere sahip olduğu görülmektedir. Manastır *akropolisin* doğusundaki vadi içinde *aquaeductusun* güneyinde doğu tepesinin batı yamacında konumlanmaktadır. Büyük bir çevre duvarı içine alınmış manastıra bakıldığında üç katlı bir görünüme sahip olduğu anlaşılmaktadır

4.4.1. Merkez Mekânlar

Bir ana kaya masifi içine oturtulmuş olan Olba Manastırı'nda yapılan arkeolojik kazılar sonucunda "Merkez Mekanlar" olarak adlandırılan kesimde pek çok bölüm açığa çıkarılmıştır. Bunlar, 2018 yılı kazıları da dahil olmak üzere M1'den M8'e kadar kodlanan açmalarda tespit edilen mekanlardır. Aşağıda söz konusu bölümler ve onları oluşturan mekanlar detaylı olarak ele alınacaktır (Resim 4.10.).

4.4.1.2. Mahzen

Manastırın merkezi alt kat mekanlarından biri olan mahzen gösterdiği mimari düzene bakılarak (bodrum katında, güneş ışığına kapalı, penceresiz, ana kayaya oyulmuş) yiyecek ve içeceklerinin saklandığı bir bölüm olarak değerlendirilmiştir. Mahzen dikdörtgen planlıdır ve güney yönde bitişiğinde yer alan kiliseye ait alt kat güney odadan bir taş duvarla ayrılmaktadır (Resim 4.11.).

4.4.1.3. Tonozlu Mezar

Manastır'daki mekânlar içinde önemli bir yeri söz konusu Tonozlu Mezar yapısı tutmaktadır. Kazı çalışmaları başlamadan önce sadece çok az bir kısmı görülebilen bu mezar yapısının detaylarını 2011 yılında başlatılan kazılar ile anlamak mümkün olmuştur. Söz konusu mezar yapısı kuzey-güney doğrultulu bir mimari sunmakta, aynı zamanda Kuzey Kilisesi nartheksinin alt katını oluşturmaktadır (Resim 4.12.). Mezar yapısının tonozu düzgün kesilmiş büyük blok taşlar ile inşa edilmiştir. İçi daha önce tamamen toprak ve taş ile dolu olan tonoz temizlendikten sonra kayaya oyulmuş üç adet mezar açığa çıkarılmıştır²⁹¹ (Resim 4.13.). Hıristiyan mezarlarına uygun olacak biçimde doğu-batı doğrultusunda düzenlenmiş olan mezarların tahribata uğradığı mezarlardaki iskelet kalıntılarının dağınık haldeki durumlarından anlaşılmaktadır. Söz konusu mezar yapısı ve içindeki mezarlar Manastır'da yaşayan piskoposlara ait olmalıdır.

4.4.1.4. Anıtsal Merdiven:

Manastıra ait önemli bir mimari unsur ise anıtsal merdivendir. Konum olarak manastırın güney girişinde bulunmakta; manastır içinde sahip olduğu merkezi konum ve genişliğiyle dikkat çekici bir eleman özelliği taşımaktadır. Doğu batı yönünde uzanan basamaklar, manastır içi trafiğinde önemli rol oynamakta; özellikle manastırın üst kat mekanlarına çıkışı sağlamaktadır. Merdivenin bir kısmı tahrip olsa da toplamda on iki basamak tespit edilmiştir. Anıtsal merdiven, kayaya oyularak oluşturulmuştur. Bu basamaklar doğudaki 1.70x3.30 m boyutlarındaki dikdörtgen formlu bir sahanlığa açılmaktadır.

Ayrıca 2018 kazıları ile açığa çıkarılan ve manastırın yemekhane bölümü olarak değerlendirilen bölüm ile bu anıtsal basamaklar arasında doğrudan bir bağlantının olduğu anlaşılmaktadır. Manastırın güney giriş kapısından giren biri doğrudan basamakları takip ettiğinde manastırın üst katında yer alan yemekhane bölümüne geçebilmektedir (Resim 4.14.).

²⁹¹ Tespit edilen mezarların uzunluğu 160 cm, genişlikleri ise 50 cm'dir.

4.4.1.5. Merkez Kilise:

Manastırın güneyinde konumlanan bu yapı manastırdaki üç kiliseden biridir. Onun Merkez Kilise olarak adlandırılmasının nedeni sadece manastır içindeki merkezi konumu değildir. Aynı zamanda barındırdığı özel işlevlere sahip mekanlarıyla da (alt kattaki kemerli oda, inziva odası, mezarlar) manastır içinde ayrıcalıklı bir kilise niteliği taşır.

Kilise ana kayadan oluşturulmuştur. Tek nefli olan kilisenin apsis bölümü de ana kayaya oyudur²⁹² (Resim 4.15.). Kazılar yapılmadan önce sadece apsis bölümü görülmekteyken Manastırda gerçekleştirilen çalışmalar ile kilise ile bağlantılı bir özellik sunan ve Manastırın “Alt Kat Güney Odası” olarak tarafımızdan adlandırılan mekan açığa çıkarılmıştır. Bu mekan nefin altındaki bodrum katıdır. Alt Kat Güney odası gerek düzgün taban döşemeleri gerekse odayı ikiye ayıran kemerli düzenlemesi ile özel bir mimari sunar. Burası dini eşyaların bulunduğu kapalı bir mekan olmalıdır (Resim 4.16.).

Merkez Kilisesi'nin güney kenarındaki anıtsal merdivenin altındaki bölmenin tek kişinin ibadet edebileceği bir inziva odası olduğu düşünülmektedir. Böylece, alt katta bulunan ve dini eşyaların bulunduğu güney oda, piskoposlara ait üç mezarı barındıran tonozlu mezar ve inziva odası ile birlikte düşünüldüğünde Merkez Kilisesi manastır içinde dinsel olarak bütünleyici, bir mahiyete sahip bulunmaktadır.

Söz konusu bu yapıdan önceki yıllarda bölgede araştırmalarda bulunan Hellenkemper- Hild bahsetmekte; ancak bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme yerine kısa bir tanımlaya yer vermektedir²⁹³.

4.5. Kuzey Kilisesi

Manastırda yer alan üç kiliseden en büyüğünü Olba kazıları sonucunda tümüyle ortaya çıkarılan Kuzey Kilisesi oluşturmaktadır (Resim 4.17.). Kilisede kazı çalışmalarından evvel öncü araştırmacılar tarafından plan çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Manastır yapısı ve Kuzey Kilisesi ile ilgili ilk plan çalışması Keil-Wilhelm tarafından gerçekleştirilir. Daha sonra bu çalışmalar Hellenkemper - Hild tarafından geliştirilir. Yabancı araştırmacılar içinde söz konusu yapı ile ilgili son bilgileri Hill verir. Manastır ve

²⁹² Kilise, 410x560 cm boyutlarındadır.

²⁹³ Hellenkemper –Hild, 1986:62-64:fig:6, Resim:65-66.

Kuzey Kilisesi'nde bilimsel ilk arkeolojik kazılar ise Özyıldırım ve ekibi tarafından yapılır. Böylece yapının önceki planlarında tespit edilemeyen yeni mekânları eklenerek daha doğru ve gelişkin bir planı elde edilir.

Kuzey Kilisesi üç nefli bazilikal planlıdır. Apsis doğuya yaslanmış durumdadır. Apsisin her iki yanında odalar bulunur. Yaklaşık 13 m. uzunluğunda bir naosa sahiptir. Ana nef ve yan nefler altışar sütundan oluşan bir düzenleme ile ayrılmaktadır. Batı kısımda ise bir narteks yer alır. Bu genel bilgiler dışında Kuzey Kilisesi ile ilgili detaylı mimari açıklamalar şöyledir:

4.5.1.Diakonikon

Kuzey Kilisesi'nde ilk kazı çalışmaları 2015 yılında yapılır. Kilisedeki ilk çalışma alanını apsis yan odalarından güneyde bulunan *diakonikon* oluşturur (Resim 4.18.). Doğu Roma İmparatorluğu'nda özellikle Syria-Palaestina ve Cilicia bölgelerindeki kiliselerde apsisin güney ve kuzeyinde yan odalar yer almaktadır. Bu yan odalardan güneyde olan *diakonikon* olarak tanımlanırken, kuzeydeki *prothesis* adını almaktadır. İkisi birlikte *pastophoria* olarak adlandırılan bu iki odadan kuzeydeki *prothesis* ekmek ve şarap ayinleri için gerekli araç gereç ve kapların muhafaza edildiği bölümdür. *Diakonikon* ise daha çok rölikerlerin bulunduğu bölümdür. Kuzey kilisesi kazılarında yapılan çalışmalarda böyle bir *diakonikon* bölümü açığa çıkarılmıştır. Din adamlarının eşyaları ve rölikerlerin saklandığı *diakonikon* Kuzey Kilisesi'nde oldukça sağlam ve korunmuş halde açığa çıkarılmıştır. *Diakonikon*'a giriş, batı yönündeki bir eşikten ve 110 cm yükseklikteki bir giriş ile sağlanır.

Diakonikonun güney duvarına bitişik biçimde ve taban döşemesinden 11-15 cm yüksekte, yaklaşık 70X150 cm boyutlarında üzeri düzleştirilmiş dikdörtgen bir alan yer almaktadır. Bu alanın benzeri manastır merkez kilisesinde de yer almaktadır. Kuzey Kilisesi'nde yer alan bu söz konusu bölüm *diakonikonda* yer aldığı için din adamlarının eşyalarının bulunduğu yer olmalıdır. *Diakonikonda* tespit edilen diğer bir özellik ise ana kayadan oluşturulmuş güney duvarında tespit edilen, kalınlığı 1 cm olan kaplama sıva izleridir. Ayrıca bu kaplama sıva üzerinde aşınma ve tahribata uğradığı için izleri zorlukla seçilebilen kırmızı tonlar bu duvar üzerinde fresk olma ihtimalini düşündürmektedir.

Diakonikonu özellikli kılan diğer bir mimari özellik doğu duvarında bir nişin altında, kireçtaşından oval kesme taşlarla oluşturulan, iç içe geçmiş silindirik formlu bir haznedir. Haznenin üst bölümünde iç çap 100 cm, dış çap 143 cm'dir. Alt bölümünde iç çap 70 cm, dış çap 98 cm'dir. Haznenin derinliği 104 cm olarak ölçülmüştür. Haznede herhangi bir su gider ya da gelir deliğinin olmadığı anlaşılmıştır. Bu yönüyle bu haznenin *diakonikondaki* konumu ve varlığı değerlendirildiği zaman röliklerin korunması için yapılmış olabileceği düşünülmektedir (Resim 4.19.). Ayrıca günümüze gelmemiş olsa da haznenin bir kapak ile kapalı olabileceği de değerlendirilmektedir.

Kuzey Kilisesi'ndeki bu ilk dönem çalışmaları kapsamında tespit edilen en önemli verilerden biri *diakonikon* bölümünde tamamı korunmuş halde günümüze ulaşan *opus sectile* taşlardan oluşturulmuş düzgün taban döşemesidir²⁹⁴. Üçgen, kare, daire, altıgen formlardaki *opus sectile* taşların kullanımından oluşan bir kompozisyona sahip taban döşemesinin çok sayıda örneği Cilicia ve Isauria bölgesindeki diğer kiliselerde karşımıza çıkar.

4.5.2.Prothesis

Yukarıda da belirtildiği gibi, Suriye, Filistin ve Cilicia – Isauria'daki Erken Hıristiyanlık Dönemi dinî yapılarında *apsisin* kuzeyi ve güneyinde iki yan oda (*pastophoria*) bulunmakta; bunlar kilisenin doğu ucundaki üçlü mekân düzenlemesinin öğelerini oluşturmaktadır. Adı geçen mekânlar yönlerine ve kullanım işlevlerine göre değerlendirildiğinde, güneydeki *diakonikon*, kuzeydeki *prothesis* olarak adlandırılır (Resim 4.20.). Kuzey Kilisesi *Diakonikon* bölümü korunmuş durumdaki *opus sectile* taban döşemesi ve diğer mimari unsurları ile 2015 yılındaki kazılarda tamamen açığa çıkarılmıştır. Kuzey yan odada 2017 yılında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Güneydeki *diakonikona* benzer bir mimariye olduğu gözlemlenen *prothesis* bölümü, Doğu Roma kiliselerinde ekmek ve şarap ayini için kullanılan kapların muhafaza edildiği mekândır. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin kuzeydoğu köşesindeki *prothesis* mekânının geçmişte yapılan kaçak kazılar nedeniyle tahrip edildiği belirlenmektedir. Burada yapılan kazı çalışmalarında mekâna kuzey yan neften girişin kayaya oyulmuş iki basamaklı bir kapı ile

²⁹⁴ Olba Manastırı taban döşemeleri tez kapsamındaki başka bir bölümün konusu olduğu için burada detaylı olarak ele alınmayacaktır.

sağlandığı anlaşılmaktadır. Daha sonra eşiğin bir taş blokla yükseltilmiş olması, *prothesis* tabanının ikinci kullanım evresinde yükseltilmiş olduğunu düşündürmektedir.

*Prothesis*in kuzey duvarı üzerinde kayaya oyulmuş bir pencere açıklığı görülmektedir. Söz konusu pencere, mekânın taban seviyesinden 3,40 m yükseklikte yer almakta, genişliği 0,80 m ile 0,55 m arasında değişen pencerenin duvar kalınlığı boyunca sahip olduğu derinlik 1,06 m olarak ölçülmektedir. *Prothesiste diakonikondakine* benzer *opus sectile* taban uygulaması, mekânın kaçak kazılarla tahrip edilmiş olması nedeniyle tespit edilememiştir. Ancak, gerek zemindeki sert dolgu ve yoğun kireç tabakası gerekse *diakonikonla* uygunluk bakımından bu mekânın zemininin de *opus sectile* kaplı olması mümkün görünmektedir.

4.5.3. Apsis ve Synthronon

Üç nefli bazilikal planlı Kuzey Kilisesi'nin apsisi doğu duvarına yaslanmış ve yarım daire formudur (Resim 4.21.). Apsis içten içe ölçüldüğünde 5 m bir çapa sahiptir. *Apsisi* oluşturan duvarın günümüze ulaşan bölümü bölgedeki Geç Antik Dönem inşaat geleneğine uygun harçla birleştirilen iki sıra paket küçük taş sırasından oluştuğu görülmektedir. Öte yandan Cilicia kiliselerinde *apsisin* yarım dairesel formunun dışarıya doğru çıkıntı yapmasını engelleyen düz bir duvarla sınırlandırması kuralı Kuzey Kilisesi'nde de uygulanmıştır. Bu durum, Kuzey Kilisesi'nde *apsisin* düzlenmiş durumdaki ana kayaya yaslanmasıyla sağlanmıştır. Bu yönüyle apsis doğuya yaslanmış ve yarım daire (at nalı) formu olarak düzenlenmiştir.

Bölgede Erken Hıristiyanlık dini mimarisinde küçük dörtgen paket taşların daha büyük boyutlu taşlar ile kombine edilerek harç ile derzlenerek kullanıldığı çok sayıda kilise örneğinden anlaşılmaktadır. Cennet-Cehennem, Öküzlü, Işıkkale gibi kiliselerde bu tarz duvar tekniği uygulamaları görülmektedir²⁹⁵. Bölge kiliselerinde tipik bir uygulama olan bu teknik, Olba Manastırı'ndaki çeşitli bölümlerde olduğu gibi Kuzey Kilisesi *apsis* bölümü ve *synthronon* basamaklarında da kullanılmaktadır. Kuzey Kilisesi apsisinde kullanılan taşlar biçim olarak tiyatro gibi diğer Eski Çağ yapılarında da görülmektedir²⁹⁶.

²⁹⁵ Eichner 2009, 556; Westphalen 2015.

²⁹⁶ Özyıldırım 2016, 187.

Olba 2017 kazıları sonucunda tümü açılan *synthronon* iki oturma sırasına sahiptir (Resim 4.22.). Bunların yapımında alt sırada rektagonal taş bloklar, harçsız örgü ile yerleştirilmektedir. Bu blokların her birinin genişlikleri farklı (0,53, 0,72, 0,54, 0,43 m vb.) olmakla birlikte derinlikleri 0,43 - 0,44 m'dir. Alt basamak platformunun toplam derinliği 0,58 m olarak ölçülmektedir. Bu durumda alt sıradaki ön rektagonal taş sırası ile *apsis* duvarı arasındaki yaklaşık 0,15 m'lik boşluk, taş dolgu ile kapatılmış bulunmaktadır. *Synthronon* üst basamaklarının yapımında alt taş bloklara göre daha küçük boyutlu (genişlikleri 0,17 - 0,18 m kadar olan) paket taşlar ve harç kullanılmaktadır. Taşların derinlikleri, 0,20 - 0,23 m olarak ölçülmektedir. *Synthronon* üst basamak genişliği olan 0,37 - 0,38 m'ye ulaşılması için bu paket taş sırası ile *apsis* duvarı arasındaki boşluk (alt sırada da olduğu gibi) yaklaşık 0,15 m derinliğinde küçük taşlardan oluşan bir dolguyla kapatılmaktadır. *Synthronon* çapı 5 m. olup, dinsel törenlerde basamaklara yaklaşık on iki kişinin oturabileceği, tarafımızdan hesaplanmaktadır.

*Apsis*in ana duvarının kalınlığı en geniş 0,80 - 0,83 m en dar 0,70 m olarak ölçülmekte, yapımında harçla bağlanan, rektagonal bir örgü kullanılmaktadır. Taş blokları arasında yaklaşık 0,04 m kalınlığında bir harç tabakası dikkati çekmektedir. *Synthronon* ve *apsis* duvarlarının aralarında dolgu ve derz amacıyla kullanılan kireç harcı uygulaması bölge yapılarının duvarlarındaki tipik uygulamalardandır.

Roma yapı tekniğinin doğal bir uygulaması olan bu tekniği bölgenin ustaları alıp, bölgenin yerel ihtiyaçlarına uyarlayarak kullanmış olmalıdır. Bu tarz harç ile doldurulan duvar örneklerinin dışında, herhangi bir şekilde harç ile tutturulmayan duvar uygulamaları da görülmektedir²⁹⁷.

4.5.4. Kilisenin Ana Mekânı: Nef ve Yan Nefler

Kuzey Kilisesi üç nefli bir bazilikal plan dahilinde tasarlanmıştır. Doğu-batı yönünde uzanan ana nef, yan neflerden altışar sütundan oluşan birer sütun dizisi ile ayrılmaktadır. Kazılar sonucu ortaya çıkartılan *in situ* sütun kaideleri, ana nef ile yan nefleri bölen sütunlu düzenleme konusunda bilgi vermektedir. Yapılan çalışmada *in situ* iki sütun arasındaki mesafe yaklaşık 2.05 m olarak ölçülmüş ve buna göre yaklaşık 12.30

²⁹⁷ Eichner 2009, 561.

m olan nef ve yan nef uzunluğunun eşit aralıklardaki (altışar sütun ile) bölüdüğü anlaşılmıştır. Bu sayısal veri bize Kuzey Kilisesi'nin naos uzunluğunu da vermektedir.

Kuzey Kilisesi 2017 dönemi kazılarında öncelikle güney nef açılmıştır. Güney yan nefin ana ve kuzey neften daha iyi korunmuş olduğu görülmektedir. Bunu en iyi şekilde düzgün kare ve dikdörtgen kireçtaşı levhalardan taşlardan oluşturulan taban düzenlemesi (döşeme) göstermektedir²⁹⁸.

Ana nefte güney nefe göre tahribatın daha çok olduğu izlenmektedir. Ana nefin merkezinde bulunan dikdörtgen biçimli döşeme parçaları bu mekânın kullanıldığı dönemde düzgün bir taş döşemeye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak burada kullanılan taş levhalar, güney yan nefte kullanılanlardan farklı olarak daha büyük (0,80 x 0,60 m) boyutludur.

Ana nef ve güney yan nefte karşılaşılan kireçtaşı levhalardan oluşan taban düzenlemesini maalesef kuzey yan nefte tespit etmek mümkün olmamaktadır. Kuzey yan nefin büyük kısmı kayaya oyularak düzleştirilen taban düzenlemesine sahiptir. Bu yönü ile düzgün taş döşemeye sahip ana nef ve güney neften ayrılmaktadır.

Kuzey yan nefin kuzey duvarının büyük bölümünün de kayaya oyularak oluşturulduğu görülmekte; bu duvar boyunca uzanan ve kayaya oyulmuş bir seki, kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış bulunmaktadır. Bu sekinin tabandan yüksekliği 0,50 m derinliği 0,40 m olarak ölçülmüştür. Benzer bir seki düzenlemesi, güney yan nefin güney duvarı boyunca da uzanmaktadır. Söz konusu sekiler ya dini ayin sırasında eşya koymaya ya da en basit ifade ile ayine katılanların oturmaları için tasarlanmıştır. Kuzey yan nefin kuzey duvarı üzerinde kayaya oyulmuş bir niş de yer almaktadır. Kuzey yan nefin kuzey duvarının doğu kesiminde kaya kütesinin son bulunduğu kısımlarda taş duvar örgü ile mimarinin kesintiye uğraması önlenmiştir (Resim 4.23.).

Kilisenin nef ve yan neflerini *nartheksten* ayıran kuzey-güney eksenini üzerindeki büyük taş bloklarla örülmüş duvara ait izler yüzeyde görülmektedir. Tek sıra taş bloklarla örülmüş, kalınlığı 0,53 m. olan duvar, kilisenin ana mekânları ile *nartheksi* ayırmaktadır. Bu duvar üzerinde kilisenin *nartheksinden* orta nefine girişi sağlayan kapıya ait *in situ* söve

²⁹⁸ Bu taş levhaların her biri 0,50 x 0,50 m- 0,50 x 0,40 m- 0,50 x 0,40 m veya 0,35 x 0,45 m gibi değişen birbirine yakın boyutlara sahiptirler.

bloku sayesinde girişin tam merkezde yer aldığı arazide yapılan ölçümlerle belirlenmiştir. Bu sövenin karşısındaki diğer söve bloğu yıkılmış durumda yeredir. Kapı açıklığı 2.25 m civarındadır. Kapının kuzeyinden ve güneyinden her iki tarafta duvar uzunluğu 5.35 m. olarak ölçülmekte; böylece kapı açıklığıyla birlikte kilisenin toplam genişliği olan yaklaşık 12.65 – 13.00 m. *nartheks* genişliğinin uyumlu olduğu belirlenmektedir. Yine yüzeydeki yapısal izler değerlendirilerek, *nartheks* derinliğinin içten içe ölçüldüğünde 3.30 m olduğu saptanmaktadır. Kilisenin Kuzey cephesi üzerinde, *nartheks*in kuzey ucundaki bir girişe ait kapı söveleri ile üzerindeki lento ayakta durmaktadır. *Nartheks*in batı kenarında kilisenin ana giriş kapısının yer aldığı yerde yıkılmış durumdaki anıtsal kapı söve ve lento parçalarından anlaşılmaktadır.

4.5.5.Nartheks

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapının batı ucunda dikdörtgen planlı *nartheks* bulunmaktadır. (Resim 4.24.) *Nartheks*in doğu-batı doğrultusunda uzanan duvarları üzerinde yer alan dış ve iç giriş kapıları bulunmaktadır. Bunun yanısıra kuzey kısa kenar üzerinde de bir giriş yer almaktadır. Bu kapının söve ve lento blokları hala ayakta durmaktadır. Bölgedeki kemer örtülü *nartheks*lerin aksine bu yapıda *nartheks*in üst örtüsünün kemerli olduğuna ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Batı yöndeki ana giriş kapısının yanısıra halen söveleri ve üzerindeki lento bloku ayakta duran yarı-anıtsal kuzey kapısından da doğrudan *narthekse* girmek mümkündür.

Kuzey Kilisesi'nde 2017 yılında yapılan kazı çalışmalarından sonra *nartheks*in taban seviyesine ulaşılmıştır. Kazı sonrası yapılan temizlik ile *nartheks*in düzgün dikdörtgen kare biçimli, 0,90 x 0,80 m ve 0,50 x 0,40 m ölçülerindeki blok taşlardan müteşekkil bir taban döşemesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

*Nartheks*in iç mekânında yapılan kazılar sonucunda Kuzey Kilisesi için ulaşılan en önemli bilimsel sonuçlardan biri olarak *nartheks* tabanının altında kayaya oyulmuş iki mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlarda yapılan incelemeler, bunların Geç Antik Çağ'da ya da sonraki bir dönemde tahrip edildiğini göstermektedir. "Mezar I ve Mezar II" olarak adlandırılan bu mezarların içinden manastırdaki din adamlarına ait olduğu düşünülen dağınık pozisyonda çok sayıda insan kemiği ele geçmiştir. (Resim 4.25.) Bu kemik buluntular, fotoğraflanıp, incelemek üzere belgelenmiştir. Her iki mezar da Hıristiyan

mezarlarının yönlerine uygun olarak doğu - batı doğrultuludur. Mezarlardan dağınık bir biçimde ele geçen kemikler, mezarların soyulduğunu, tahrip edildiğini göstermektedir. Mezar I'nin içindeki yoğun toprak ve taş dolgu kaldırıldıktan sonra mezarın taban seviyesine ulaşılmıştır. Uzunluğu 1,97 m, genişliği 0,60 ve derinliği 0,85 m olan mezarın tabanının oldukça özenli yerleştirilmiş 0,40 x 0,50 m ölçülerindeki beş adet kiremit kullanılarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Mezarın iç duvarlarında izleri ve kalıntıları halâ izlenebilen yaklaşık 0,02 m kalınlığında sıva kullanıldığı görülmektedir.

Mezar II'nin 1,90 m uzunluğa, 0,60 m genişliğe ve 0,81 m derinliğe sahip olduğu belirlenmiştir. Mezar I gibi bu mezarın da tabanı kiremit ile kaplanmıştır. Mezar I'de tabanda beş adet kiremit kullanılmışken, Mezar II'nin tabanında dört adet kiremit yer almaktadır. Mezarın iç duvarı yine 0,02 m kalınlığındaki sıva ile kaplanmıştır. Her iki mezarda da taban oluşturulurken merkez noktada kiremitler yer alırken, köşe kısımlar ise sıva ile doldurulmuştur. *Nartheks* taban döşemesi oluşturan taş levhaların bir bakıma söz konusu mezarların kapak taşları olarak kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Her iki mezar içinden de insan kemikleri, çatı kiremitleri, ahşap parçaları, birkaç parça kırık cam dışında herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, mimari özellikler bakımından genel olarak değerlendirildiğinde, üç nefli bazilikal planı, doğuya yaslanmış yarım daire formlu *apsisi*, *synthrononu*, *apsisin* iki yanında bulunan yan odaları, *nartheksi* ile ait olduğu dönemin ve Cilicia ve Isauria'daki kilise mimarisinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bölgenin inşaat geleneğine uygun olarak kilisenin yapımında seçilen büyük bir kaya kütesinin sağladığı olanaklardan yararlanılarak başta *apsis* ve *prothesis* olmak üzere bazı mekânlar ve yer döşemeleri, sekiler kayaya oyularak oluşturulmuştur. Bunun dışında, harçlı paket taşlardan oluşan duvar örgüsü amaçlanan planı tamamlamak üzere kullanılmıştır.

4.6. Şapel

Manastırın güneydoğu köşesinde yer alır. Kare bir plana sahip bölüm, sadece 5 metre karelik bir alanı kaplamaktadır. Mekânın doğu duvarında bulunan *apsis*, bu bölümün şapel olarak adlandırılmasının en önemli nedenidir. Henüz bu alanda kazı çalışmaları yapılmadığından söz konusu küçük bina ile ilgili diğer ayrıntılar tespit edilmemiştir. (Resim 4.26.)

4.7. Yemekhane –Trapeza- Refektorium

Manastırların kiliselerden sonra en önemli bölümlerinden biri Yemekhane'dir. Hıristiyanlık liturjisinde önemli yer tutan yemek eylemi nedeniyle manastırların sahip oldukları temel mekanlar içerisinde "Yemekhane" önde gelmektedir. Manastırlarda dini liturjinin en temel eylemlerinden olan "Yemek" (Agape) için ayrılan özel mekanların bulunması doğaldır.

Manastırlardaki Yemekhanelerin mimari özellikleri için şunlar söylenebilir: Yemekhaneler genel olarak uzun ve dikdörtgen planlı olarak inşa edilirler. Manastırlarda "Yemek" eylemi toplu olarak yapıldığından trapezaların uzunlamasına mekanlardan oluşmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca önemli dini günlerde keşişlerle birlikte dışarıdan gelen ziyaretçilerin binaya sığabilmeleri için bu mekanlar büyük inşa edilmişlerdir²⁹⁹. Hıristiyan dünyasındaki tüm manastır yemekhanelerini içeren ayrıntılı bir çalışması olan Popovic manastır yemekhanelerinde üç plan tipinin görüldüğünü kaydeder. Bunlar tek nefli uzunlamasına mekan, üç nefli klasik bazilikal plan ve son olarak sütun ve paye gibi taşıyıcılarla bölümlere ayrılan, geniş dikdörtgen planlı mekan olarak belirlenir³⁰⁰. Ayranoz (Athos), Balkanlar ve Latros gibi merkezlerde yukarıda bahsedilen plan tiplerinin dışında transepli ve haç vari plana sahip yemekhaneler de yer alır. Fakat bu plan tipleri daha çok yapıdan bağımsız olarak inşa edilen ve daha büyük ölçekli yapı komplekslerinde karşımıza çıkmaktadır. Olba Manastırı gibi daha küçük boyutlu manastırlarda ise yemekhane manastır duvarına bitişik olarak inşa edildiğinden, plan olarak dikdörtgen mekanlar kullanılmıştır³⁰¹. Olba Manastırı'ndaki yemekhane salonun dikdörtgen bir plana sahip olduğu ve uzunlamasına mekanlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Popovic tarafından saptanan plan tiplerinden daha çok sütun ve payelerle bölümlere ayrılan dikdörtgen biçimli plan tipinine uymaktadır. Olba Manastırı'ndaki Yemekhane salonunda da mekanlar birbirlerinden dikmeler ve duvarlar yardımı ile ayrılmakta, mekan bütünlüğünü sağlamak üzere her biri diğeri ile bağlantı sağlayacak girişlere/kapılara sahip bulunmaktadır. Kuzey-güney doğrultulu yerleştirilen mekanlar uzun bir yapı bütünü'nün parçalarını oluşturur.

²⁹⁹ Tiryaki, 2007:155.

³⁰⁰ Popovic, 1998:297.

³⁰¹ Tiryaki, 2007:156-157.

Yemekhaneler ile ilgili bir diğerk tespit de bunların manastırlar içinde en önemli kiliseye yakın konumda yer almalarıdır³⁰². Kilisede başlayan ritüeller daha sonra yemekhanede devam ederek ve burada sona ermektedir. Bu nedenle yemekhane salonları manastırın en önemli kilisesine yakın yerleştirilmektedir. Benzer özellik Olba Manastırı için de geçerlidir. Daha önce de manastır içindeki özel önemi belirtilen Merkez Kilisesi'ne yakın konumu ile Yemekhane Olba Manastırı planlaması içinde yerini almaktadır. Manastırın güneyinde yer alan Anıtsal Merdiven de doğrudan Yemekhane'ye ulaşımı sağlamaktadır.

Olba Manastırı üzerine yapılan öncü çalışmaların hiçbirinde yapıda Yemekhane'nin varlığı konusunda yorum yapılmamıştır. Olba Manastırı kazıları kapsamında açığa çıkardığımız bu bölüm Keil-Wilhelm tarafından devamındaki kısımlar ile birlikte avlu olarak adlandırılmıştır. Hellenkemper - Hild ise bu bölüm ve güneye doğru devam eden kısımların avlu olamayacağını, daha ziyade manastırlardaki temel mekanlardan biri olan keşiş odaları olarak önermiştir. Öte yandan çağdaş araştırmacılardan M. Özyıldırım manastır üzerine yaptığı çalışmalarda manastırın ana mekânları içerisinde yemekhane bölümünün olması gerektiğine yayınlarında dikkat çekmiştir. Bu amaçla Olba Manastırı 2018 yılı kazıları kapsamında, manastırın Yemekhane Salonu olarak düşündüğümüz mekanda çalışmalar yapılmıştır (Resim 4.27.).

Söz konusu mekan, manastırın üst katında bulunmaktadır. Konum olarak yapının doğusunda yer almakta, kuzey-güney doğrultusunda uzanan çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Olba Manastırı kazılarında Yemekhane olarak önerilen mekanda "M6 ve M7" açmalarında çalışmalar yapılmıştır. Bu açmalardan M6'da A ve B olmak üzere iki oda, M7 açmasında ise C ve D harfleri ile kodlanan iki oda açığa çıkarılmıştır (Resim 4.28.).

Yemekhane Salonu, Cilicia ve Isauria bölgesine coğrafyanın bir getirisi sayılan büyük bir ana kaya kütleli kullanılarak oluşturulmuştur. Söz konusu mekânlar bu ana kaya kütleli içine oturtulmuştur. İlk çalışmalar "A" odasında gerçekleştirilmiştir. A odasının doğu-batı duvarı arası uzunluk 6.56 m, kuzey-güney duvarları arası genişlik 3.20 m'dir. A odasının doğu ve kuzey duvarlarını ana kaya oluşturmaktadır. Güney sınırını ise Olba Manastırı'ndaki yapıların birçoğunda karşılaştığımız gibi paket taşlardan örülmüş bir duvar

³⁰² Popoviç, 1998: 283.

sırası oluşturmaktadır. Kuzey duvarda yer alan hatıl oyukları ve doğu kesitin üzerindeki ana kaya düzenlemeleri bu mekânın çatı ile örtülü olduğunu ortaya koyar. Bu önerimiz mekânda ele geçen çatı kiremitleri tarafından da desteklenmektedir. Mekânın batı kesitinde ana kayadan bir seki yer alır. Bu seki dışında ayrıca bu odanın eşik taşı açığa çıkarılmıştır. Bu odadaki çalışmalar mekânın kireç katkılı ana kayadan tabanına ulaşılması ile son bulmuştur. Taban toprağı üzerinde kaba mutfak kaplarına ait çeşitli seramik parçaları, kırık halde cam parçaları, çatı kiremitleri ve çeşitli metal eserler ele geçmiştir. Ayrıca yapının kuzeydoğu köşesinde tespit edilen ve bir pithosun oturmasına uygun şekilde düzenleme buranın işlevi hususunda sonuçlar sunar.

Açığa çıkarılan diğer mekan ise “B” odasıdır. Odanın uzunluğu, doğu-batı arası 6.90 m, kuzey-güney arası genişliği ise 4.40 m’dir. B odası, A odasından gösterdiği mimari özellikler bakımından farklılık sunmaktadır. B odasının doğu duvarı ana kayadan oluşmaktadır. Mekânın kuzey ve güneyini ise paket taşlardan örülmüş duvarlar sınırlamaktadır. Güney duvarında doğu batı doğrultulu olarak düzenlenmiş iki sıradan oluşan bir seki yer alır. Yapımında kullanılan taşların boyut ve formlarına bakıldığında buranın daha geç dönemde yapıldığı düşünülmektedir. Bunun dışında B odasının kemerli bir düzenleme ile bölümlendiği anlaşılmaktadır. Söz konusu kemerli düzenlemeye ait kemer taşları kazı çalışmalarında tespit edilmiştir. Bu mekânın batı sınırı ana kayadan oluşmakla birlikte ana kayanın korunamadığı yerlerde paket taşlar kullanılmıştır.

B odası mimari planlaması ve mimari plastik eserleri bakımından ayrıcalıklı bir mekândır. Buradaki kazılarda bu mekanın dekorasyonu ve liturjik düzenlemesi konusunda önemli veriler sunan iki adet templon payesi ele geçmiştir. Bu templon payelerinin birinde üç satırdan oluşan Yunanca bir yazıt yer alır. Yazıt üzerindeki çalışmalar sürmekle birlikte içeriğinde bağış ile ilgili bilgiler yer alır. Kısaca yazıtta şunlar yer alır:

“ Forta, Tanrı’ya dua edip, adağı şükran duygularıyla sundu”.³⁰³

Yazıtlı payede yazıt dışında ayrıca bal kabağı bitkisi (?) ve bu bitkinin tohumları betimlenmektedir.

³⁰³ Yazıtın çevirisi için Prof. Dr. M. H. Sayar’a ve değerli hocam S. Ayteş Canevello’ya teşekkür ederim.

Yazıtlı templon payesi dışında bitkisel ve figüratif tasvirlerin yer aldığı bir başka templon payesi daha ele geçmiştir. Asma dalları ve üzümlerden oluşan bu kompozisyonda üzüm yiyen iki kuş tasvir edilmektedir. Ayrıca her iki örnekte çok iyi işlenmiş bitkisel kompozisyonlar sunmaktadır. Mimari plastik elemanlar dışında haçlı çatı kiremitleri, pithos parçaları, kaba mutfak kapları, cam parçaları, metal eserler (fitil tutucuları, candelabrum parçaları, kapı aksamları, haçlı örnekler, bağlantı lamaları, kurşun eserler, bronzdan çeşitli metal eserler vb) en yoğun ele geçen buluntulardır. B odasının taban düzenlemesinde de A odasındaki gibi sıkıştırılmış kireç kullanılmıştır. Mekânlarda düzenli bir taban döşemesi ile karşılaşılmamıştır.

A ve B odalarında çalışmalar sonuçlandıktan sonra manastırlardaki önemli kutsal mekânlardan biri olan ayazmanın³⁰⁴ bulunduğu bölümde “M7” olarak adlandırılan yeni bir çalışma alanı oluşturulmuştur. Bu bölümdeki çalışmalar mekânın önemini anlamamızı sağlayan önemli sonuçlar ortaya koymuştur. M7 açması da tıpkı diğer bölümde olduğu gibi iki odadan oluşmaktadır. Bu odalar “C ve D” olarak adlandırılmıştır. Bunlardan “C” odasının doğu-batı arası uzunluğu 4.50, kuzey-güney arası genişliği 4.50 m’dir. C odasındaki kuzey duvarının yüksekliği 1.70 m, güney duvarının yüksekliği ise 1.60 m’dir. Bu oda, A ve B odaları ile benzer mimari özellik sunmaktadır. Açmanın Doğu ve Batı duvarları bu ana kaya düzleminden müteşekkildir. Kuzey ve güney hatlar ise paket taşlardan oluşan duvarlara sahiptir.

C odası doğrudan ayazma ile bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Doğu duvarında ana kaya düzlemi içinde yer alan kutsal su kaynağı ayazmanın bulunduğu mekan özellikle önemli görülmektedir. Ayazmanın genişliği 1.35 m, derinliği ise 1.55 m’dir. Su akışının sağlandığı ayazma kısmı tamamen sıva kaplı bulunmaktadır (Resim 4.29.).

Buraya gelen su bir kaynak suyu olmayıp, bu ihtiyaç yakınındaki sarnıçtan sağlanmaktadır. Ayazma içinde üstte bulunan ve suyun akmasını sağlayan delik bu işlevi doğrular.

³⁰⁴ Keil-Wilhelm ve Hellenkemper-Hild tarafından ayazma, manastır ve diğer kiliselerin oraya kurulma nedeni olarak değerlendirilmektedir. Araştırmacılar ana kaya içine oyularak oluşturulmuş olan bu kutsal su kaynağını manastırın kayalık alana kurulmasındaki temel etmen olarak görmekteyirler.bkz: Keil-Wilhelm, 1931:87; Hellenkemper-Hild, 1986:64.

Ayazmanın önünde yer alan omega formlu taş havuz akan suyun dolmasını sağlayan bir özelliktir. Ayazma içinde tabanda yer alan ve sonradan kapatıldığı anlaşılan delik bu suyun akmasını sağlamaktaydı. Omega biçimli havuzun derinliği 35 cm, genişliği içten içe 50, dıştan dışa 70 cm'dir. Havuzun yüksekliği ise 30 cm'dir. Ayazmanın içinde görülen sıva izlerinin benzeri omega formlu havuz için de geçerlidir. C odası ile D odası birbirinden kuzey güney hattı boyunca uzanan ana kayadan bir sıra ile ayrılmaktadır.

M7 mekânında *omega* biçimli havuzun tabanında taştan bir kanal tespit edilmiştir. Bu kanalda suyun ilk akmaya başladığı noktada iki tane kalıpten kullanılarak taban oluşturulmuştur. Kanalin üstü ise taş sıraları ile kaplıdır. Söz konusu kanal mekânın içinden devam etmekte ve doğu batı hattı boyunca uzanmaktadır. (Resim 4.30.)

Manastırın anıtsal basamaklarından yukarı kata çıkıldığında doğrudan D odasında yer alan ana kayadan sahanlık ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca D odasında yapılan çalışmalarda iki adet basamak açığa çıkarılmıştır. Bu yönü ile anıtsal basamaklar ile üst kat odalar arasında ilişki de açıklanabilir. Benzer özellik söz konusu A, B, C ve D odaları arasında da kurulabilir. Çünkü odalarda belirli noktalarda bulunan in situ dikmeler mekânlar arasındaki geçişin şekli hakkında bilgiler sunmaktadır. Benzer ilişki güney kısımda yer alan ve henüz açığa çıkarılmayan diğer mekânlar için de önerilebilir. Söz konusu C ve D odasında yapılan çalışmalarda başta kaba mutfak mallarından oluşan seramik parçaları, cam eserler, metal buluntular ve taş elemanlar ele geçmiştir. Özellikle kazının son günlerine doğru C odasında tespit edilen giyoş (guilloche) motifleri ve kymation bezemeli mimari plastik taş eleman özellikli bir buluntudur. Söz konusu taş elemanın işlevi konusunda çalışmalar devam etmektedir.

Manastırın 2018 kazıları sonuçlarına göre, dört odası açığa çıkarılan alanda başka odaların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Kazılarda açığa çıkartılan dört odanın doğrudan ya da dolaylı bir şekilde bağlantılarının olduğu mimari verilerle doğrulanmaktadır.

Ayazma (su kaynağının varlığı) ve kazılarda ele geçen günlük yaşamla ilgili buluntular buranın yine yemekhane olarak kullanılan bir mekanlar dizisi olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca ayazma önünde yer alan omega formlu hazne, mekan içinde yer alan kanal ve manastırı güney kesiminde yer alan ve tarafımızdan "Tekne" olarak

adlandırılan bölümler arasındaki bağlantı olduğu somut olarak kazılarla kanıtlanmıştır (Resim 4.31.).

4.8. Sarnıç

Günlük yaşamın işleyişi içerisinde suyun önemi büyüktür. Manastırlarda da gerek günlük kullanım için gerekse üretim, temizlik ve ritüeller için su en hayati gerekliliklerdendir. Olba'da gelişmiş bir su sisteminin bulunduğu kentteki anıtsal aquaeductus ve nymphaeum yapısının varlığından anlaşılmaktadır. Kızılgeçit'ten gelen suyun aquaeductus üzerinden kente ulaştığı bilinmektedir. Olba Manastırı'na da suyun ulaşımının kentin su sisteminin aracılığıyla olduğu tahmin edilmektedir. Bunun nedeni Doğu Vadisi'nin doğu yamaçlarında bazı su kanal izlerine rastlanmış olmasıdır. Ayrıca manastırın üzerindeki sarnıç içine dolan yağmur suları da manastıra ulaşmaktadır. Sarnıç, manastırın güney bölümünde, doğu tepesinin yamacında yer alır. Ana kayaya oyularak yapıldığı anlaşılan sarnıcin haznesi konik bir biçime sahiptir. Sarnıca manastırdan ulaşım yine ana kayadan oluşturulmuş sekiz basamakla sağlanmaktadır. Manastırın doğu bölümünde yer alan çeşmeye gelen suyun bu sarnıçtan sağlandığı anlaşılmaktadır (Resim 4.32.).

4.9. İşlik Yapısı

Eski Çağ'da Cilicia ve Isauria bölgesinde şarap üretimi arkeolojik bulgular sayesinde kanıtlanmaktadır. Bu üretimi gösteren çok sayıda donanım bölgedeki çeşitli merkezlerde tespit edilmiştir. Bilindiği gibi, Aziz Basileus prensiplerine göre Anadolu'da kurulan manastırlar Mısır-Suriye-Filistin manastırları gibi kent merkezinden uzak yerlere inşa edilmemekte, daha çok kentin odak noktasına yakın yerlerde konumlandırılmaktadır. Kentte yaşayan halk ile direkt ilişki içinde olmayı önceleyen bir anlayış bu manastırlarda söz konusudur. Bu tür bir anlayışa sahip manastır sistemi, manastır sakinlerine dini ibadetten geriye kalan zamanda çeşitli ekonomik faaliyetlere katılma olanağı sunmaktadır. Manastır keşişlerinin katıldıkları en önemli iş kolları bölgenin ekonomik koşullarının elverdiği bir ekonomik temele dayanmakta, bu şekilde yapılan tarımsal bir üretimin çalışmamız kapsamında değerlendirilecek Olba Manastırı'nda da yer aldığı tespit edilmektedir.

Bilindiği üzere zeytin ve üzüm Akdeniz bölgesinin üretiminde en önde gelen ürünler arasında sayılmaktadır. Bu ürünlerden üretilen zeytinyağı ve şarap en çok tüketilen, dolayısıyla en fazla ticareti yapılan ürünlerdir. Yazılı kaynakların verdiği bilgilere göre bu ürünler kentlerin ekonomik gelişimleri üzerinde olumlu bir etkiye de sahiptirler³⁰⁵. Böyle bir ekonomik faaliyetin yapılmasını sağlayan teknoloji bölgedeki arkeolojik araştırmalar sonucunda tespit edilmektedir³⁰⁶.

Cilicia ve Isauria bölgesinde zeytinyağı ve şarap üretiminin çok eski dönemlerden beri yapıldığı anlaşılmaktadır. Dağlık bölgelerde 800-900 m yüksekliklere kadar olan yerlerde zeytin ağaçlarının varlığı bugün bile bu faaliyetin bölgenin kentleri ve köylerinde korunan ve yaygınlaştırılan bir iş kolu olduğunu göstermektedir³⁰⁷.

Zeytin dışında Akdeniz'de en sevilen ve talep edilen diğer ürün üzümdür. Cilicia'nın üzüm, dolayısıyla üzümden üretilen şaraplar konusunda zengin bir bölge olduğu bilinmektedir. Bölge, MS 4. yüzyıldan itibaren, yazılı kaynakların da vurgu yaptığı üzere, birbirinden farklı tatlarda şarapların üretildiği bir merkez olarak tanımlanmaktadır³⁰⁸. Bugün bile Diocaesarea'nın 1000 m yükseklikteki noktalarındaki arazilerde bulunan asma bahçeleri bu etkinliğin bölgedeki varlığının en güçlü kanıtlarındandır. Arkeolojik ve coğrafik kanıtların yanında Eski Çağ yazarlarından Plinius bölgedeki ünlü şaraplardan bahsetmektedir³⁰⁹. Bunun yanında bölgede şarap üretiminin olduğunu kanıtlayan diğer veriler arasında Corycus'ta bulunan ve içeriğinde şarapçılık, üzümçülük gibi kavramları barındıran yazıtlar sayılmaktadır³¹⁰. Corycus'ta zeytinyağı ve şarap üretimine kanıt olarak gösterilen en önemli arkeolojik buluntular içerisinde LR 1 *amphoraları*³¹¹ gelmektedir.

Bölgede şarap üretimi ile ilişkili çok sayıda donanım olduğu bilinmektedir. Bunu bölgede yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilen üzüm presleri ve şarap işlikleri kanıtlamaktadır³¹². Bu çalışmalar kapsamında Dağlık Cilicia bölgesinde

³⁰⁵ Diler, 1994: 505.

³⁰⁶ Tekocak-Adıbelli, 2010: 54-55.

³⁰⁷ Hild-Hellenkemper, 1990:109.

³⁰⁸ Hild-Hellenkemper, 1990: 109; Pilhofer, 2006: 69; Aşkın, 2010: 44; Erten, 2012: 65.

³⁰⁹ Plinius *Nat. His.* XIV: 11.81'de Cilicia'da kuru üzümden elde edilen şarabın kalitesini vurgulamakta ve bu şarabın tüketimden ziyade ihracat için üretildiğini belirtmektedir.

³¹⁰ Keil-Wilhelm, 1931, Yazıt No: 207, 271, 282, 357, 363, 444, 467, 471, 552, 574, 599, 652, 680, 682, 709; Hild-Hellenkemper 1990: 109.

³¹¹ Gec Antik Çağ'da Cilicia'da ticari amphora üretimi için bkz: Şenol-Cankardeş Şenol 2003: 120 vd.

³¹² Cilicia bölgesindeki şarap işlikleri ve üretim donanımları hakkında bkz: Yeğın, 2016: 206, 208

tespit edilen şarap işliklerinin genel özellikleri hakkında şunlar söylenebilir: Buna göre aşağıya doğru kademeli olarak daralan ve tabanında yuvarlak bir oyuk bulunan çanak biçimindeki kaya çukurları en basit üzüm presleme düzenekleri olarak tanımlanmaktadır³¹³. Bu basit tipin yanında bölgede en yoğun karşılaşılan model ana kayaya oyulmuş bir pres yatağı (ezme teknesi) ve çıkan sıvının içine akıtıldığı bir toplama havuzundan oluşan özelliği ile karakterize edilen şarap işlikleridir. Buna göre bölgede yoğun görülen bu preslerin baskı kollu pres olarak tanımlandıkları bilinir³¹⁴.

Bu tarz üretim donanımları tezimize konu yapının yer aldığı Olba kentinde de bulunmaktadır. Kentte 2009 yılında yapılan yüzey araştırmaları sonucunda akropolisin kuzeydoğu kesiminde, Kızılgeçit'e giden kara yolu üzerinde geniş tarımsal alanların içinde yer alan karstik kaya kütleleri içinde bir şarap presi tespit edilmiştir³¹⁵.

Olba Manastırı'ndaki yapısal düzen ve mimari unsurlar incelendiğinde, Dağlık Cilicia bölgesinde çok sayıda örneğini gördüğümüz üretim donanımının benzerinin burada da geçerli olduğu görülmektedir. Manastırların içlerinde ya da yakınlarında yer alan işlikler manastırda yaşayan kişilerin çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını sağlamış olmalıdır. Özellikle Aziz Basileus'un ilkelerini belirlediği, kent içinde, daha küçük boyutlu, daha az insanın barınmasına imkan tanıyan ve sadece ibadetin değil, aynı zamanda manastırların ihtiyaçlarının karşılanmasına dönük çeşitli ekonomik eylemlerin de yerine getirildiği bir anlayışta oluşturulmuş manastırlar bu tarz bir amacı yerine getirmekteydi. Bu şekilde, manastırlar hem kişinin ibadet etmesine olanak sağlamış hem de manastırın ihtiyaçlarının giderilmesi problemini de çözmüş olurdu³¹⁶.

İşlik, manastırın doğu kesiminde yer almaktadır. Bölgenin coğrafi ve iklimsel şartları göz önüne alındığında Olba'nın bulunduğu konum, zeytin üretimi için elverişli değildir. Bu nedenle bu işliğin bir şarap işliği olduğu düşünülmektedir. Ana kayadan yapılmış olan işlik dikdörtgen bir form göstermektedir. Bu yönü ile Dağlık Cilicia bölgesi işlikleri ile benzerlik taşımaktadır. İşliğin bölgedeki diğer üretim donanımlarından ayrılan önemli bir yönü, söz konusu donanımın tekil bir üretim donanımı olarak değil de bir yapı

³¹³ Diler, 1994: 508.

³¹⁴ Diler, 1994: 508; Bu tip preslerde sistem şöyle işlemektedir: Kalasın ucu yapının duvarındaki bir nişe girer ve kalasın diğer ucuna da bir güç uygulanır ve presleme işlemi yapılır. Ezme teknesi dikdörtgen, toplama fiçisi/teknesi yuvarlak ve derin formudur. Donanımın tüm parçaları birbirine bitişik durumdadır.

³¹⁵ Erten vd, 2011: 274.

³¹⁶ Özyıldırım-Ünal, 2011: 152.

(manastır) kompleksinin parçası olarak oluşturulmuş olmasıdır. Bu da bahsedilen manastırın ihtiyaçları ile ilgili üretim yapmış olacağını düşündürmektedir. Üretilen şarabın üretim miktarı bilinemediğinden ihracatını yapıp yapılmadığını da eldeki verilerden anlamak pek kolay değildir.³¹⁷.

İşlikteki kazı çalışmaları 2015 yılında yapının etrafındaki çevre temizliği ile başlamıştır. Bunun sonucunda işliğe çıkmayı sağlayan uzunlukları 20-28 cm arasında değişen 6 adet basamak açığa çıkarılmıştır. Bu basamaklar işliğin üst bölümüne çıkışı sağlamaktadır. İşliğin üst bölümü düz bir profile sahip olup, bu bölümde üretim ile ilgili herhangi bir ize rastlamamıştır. Asıl üretim alt bölümde gerçekleştirilmektedir. İşlik, düz bir ezme düzlemi ve bu işlemden sonra çıkan sıvının içine akıtıldığı bir toplama havuzu/fıçısı ile Dağlık Cilicia bölgesi işlik tipolojisine uymaktadır. Toplama fıçısının üzerinde bir kapağın oturmasını sağlayıcı bir oyuk ya da niş bulunur. Yine Dağlık Cilicia işlik örneklerinde olduğu gibi ezme teknesinin duvarında presleme işleminde kullanılan kalasın oturtulacağı bir niş bulunmaktadır. Ezilen üzümlerden çıkan sıvı, ezme teknesinden toplama havuzuna bir kanal yardımı ile ulaşmaktadır. Manastır işliğinin toplama havuzu 80 cm çapında ve 85 cm derinliğe sahiptir. Toplama havuzları bir donanımdaki üretim miktarı hakkında bilgi vermesi bakımından önemli bir üretim elemanıdır. Kazılar sonunda manastır planı ile birlikte söz konusu üretim donanımı plan üzerine işlenmiştir. İşlik yapısı bölge genelindeki en yoğun karşılaşılan “baskı kollu pres” tipolojisine uymaktadır (Resim 4.33.).

Sonuç olarak Olba manastırı işlik yapısında yapılan kazı çalışmaları söz konusu bölümün manastır yapı bütünü içindeki yerini anlamamızı sağlamıştır. Bölgede çok sayıda tekil işlik yapısı olduğu bilinir. Fakat bir yapı ile birlikte ya da yapı içinde bir işlevi yerine getiren işlik yapıları nadirdir. Bu özellik işliğin yapı bütünü içindeki kullanım amacı hakkında önemli sonuçlar sunduğundan önem taşır. Bu yönüyle bu işliğin manastırda yaşayan din adamlarının ve diğer sakinlerin, ibadet dışındaki zamanlarında manastırın ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla kullandıkları bir yapı olduğu önerilebilir. İşlikte üretimi yapılan ürünün şarap olması kuvvetle muhtemeldir. Üretimin miktarı ve ihracatı hakkında konuşmak zor görünmektedir, fakat işliğin boyutları ve toplama havuzunun derinliği göz önüne alındığında, ticareten ziyade daha çok manastır ihtiyaçlarını gidermeye dönük bir üretimin yapıldığı söylenebilir.

³¹⁷ Yeğin, 2016: 211-212.

4.10. Manastır Taban Döşemeleri

Olba Manastırı'nda 2011 yılından bu yana yapılan kazılar yapıda kullanılan taban döşemelerinin çok çeşitli olduğunu göstermektedir³¹⁸. Bu çeşitlilik şüphesiz söz konusu tabanın düzenlendiği yapı ve yapı içindeki bölümler ile doğrudan ilişkilidir. Bir bakıma taban düzenlemesi yapı içindeki bölümleri diğer mekânlar arasında farklı kılmaktadır. Manastırın çeşitli bölümlerinde ana kayanın düzlenmesiyle oluşturulan zemin, kuzey kilisesinde çeşitli mekânlarda kullanıldığı görülen *opus sectile* taban, atrium bölümündeki kalın, dikdörtgen taşlardan oluşturulan taban döşemesi, manastırın içinde güney odada korunmuş şekilde açığa çıkarılan, kare ve dikdörtgen formlardaki blok taşlardan taban uygulaması, kuzey kilisede ana nef ve yan neflerde açığa çıkarılan dikdörtgen formlu düzgün kesilmiş, blok taşlardan oluşturulmuş taban döşemesi, manastırdan daha erken bir tarihe verilmiş olmasına rağmen tespit edilen Roma taban mozaïği uygulaması şüana kadar Olba manastırı yapısında belirlenen taban döşeme tiplerini oluşturmaktadır.

4.10.1. *Opus Sectile* Taban

Roma mimarisinde kamusal veya özel yapıların duvar ve döşeme dekorasyonunda başlıca üç uygulamanın varlığından söz edilmektedir. Bunlardan ilkinde büyük mermer levhalar, ikincisinde mozaik, üçüncüsünde ise *opus sectile* kullanılır³¹⁹. Olba Manastırı'nda şüana kadar mermerin kullanımı ile oluşturulan herhangi bir taban döşeme biçimine rastlanmamıştır. Fakat *opus sectile* taban uygulaması söz konusu yapıda çeşitli mekânlarda uygulama görmüştür. Manastırın Roma Villası evresine ait bölümünde mozaik taban tespit edilmiştir. Ancak bu uygulama, manastır dönemine ait olmadığı için burada değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Opus sectile, farklı formlardaki ve çeşitli taş cinslerinden yapılmış birçok parçanın birleştirilmesi sonucu oluşturulan bir yüzey düzenleme tekniği olarak tanımlanmaktadır³²⁰.

³¹⁸ Özyıldırım, 2012: 108; Özyıldırım, 2013: 218.

³¹⁹ Peschlow, 1983: 435.

³²⁰ Peschlow, 1983: 435; Saltuk, 1997: 129; Spieser, 2014: 309, dipnot:14: Etimolojik olarak bakıldığında *opus*, eris (n), sözcüğü çalışma, iş, *sectilis* ise kesmek, bölmek, parçalamak gibi anlamlara gelmektedir. Bütün olarak değerlendirildiğinde *opus sectile* sözcüğünün kesilmiş parçalarla yapılan bir işlemi karşıladığı düşünülebilir.

Tarihsel olarak *opus sectile* uygulamasının çok eskilere dayandığı söylenebilir. Fakat yaygınlaşarak kullanılması MS 4. yüzyıldan sonradır çünkü bu tarih stil ve içerik bakımından bir Hıristiyan sanatının oluşmaya başladığı bir dönemdir³²¹. *Opus sectile* kullanımının bu dönemde yaygınlaşması Hıristiyan sanatının oluşumu ile doğrudan bağlantılı olarak düşünülebilir. Bu bağlamda özellikle MS 5. ve 6. yüzyıllarda *opus sectile* uygulamalarının daha da yoğunlaşarak tercih edilen bir dekorasyon türü olduğu söylenebilir. MS 6. yüzyılda kilise iç düzenlemesinde mozaik uygulamanın azaldığı ve bunun yerini *opus sectilenin* aldığı görülmektedir. Bu kullanımın Orta Bizans Dönemi'nde yaygınlaşarak kullanıldığı bilinmektedir³²².

Bu tekniğin çalışmamız bağlamında uygulandığı Isauria bölgesine baktığımızda, bölgenin Suriye ve Antiochia ad Orontem ile olan coğrafi yakınlığı yerleşimler arasında güçlü kültürel etkilerin oluşmasını sağlamıştır. Isauria'daki Hıristiyanlık yapılarında oluşturulan mimari üslubun Suriye-Antiochia ad Orontem etkili olup, Isaurialı yapı ustalarının da bu üslupta eserler verdikleri bilinmektedir³²³.

Genel anlamda Isauria'daki Hıristiyanlık yapılarında *opus sectile* uygulaması görülmektedir. Corycus'taki Cathedral'in yan nefinde *opus sectile* döşeme bulunur³²⁴. Corycus'taki bu *opus sectile* uygulaması tekniğin kilise donatısı içindeki önemini ortaya koymaktadır³²⁵. Cilicia ve Isauria bölgesinde *opus sectilenin* uygulandığı diğer bir yapı Elauissa Sebaste'de yer alır. Kilisenin tabanından oldukça geniş bir yere yayılan *opus sectile* taban diğer döşemelere nazaran günümüze daha sağlam gelmeyi başarmıştır. Tahrip edilmiş bölümlerde yapılan restorasyon ile *opus sectile* taban koruma altına alınmıştır³²⁶. Isauria'da *opus sectile* tabana sahip bir diğer Hıristiyanlık yapısı Azize Thecla kutsal alanındaki Kubbeli Bazilika'dır. Yapının güney ve orta nefinde *opus sectile* örnekleri ele geçmiştir³²⁷. *Opus sectile* kullanımının olduğu diğer bir mimari yapı Dağ Pazarı'ndaki kilisenin apsis zeminidir³²⁸.

³²¹ Mango, 2011: 279-281; Spieser, 2014: 294.

³²² Peschlow, 1983:435.

³²³ Guyer-Herzfeld, 1930: 189-194.

³²⁴ Guyer-Herzfeld, 1930: 104-107, res:102 ve 158.

³²⁵ Henry, 2003: 54.

³²⁶ Baratta, 1999: 312; Elaeussa Sebaste'deki kilise yapısındaki *opus sectile* taban ve restorasyon-koruma önlemleri hakkında bkz: Akıllı, 2003: 825-834.

³²⁷ Guyer-Herzfeld, 1930: 86; Azize Thecla Kutsal Alanı'ndaki kilise yapısında *opus sectile* kullanımı için bkz: Mietke, 2009: 41, 44, 45.

³²⁸ Hill, 1996: 156.

Olba Manastırı'nın merkez mekânlarında önceki kazı sezonlarında tekil örnekler halinde *opus sectile* parçaları ele geçmiştir. Bu şekilde parçalar halinde ele geçen *opus sectile*leri 2015 yılında kazılmaya başlanan Kuzey Kilisesi'nde in situ ve korunmuş halinde tespit etmek önem taşıyan bir yeniliktir. Manastır Kuzey Kilisesi'nde 2015 yılı kazı çalışmalarında apsisin güneyinde yapılan çalışmalarda Syria-Palaestina ve Cilicia bölgelerindeki kiliselerde örneklerine sıkça rastlanan *diakonikon* açığa çıkarılmıştır³²⁹. Doğu Roma İmparatorluğu'nda apsisin güney ve kuzeyinde yer alan iki odadan biri olan *diakonikon*, röliklerin muhafaza edildiği bir mekân olup, Kuzey Kilisesi'nde oldukça korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır³³⁰.

Kuzey Kilisesi'nde *diakonikon* bölümünün tamamını kaplayan *opus sectile* taban döşeme birbirinden farklı geometrik motiflerin kullanımından oluşan bir süsleme şemasına sahiptir. Mekân içinde uygulama düzenine bakıldığında gerek motif gerekse dekorasyon açısından *opus sectile* döşeme iki pano halinde ele alınabilir. Buna göre *opus sectile*nin yayıldığı *diakonikon*un kuzeyinde kalan ve haznenin kuzeyine kadar yayılan kısım "A" panosu, geriye kalan kısım "B" panosu olarak adlandırılmaktadır. A panosunda çapraz altıgenlerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Bu altıgen motiflerin aralarına ve köşelerine gelecek şekilde yerleştirilen, üçgen biçimli küçük *opus sectile* parçaları Cilicia ve Isauria kiliselerinde sıkça karşılaşılan Davut Yıldızı (Mührü Süleyman) motifinin oluşmasını sağlamıştır. Çapraz altıgenler kahverengi iken aralarda kullanılan üçgen parçalar siyah bırakılmıştır. Bu da renkler arasında bir ahengin yakalanmasını sağlamış ve dekorasyona zenginlik katmıştır. B panosu A panosundan süsleme şeması bakımından ayrılmaktadır. Hatta B panosunun kendi içinde ikiye ayrıldığı söylenebilir. Panonun üst ve alt bölümlerinde sekizgenlerden oluşan bir dekorasyon görülmektedir. Sekizgeni oluşturan köşelerden dördü düz olarak bırakılmışken, diğer dört köşe yay şeklinde kesilmektedir. Yay şeklinde kesilen köşe kısımları kullanılan koyu siyah renkli daire formlu *opus sectile*ler ile tamamlanmıştır. B panosunun orta bölümünde ise dört parça halinde kesilmiş ve yine sekizgen oluşturduğu gözlenen bir motif uygulanmaktadır. Daire biçimli *opus sectile* parçaları, panonun ortasındaki bu sefer sekizgenin dörde bölünmesi sonucunda oluşan orta bölümü tamamlamada kullanılır. Farklı geometrik motiflerin kullanımı ile bu *opus sectile* taban görsel açıdan büyük bir zenginlik göstermekte, aynı zamanda MS 5. 6. yüzyılda Geç Antik dünyanın ulaştığı sanatsal ve kültürel seviyenin Olba'daki gücünü

³²⁹ Koch, 2007: 70.

³³⁰ Diakonikonun ölçüleri hakkında bkz:Özyıldırım, 2016: 185; Özyıldırım-Yeğin, 2017,58.

kanıtlamaktadır. Tarihlendirmesine bakılacak olursa *opus sectile*ler genelde tespit edildikleri yapının tarihi ile ilişkili ele alınmaktadır. Manastırın MS 5. yüzyılın ortaları ve 6. yüzyılın başları arasında bir tarihsel aralığa oturtulduğu düşünüldüğünde, bunun yanında bölgedeki Erken Hıristiyanlık yapılarının MS 5.ve 6. yüzyıl yaratımları olduğu bilindiğinden, söz konusu Olba Manastırı Kuzey Kilisesi *opus sectile* taban döşemesinin stil ve süsleme bakımından manastırın tarihi ile örtüştüğü önerilmektedir (Resim 4.34.).

4.10.2. Taş Levha Döşeme

Olba Manastırı'nda ana kayadan oluşturulmuş taban dışında en sık karşılaşılan diğer bir döşeme örneği taş levhalardan oluşan tabandır. Düzgün kesilmiş, dörtgen formlardaki (dikdörtgen-kare) blok taşların kullanımından oluşturulan bu taban döşemesi manastırın çeşitli mekanlarında açığa çıkarılmıştır. Olba manastırı kazıları başlamadan evvel yüzeyde yapılan incelemeler sonrasında M. Özyıldırım tarafından yapılan bilimsel çalışmalarda Kuzey kilisesinin *atrium* bölümü taban döşemeleri üzerine bazı bilgiler verilmiştir. Buna göre *atrium* tabanı kalın, dikdörtgen biçimli, düzgün kesilmiş blok taşlardan oluşturulan bir taban düzenlemesine sahiptir. Manastırda kazılar başladıktan sonra açığa çıkarılan bazı mekânlarda da dikdörtgen-kare biçimli blok taşların kullanılması ile düzenlenen taban döşemeleri ile karşılaşılmıştır. Bunların içinde Olba manastırı 2012 yılı kazılarının gerçekleştirildiği manastırın merkezi mekanlarından biri olan ve merkez kilise olarak adlandırılan bölümün ilk katının tabanında böyle bir taban döşeme örneği görülmektedir. Manastırın merkez mekânları içerisinde yer alan alt kat güney odası, mimari özelliklerinin yanı sıra, dikdörtgen biçimli, aralarında derzlerin yer aldığı taş döşeme tabanı ile ayrı bir yer tutmaktadır³³¹.

Olba Manastırı kazılarında çeşitli tiplerdeki taş döşeme tabanların tespit edildiği diğer bir mekân manastır kompleksinin en önemli yapılarından biri oluşturan Kuzey Kilisesi'dir. Kuzey Kilisesi'nde yapılan çalışmalarda *diakonikon*dan güney nefe geçiş alanında dikdörtgen blok taşlardan oluşturulmuş bir zeminin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu alandan kilisenin güney nefine geçilir. 2017 yılında bu alanda başlatılan kazılarda güney nef tamamen açığa çıkarılmış ve burada düzgün kesilmiş büyük blok taşlardan oluşturulmuş taban düzenlemesi tespit edilmiştir. Ana nefin de tamamı 2017 kazı sezonunda açığa çıkarılmıştır. Fakat bu alanda güney nef kadar sağlam durumda bir taban

³³¹ Özyıldırım, 2013: 218.

ile karşılaşmamıştır. Ana nefte kalan blok halde düzgün kesilmiş taş parçaları bu bölümün tabanı hakkında bilgiler sunmaktadır. Büyük ihtimalle manastır terk edildiği sırada büyük bir tahribata uğramış ya da buradaki taş levhalar sökülüp başka bir yerde kullanılmış olmalıdır. Kuzey nefte maalesef herhangi bir taban döşeme ile karşılaşılması. Ana kayadan taban seviyesine ulaştığımız kuzey nefin manastırın diğer bölümlerinden daha büyük bir tahribata uğradığını söylemek mümkündür. Fakat Kuzey Kilisesi'nin genelinde geçerli olan bir sanatsal yaklaşım göz önüne alındığında kuzey nefin de tıpkı güney nef gibi dikdörtgen biçimli blok taşların kullanıldığı bir taban uygulamasına sahip olduğu düşünülebilir. Dikdörtgen blok taşlardan tabana sahip diğer bir mekân narteks bölümüdür. Bu mekânda yapılan çalışmalarda narteks tabanının tamamı açığa çıkarılmış, düzgün profilli ve oldukça sistemli yerleştirilmiş dikdörtgen taş levhaların kullanımından oluşan bir taban uygulaması tespit edilmiştir (Resim 4.35.).

4.10.3. Ana Kayadan Oluşturulmuş Taban

Ana kaya Doğu Dağlık Cilicia bölgesinin hemen hemen tamamında bulunan ve gerektiğinde yapıların mimari konstrüksiyonlarında en fazla kullanılan unsurdur. Olba kentindeki yapıların unsurlarında da bu materyalden yararlanılmıştır. Bazı durumlarda yapılar oluşturulurken ana kayanın durumu göz önüne alınmış ve yapı ana kayaya göre düzenlenmiştir. Yapı ustalarının ana kayayı severek kullandıkları yapılardaki izlerden anlaşılmaktadır. Kimi durumlarda yapıların duvarları da ana kayadan meydana getirilmiştir. Ana kayanın bittiği noktalarda düzgün paket taşlardan bir duvar düzenlemesi görülmektedir. Ustalar ana kayanın sağladığı rahatlığı çevre duvarları ve yapı duvarları dışında, yapıların mekânlarının tabanlarında oluşturulmasında kullanmayı göz ardı etmemişlerdir. Hem bölgede yoğun bir şekilde bulunması hem de masrafsız olması bunun yapılarda bu kadar sık kullanılmasının nedenidir. Olba manastırında da bu ana kaya hem yapı bütününde hem de yapının tabanında kullanılmıştır. Manastırda kullanımı merkez mekânlar içinde yer alan ve manastırın mahzen bölümü olarak tanımlanan bölümde karşımıza çıkmaktadır. Manastır içinde daha az göze çarpan ve mimari bakımdan az özellikli olan mahzenin tabanında bu ana kaya kullanılmıştır. Aynı şekilde üst kata çıkışı sağlayan anıtsal merdivenin alt kısmında yer alan ve inziva odası olarak önerilen, bir kişinin oturabileceği genişlikteki bu mekânın tabanı da ana kayadan oluşturulmuştur³³². Bunun yanında 2018 yılı kazılarında açığa çıkarılan M6 ve M7 mekânlarının tabanlarının

³³² Özyıldırım, 2013: 217-218.

ana kayadan oluşturulduğu tespit edilmiştir (Resim 4.36.). Bölgedeki ana kaya potansiyelinden bahsettiğimiz gibi yapıların hemen hemen her bölümünde faydalanılmıştır.

4.11. Manastırın Su Sistemi

Su bilindiği üzere günlük hayatın akışı içinde en fazla ihtiyaç duyulan gerekliliklerdendir. Eskiçağlardan bu yana insanlar suya büyük önem vermiş ve yerleşimlerini de su kaynakları bakımından zengin yerlere yakın kurmuşlardır. Bu bağlamda su ile ilişkili birçok anıt, yapılan arkeolojik kazılar ile gün yüzüne çıkar. Bunun yanında suya en kolay ve kesin ulaşımı sağlayacak birçok mimari teknik ve yapı da bu çerçevede uygulanmıştır. Anadolu için özellikle Romalı mühendis ve mimarlar tarafından inşa edilen pekçok yapı, dağlık bölgelere dahi suyun ulaşımının oldukça kolay olmasını sağlar. Konumuz bağlamında Olba kenti de Romalı ustalar tarafından oluşturulmuş pekçok su sistemine sahiptir.

Doğu Dağlık Cilicia bölgesinde su sistemleri üzerine yapılan çalışmalar Erdemli ve Silifke arasındaki bölgede bugün kalıntıları yer alan üç ayrı su iletim sisteminin varlığını ortaya çıkartmıştır. Bunlar: Olba (Uğuralanı) Su Sistemi, Olba/Diocaesarea (Uzuncaburç) Su Sistemi, Elaeussa Sebaste(Ayaş) Corycus (Kızkalesi) Su Sistemi'dir³³³.

Söz konusu su sistemlerine ait pekçok yapı bugün bile bölgedeki kentlerde varlığını korumaktadır³³⁴. Olba'da güçlü bir su sisteminin varlığını kanıtlayan en önemli yapılar, anıtsal su kemeri (*aquaeductus*), anıtsal çeşme binası (*nymphaeum*) ve çok sayıdaki sarnıçtır.

Su kemeri ve *nymphaeum* suyun Olba'ya ulaşmasını sağlayan en temel yapılardır. Öte yandan kentte su sisteminin temel elemanlarından diğeri sarnıçlardır. Bunların yağmur suyunun yanı sıra su sistemleri ile taşınan su ile de beslendikleri belirlenmektedir. Sarnıçlar bölgenin kayalık durumuna bağlı olarak anakayaya oyularak oluşturulur ve dolan suyun sızmasını engellemek amacı ile sıvanırdı.

³³³ Öziş, 1994: 89-93.

³³⁴ Olba kentine suyun hangi yolları izleyerek ulaştığı ile ilgili detaylı bilgiler arkadaşım Zeynel Şimşek (MA) tarafından hazırlanan "Olba Su Sistemleri" başlıklı Yüksek Lisans tezinde yer almaktadır. Bkz. Şimşek, 2016.

Olba’da tespit edilen Doğu Tepesi Sarnıcı ile Doğu Vadisi Sarnıcı manastırın su sistemi ile doğrudan bağlantılıdır.

Doğu Vadisi içinde yer alan Manastır yapısında da böyle bir sarnıç yer almaktadır. Bugün bile kullanıldıkları anlaşılan sarnıçların Erken Hıristiyanlık döneminde özellikle işliklerdeki su ihtiyacını gidermek için kullanıldıkları düşünülmektedir. Ayrıca manastırın temel su ihtiyacının da bu sarnıçla giderildiği anlaşılmaktadır.

Manastır’da suyun önemini anlamamızı sağlayan en önemli yapılardan biri ise kutsal su kaynağı olan ayazmadır. Önceki yayınlarda çok kısa belirtilen ayazmayı tam olarak anlamak 2018 yılı kazıları sonucunda mümkün olmuştur. Ayazma taşıdığı önem bakımından manastırın da oraya kurulmasında önemli bir role sahiptir. İçi tamamen sıvalı, anakayay oyulmuş bu yapı hakkında detaylı bilgiler “Yemekhane” başlıklı bölümde verilmektedir.

Manastırın doğusunda yer alan sarnıç, yapı için yemekhanede bulunan ayazma ve önündeki omega biçimli hazne, manastırın güneyinde bulunan ve Hellenkemper-Hild tarafından çeşme olarak tanımlanan bölüm, mekan içinde yer alan su kanalı ve manastırın güney kesiminde yer alan ve tarafımızdan “Tekne” olarak adlandırılan bölümler arasındaki bağlantı olduğu somut olarak kazılarla kanıtlanmıştır. Ayazma, omega biçimli hazne ve manastırın güneyinde bulunan tekne manastırdaki su sisteminin elemanlarıdır. Buralarda depolanan su manastırın ihtiyaçları için kullanılmıştır.

4.12. Çatı Örtü Sistemi

Bir yapı kompleksi niteliği taşıyan Olba Manastırı’nda açık-kapalı ve yarı açık mekanların olduğu anlaşılmakta ve kapalı mekanları örten çeşitli sistemlerin uygulanmış olduğu tespit edilmektedir. Olba Manastırı kazılarında çok sayıda çatı kiremitinin ele geçmesi, ahşap iskelet üzerine kiremit örtü sisteminin pekçok mekanda uygulanmış olduğunu göstermektedir. Merkez ve Kuzey Kilisesi çatı örtüsünün bu şekilde oluşturulduğu belirlenmektedir.

Olba Manastırı’nda 2011 yılından bu yana yapılan kazılarda çok sayıda çatı kiremidi örneği ele geçmiştir. Çoğu kırık parçalar halinde tespit edilen bu çatı kiremitleri

üzerine yapılmış çalışmalar bulunur³³⁵. Tespit edilen bu çatı kiremitleri manastırın çatı örtü sistemi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır³³⁶. Buna göre manastır yapılarında kullanılan temel örtü sistemi, ahşap iskelet üzerine döşenen çatı kiremitlerinden oluşmaktadır.

Manastır merkez mekânlarından Merkez Kilisesi'nde yapılan çalışmalarda iki tip çatı kiremidi saptanmıştır. Bunlar stroterler ve aynı örtü sisteminin diğer bir elemanı olan kalypterlerdir (Resim 4.37.). Manastır çatı örtü sistemini oluşturan düz kiremit (stroter) parçaları manastırda en fazla ele geçen kiremitlerdir. Parçalar halinde ele geçmelerinden dolayı tümlenmelerini yapmak zor görünmektedir. Üst tarafı çerçevesiz ve tek tarafı açık düz dikdörtgen formları sebebiyle manastırın çatı örtüsünde Korint tarzında stroterlerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kiremitlerde genelde kırmızı ve tonlarında kum, kireç, taşçık ve bazılarında ise şamot katkılı hamur kullanılmıştır. Kiremitlerin üst yüzeylerinin kırmızı tonlarında astarlandığı anlaşılmaktadır. Kiremitlerin özelliklerine baktığımızda büyük kısmının üst yüzeylerinde yan kenarlarında suyun akmasını kolaylaştırmak için parmakla yapıldığı düşünülen kanalların yer aldığı görülmektedir. Bu kanalların MS 5. 6. yüzyıldan sonra yapılmaya başlandığı ve Bizans dönemi içinde de yaygınlaşarak kullanıldığı bilinmektedir³³⁷. Bu tarz kiremitlere Salamis kenti³³⁸ ve Alahan Manastırı ile Kilisetepe'de rastlanması bunun bölgede yaygınlığını göstermektedir³³⁹.

Olba Manastırı Merkez Kilise kazılarında üzerlerinde haç damgası bulunan çatı kiremitlerine ait gövde parçaları da ele geçmektedir. Kiremitler üzerinde yapılan incelemede haç betimlerinin stroterlerin merkezinde yer aldığı görülmüştür. Kiremitlerin üst yüzeylerinde bulunan haç betimlemelerinin birbirilerinden farklı şekillerde işlendikleri anlaşılmaktadır. Haç işaretleri kimi kiremitlerde daire içinde betimlenirken, bazı kiremitlerde ise daire içinde olmaksızın serbest bir şekilde işlenmektedir. Üzerinde haç betimlemeleri olan kiremitlerin bezemeli olarak tek kalıptan çıktığı, haç betimi için ayrı bir kalıp veya damganın kullanılmadığı belirlenmektedir.³⁴⁰ Merkez Kilise kazıları dışında haç betimlerine sahip çatı kiremitlerine ait örnekler 2018 yılı Yemekhane kazılarında da ele geçmiştir. Kazıda haç betimli çatı kiremidi örneklerinin sayıca az olması, bu şekilde haç betimli kiremitlerin çatının ön kısmında tercih edildiğini düşündürmektedir.

³³⁵ Olba Manastırı Çatı kiremitleri ve örtü sistemleri hakkında bkz: Yıldırım, 2014.

³³⁶ Yıldırım, 2014: 41.

³³⁷ Özyiğit, 1990a, 161.

³³⁸ Coşkun, 2007: 10, 21.

³³⁹ Postgate-Thomas, 2007: 401-402.

³⁴⁰ Özyıldırım, 2013: 219-220; Erdoğan-Yıldırım, 2014: 47.

Kiremitlerde kullanılan haç uygulaması herhangi bir atölye ya da ustanın damgası olarak değil daha çok dinsel bir amaç ile kullanılmış olmalıdır. Olba'daki birçok yapıda haç betimlemelerinin yer aldığı dikkate alınır, dini bir yapının çatı örgüsünde bu tarz bir uygulamanın doğal olduğu anlaşılabilir. Haçlı kiremitler ait olduğu yapının dinsel fonksiyonunu vurgulama amacı taşımaktadır³⁴¹. Çatı kiremitleri üzerine yapılan incelemelerden manastır yapısının çatı örtüsü hakkında sonuçlara ulaşmak mümkündür. Cilicia ve Isauria bölgelerinde evlerde ve dini yapılarda değişik çatı formlarının kullanıldığı görülmektedir. Bölgede en yoğun görülen çatı tipleri beşik çatı, dört yüzeyli çatı ve piramidal tipte çatılardır³⁴².

Olba Manastırı'ndaki mekânlara bakıldığında farklı örtü sistemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Buna göre Kuzey Kilisesi bölgede ve Kuzey Suriye'deki Geç Antik yapılarında örneği sıklıkla görülen beşik çatı formundadır.³⁴³ Yemekhane ve Merkez Kilisesi'nin ise tek eğimli çatıya sahip oldukları düşünülmektedir³⁴⁴.

Çatı kiremitleri üzerine yapılan incelemeler, yapının çatısında kullanılan kiremitlerin MS 7. yüzyıl için tipik sayılan özelliklere sahip olduklarını göstermektedir. Manastır yapısının MS 5. yüzyılda yapıldığı bilindiğine göre, daha geç döneme ait bu kiremitler, kentte MS 6. yüzyılda meydana gelen depremlerden manastırın yapısının da hasar görmüş olabileceği, dolayısıyla MS 7. yüzyıla ait bu kiremitlerin manastır yapısında gerçekleştirilen onarım işlemi sırasında kullanılmış oldukları düşünülmektedir³⁴⁵.

Manastır kazıları sonucunda yapının pekçok bölümünün açığa çıktığı görülmektedir. Bu mekanlar Cilicia ve Isauria bölgesindeki tipik bir Erken Hıristiyanlık Dönemi yapısı ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir (Resim 4.38.).

³⁴¹ Haçlı kiremitler ait olduğu yapının dinsel fonksiyonunu vurgulama amacı taşımaktadır. Salamis kentinde, Britanya Littlecote'da ve Atina Agorası'nda haçlı kiremitlerin kullanıldığı bilinmektedir Coşkun, 2007: 13. Brodrigg, 1987: 27, 117- 118. Felsch, 1990: 304. Bu uygulamanın Roma dünyasında geniş bir yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

³⁴² Hild-Hellenkemper-Salies, 1990: 275-276; Eichner, 2009: 567-568.

³⁴³ Bilgi için bkz: Eichner, 2009:568; Olba Manastırı Çatı örgü sistemi için bkz: Erdoğan-Yıldırım, 2014: 51. Bunun yanında Seleucia ad Calycadnum bölgesindeki evleri ve ev tiplerini konu eden Eichner bölgeye özgü ev tiplerine dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Cilicia bölgesinde bulunan merkezlerdeki evler tipleri özelinde ele alınmakta ve yapıların mimari özellikleri, yapı evreleri, tarihlendirilmeleri ve çatı örtü sistemleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Cilicia ve Isauria bölgesi konut tipleri ve özellikler için bkz: Eichner, 2011.

³⁴⁴ Erdoğan- Yıldırım, 2014: 51.

³⁴⁵ Akyol vd, 2013: 251-259; Erdoğan-Yıldırım, 2014.

BEŞİNCİ BÖLÜM

OLBA MANASTIRI TAŞ ELEMANLARI

Olba Manastırın'da sürdürülen kazılar çok sayıda arkeolojik buluntunun ele geçmesine olanak sağlamıştır. Seramik, cam ve metal buluntular dışında yapıda ele geçen en yoğun grubu Taş Elemanlar oluşturmaktadır. Yapıda 8 yıldan buna devam eden her kazı sonucunda çok sayıda taş eleman ele geçmiştir. Erken Hıristiyanlık çalışmalarında önemli bir yer tutan taş elemanlar söz konusu yapının karakteri ve yapıdaki mekanların olası kullanım amaçları konularında bilgiler sunar. Bunun yanında taş elemanların üretildiği atölye, bölge ve bölge dışı gerçekleştirilen ilişkiler konusunda da yorumlar taş elemanlar üzerinden yapılabilmektedir. Öte yandan yapıda ortaya konan sanatsal anlayış yine taş elemanlar dikkate alınarak belirlenebilmektedir.

Olba Manastırında ele geçen taş elemanlar işlevlerine ve yapı içinde kullanımlarına göre başlıca iki sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar mimari işlevli ve liturjik işlevli taş elemanlardan oluşmaktadır. Ayrıca işlevi tam olarak belirlenemeyen birkaç taş eleman da kazılarda ele geçmiş bulunmaktadır. Çalışmamızda bu gruplamaya göre taş elemanlar incelenecek ve stil, dekorasyon ve motif özellikleri ele alınacaktır. Ayrıca taş elemanların manastır bölümlerindeki kullanıldıkları yerler saptanacak, mekanlar ile eserler arasındaki bağlantılar değerlendirilecektir ve tarih önerileri yapılacaktır. Katalogda toplamda 69 eleman değerlendirmeye alınmıştır. Bunlarda katalog içindeki sıralamaya göre 1-33 arasındakiler mimari işlevli taş elemanlar, 34-69 arasındakiler ise liturjik işlevli olarak değerlendirilmektedir.

5.1.Mimari İşlevli Taş Elemanlar

Çalışmamızda “Mimari İşlevli Taş Elemanlar” başlığı altında sütun başlığı, sütun kaidesi, sütun, sütun gövdesi gibi elemanlar bulunmaktadır. Buluntular 2011-2018 yılları arasında Olba manastırında yapılan kazılar sonucunda ele geçmiştir. Mimari işlevli taş elemanların hepsi Cilicia ve Isauria bölgesinin yerel malzemesi kireçtaşından üretilmiştir. Burada tanıtılan eserler manastır yapı kompleksinin çeşitli binalarının mimari konstrüksiyonu ile ilgilidir.

5.1.1.Olba Manastırı Sütun Başlıkları ve Özellikleri

Eskiçağ mimarisinin temel öğelerinden olan sütun başlıklarından yola çıkılarak ele alınan yapılar ile ilgili başta kronolojik süreç olmak üzere üretim, köken araştırmaları ve stilistik analizler yapmak mümkün olmaktadır³⁴⁶.

Mimari plastik eserlerin en önemli bölümlerinden olan, yapının statik dengesini sağlamanın yanında kubbe ya da çatının ağırlığını taşıyan sütunlar söz konusu mimari düzenlemenin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bizans mimarisi ele alındığında özellikle Akdeniz ve çevresinde MS 4-6. yüzyıllarda en yoğun uygulama gören yapı tipinin bazilikalar olduğu anlaşılacaktır. Bu yapılarda kullanılan en önemli mimari elemanlardan biri sütun dizileri ve onların sahip oldukları başlıklardır³⁴⁷.

Erken Hıristiyanlık Dönemi başlıkları üzerine son zamanlarda yapılan çalışmalar başlıkların kiliselerde kullanılan diğer mimari plastik elemanlara göre daha farklı bir bakışla değerlendirildiğini göstermektedir. Bu noktada özellikle Doğu Roma başkentinde üretilen başlıklar öne çıkmaktadır. Constantinopolis'te çoğunluğu mermerden üretilen bu sütun başlıklarının imparatorluğun diğer bölgeleri tarafından ithal edildiği anlaşılmaktadır. Başkentten alınan bu ürünlerin aynı ya da benzerleri bölgelerin yerel malzemesi ile yeniden kurgulanmış ve ortaya başkent etkili yeni bir üretim çıkmıştır³⁴⁸. Başkentte üretilen başlıkların imparatorluğun kıyı bölgelerine ulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Seleucia ad Calycadnum'da bulunan mermerden üretilmiş başlıklar başkent ile kurulan bağlantıyı ortaya koyar. Başlıklarda oldukça zengin bir tipolojik çeşitlilik göze çarpmaktadır. Başkent kökenli atölyelerin doğal bir ürünü olduğu şüphe götürmeyen başlıklar Anadolu ve eyaletlerde üretilen başlıklardan net olarak ayrılmaktadır. Yerel üretim başlıklar öncelikle malzeme bakımından başkent örneklerinden farklıdır. Yerel kireçtaşından üretilen başlıklar yoğun olarak imparatorluğun çeşitli merkezlerindeki yapılarda kullanılmaktadır. Öte yandan Olba'ya yakın Meryemlik ve Korasion gibi

³⁴⁶ Rohmann, 1998: 25.

³⁴⁷ Parman, 2002: 177.

³⁴⁸ Kramer, 1998: 43-44. Başkentte üretilen sütun başlıklarının çoğunun saray ya da diğer büyük boyutlu yapılar için üretildiği bilinmektedir.

merkezlerde mermer malzemeden yapılan ve başkent etkili bir karaktere sahip başlık örnekleri bulunmaktadır³⁴⁹.

Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemi'nde Cilicia ve Isauria bölgesinde üretilen sütun başlıklarında genel olarak Korinth düzenindeki örneklerin ana başlık tipi olarak seçildiği görülmektedir. Bu başlıklar kalathoslarında bazen tek sırada bazen de alt ve üst yaprak çelenginde dört büyük akanthus yaprağı ile karakterize edilmektedir³⁵⁰. Kautzsch tarafından bu başlıklar "Dört yapraklı başlıklar" grubunda değerlendirilmektedir³⁵¹. Genel olarak bu başlık grubu için şunlar söylenebilir: Bu başlık tipinde dört büyük yaprak başlığın çanak kısmını kaplar. Derin damarlı akanthuslar genelde üç ya da beş yaprağa sahip olmakla birlikte bazen daha çok sayıda akanthusu da rastlanabilir. Bu başlıklarda orta yaprağın yanında iki ya da dört yan yaprak bulunur. Yan yaprakların genellikle üç yapraklı olduğu ve bunların komşu yan yaprak dilimleri ile birleşerek eşkenardörtgen oluşturduğu görülür. Diğer bir motif damla motifi olup, her iki motif de MS 5-6. yüzyıl başkent başlıklarının özelliği olarak kabul edilmektedir. Başkentten alınan geometrik modeldeki bu iki motifin Cilicia'daki başlıklarda farklı bir özellik yaratarak kullanıldıkları görülmektedir³⁵². Bu gruptaki yaprakların diğer bir özelliği abakus köşelerinde dış helikslerin bulunmasıdır. Kautzsch bu başlık tipinin ilk olarak MS 5. yüzyılın başlarında üretildiğini belirtir³⁵³. Dört akanthus yapraklı bu başlıklar MS 5-6. yüzyılda yaygın olarak başkent başta olmak üzere tüm Akdeniz ve dolayısıyla Cilicia ve Isauria bölgelerinde üretilmiştir.

İki sıra dört yaprak çelenkli sütun başlıklarının diğer bir çeşitlemesi tek sıralı dört yapraklı başlık tipidir. Tek ya da çift sıra dört yapraklı başlıkların Cilicia-Isauria'da aynı ya da birbirlerine yakın atölyelerde, aynı tarihlerde üretilmiş olabileceği düşünülmektedir³⁵⁴.

Olba Manastırı'nda 2011 yılında bulunmuş olan Korinth düzenindeki sütun başlığının (Kat No 1) da Kautzsch'un belirlediği "Dört yapraklı başlıklar" grubuna girdiği düşünülmektedir. Korinth düzenindeki başlık, bazı kısımları kırılmış veya aşınmış

³⁴⁹ Feld, 1964: 93.

³⁵⁰ Westphalen, 2006: 400; Korinth sütun başlıkları en baskın tip olmakla birlikte bu eski form varyantlarından vazgeçildiği anlamına gelmez. Hatta çeşitli formları birlikte uygulamak Cilicia-Isauria atölyelerine farklı olanaklar sunmayı da sağlamıştır.

³⁵¹ Kautzsch, 1936: 11.

³⁵² Westphalen, 2006: 395-396.

³⁵³ Kautzsch, 1936: 12.

³⁵⁴ Westphalen, 2006: 397.

olmasına karşın iyi durumdadır. Kalathosu iki sıra akanthus yaprak çelenginden oluşmaktadır. Sağlam haldeyken abakusunda bir çiçek betiminin olduğunu gösteren izler görülmektedir. Abakusa ait köşe volütlerinin de kırılmış olduğu görülebilmektedir. Tezimiz açısından bu başlığın en önemli tarafı, manastır kazılarında şüana kadar en sağlam şekilde ele geçen tek başlık olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün olarak ele geçen bu başlık Manastır'ın Kuzey Kilisesi'nde ana nefi yan neflerden ayıran sütun düzenlemesinde kullanılmış olabilir. Ele geçen diğer başlık parçaları söz konusu yapının mimari plastik durumu hakkında bu başlık kadar bilgilendirici olmamaktadır. Diğer parçalar daha çok kırık köşe, volüt, parçalar halinde akanthus yapraklarından ibarettir. Bunlardan biri Kat No 2'dir. Korint sütun başlığının kalathos bölümünün alt kısmına ait bir parçadır. Kat No 3 yine aynı grup altında değerlendirilmektedir. Kat No 2 ile benzer olarak başlığın kalathos bölümünün altına aittir. Akanthus yaprakları detaylı ve derin olarak işlenmiştir. Birçok tarafından kırıklara sahiptir. Kautzsch'in belirlediği tipolojiye giren diğer başlık Kat No 4'tür. Başlığın volüt kısmına ait bir parçadır. Volüt kısmı hariç diğer taraflarından kırık haldedir. Kat No 4 ile benzer olarak, başlığın volüt kısmına ait diğer bir örnek Kat No 5'dir. Başlığın sadece volüt kısmı korunmuştur. Kat No 6-11 arasındaki örnekler benzer stil ve süsleme özellikleri göstermektedir. Başlığa ait bu grupta akanthus yaprak modellemesi en fazla göze çarpan süslemedir. Parçaların büyük kısmı kırık haldedir. Kat No 12 diğer başlık parçalarına nazaran daha iyi korunmuştur. Başlığın kalathos bölümüne aittir. Akanthus yaprakları derin damarlı olarak işlenmiş olup, Kat No 1 ile yakın benzerlik taşımaktadır.

Olba Manastırı'nda bulunan başlığa başta Olba kentine yakın merkezler olan Diocaesarea³⁵⁵ , Meryemlik³⁵⁶ , Silifke Müzesi³⁵⁷ , Alahan³⁵⁸ , Tarsus Müzesi³⁵⁹ olmak üzere, Anadolu'nun daha birçok yerinden benzer örnekler vermek mümkündür³⁶⁰. Söz konusu sütun başlıkları stil, motif ve süsleme özellikleri bakımından 5-6. yüzyıla tarihlenmektedir ve Cilicia-Isauria'da oluşturulan mimari plastik süsleme karakteri ile uyumluluk göstermektedir.

³⁵⁵ Westphalen, 2006: 396, res:6, kat. no:7

³⁵⁶ Herzfeld-Guyer, 1930: 24-27.

³⁵⁷ Aydın 2013: 189, 193, kat. no. 162, kat.no.170

³⁵⁸ Gough 1985: fig.33

³⁵⁹ Aydın, 2016, s. 186, 189, kat. no:81,86

³⁶⁰ Herzfeld-Guyer, 1930: 24-27;Kautzsch, 1936, levha 21, resim:321; Feld, 1975, lev:33, res:2; Peschlow-Bindokat-Peschlow, 1978, lev:117, res:2; Zollt, 1994, levha: 42, resim:506; Zollt,1994; Ötügen 1996, lev:30, res:3.4.5; Westphalen, 2006;s.396, resim:6, katalog no:7;Niewöhner, 2007, levha:54, resim:443;Mert-Niewöhner, 2010, s. 404, levha,19, resim:32; levha:40, resim:391,429.

Dört yapraklı başlıklar dışında Olba Manastırı'nda Korinth düzeninde başka başlık tiplerinin örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar içinde stil ve süsleme bakımından oldukça ayırt edici bir özellik sunan, ince dişli akanthus yapraklı başlık formu öne çıkmaktadır. Manastır kazılarında bu tipin temsil edildiği bütün halde bir başlık ele geçmemiştir. Fakat bu başlık formuna ait olduğu bilinen çok sayıda spiral formlu volütlü, ince işlenmiş akanthuslara sahip başlık tipi bilinmektedir. Bu nedenle çalışmamızda bu tip başlıkları da tanıtmamız gerekmektedir. İnce dişli akanthus yapraklı başlıklar öncelikle Geç Antik Çağ'da mimari plastik için yeni bir yaratım olarak değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere mimari dekorasyonda en uzun ve en yaygın kullanım gören malzemelerden biri akanthus yaprağıdır. Ortaya çıkışından bu yana sadece stilistik değişimler geçirmemiş, bunun yanında tipolojik özellikler bakımından çeşitlilikler sunmuştur. Bu yönüyle akanthus yaprağı sadece bitkisel bir bezeme olarak işlev görmemiştir. Aynı zamanda tipolojik açıdan zaman içinde farklı şekillerde işlenmiş ve sanatsal forma uydurulan bir motif özelliği kazanmıştır. Böylece birbirinden farklı şekillerde işlenen birçok yaprak formu uygulamasına olanak sağlamıştır³⁶¹.

Bu şekilde işlenen yaprak modellerinden biri mimari plastik literatüründe “ince dişli akanthus” olarak bilinen örnektir. Bu yaprak üslubu Geç antik çağ mimari plastiğinde seçkin bir yere sahip olmuştur³⁶². Tarihsel olarak 5. yüzyılın ortalarından 6. yüzyılın ortalarına kadar olan bir zaman diliminde oldukça popüler bir üslup olmuştur³⁶³. İnce işlenmiş küçük, uçları sivri diş işlemelerine sahip akanthus yaprakları ile karakterize edilir. Bu küçük ve ince işleme ışık gölge oyunları ile birleşince yaprakların modellenmesinde oldukça yüksek bir etki uyandırır³⁶⁴.

Bu başlık tipinin bilim âlemine tanıtılmasında bazı araştırmacıların katkılarından söz etmek gerekir. Bunlar içinde Strzygowski bu başlık tipinin yeni şekline ve tipolojisine ilk değinenlerdendir. O, bu tipi bilinen tiplerden ayrı bir şekilde analiz ederek, yeni tipin ortaya çıkışı, yayılımı ve kullanım süresi gibi konuları zamansal ve mekânsal olarak değerlendirmiş ve sınırlarını çizmiştir. Strzygowski, ayrıca bu yeni yaprak modelini “Theodosian Tip” başlıklar olarak bilinen başlık formuyla ilişkilendirir. Buna göre

³⁶¹ Rohmann, 1995: 109;Peschlow, 2001:96-98.

³⁶² İnce dişli akanthuslu yaprak üslubu hakkında genel bir tanımlama için bkz: Kautzsch, 1936: 115.

³⁶³ Strube, 1983: 85; Rohmann, 1995: 110.

³⁶⁴ Bkz:Kautzsch, 1936.

kalathosu ince dişli yapraklardan iki çelenkten oluşan bir kompozit başlık tarif edilir. Korinthin liman şehirlerinden Lekhaion'daki Leonidas bazilikasında bu tip başlıkların en erken örnekleri görülmektedir. Bu başlıkların Theodosian Tip³⁶⁵ olarak adlandırılmasının nedeni oluşumlarının en yoğun zaman aralığının II. Theodosius (408-450) dönemine denk gelmesidir. Stryzowski tarafından saptanan bu yeni fikir birçok başka araştırmacı tarafından da temsil edilmektedir³⁶⁶.

Laurent ve Wulff yaprak işçiliği üzerinde çalışmalar yapmış ve bu özelliklerine göre iki ana tipin olduğunu tespit etmişlerdir. Weigand tüm bu görüşleri ve çalışmaları toplamış ve kendi yorumlarını katarak çalışmaları daha derinleştirmiştir. Jerphanion'un da bu başlıklar üzerine çalışmaları bulunur.³⁶⁷

Kautzsch bu yeni tipteki başlığı ve uygulamayı MS 5. yüzyılın en büyük yaratısı olarak değerlendirir. Beşinci yüzyılın ikinci yarısında bu başlık tipi ile oldukça fazla karşılaşılır ve MS 6. yüzyılda da bu başlıkların üretiminin artış gösterdiği bilinir. Bu başlığın bu şekilde imparatorluğun büyük bir bölümünde böyle bir yayılım göstermesi ve popülerlik kazanması kuşkusuz Prokonessos atölyelerinin yapmış olduğu yoğun ihracatının bir sonucudur³⁶⁸.

İnce dişli yaprak üslubunun kökeni tarihsel olarak İmparatorluk döneminin başlarına kadar uzanmaktadır. Genel olarak beşinci yüzyılın yaygın bir üretimi olarak değerlendirilse de, bu seçkin konumu kazanması zaman içinde geçirdiği değişiklikler ile mümkün olmuştur. Söz konusu yaprak tipi ilk kullanımını daha çok dekoratif eserlerde göstermiştir. Geçen zamanla birlikte kullanım alanı çeşitlenen bu yaprak üslubu, başlıklarda sevilen ve tercih edilen bir mimari dekorasyon ögesi olur. Yaprak modelinin gelişimi ve yaygınlaşarak kullanımı üçüncü yüzyılda gerçekleşir. Beşinci yüzyılın

³⁶⁵ Temple, 2010: 357; Theodosian Tip dendiğinde akla gelen ince yapraklı akanthuslu başlık tipidir. II. Theodosius (408-450) döneminde ortaya çıktığı ve kullanıldığı için de bu adla anılır. Bu tipteki başlıklar dönemi içinde tüm Akdeniz dünyasına yayılmıştır. Başlık tipinin en erken örnekleri 5. yüzyılın ilk yarısında Delphi Apollon tapınağında görülür. Lechaion'daki Leonidas bazilikasında da bu türün erken örnekleri bilinmektedir. En geç örnek ise 550 yılında Porec'teki katedralde görülmüştür. Ayrıca ince dişli akanthuslu bu yaprak üslubundaki başlıkların Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi'nde İstanbul'da ilk olarak Studios Manastırı, Aziz Yahya Kilisesi'nde kullanılmıştır. Bunun için bkz: Strube, 1983: 81, 85; Strube, 1984: 20 vd. Ayrıca 6. yüzyılın ilk yarısının sonuna kadar da bu özellikteki akanthus yapraklarının değişik formları başkent atölyelerinde geliştirilmiştir; bkz: Strube, 1984: 16, 32.

³⁶⁶ Stryzowski, 1889: 280; Kautzsch, 1936: 115-116; Rohmann, 1995: 110; Temple, 2010: 236; Aydın, 2013:301.

³⁶⁷ Kautzsch, 1936: 116.

³⁶⁸ Kautzsch, 1936:116; Rohmann, 1995: 110-111.

ortalarına geldiğimizde bu yaprak üslubu artık geç antik çağın bir modeli olmakla birlikte bazı araştırmacılar tarafından “Anadolu’nun eski formuna bir dönüş”³⁶⁹ olarak adlandırılır. Anadolu’nun birçok merkezinde yoğun bir şekilde kullanılan bu yaprak modeline köken olarak Anadolu’yu önermek doğru bir yaklaşımdır. Beşinci yüzyılda ortaya konan üretim özellikle açık –koyu renk kontrastları ve ışık gölge etkileri ile zamanın ruhuna uygun bir özellik sunar. II. Theodoius dönemi ile ilişkilendirilen bu başlık tipinin MS 6. yüzyılda da sevilen ve tercih edilen bir model olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yaprakların işlenişi ve detayların vurgulanması Iustinianus döneminde mimaride ortaya çıkan yaratıcı etkinin doğal bir sonucudur. Theodosius ile başlayan bu yeni yaratım Iustinianus ile zirveye çıkmıştır³⁷⁰.

İnce dişli akanthus yaprak modelinin MS 5. ve 6. yüzyıllarda kullanımı Geç Antik Çağ sanatı ile öncü yüzyıllarda ortaya konan sanatın birbirine ne kadar bağlı olduğunun çok güzel bir örneğidir³⁷¹.

Başkentte bu üslupta başlık üretiminde tercih edilen malzeme Prokonnesos (Marmara Adası) mermeridir. Başkent dışında da yoğun şekilde üretildiği anlaşılan bu başlıklar, mermerin olmadığı durumlarda bölgede bulunan malzeme üzerine başkent motiflerinin ve bezeme tekniklerinin uygulanması şeklinde kendini göstermiştir³⁷². Bu çerçevede başkent atölyelerinde bu üslupta üretilen formların Lycia ile Cilicia ve Isauria’da bölgenin yerel malzemesi kireç taşına uygulandığı anlaşılmaktadır³⁷³.

İnce dişli akanthuslu yaprak formundaki başlıklar, Cilicia ve Isauria’da MS 5. yüzyılın ikinci yarısı- 6. yüzyılın ilk yarısında özellikle bölge özellikleri ile birleşerek yerel bir kimlik kazanmışlardır³⁷⁴. Westphalen, alçak kabartma ve delik işi tekniğinde yapılan geleneksel formdaki bu başlıkların Cilicia ve Isauria bölgesindeki örnekleri için şunları söyler: İnce dişli akanthus yaprakları başlığın tüm yüzeyini kaplar, böylece arka kısımda kalan yüzeyle yapraklar arasında ışık gölge oyunları ile etkileyici bir ahenk yakalanır. Başlık için karakteristik olan deliğişi tekniğindeki akanthusun merkezde yer alan büyük ana yaprağın kenarlarından çıkan ince dişli küçük yan yaprakların bütün yüzeyini

³⁶⁹ Deichmann, 1956: 62.

³⁷⁰ İnce dişli akanthus yaprak modelinde üretilen Suriye’deki başlıklar ile Constantinopolis, Anadolu ve diğer merkezlerde üretilen aynı tipteki başlıklar için bkz. Strube, 1983.

³⁷¹ Rohmann, 1995: 118,121.

³⁷² Aydın, 2013: 301.

³⁷³ Strube, 1983:103.

³⁷⁴ Westphalen, 2006: 398.

kaplamasıdır. Volütler arasında palmet yaprak dizisine de bölgedeki başlıklarda sıkça rastlandığı görülmektedir³⁷⁵. Bu son özellik Olba Manastırı'nda ele geçen başlıkların volütlerinin işlenişi ile benzerlik göstermektedir. Bu başlık tipinin bölgede zirveye ulaştığı bir yapı, Corycus'taki Mezar Kilisesi'nden ele geçen başlıklardır³⁷⁶. Bu gelişme ve yeni süsleme anlayışı daha çok ince dişli akanthuslu başlıklarda görülmekle birlikte zaman içinde (5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren), dört yapraklı Korinth başlıklarında ve bölgedeki diğer başlık tiplerinde de sevilen ve kullanılan bir özellik olmuştur³⁷⁷.

İnce dişli akanthus yapraklarında kullanılan ana teknik deliği yani, ajur tekniğidir. Ajur tekniği başkentte MS 5. yüzyılda II. Theodosius Dönemi (408-450) ile başlayan, 6. yüzyılda Iustinianus (527-565) dönemi ile doruk noktasına ulaşmış bir tekniktir. Başkentte imparatorluğun başyapıtlarında bu teknik yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Aynı yüzyılda Akdeniz Bölgesi'nde bulunan merkezlerdeki yapılarda ajur tekniğinin uygulanması, bölgedeki gezici işliklere ya da başkentten gelen ustalara bağlanabilir³⁷⁸. Ajur tekniğinin uygulandığı ilk Bizans eserlerini 450-454 yıllarına tarihlenen, İstanbul Studios Bazilikası ve MS 5. yüzyıl ortalarına tarihli Korinth'deki Lechaion'da görmekteyiz³⁷⁹. Lycia'daki Alakilise'nin tüm mimari öğeleri de ajur tekniğinde yapılmıştır³⁸⁰. Ayrıca yine Lycia Bölgesi'nde bulunan Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki sütun başlıklarında bu tekniğinin uygulandığı anlaşılmaktadır³⁸¹.

Cilicia ve Isauria Bölgesi'ndeki merkezlerde de bu tekniğinin hem mimarlık eserlerinde hem de liturjik malzemelerde kullanıldığı anlaşılmaktadır³⁸². Cilicia'daki ajur tekniği uygulaması iki şekilde kurgulanır. İlk kurgu başkentteki sütun başlığı üretiminde bu tekniğinin kullanıldığı ve aynı tekniğinin yani başkent kökenli bu üslubun bölgesel atölyeleri de etkilediği şeklindedir. Diğer düşünceye göre başkentte ilk olarak MS 6. yüzyılda uygulanan bu teknik, başlangıçta sadece yüksek kabartma eserlerde uygulanmıştır. İkinci kurgu Cilicia ve Isauria'daki ajur tekniğinin kullanımı pek açıklamazken, başkent atölyelerinin bölgesel atölyeleri etkilemesi şeklindeki kurgu, bölgedeki eserlerde görülen ajur tekniğini açıklamaya yardımcı olur. Ayrıca başkentte bu teknikte üretilen eserlerin tüm

³⁷⁵ Westphalen, 2006: 398.

³⁷⁶ Herzfeld-Guyer, 1930: 138-142; res:146, 147,149, 151;Westphalen, 2006: 398.

³⁷⁷ Westphalen, 2006: 394.

³⁷⁸ Doğan, 2005: 214.

³⁷⁹ Temple, 2010: 357- 358.

³⁸⁰ Doğan, 2005: 214.

³⁸¹ Bkz. Temple 2010 ve 2010(a).

³⁸² Westphalen, 2006: 391-405.

Akdeniz coğrafyasına aktarılması bu fikri destekler niteliktedir. Bu yönüyle bu yapı süslemesi tekniğinin bilhassa bölgedeki kıyı merkezlerinde öncelikli olarak uygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Ajur tekniğinin mermerden ziyade yörenin bilinen ve yaygın şekilde kullanılan kireç taşı üzerinde uygulandığı örneklerden anlaşılmaktadır. Kireç taşına yapılan uygulama, başkent örneklerinin mermer üzerine yapılan öncü örneklerine dayanmaktadır. Bu sebeple Cilicia ve Isauria Bölgesi'nde bu teknikle üretilen başlıklar ve diğer eserlerde her ne kadar yöresel kireç taşı ile bir yerel kimlik kazanma yoluna gidilmiş olsa da başkente bir bağlılık söz konusudur³⁸³.

Bahsedilen ince dişli akanthus yapraklı başlık formuna ait birçok sütun başlığı parçası Olba Manastırı'nda çeşitli yıllarda yapılan kazılarda ele geçmiştir. Bu sütun başlıklarının stil ve süsleme bakımından ince dişli akanthus yaprak formunun kullanıldığı başlıklar tipolojisine girdiği, teknik olarak yine ajur tekniğinin temel yapı tekniği olarak kullanıldığı eserlerden anlaşılmaktadır. Cilicia ve Isauria'da tekniğin uygulaması bazı yönlerden başkentten farklılık gösterir. En büyük farklılık uygulanan malzemede karşımıza çıkmaktadır³⁸⁴.

Bölgeye yakınlığı sebebiyle tekniğin yoğun kullanım gördüğü diğer merkez Lycia'dır. Lycia'da üretilen başlıklara bakıldığında, özellikle erken dönem kiliselerinde, Roma ve İmparatorluk Dönemi atölyelerinin etkileri görülmektedir. Bu noktada bu bölgenin mimari plastiğinde İstanbul'un en önemli yeri oluşturduğu anlaşılmaktadır. Başkentte üretilen başlıkların yaprakları Lycia'daki yapıların mimari plastiğinde direkt kopyalanmaktan ziyade bölgedeki başlık formları ile kombine edilerek kullanılmıştır. İstanbul etkileri, bölgenin yerel üretimi üzerinde de söz sahibi olmuştur. Buna göre bölgede başkent etkili küçük ya da büyük uçlu akanthuslu, ince dişli yaprak formunda kompozit ve iki sıralı sepet tipli başlıklar 5. yüzyılda kanıtlanmaktadır. Fakat MS 6. yüzyılın ortalarından itibaren Lycia, dışarıdan etkilerin kesilmesi sonucunda eldeki formları sürekli olarak geliştirme yoluna gidememiştir. Buna karşın bölge başkent

³⁸³ Strube, Cilicia bölgesindeki kilise ve manastırlarda kullanılan başlıkların başkent etkisinde üretilen fakat bölgenin yerel malzemesine bağlı kalınarak oluşturulan başlıkla olduğunu belirtmektedir. Özellikle normal işlenmiş akanthus yapraklı başlıklar yerine, ince dişli akanthus yaprak modeline sahip ajur tekniğindeki başlıklarda başkent etkilerinin yoğun bir şekilde bölgedeki başlıklarda görüldüğünü açıklar. Bunun yanında yazar, Cilicia bölgesindeki üretimin başkentten etkiler taşısa da tamamen bölgesel bir karakter gösteren ve bu yönü ile Suriye'deki örneklerden farklılıklar sunan eserler olduğunu da eklemektedir. Benzer özellikler ince dişli akanthus yapraklı başlıkların dışında başkent örneklerini kopya eden bölgedeki İmpost başlıklar için de geçerlidir. Bkz: Strube, 1983:103;Mietke, 2006: 386.

³⁸⁴ Westphalen, 2006; Mietke, 2006: Aydın, 2013 ve 2016.

örneklerini bilmekte ve bu formları kendi üretimlerinde kullanmaktadır. Alakilise'deki başlıkların Hagia Sophia'daki başlık tiplerinin tekrarı şeklinde olması başkentin yerel üretim üzerindeki etkisinin somut örneğidir.³⁸⁵

Lycia, Cilicia ve Isauria bölgelerinin yerel malzemesi kireç taşıdır. Bu yönden Lycia'da üretilen eserler ile Olba'da üretilen eserler arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Ayrıca başkent menşeli bu teknik Lycia ile Cilicia ve Isauria'da yerel malzeme üzerine uygulanarak, bölgede farklı ve özgün bir üslubun oluşmasını sağlamıştır³⁸⁶. Bu üslupta Olba'da üretilmiş olan ince dişli akanthuslu, Theodosian tipteki sütun başlıklarının birçok benzeri farklı merkezlerde bulunmaktadır³⁸⁷.

Yukarıdaki satırlar aracılığıyla Eskiçağ mimari yapılarında çok sevilen ve tercih edilen ince dişli akanthus yaprak formunun tarihsel olarak ortaya çıkışı ve kullanım evreleri özetlenmiştir. Bu bağlamda çalışma konumuzu oluşturan Olba Manastırı'ndaki kazılarda ele geçen sütun başlıkları içinde bu yaprak formunda örneklerin olduğu tespit edilmiştir. Başkent ve Lycia örneklerinin aksine Olba Manastırı kazılarında malesef ince dişli akanthus yaprak üslubunda bir başlık tipi bütün halde ele geçmemiştir. Fakat farklı şekillerde işlenmiş ve hemen hepsi başlıkların özellikle volüt kısmına ait birçok parça tespit edilmiştir. Başlıkların köşe volüt parçaları olarak değerlendirdiğimiz bu örneklerde özellikle akanthus yapraklarının detaylarının işlenişi, ince dişli akanthus modelindedir. Yaprak modelinin oluşturulmasında başkent ve bölge örneklerinden bildiğimiz ajur tekniği tercih edilmiştir. Tamamı kırık parçalar halinde ele geçse de Olba Manastırı'nda farklı başlık modellerinin kullanıldığı söylenebilir. Olba Manastırı'da ele geçen ince dişli yaprak üslubundaki örnekler içinde Kat No 13 sayılabilir. Eserde akanthus yaprakları çok ince bir şekilde işlenmiştir. Yaprakların böyle şekillendirilmesinde ajur tekniği kullanılmış olup, yapraklara derinlik matkap ile verilmiştir. Olba Manastırı'ndan ele geçen ve Kat No 14-17 olarak numaralandırılan grup ince dişli akanthus yaprak modellemesine uymaktadır. Bu gruptaki eserler tipolojik olarak başlıkların volüt kısımlarına aittirler. Yapraklar damarlı

³⁸⁵ Peschlow, 1998: 75.

³⁸⁶ Doğan, 2005:214; Ajur tekniğinin Lycia'da uygulandığı örnekler için bkz: Doğan, 2005; İşler, 2009, 286; Temple, 2010: 352-358.

³⁸⁷ Herzfeld-Guyer, 1930:58, res:57; Herzfeld-Guyer, 1930: 138, res:146, 147,149, 151;Westphalen, 2006: 398.

Kautzsch, 1936, lev, 26, res:431-432 ve lev:34, res:558-559; Zollt 1994, lev.9, res: 26a- 27-28; Temple, 2001, s.440, res:44a, kat no:44 ve s. 441, res:49a, kat.no:49; Temple, 2010, s.353, res:1; Keskin 2010, s. 98, res: 66, kat.no:59; Yıldırım, 2011: 629, res:4.;Rohmann, 1995.

olarak işlenmiş ve bu işlemde yine matkaptan yararlanılmıştır. Akanthusların üst yaprakları dışa dönmüş ve tam ortada bir tomurcuk motifi oluşmuştur. Kat No 14-17 arasındaki eserlerin de ajur tekniği ile işlendiği anlaşılmaktadır.

Dört yapraklı başlıklar ve İnce dişli akanthus yapraklı başlık örnekleri dışında Olba Manastırı'nda kullanılmış olduğunu düşündüğümüz diğer bir başlık tipi İmpost Başlıklarıdır.

Olba Manastırı'daki kazılarda İmpost tipteki başlığın kırık bir parçası tespit edilmiştir. Başlık akanthus yaprakları içinde bir malta haçı içerir. Akanthus yaprakları bir sarmaşık gibi başlığın köşe kısımlarını çevrelemekte ve merkez noktada daire içinde bir malta haçı yer alır. Haç motifinin üç kolu ile ilgili bilgiler elde edilebilmektedir. Bunlardan iki kolun orijinal boyutları ve biçimleri anlaşılmaktadır. Bir kol kırık olarak günümüze ulaşmıştır. Bir kol ile ilgili bilgiler kırık olduğu için tespit edilememektedir. Fakat daire içinde haçın işlenişinden haçın orijinal boyutları ve formu doğru olarak belirlenebilmektedir.

Başlıklar içinde en etkili gelişim gösteren türlerden biridir. Başlık ile başlığı taşıyan bölüm arasındaki bloğa verilen ad olan impost MS 4. yüzyıldan itibaren uygulanmaya başlar. Özellikle Korinth üslubundaki başlıklarının önemlerini yitirmeleri ile başlık sanatında bu uygulama bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlığın form olarak gelişimi MS 4. yüzyıl içinde gerçekleşmesine karşın, süsleme özellikleri 5. yüzyıl içinde ortaya çıkar³⁸⁸.

Bu başlık modeli en iyi şekilde Ion-İmpost tip ile temsil edilir³⁸⁹. Altta ion volütler, üstte İmpost adı verilen bir bloğun yer aldığı Ion-İmpost başlıklar İustinianus döneminden başlayarak İstanbul, Balkanlar, İtalya ve tüm Akdeniz Bölgesi'nde yoğun olarak kullanılmış başlık tipidir. Dönem olarak bu başlık Erken Bizans Dönemi'nin tipik başlığıdır.³⁹⁰

³⁸⁸ Kautzsch, 1936: 182-183.

³⁸⁹ Kautzsch, 1936; Deichmann, 1956; Yegül, 1974; Vemi, 1989; Zollt, 1994; Dennert, 1997; Dennert, 1998.

³⁹⁰ Parman, 2002: 177.

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde çok sayıda örnekle temsil edilen İpost başlık tipinin çalışmalarda yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir³⁹¹.

Başlığın kökeni konusu eldeki eksik bilgilerden dolayı tam olarak açıklanamamaktadır. Doğu Roma coğrafyasında başlığın oluşum dönemi için MS 4. yüzyıl tarihi önerilmekle birlikte, bu gelişimde öncü rolü İstanbul'un oynayıp oynamadığı konusu tartışılmaktadır. Fakat bu başlığın ilk olarak Attika ve Makedonya'daki bölgesel atölyelerde üretildiği ve bu üretim döneminin İstanbul'daki üretimden çok önce gerçekleştiği de bilinmektedir. Başlığın kökeni konusunda dikkatten kaçmaması gereken bir merkez Anadolu'daki atölyelerin rolüdür³⁹². Bu başlık formu için en eski örnek, Orchomenos'taki Skripou Kilisesi'nin ana girişinin önündeki çok sayıda mimari eleman içinde ele geçen bir başlıktır. Diğer bir erken örnek Demetrios Kilisesi'ne ait başlık örneğidir.³⁹³.

Bunun yanında bu başlık tipinin başkentteki birçok yapıda da temsil edildiği bilinmektedir. Özellikle başkent atölyelerinde üretilen ve buradan Anadolu'daki birçok merkeze gönderildiği bilinen bu başlık formuna ait çok sayıda örnek vardır³⁹⁴. Burada vurgulanması gereken MS 5 ve 6. yüzyılda başkentte en sık üretilen başlık tipinin bu örnek olduğudur³⁹⁵.

İstanbul için tarihlenebilen en erken örnekler, MS 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen Patrikios-Studios Bazilikası'ndan gelmektedir³⁹⁶. Başkent kökenli örneklerin bulunduğu diğer bir yapı Sergius ve Bacchus Kilisesi örnekleridir³⁹⁷. Altıncı yüzyıl içinde bu başlık formunun sıklıkla kullanıldığı yapılar bilinmektedir. Hagia Sophia, Hagia Eirene, Beyazıt

³⁹¹ Dennert, 1998: 683: Bu başlık formu hakkında Kautzsch detaylı çalışmalar yapmış olmasına rağmen, stil, tipoloji ve kronoloji konusu bilim insanlarının dikkat alanına girememiştir.

³⁹² Zollt, 1994:243; Başlığın kökeni hakkında Yegül, 1974:272'de, İstanbul atölyelerinin rolünü tartışmalı bulur. Sodini'de ilk olarak Balkan atölyelerinde bu başlık tipinin oluşturulduğunu açıklar: Sodini, 1980:68-72; Bu araştırmacıların aksine Jobst ise Efes mimari plastiği üzerine yaptığı çalışmalarında, başlık tipinin oluşumunda Anadolu atölyelerinin rollerinin hiç te küçümsenmemesi gerektiği aktarmaktadır: Jobst, 1985, 200.

³⁹³ Kautzsch, 1936: 166.

³⁹⁴ Zollt, 1994: 243-244.

³⁹⁵ Ötügen, 1996: 206.

³⁹⁶ Kautzsch, 1936:167.

³⁹⁷ Zollt, 1994: 244.

bölgesindeki A Kilisesi, Hebdomon'daki Ioannes-Prodromos Kilisesi'ndeki başlık tipleri İmpost formdaki örneklerdir³⁹⁸.

Anadolu'dan bilinen İmpost formlu başlık örneklerinin görüldüğü merkezler içinde İzmir Müzesi örnekleri, Efes, Milet Aziz Michael Kilisesi, Corycus sur dışı Mezar Kilisesi öne çıkar³⁹⁹. Bunun yanında diğer Anadolu merkezleri içinde İznik ve Bursa'dan örnekler sayılabilir. Bu merkezlerdeki örnekler özellikle impost bloğundaki akanthus süslemeleri ile MS 5. 6. yüzyıl içine tarihlendirilir⁴⁰⁰.

Patrikios-Studios ve Sergius ve Bacchus Kiliseleri'nde görülen genel süsleme şeması başlık ile taşıyıcı arasındaki blok üzerinde vurgulanan Latin haçı betimidir. Bazı örneklerde Latin haçı ile birlikte akanthus yaprakları ile temsil edilen bir süsleme şeması sıklıkla kullanılır⁴⁰¹.

İmpost başlıklar Kautzsch tarafından iki ana grupta incelenmektedir. Bunlardan biri profilli impost bölümünde haç ya da christogram sembolleri taşıyandır. Diğer grup impost üzerinde Iustinianus ve Theodora'nın monogramlarının yer aldığı gruptur⁴⁰².

İmpost formlu başlıklarda görülen süsleme şemasında akanthus yaprakları ve impost alanında vurgulanan bir haç genel süsleme şemasını oluşturur. İonik öğelerin yoğun kullanıldığı bu başlık tipinde bazı örneklerde Korinth formundaki süslemeler kullanılarak kompozit bir kombinasyon yaratıldığı görülür.

Akanthus yaprakları küçük formlu olabildikleri gibi, daha ince dişli örneklerin uygulanması şeklinde de görülebilmektedir. Bazı örneklerde bu akanthus yapraklarının bir madalyon oluşturduğu ve madalyonun ortasında da bir haçın yer aldığı görülmektedir⁴⁰³.

Iustinianus Dönemi'nde süsleme şeması değişiklik gösterir. Bu dönemin örneklerinde impost bloğunun zengin süslemelerin oluşturduğu bir çerçeveye sahip olduğu anlaşılır. Akanthus yaprak süslemesinin varlığını devam ettirdiği bu örneklerde Christus

³⁹⁸ Zollt, 1994: 244; Ötüken, 1996: 206.

³⁹⁹ Kautzsch, 1936: 180.

⁴⁰⁰ Ötüken, 1996: 206.

⁴⁰¹ Kautzsch, 1936: 167.

⁴⁰² Kautzsch 1936: 173.

⁴⁰³ Kautzsch, 1936: 169.

monogramı uygulaması karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kullanılan diğer monogramlar ise İmparator Iustinianus ve eşi Theodora'ya aittir. Monogram ile birlikte başlığın diğer yüzünde haç motifi yer alır. Bu örneklerde başlığın yan tarafları süslemesiz olarak bırakılır.⁴⁰⁴

Bu başlık tipinin oldukça uzun bir süre kullanımda kaldığı bilinmektedir. Monogramlı ve haçlı bir dekorasyona sahip bu başlık tiplerinin 10. yüzyıla kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle bu başlık tipinin Orta ve Geç Bizans Dönemi'nde de hala uygulamada olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰⁵.

Olba Manastırı'ndan ele geçen ve İmpost başlık olarak değerlendirilen eserin (Kat No 18) kullanım yeri olarak yapının Kuzey Kilisesi önerilmektedir. Kuzey Kilisesi'nde ana nefi yan neflerden ayıran ve tespitlerimize göre iki sıradan oluşan bir sütunlu düzenlemenin varlığı bilinmektedir. Her bir sırada 6 sütun ve sütun başlığının olduğu tespit edilmektedir. Yani toplamda 12 adet sütunun varlığı düşünülmelidir. Yapıda ele geçen sütun başlıklarının büyük çoğunluğu kırık haldedir. Başlıklarda birbirinden farklı sütun başlığı tiplerinin kullanıldığı ele geçen kırık parçalardan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde söz konusu impost başlığın da Kuzey Kilisesi'nde kullanıldığı düşünülmektedir. Bölgedeki Erken Hıristiyanlık yapılarından birbirinden farklı başlık tiplerinin aynı yapılarda kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle Kuzey Kilisesi'nde sütunlu düzenlemede hem impost hem ince dişli akanthus yapraklı başlıklar hemde korinht düzenin farklı tipteki sütun başlıklarının aynı yapıda kullanıldığı görülmektedir. Benzer uygulama Manastırın liturjik işlevli taş elemanları kapsamında değerlendirilen templon payelerinin başlıklarında da karşımıza çıkmaktadır.

Bunun dışında Olba Manastırı 2018 kazıları kapsamında küçük bir sütuna ait olduğu değerlendirilen, Kat No 19 olarak numaralandırılan bir eser ele geçmiştir. Eserin kaidesi ve gövde kısmının yarısı korunmuştur. Gövdeyi derin şekilde işlenmiş akanthus yaprak süslemesi kaplamaktadır. Gövdenin tam ortasında büyük bir akanthus yaprağı bulunur. Büyük yaprağın iki tarafında ise daha küçük yapraklar yer almaktadır.

⁴⁰⁴ Kautzsch, 1936: 171;Zollt, 1994:257.

⁴⁰⁵ Kautzsch, 1936: 200-201; Peschlow ve vd. 1977/78:344-345;Ötüken, 1996: 219; Orta Bizans Dönemi İon-İmpost sütun başlıkları için detaylı bir çalışma için bkz: Dennert, 1997.

5.1.2. Olba Manastırı Sütun Kaideleri

Yunan mimarlığının bir yaratısı olan Attik-Ion tipi sütun kaideleri Yunan-Roma ve Bizans mimarisinde geniş uygulama alanı bulur. Roma kaynaklı bir mimari öge olan Attika Tipi sütun kaideleri Bizans sanatında daha basit formlarda kullanılmıştır. Attika tipi kaide plinthos, torus ve trokhilos ve boyun elemanları ile bilinen bir kaide formudur. Bu kaide tipi Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Constantinopolis ve tüm ülkede ve imparatorluğun hükmettiği tüm topraklarda sık görülen kaide tipi olarak kullanılmıştır⁴⁰⁶. Sütunlarda, dikmelerde, payandalarda, çift sütunlarda, templon payelerinde ve templon sütunu olarak çok değişik kuruluşlarda karşımıza çıkan mimari bir unsurdur. Bu tip kaideler genel olarak MS 4-6. yüzyıl arasına tarihlenirler. Sütun kaideleri, Ötüken tarafından Tip A (A1-A2), B ve C (C1-C2) olarak 3 gruba ayrılmıştır⁴⁰⁷. Diğer mimari elemanlarda olduğu gibi sütun kaidelerinin de yine başkent etkisindeki atölyelerin öncülüğünde üretildiği ve buradan imparatorluğun yönetim alanındaki bölgelere yayıldığı anlaşılmaktadır. Sütun başlıklarında olduğu gibi başkentte mermer malzemedeki üretilen kaideler, eyaletlerde bölgenin yerel malzemesinden (genellikle kireçtaşından) üretilmektedir⁴⁰⁸. Anadolu'dan MS 5- 6. yüzyıllara tarihlenen Erken Hıristiyanlık Dönemi Attik-Ion tipi kaidelerine birçok merkezde rastlanmaktadır⁴⁰⁹.

Cilicia ve Isauria Bölgesi'ndeki merkezlerde egemen kaide tipi de Attik-Ion Tipi sütun kaideleridir. Genellikle MS 5-6. yüzyıla tarihlenen bu kaidelere, Silifke ve Tarsus müzelerinde ve bölgedeki arkeolojik merkezlerde sıklıkla rastlanmaktadır⁴¹⁰.

Olba Manastırı kazılarında yapılan çalışmalarda değişik yıllarda parçalar halinde sütun kaideleri ele geçmiştir⁴¹¹. Bu kaide örneklerine bakıldığında Olba Manastırı sütun kaidelerinin (Kat No 20-22) Attik-Ion tipinde olduğu görülmektedir. Hatta bir sınıflandırma içine koymak gerekirse Olba manastırı sütun kaidesinin Ötüken tarafından belirlenen "Attika Tip A" kategorisine girdiği söylenebilir. Önceki yıllarda kaideler

⁴⁰⁶ Ötüken, 1996:161.

⁴⁰⁷ Ötüken, 1996: 160-163; Attika kaideler için bkz: Orlandos, 1952: 266-272.

⁴⁰⁸ Bindokat Peschlow-Peschlow, 1978: 330.

⁴⁰⁹ Bunun için bkz: Ötüken, 1996, lev:24-26; Niewöhner, 2007, Lev:1,2; Keskin, 2010, res:1-3; Peschlow-Bindokat Peschlow-Wörrle, 2002, kat no:132, res: a; kat no: 133, res:c.; Doğan, 2005, res:6

⁴¹⁰ Orlandos, 1952: 266; Ötüken, 1996:160-163; Niewöhner, 2007a, 171 ve 2012-202 lev:1,2; Niewöhner, 2007b, 9, 21, res:1-3; Aydın, 2013; Aydın, 2016: kat.no:147-150.

⁴¹¹ Olba Tiyatrosu kazılarında ele geçen scenae frons'a ait sütunların kaidelerinde de Attika-Ion tipin tercih edilmesi, Roma İmparatorluk Dönemi'ne uzanan bir mimari geleneği yansıtmaktadır.

genelde parçalar halinde ele geçerken, 2015 ve 2017 yılı çalışmalarında bizzat in situ halinde Attika Tip sütun kaideleri tespit edilmiştir. Bu kaideler kilise mimarisi içinde ana nef ile yan nefleri birbirinden ayıran sütunları taşıyan ana mimari elemanlardan biridir. İn situ sütun kaideleri ve yapı içerisindeki yerleri değerlendirildiğinde Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin iki sıra sütunlu bir düzenleme ile üç nefte ayrıldığı anlaşılmaktadır. Kazıların sonuçlarından elde edilen bilgilere göre bu sütunlu düzenlemenin altışar sütundan oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Her bir sütun kaidesi arasındaki uzaklık 2.05 m. olarak ölçülmüştür. Elimizdeki somut verilere göre 6 adet sütun kullanıldığı düşünüldüğünde 12.30 m'lik bir sütunlu düzenleme ile ana nef ve yan neflerin birbirinden ayrıldığı görülmektedir. Tespit edilen in situ ve dağınık haldeki sütun kaideleri yapının içindeki sütunlu düzenleme konusunda kıymetli veriler sunmaktadır.

Sonuç olarak Olba Manastırı'nda kullanılan sütun kaidelerinin MS 5-6. yüzyıl atölyelerinin üretimi olduğu düşünülmektedir⁴¹².

5.1.3. Olba Manastırı Sütun Gövdeleri ve Diğer Mimari Elemanlar

Olba Manastırı kazılarında yapının mimari parçaları arasında sayılan diğer bir grup sütun gövdeleridir. Sütun gövdeleri, mermer başta olmak üzere, granit, kireç taşı gibi çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan mimari elemanlardandır. Bezemeli örnekleri olduğu gibi düz, bezemesiz modellerinin de olduğu bilinmektedir. Bezemeli örnekler içinde Latin ya da Yunan haçı kullanılarak yapılan sütun gövdeleri sıklıkla görülür⁴¹³. Bahsedildiği gibi sütun gövdeleri çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilir. Bunlar düz herhangi bir süslemeye sahip olmayan örneklerle temsil edildikleri gibi, özellikle Erken Hıristiyanlık Dönemi örnekleri ile özdeşleşen tam gövde üzerinde büyük bir haç ya da christogram ile vurgulanır. Bu tip haç betimli, süslemeli örnekler direkt olarak Erken Hıristiyanlık sanatının yaratımlarındandır. Roma dönemi örnekleri daha çok sivil, kamu yapılarında

⁴¹² Olba manastırındaki kaide örneklerinin benzerleri için bkz: Herzfeld- Guyer 1930,s.103, Res:99,119; Ötügen 1996, lev:24, res:1-4.;Doğan, 2005, s. 222, resim: 5-6; Niewöhner, 2007, levha:1; Niewöhner, 2007, lev 1, res:6-7; Niewöhner, 2007, s. 21,res:2, kat.no:2; Keskin, 2010, s.33, resim:1; Keskin, 2010, s.228, res:1 ve s.229 res:3; Aydın, 2010: 347-370; Cumalıoğlu, 2011, s. 79, kat no:2; Aydın 2013, 297, Kat. no. 378; Arslan, 2014, levha:22, res:8; Temple, s.549, res:1; Çobanoğlu vd, 2016, s. 25, kat. no:9.

⁴¹³ Ötügen, 1996.

görülürken, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bu örneklerin geneli kilise ya da bazilikalardan ele geçmektedir⁴¹⁴.

Olba Manastırında yapılan kazılarda üzerinde herhangi bir süsleme ya da sembol yer almayan düz, profilli, daha çok yapının mimari unsurlarından olduğu düşünülen birleşebilen iki parça halinde sütun gövdeleri ele geçmiştir (Kat No 23-25). Söz konusu bu parçaların benzer örnekleri Anadolu'daki birçok merkezde bulunmaktadır.⁴¹⁵

Bunun dışında Olba Manastırı kazılarında yapının iç düzeni hakkında bilgiler veren mimari elemanlar ele geçmiştir.

Özellikle 2015, 2017 ve 2018 yılı kazı çalışmaları sonucunda Olba Manastırı'ndaki Kuzey Kilisesi'nin iç düzenlemesi ile ilgili birçok yeni veri tespit edilmiştir. Söz konusu eserler ve özellikle Cilicia ve Isauria bölgesindeki Cambazlı, Diocaesarea ve Hıdırlı gibi kiliselerdeki iç mimari düzene bakıldığında Olba Manastırı ile ortak bir mimari anlayışın uygulandığını göstermektedir. Bunlardan Cambazlı Kilisesi ile Olba Manastırı Kuzey Kilisesi yapının iç düzenlemesi bakımından yakın benzerlikler taşır. Cambazlı Kilisesi'nin iç düzenine bakıldığında apsis içinde bulunan eğimli taş bloklardan oluşan kavisli silmelerin kilisenin ana nefinin içini dolaştığı görülmektedir⁴¹⁶. Ana nefin taşıyıcı sütunları ve başlıkları onun üstünde beşgen formlu kemer taşları gelmektedir. Kemer taşının hemen üzerinde kavisli silmeleri taşıyan blok taşlar yer alır. En üstte yapının içini dolaşan kavisli silmeler bulunur. Cilicia ve Isauria bölgesindeki kiliselerin iç mekân düzenlemesinin benzerleri Suriye'den bilinmektedir⁴¹⁷. Suriye'deki MS 5-6. yüzyıla tarihlenen kilise ve manastır yapılarında iç mekân düzenlemesi bölge kiliseleri ve dolayısıyla Olba Manastırı Kuzey Kilisesi ile benzerdir.

Olba Manastırı kazılarında şüana kadar çok sayıda kavisli silme parçası (Kat No 26-30) ele geçmiştir. Cambazlı Kilisesi'nde olduğu gibi Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde de kilisenin iç düzenlemesinin bu şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Kırıkları mevcut olsa

⁴¹⁴ Schirmer, 1967:253;Peschlow Bindokat-Peschlow, 1978: 333.

⁴¹⁵ Schirmer, 1967: lev:34, res:1; Niewöhner, 2007, kat. no: 8-14; İşler, 2009, s. 169, kat. no: 64; Türker, 2009, s. 216, fig:9; Keskin, 2010: kat. no:28, 29, 33, 40, 41, 43; Aydın, 2013: s.297, kat. no:379.

⁴¹⁶ Feld, 1964:99.

⁴¹⁷ Pena, 1997. Yazar "The Christian art of Byzantine Syria" adlı çalışmasında Suriye'deki kilise ve manastır yapıları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

bile ele geçen bu kavisli silme parçaları ile bölge örnekleri karşılaştırıldığında benzer bir uygulamanın olduğu görülmektedir.

Kavisli Silme örnekleri dışında ele geçen beşgen formlu ve köşeli kemer taşları (Kat No 31-33) bu yorumumuzu doğrulamaktadır. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde Cambazlı'daki gibi bir galeri katının olmadığı düşünülmektedir. Kilisenin iç düzeninde ana nefin taşıyıcı sütunları ve başlık, bu sütunların üzerinde bir kemere ait beşgen formlu taşlar onların üzerinde taşıyıcı bloklar ve en üstte kilisenin ve apsisin içini tamamen dolaşan kavisli silmelerin olduğu kazılardan ele geçen mimari parçalardan önerilmektedir.

5.2. Olba Manastırı Liturjik İşlevli Taş Elemanlar

Olba Manastırı'nda yapılan kazı çalışmalarında mimari işlevli eserlerin dışında en fazla tespit edilen buluntu grubunu yapının liturjik kuruluşlarına ait taş elemanlar oluşturmaktadır. Söz konusu eserler bir yandan yapının dekorasyonu, gerçekleştirilen liturjik uygulamalar hakkında somut sonuçlar verirken, öte yandan yapının tarihlendirilmesinde önemli veri niteliği taşımaktadır. Bunun yanında ele geçen eserlerden yola çıkılarak, yapılardaki liturjik mekanların sayısı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Eserlerin ölçüleri (kalınlık, yükseklik, uzunluk, genişlik, çap vb) bu tahminde bulunmakta kullanılan en güçlü kanıtlardır. Bu taş elemanların sunduğu diğer bir önemli veri diğer bölgeler ve kentler arasındaki ilişki ağıdır. Özellikle stil ve dekorasyon özellikleri eserin hangi atölyenin ürünü olduğunu ya da etkilerini taşıdığını anlamayı sağlamaktadır. Buna göre eserin yerel bir atölyenin ürünü mü olduğu ya da başka bir atölyeden mi buraya getirildiği ya da gezici atölyelerin bir yarattığı mı veya yerel bir ustanın başka bir atölyeden gördüğü tekniği uygulaması sonucunda üretilen bir eser mi gibi sorulara cevaplar olası ticari ilişkilerin irdelenmesi neticesinde anlaşılabilir.

5.2.1.Levhalar

5.2.1.1. 5-6. yüzyıl Bizans Levhalarının Genel Özellikleri

Yunan ve Roma dünyasında mekânları ayırma ve bölümlleme gibi bir işlevi yerine getirme amacıyla kullanılan elemanlara levha adı verilir⁴¹⁸.

Erken Hıristiyanlık Dönemi mimari plastik süslemeleri içerisinde en fazla karşımıza çıkan eserleri levhalar oluşturmaktadır. Levhalar özellikle kiliselerdeki liturjik⁴¹⁹ amaçlı çeşitli mekanlar olan, templonlarda sütun veya paye aralarını kapatmada, solealarda payeler arasında, özellikle ambon kuruluşlarında korkuluk ya da merdiven yanaklarında, bunun yanında altarlara ve rölikerlerde, bazikalarda yan nefleri orta neften ayırmak için, galeri katında korkuluk levhası, son olarak duvar ya da zemin kaplama malzemesi olarak işlev görmeleri örnek verilebilir⁴²⁰.

Levhalar çok çeşitli malzemeler kullanılarak hazırlanmışlardır. Bunlar içinde Eusebius'un kilise tarihinde⁴²¹ bahsettiği ahşap en başta gelmektedir. Levha yapımında yararlanılan diğer malzemeler gümüş ve bronzdur. Levha yapımında en sık faydalanılan materyallerden biri mermerdir. İstanbul, Yunanistan ve İtalya'daki eserlerin çoğunun Prokonessos mermerinden ürünler olduğu bilinmektedir. Mermer dışında yine en yoğun üretim malzemesi olarak kireçtaşı görülmektedir. Kireçtaşı özellikle Filistin, Suriye ve Mısır coğrafyasının ve Anadolu'nun güney kıyıların (Lycia-Cilicia-Isauria) yerel malzemesi olup, dini ve profan yapılar ve bu yapıların mimari plastik süslemelerinde en fazla yararlanılan malzemedir⁴²².

Erken Bizans ve Orta Bizans Dönemi'ne ait dekoratif bezemeli levhaların kamusal ve dini yapılarda nerelerde kullanıldığı konusu cevaplanması gereken en temel sorulardan

⁴¹⁸ Levhalar hakkında detaylı bilgi için bkz: Delvoye,1966: 900-931.

⁴¹⁹ Acara, 1997; Kökeni Yunanca "liturgia" (λειτουργία) sözcüğüne dayanan "liturji", ibadet ve ayin anlamına gelir. İmparatorlar tarafından yönetilen dinsel ayinler, ölüm, doğum, vaftiz gibi olgular sonrasında düzenlenen dinsel tören ve ayinler, "şükran" anlamına gelen ökaristi ayini liturji kapsamında incelenir ve değerlendirilir. Dinsel törenin çeşitli aşamalarında yeri olan mekânlar, ayin ve törenlerde kullanılan eşyalar, semboller, din adamlarınca giyilen kıyafetler ile elle takdis etme, kutsama, haç çıkarma gibi durumlar Hıristiyan liturjisi kapsamında incelenir

⁴²⁰ Delvoye, 1966: 902-903'te Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde levhaların kullanım yerleri hakkında detaylı bilgi vermektedir; ayrıca bkz:Alpaslan, 1996:167.

⁴²¹ Eusebius, kilise tarihi:X,4:39 ve 44.

⁴²² Delvoye, 1966: 903.

biridir. Levhaların en sık kullanıldığı yer kiliselerdir. Levhaların kiliselerde kullanıldığı en temel yer, din adamları ve halkın birbirinden ayrıldığı liturjik mekânlardır⁴²³.

Zaman içinde kiliselerde bu kutsal alanların genişlemesi ile buralarda kullanılan levhalardan oluşturulan kuruluşların sayısında artış görülür. Buna göre levhalardan oluşturulan bu bölümler orta nefte yer almaya başlar. Doğu Roma dünyasında MS 6. yüzyılda oluşturulan templon kuruluşları buna iyi bir örnektir. Aynı şekilde bazı bazilikalarda yan neflerin ana neflerden bu levhalar aracılığı ile ayrıldığı anlaşılır. Kiliselerin galeri bölümlerinde de levhalardan oluşan bir uygulamanın olduğu birçok örnekte görülmektedir. Levhalar için bir diğer kullanım alanı duvar kaplamalarıdır. Figürlü ya da figürsüz olarak karşımıza çıkan bu levhalar duvar kaplamalarında en çok tercih edilen elemanlardandır. Bunun yanında rahiplerin oturdukları tahtın kenarlarının da yine bu levhalar ile süslendiği bilinir. Kilise dışında atrium, sarnıç, çeşme gibi benzeri yerlerde de taş levhalar kullanılmaktadır. Dini yapılar dışında profan ve kamu yapılarında kullanımları belgelenen levhaların görüldüğü üzere çok geniş bir kullanım alanı bulunur⁴²⁴.

Levhalar için tarihlemeye ait olduğu yapı ve levhanın gösterdiği süsleme özellikleri temel alınmaktadır. Levhalardan MS 5. yüzyıla ait olanların süsleme şemasında yarım daire formu geometrik süslemeler sıklıkla karşılaşılan bir öğedir. Bunlar bazı örneklerde tek bir daireden oluşurken kiminde ise birden çok dairenin bir arada kullanımından oluşan bir dekorasyon sunarlar. Demetrios kilisesi, Priene'deki levha örnekleri, Silifke'deki Meryemlik kuzey kilisesinden bazı örnekler bu süsleme özelliğine sahiptir. Bazı levhalarda bu dairelerin içleri akanthus yapraklarından oluşan bitkisel motifler ile doldurulmaktadır. Bu da levhalardaki süslemelere zenginlik katmaktadır⁴²⁵.

Bunların dışında MS 5. yüzyıl levhalarında en sık görülen dekoratif süsleme formu bantlardan ve bordürlerden oluşan eşkenar dörtgen/baklava dilimi şeklindeki süslemedir. Bu süsleme MS 5. yüzyılda sıklıkla görülmekte ve sonraki yıllarda da sıklıkla

⁴²³ Kilise tarihçisi Eusebius söz konusu bu kuruluşun olduğu yer hakkında en eski bilgileri vermekte ve buranın herkesin girebileceği bir yer olmadığı belirtmektedir.

⁴²⁴ Delvoye, 1966: 903; Ulbert, 1969: 8-12.

⁴²⁵ Ulbert, 1969: 14, 16.

kullanılmaktadır⁴²⁶. Özellikle Erken Hıristiyanlık Dönemi MS 6. yüzyıl taş elemanları üzerinde bu eşkenar dörtgen çok yaygın kullanılmıştır⁴²⁷.

Söz konusu dekorasyon şemasının uzun süre tercih edilmesinin nedeni sanatçıya çeşitli bezemeleri işlemesi için rahat alan bırakmasıdır. Eşkenar dörtgenlerden oluşan bu şema hayvan tasvirleri ve bitkisel motifler, haç ya da khristogramlar için alanlar yaratmaktadır. Böylece levhalar üzerinde çeşitli hayvan figürleri ve bitkisel motifler başta olmak üzere yine Hıristiyanlık ile ilgili haç ve kristogramlardan oluşan tasvirler belki bu şema içine yerleşmektedir.

Yüzyılın sonuna doğru (MS 5. yüzyıl), eşkenar dörtgenler ve bordürlerden oluşan süsleme alanına sahip levhaların sayılarında büyük artışlar görülür. Bu ise bu dönemde artan imar faaliyeti ve buna bağlı olarak gelişen dekoratif süslemeye olan ihtiyaç ile ilişkilidir. Eşkenar dörtgenler, levhalar üzerinde “modern” bir öge olarak kabul edilmiş ve hemen her kilisedeki levhalar üzerinde uygulanmıştır. Beşinci yüzyılın sonu ve altıncı yüzyılın başından örneklere baktığımızda ustaların levhaların süslemesinde farklı özellikleri kullandıkları anlaşılmaktadır.

Dekoratif süslemeye sahip MS 5. yüzyıl levhalarının büyük çoğunluğu, daha çok monogram, kristogram ve haç betimleri ile karakterize edilen bir gruptur. Bitkisel ve hayvansal betimlerin yanında geometrik ve sembolik süslemeler bu dönem levhalarında en sık kullanılan süslemelerdir. Özellikle İstanbul örneklerinde monogram formunun sıklıkla kullanıldığı anlaşılmakta ve Yunanistan coğrafyasında bu süsleme formu ile karşılaşılması başkentten olası etkisine bağlanmaktadır. Bunun yanında bazı levhalarda daire içinde haç betimi süsleme olarak kullanılmaktadır. Daire içinde bir haç betiminin yanı sıra bazı haç betimlerinin yaprak motifleri arasına alınarak vurgulandığı görülmektedir. Bu süsleme şeması MS 5. yüzyıl levhaları için kullanılan ortak bir dekorasyon formudur⁴²⁸.

Beşinci yüzyıl başkent örneklerinde en sık görülen süsleme şeması madalyon içinde haç uygulamasıdır. Bazen haç motifi madalyon içinde tek başına işlenebilir ya da bitkisel motiflerle birlikte madalyon içinde haç kullanımını yoluna da gidilebilir. Başkentli bu

⁴²⁶ Delvoye, 1966: 905;Ulbert, 1969: 19;Ötüken, 1996: 85.

⁴²⁷ Peschlow Bindokat, 1978: 353; Kurtuluş-Öztaşkın, 2015: 162-163;Bu motifin Antalya ve Nevşehir’de 6. yüzyıl örnekleri için bkz: Alpaslan, 2001: 198, res:18; Temple, 2011: 540, kat no:7

⁴²⁸ Delvoye, 1966; 906-907;Ulbert, 1969: 22.

motifin başka çeşitlemeleri Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde görülmektedir. İznik ve Bandırma yakınlarındaki Yenice'de bulunan levhalardaki dekorasyon buna örnektir ⁴²⁹.

Ajur tekniğinde yarım daire motiflerin işlendiği örneklere başta başkent olmak üzere, Anadolu'da Ephesus, Didyma ve Corycus'taki katedralde rastlanır. Bu dönemin levhalarında ön yüzde sadece bir haç uygulanması MS 5. yüzyılın geleneksel motifi iken arka yüzde khristogram uygulaması ise Iustinianus döneminin tipik bir modelidir. ⁴³⁰

Beşinci yüzyıl levhalarında görülen diğer bir süsleme formu çeşitli hayvanların betimlenmesinden oluşan kompozisyondur. Hayvanlardan oluşan dekorasyon formunu bazı örneklerden bilmekteyiz. Bu tarz levhalarda genelde kuzular ve tavuş kuşlarının antitetik olarak yer aldığı, bunların arasında bazen haç, kristogram ya da bir kantharos yer aldığı bir kompozisyon görülür. Tavuş kuşlarından oluşan sembolik anlatım özellikle ambon levhalarında karşımıza çıkar. Bu dekorasyon formuna sahip levhalar MS 5. yüzyıl ve 6. yüzyılın başlarındaki yapılarda kullanılmış olup, bu yönüyle söz konusu yapılar hakkında tarihlendirme kriteri olarak değerlendirilebilir. Figürlerin levhalar üzerine işlenişinde daha çok alçak kabartma tekniği kullanılmıştır. Bu daha çok büyük figürler için geçerli bir tekniktir ⁴³¹.

Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden Orta Bizans Dönemi'ne kadar olan bir süreçte levhalar üzerinde işlenen ana motiflerden biri bir kâseden su içer şekilde verilen ikili kuş figürlerinden oluşan kompozisyondur ⁴³².

Beşinci yüzyıl Erken Hıristiyanlık Dönemi levhaları için tespit edilen bu özelliklerin bazıları MS 6. yüzyıl başına ait levhaların bazıları için de geçerlidir. Fakat hem süsleme hem de stil bakımından MS 6. yüzyıl levhalarının kendine özgü bir özelliğe sahip olduğu belirtilmelidir.

Altıncı yüzyıl tarihsel olarak Iustinianus dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde levhalar üzerinde bazı dekorasyon formlarının arttığı bazıların ise azaldığı

⁴²⁹ Daire içinde Khristogram kullanımı için bkz: Delvoye, 1966: 908-911; Sheppard, 1969: 69; res:8 Çelenk içinde kullanım için ise bkz: Farioli, 1969: 72-75; No:135-136 ve 142; res:128a-b, 129 ve 134; Peschlow Bindokat-Peschlow, 1978: 352,353, Res:14, kat no:87.

⁴³⁰ MS 5- 6. yüzyılın levhalarında kullanılan motifler daha geç dönem levhalarında da bazı değişikliklere uğrayarak kullanılmaya devam etmiştir. Ötügen, 1996:104.

⁴³¹ Delvoye, 1966:912-914; Ulbert, 1969:24-25.

⁴³² Delvoye, 1966:913; Peschlow Bindokat-Peschlow, 1978: 353.

anlaşılmaktadır. Örneğin levhalar üzerinde basit motiflerin uygulaması azalırken, eşkenar dörtgenlerden oluşan dekorasyon formunun daha yoğun kullanıldığı görülür. Ayrıca eserler üzerinde hayvan figürlerinin kullanımlarının yaygınlaşması Iustinianus döneminin bilinen bir özelliği olarak bu dönem levhalarında da sıklıkla karşılaşılır. Haç, khristogram gibi sembolik süslemeler bu dönem levhalarında yoğun olmasa da temsilini sürdürmektedir⁴³³.

Beşinci yüzyıl levhalarında bazı basit motiflerin kullanıldığına daha önce değinmiştik. Iustinianus dönemi ile yakalanan sanatsal gelişim ile farklı geometrik motiflerin levhalar üzerinde yer almaya başladığı görülmektedir. Büyük zikzak motifleri, gamalı haç, meanderler, yaprak süslemeleri öne çıkan süsleme formlarıdır. Altıncı yüzyılın en baş levha gruplarından birini ajur tekniği kullanılarak oluşturulan levhalar oluşturmaktadır. Bunlara Ravenna'daki eserler örnek verilebilir. Ravenna'nın dışında Apollinare Nuovo ve S. Vitale'deki levhaların ajur tekniğinde işlendikleri görülmektedir. Bunların çoğunun Prokonnessos atölyelerinin üretimi olduğu anlaşılmaktadır. Ajur tekniği kullanılarak akanthus yaprakları daha ince ve detaylı bir şekilde işlenmiştir. Lotus yapraklarının özellikle büyük levhalarda kullanılması bu dönemin en önemli gelişmelerindendir. Batıda ajur tekniği kullanılarak oluşturulmuş çok sayıda levha bulunurken, doğuda bu teknikle üretilmiş levha örneği daha azdır. Doğu'da bu teknikte üretilmiş levhalara, Constantinopolis'teki Hagia Sophia, Antiochia'da bulunan anıtlar örnek verilebilir.⁴³⁴

Altıncı yüzyıl levhalarında görülen diğer bir süsleme formu bitkisel dekorasyondan oluşan formdur. Bu levhalarda çeşitli yaprak formlarının farklı varyantları görülür. Altıncı yüzyıl levhalarının diğer bir süsleme özelliği MS 5. yüzyılda sıklıkla kullanılan sembolik motiflerin (haç, monogram) bu levhalarda fazla yer almamasıdır. Bu dönemin öne çıkan sembolik motifleri içinde altı kollu ya da sekiz kollu haç betimleri sayılmaktadır.

Altıncı yüzyıl levhaları üzerinde en sık görülen dekorasyon formunu hayvan tasvirlerinden oluşan sahneler oluşturmaktadır. Beşinci yüzyıl levhaları üzerinde de

⁴³³ Ulbert, 1969: 28; İstanbul ve Bithynia'daki bu dönem levhalarının arka yüzünde haçlarla birlikte eşkenar dörtgenlerden oluşan bir süsleme şeması sıklıkla kullanılır. Bkz: Ötügen, 1996: 105.

⁴³⁴ Deichmann, 1969: 71; Ulbert, 1969: 29-30. Apollinare Nuovo ve S. Vitale kiliselerindeki levha örnekleri bu teknikte üretilmişlerdir; Ötügen, 1996: 104. İstanbul ve Anadolu'dan ajur tekniğinin kullanıldığı levhalara örnek merkezler arasında Efes: Meryem ana kilisesi, Didim'deki Bazilika, Corycus'taki Katedral, İstanbul Hebdomon'daki Johannes kilisesi ve Priene'de Büyük kilise sayılabilir. Bkz. Ötügen, 1996, 104.

uygulanan bu tasvir, MS 6. yüzyıl levhalarında daha geniş bir alan kaplamaktadır. Hayvan tasvirleri, sembolik, dekoratif olmak üzere çok farklı şekillerde levhalar üzerine işlenmektedir. Çeşitli hayvan türleri (tavşan, kuzu, kartal, tavuş kuşu) ajur tekniği kullanılarak levhalar üzerinde işlenmiştir.⁴³⁵

Küçükbaş hayvan örneklerinden oluşan levhaların dışında, daha büyük baş hayvanlardan oluşan bir kompozisyon da MS 6. yüzyıl levhalarında görülmektedir. Bu tarz levhalarda büyük baş hayvanlar antitetik olarak yer alır şekilde işlenmektedir. Böylece levhalar üzerinde görmeye alıştığımız kuzu ve tavus kuşu örneklerinin yanında, dağ keçisi, at, ceylan, grifon gibi farklı hayvan tasvirleri karşımıza çıkmaktadır⁴³⁶.

Hayvan figürlerinin levhalar üzerinde daha geniş yer kaplaması MS 6. yüzyılda gerçekleşir. Bu döneme ait hayvan figürlü levhaları konu eden çalışmalarda figürlerin özellikle hareketli durumda verildikleri anlaşılmaktadır. Alçak kabartma tekniğindeki levhalarda hayvan figürlerinin vücutlarına ait hatların estetik biçimde işlendiği görülmektedir. Figürlü levhalarda MS 6. yüzyılın başlarında plastiklik özelliği azalsa da yüzyılın ortalarına doğru levhalarda plastik etki tekrar yakalanır. Yüzyılın ortalarına tarihlenen figürlü levhalar İmparator Iustinianus döneminin sanatsal açıdan yakaladığı gelişkin dönemin temsilcisidirler⁴³⁷.

Levhalar üzerinde görülen diğer bir kompozisyon insan figürlerinden oluşan sahnelerdir. Bu sahnelerde işlenen konular lahit mezarlar ya da anıt mezarlar üzerinde işlenen konular ile benzerlikler taşıdığı için, dönemleri ayırmak bazen zor olabilir. Bunun yanında sadece akanthus yapraklarının kullanımı ile oluşturulan levhalar da bulunmaktadır. Bu levhalardaki süsleme şeması akanthus yapraklarının çok çeşitli kombinasyonlarından oluşan bir özelliğe sahiptir⁴³⁸.

Bunun yanında delikli levha türleri de Erken Hıristiyanlık sanatında sıklıkla görülmektedir. Bunların süsleme özellikleri daha çok geometrik bezemeler, balık pulu motifidir. Bu tür levhalar, Anadolu ve dışında MS 5-6. yüzyıl dini yapılarında yoğun

⁴³⁵ Benzer sahneler mozaik ve fildişi eserler üzerinde de görülmektedir. Levhalarda işlenen sahneler, diğer sanat kollarındaki örnekler ile uyumludur. Bkz: Delvoye, 1966: 912-913; Ulbert, 1969.

⁴³⁶ Ulbert, 1969: 37; Ayrıca Delvoye, 1966: 913'te at, ayı, boğa, kâseden su içen kuş, yılan, koşuşturan dört ayaklı hayvan tasvirlerinden oluşan karışık sahneler de levhalar üzerinde işlenmektedir.

⁴³⁷ Ulbert, 1971: 341-342.

⁴³⁸ Delvoye, 1966: 914.

olarak kullanılmıştır⁴³⁹. Silifke⁴⁴⁰ ve Alahan manastırında bu tip delikli levha örnekleri bulunmaktadır⁴⁴¹.

Burada stil ve süsleme özelliklerinden bahsedilen levhaların büyük çoğunluğu Iustinianus döneminde inşa edilen ana yapılardan ele geçmiştir. Eserlerin çoğu süsleme özellikleri bakımından birbirine benzemektedir. Fakat bazı levhalarda farklı bir süsleme şemasının da uygulandığı görülmektedir. Uygulanan teknik ile levhalarda ışık-gölge oyunları ile bir etki yaratılmıştır. Böylece oluşturulan alan hayvan tasvirleri ve bitkisel süslemeler ile doldurulmuştur. Sonuç olarak levhalarda tamamen plastik etki yakalanmıştır⁴⁴².

MS 5-6. yüzyıl levhalarındaki stil ve dekorasyon konusu kadar, levhalar üzerindeki motiflerin oluşturulmasında uygulanan teknik de büyük önem taşır. Buna göre levhalarda uygulanan ajur tekniği hakkında şunları söyleyebiliriz.

Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarında kullanılan teknik Theodosius dönemi ile başlayan, fakat en güçlü örneklerini Iustinianus döneminde gördüğümüz ajur tekniğidir. Özellikle MS 5- 6. yüzyıl levhalarında ajur tekniği sevilmiş ve kullanılmıştır⁴⁴³. Başkentte imparatorluğun başyapıtlarında bu teknik yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Aynı yüzyılda Akdeniz bölgesinde bulunan merkezlerdeki yapılarda ajur tekniğinin uygulanması, bölgedeki gezici işliklere ya da başkentten gelen ustalara bağlanabilir⁴⁴⁴. Ajur tekniğinin uygulandığı ilk Bizans eserlerini 450-454 yıllarına tarihlenen, İstanbul Studios bazilikası ve MS 5. yüzyıl ortalarına tarihli Korinth'deki Lekhaion'da görmekteyiz⁴⁴⁵. Lycia'daki Alakilise'nin tüm mimari öğeleri ajur tekniğinde yapılmıştır⁴⁴⁶. Ayrıca yine Lycia bölgesinde bulunan Aziz Nikolaos Kilisesi'ndeki sütun başlıklarında bu tekniğin

⁴³⁹ Delikli levhalar için bkz: Orlandos, 1952: 513;Doğan, 2006: 215; Aydın, 2013: 306.

⁴⁴⁰ Aydın, 2013;

⁴⁴¹ Gough, 1985;lev:29.

⁴⁴² Ulbert, 1969: 34.

⁴⁴³ Ajur tekniğindeki levhalar için bkz: Delvoye, 1966: 903-904; Brenk, 1977: 85; Ötüken, 1996, Ulbert, 1969: 29-31.

⁴⁴⁴ Doğan, 2005: 214.

⁴⁴⁵ Temple, 2010: 357- 358.

⁴⁴⁶ Doğan, 2005: 214.

uygulandığı görülmektedir⁴⁴⁷. Cilicia ve Isauria bölgesindeki merkezlerde de bu tekniğin hem mimarlık eserlerinde hem de liturjik malzemelerde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴⁴⁸.

Ajur tekniği dışında levhalardaki motiflerin işlenmesinde uygulanan diğer teknik kazıma tekniğidir. Erken Hıristiyanlık Dönemi levhaları ve diğer taş elemanlarında sıklıkla görülen bu tekniğin Olba Manastırı taş elemanlarında da uygulandığı görülür.

5.2.1.2. Olba Manastırı'ndan Levhalar

Erken Hıristiyanlık dönemi Bizans levhaları ile ilgili bu genel bilgilerden sonra Olba Manastırı'daki levhalara bakıldığında şunlar söylenebilir:

Olba Manastırı'nda yapılan kazılar sonucunda ele geçen levhalar içinde en yoğun grubu haç betimli levhalar oluşturmaktadır. Yapıdaki liturjik kuruluşların hangi bölümünde kullanıldığı konusunda tam bir fikrimiz olmamakla birlikte özelliklerine bezemelerine bakarak levhaların kullanım yerleri konusunda şunları söyleyebiliriz.

Dar açılı profilli levhalardan 40-60 derecelik açı verenler ambon merdiven yan levhasına aittir. Bunlardan daha dar açı verenler 20-30 dereceli levhalar ise katedra-piskopos koltuğunun yan levhaları olarak düşünülmelidir. Tek profilli ve yuvarak biçim veren levhalardan özellik mermer olanları altar masalarının üst tablalarına ait olmalıdır. Tek yüzü motifli levhalar ambon, templon, solea, altar gibi liturjik mekânlarda kullanılmış olmalıdır. Bunun dışında iki yüzünde motif bulunan levhalar ya korkuluk levhası ya da naos ile yan nefleri birbirinden ayırmak amacıyla kullanılmıştır⁴⁴⁹.

Dekorasyon özelliklerine bakıldığında MS 5-6. yüzyıl levhalarında en sık kullanılan süsleme şemalarından birini dörtgen bordür içinde eşkenar dörtgen bezemesi oluşturur. Bu kompozisyon içinde ise yine dönem için karakteristik olan haçlar yer alır. Olba Manastırı'ndaki levha örneklerinden Kat No 34 'de profilli bir bordürün içinde çatal haça ait bir kol görülür. Kat No 35'deki eser birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Bu örnekte de kare ya da dikdörtgen formlu levhanın ortasında uygulanmış bir haç görülmektedir. Kat No 36 ise boyutları bakımından daha büyük bir levhaya aittir. Profillendirilmiş bir dış

⁴⁴⁷ Bkz. Temple 2010 ve 2010(a).

⁴⁴⁸ Westphalen, 2006: 391-405.

⁴⁴⁹ Alpaslan, 1996: 322-323.

bordür levhanın köşe kısımlarını oluşturur. Merkezde ise bir Latin haçı yer alır. Haçın iyi durumdaki korunmuş iki kolunu profilli dış bordür sınırlamaktadır. Böylece haç kollarının uzunlukları anlaşılmaktadır. Kat No 37 dekorasyon bakımından Kat No 35 ile oldukça benzer bir özellik sunmaktadır. Kat No 38 daire içinde haç betimi uygulaması bakımından ayrı bir özellik göstermektedir. Bir daire içinde tek kolu korunmuş çatal haça ait betim yer alır. Haç tipi bakımından Kat No 34 ile benzerdir. Kat No 41'in ön yüzünde bir yatay band içinde daireler ve bunların içinde ise süreklilik gösteren birbirine geçen bir süsleme yer alır. Kat No 42 iki parçadan oluşmaktadır. Ana süsleme motifi çift bordürlü daire içinde yer alan haç betimidir. Haçlı levhalara diğer bir örnek ise Kat No 44'dür. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutlarını belirleyemediğimiz bu eserde iki kolu tam olarak korunmuş bir Malta haçı yer almaktadır. Eserin diğer yüzünde de tek kolu korunmuş ve bir haça ait olduğu düşünülen bir motif bulunur. Böylece tek tarafı işlenmiş ve bağımsız bir haç betimi ile vurgulanan levhalar dışında iki yüzü de işlenmiş levha örneklerinin Olba Manastırı'nda kullanıldığı görülmektedir. Kat No 45'de ince bordürlü bir daire içinde haç kolları yer almaktadır. Haç kollarının sadece ikisi korunmuş durumdadır. Kat No 46 üç şeritli bir dış bordüre sahip olup, merkezde daire içinde bir haç uygulaması görülmektedir. Kat No 48'de ise düz bir zemin üzerine kabartma olarak işlenmiş bir hayvana ait ayak betimi yer almaktadır. Hayvan figürlerinden oluşan bir kompozisyona ait levhaya ait olduğu düşünülmektedir. Bu yönü ile Kat No 43 ile kompozisyon bakımından organik bir yakınlığı olabilir. Olba Manastırı'dan ele geçen haç betimli ve iki tarafı işlenmiş görsel bakımdan en iyi halde ele geçmiş örnek Kat No 43'deki levhadır. Bu levha birleşebilen 4 parçadan oluşmaktadır ve levhanın her iki yüzünde de dekoratif betimler yer almaktadır. Bir dış bordür ile çevrelenen levhanın bir yüzünde merkezde bir boğa figürü tam sırtında bir malta haçı ile vurgulanmaktadır. Boğa figürü alçak kabartma olarak tamamen profilden tasvir edilmiştir. Baş kısmından geriye hiçbir şey kalmayan boğa figürünün gövde kısmı ve arka bölümünün sağlam durumda olduğu anlaşılmaktadır. Levhanın diğer yüzüne bakıldığında bir köşe bordür görülmektedir. Merkezde ise bağımsız bir Latin haçı yer alır. Her iki yüzü de dekoratif figürler ile işlenmiş olan levha manastırdaki en önemli liturjik elemanlardandır.

Bu haçlı örneklerin dışında Kat No 39 ve 40 olarak kaydedilen iki levha tespit edilmiştir. Bunlar levhaların köşe kısımlarına ait olup, üzerlerindeki görünebilen tek süsleme ögesi bordürlerdir.

Olba Manastırı haçlı levha örneklerinin tamamı bölgenin yerel kireç taşı ile yapılmıştır. Eserlerin tarihlendirilmesinde ise süsleme kompozisyonu ve benzer örnekler temel alınmıştır. Buna göre bu konuda kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiş olan Ulbert'in çalışması ana kaynaklardandır⁴⁵⁰. Bu bilgilere dayanarak Olba Manastırı örneklerinin de MS 5 ve 6. yüzyıl haçlı levha örnekleri oldukları anlaşılmaktadır⁴⁵¹.

5.2.2.Olba Manastırı'nda Liturjik Mekânlara Ait Plastik Elemanlar

5.2.2.1. Templon Payeleri

Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinin en önemli liturjik mekânlarından biri templon kuruluşlarıdır⁴⁵².

Erken Hıristiyanlık Kiliselerinde bema ve cemaatin ibadet alanı olan naos bir düzenleme ile ayrılmış durumdadır. Bu bölümlenen alan, Doğu Roma ve Bizans dünyasında templon olarak adlandırılmaktadır⁴⁵³. Bu yönüyle altar alanını sınırlandıran templon kuruluşları kiliselerdeki en önemli bölümlerden biri olmuştur⁴⁵⁴. Bema ve naosu birbirinde ayıran bölmelerden bahseden Eskiçağ'a ait çok sayıda kaynak bulunmaktadır⁴⁵⁵. Bu ayrılan alana sadece ruhban sınıfının girebileceği belirtilir⁴⁵⁶. İlk templon örneği bugünkü Lübnan sınırları içerisinde kalan Tyrus (Sur)'da 314 tarihinde yaptırılan bir kilisede karşımıza çıkmaktadır⁴⁵⁷.

Başta Constantinopolis olmak üzere Yunanistan, Anadolu ve Yakındoğu'daki diğer merkezlerde yapılan kazılarda elde edilen verilerle kilise mimarisi içinde templonun konumu ve formu konusunda bilgi sahibi olabiliyoruz.

Kiliselerin temel elemanlarından olan templon düzenlemelerinin alçak tipteki örnekleri MS 4 ve 5. yüzyıla özgüdür. Bu tip templonlarda korkuluk levhaları ile onların

⁴⁵⁰ Bunun yanında Anadolu'nun çeşitli ören yeri ve müzelerinde çalışmalar gerçekleştirmiş olan yerli ve yabancı bilim insanlarının çalışmaları detaylı olarak incelenmiş ve buna göre tarihlendirme yapılmıştır.

⁴⁵¹ Söz konusu levhalar ile ilgili detaylı tanımlama ve değerlendirmeler tez çalışmamızın bir kısmını oluşturan "Taş Elemanlar Kataloğu" başlığı altında detaylı olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle burada sadece yüzeysel olarak değerlendirilmektedir.

⁴⁵² Templon kuruluşları için bkz: Ötügen, 1996; Niewöhner, 2008; Ermiş, 2003; Aydın, 2000.

⁴⁵³ Aydın, 2000: 215.

⁴⁵⁴ Niewöhner, 2008: 285.

⁴⁵⁵ Eusebius, X-4; Testamenti Domini I-19.

⁴⁵⁶ Aydın, 2000: 216.

⁴⁵⁷ Eusebius, X-4; Braun, 1924: 650.

aralarında payeler kullanılmaktadır. Bu alçak templon düzenlemesinin sonraki örneklerin bir anlamda öncüsü olduğu söylenmektedir⁴⁵⁸.

Yüksek templon düzenlemeleri ise MS 5. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamakta, bunlarda payelerce taşınan bir arşitravin varlığı dikkati çekmektedir⁴⁵⁹.

Urs Peschlow İstanbul templonları üzerine yaptığı çalışmasında alçak ve yüksek templon tiplerinin aynı dönem içinde yan yana mı kullanıldığı ya da bu tiplerden birinin diğeri yerine tercih edilip edilmediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışması sonucunda araştırmacı MS 5-6. yüzyıllarda tek ve yaygın templon tipinin yüksek tip olduğunu ortaya koyar. Ayrıca bu tipin İstanbul'da oluştuğunu, geliştiğini ve buradan diğer bölgelere dağıtıldığı sonucuna varır⁴⁶⁰.

İmparatorluğun tüm bölgelerinde MS 6. yüzyılda aynı yerleşimlerde her iki templon tipinin farklı kilise yapılarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu da bize kiliselerde alçak tipten yüksek tipe geçişte herhangi bir sistemin ya da kuralın geçerli olmadığını zaman içinde tamamen tercih nedeniyle böyle bir değişimin olduğunu göstermektedir⁴⁶¹.

Yüksek biçimli templon kuruluşlarına İstanbul'daki Studios kilisesi, Polyuctos kilisesi ve Topkapı Sarayı'ndaki Seferli koğuşundaki avlu örnektir. Anadolu'dan diğer örnekler, Didyma B kilisesi, Ephesus'daki Aziz Ioannes kilisesi, Nicea, Koimesis kilisesi ve Myra'daki Aziz Nikolaos kilisesidir. Suriye'de ise yüksek formdaki templon kuruluşları çok nadir görülmekle birlikte Kutsal haç kilisesi Resafa'daki merkezi planlı yapı ve Qirk Bize'deki kilise yapısıdır⁴⁶².

Cilicia ve Isauria'da kiliselerin templonları günümüze ulaşmamış durumdadır. Ancak bu kuruluşların varlığını gösteren paye parçaları, sütun payelerin, levha ve bunlara

⁴⁵⁸ Braun, 1924: 660. Braun "Tarihsel gelişimi için Hıristiyanlıkta altar bölümü" adlı çalışmasında templonlar için beş ana grup belirlemiştir. Ancak bu beş tipten sadece ilk ikisinin (alçak ve yüksek tip templonlar) Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde oluştuğunu belirtmektedir. Diğer tiplerin oluşum döneminin ise Orta Çağ olduğu açıklanmaktadır. Alçak tipteki templonlardaki payelerin üst kısımlarının bir topuz ile sonlandığı ve bu payelerin yükseklikleri ise 110-120 cm arasında değişmektedir. Bu kısa payeler arasında ise levhalar bulunmaktadır

⁴⁵⁹ Aydın, 2000: 218.

⁴⁶⁰ Peschlow, 1991:1469.

⁴⁶¹ Aydın, 2000:218.

⁴⁶² Aydın, 2000: 218-220.

ait diğer parçaları bölge müzelerinde yer almaktadır⁴⁶³. Cilicia ve Isauria'da bazı yüksek tipte templon kuruluşlarının olduğu Emirzeli'deki II nolu kilise, Dağ Pazarındaki kilise, Yanıkhan'da kuzey kilise, Cennet- Cehennem tapınak kilisesi ve Hasanali'lerdeki kiliseden elde edilen verilerle belirlenebilmektedir⁴⁶⁴.

Constantinopolis'e özgü özgü bu templon tipinin Cilicia ve Isauria Bölgesi'ne ulaşabilmiş olması başkentin bölgeye doğrudan etkisini yansıtmaktadır. II. Theodosius (408-450) döneminde başlayan ve I. Iustinianus (525-565) döneminde Prokonnessos'ta (Marmara Adası) kurulan atölyelerde aynı ad ile üretilen mermerin işlendiği ve bunun seri üretim niteliği kazandığı anlaşılmaktadır. Bu mermerin kullanımı ile oluşturulan ve kiliselerin iç donanımı ile ilgili çok sayıda mimari ve dini taş eleman (sütun, sütun başlıkları, levhalar, kiborium, ambon, altar vb.) Prokonnessos'tan tüm Akdeniz'e gönderilmiştir⁴⁶⁵. Cilicia ve Isauria bölgelerinde görülen yüksek tipteki templon tipleri de bu bakış açısı ile açıklanabilir.

Templonlarda kullanılan malzeme ve tekniğe baktığımızda Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarının süslemelerinde görülen ajur, oyma ve kabartma tekniklerinin en sık tercih edilen teknik oldukları görülmektedir. En sık görülen süsleme öğelerini geometrik motifler, daire betimleri, bitkisel motifler, serbest ya da daire içinde haçlar ve monogramlar, çeşitli hayvan tasvirlerinden oluşan sahneler oluşturmaktadır⁴⁶⁶.

Templonlar mermer, kireçtaşı, metal ve ahşap gibi farklı malzemeler kullanılarak oluşturulmuşlardır. İstanbul'daki örnekler, Prokonnessos ve Teselya mermerinden yapılmış olup, Anadolu'daki diğer örnekler mermer ve taş kullanılarak yapılmıştır. Cilicia ve Isauria bölgesindeki örneklerinde bazılarının Prokonnessos mermerinden olduğu anlaşılır. Yine bölge kiliselerinden kıyıda bulunanlarda (Meryemlik-Silifke-Corycus) bu malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dağlık alanlarda ise mermerden ürünleri görmek daha zordur. Başkent etkisi dağlık bölgelerde malzemede görülme de uygulanan stilde kendini

⁴⁶³ Bazı levha ve payeler için bkz: Guyer- Herzfeld, 1930: 104, res:100-101; Gough, 1985: fig; 35, 37; Silifke müzesi örnekleri için bkz:Aydın, 2013

⁴⁶⁴ Aydın, 2000:215.

⁴⁶⁵ Kramer, 1998: 43.

⁴⁶⁶ Ulbert, 1969; Deichmann, 1976.

hissettirmektedir. Yerel malzeme olan kireç taşı başkent etkili bir stil ile işlenmekte ve bu stile bağlı ürünler ortaya konmaktadır⁴⁶⁷.

Templonların tarihlendirilmesi konusunda bazı kriterler bulunur. Örneğin payelerin tarihlendirilmesindeki en önemli veri söz konusu templon payelerinin ölçüleridir. Payelerin genişlik, derinlik, yükseklik ölçüleri dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Buna göre MS 5-6. yüzyıla tarihlenen templonlarda payelerin genişlik ve derinlik ölçülerinin 22x48 cm, yükseklikleri 92-115 cm arasındadır. Söz konusu ölçüler MS 9. yüzyılın templonlarında genişlik ve derinlik 18x22 cm, yükseklik 80-110 cm olarak görülmektedir⁴⁶⁸.

Bunun yanında diğer bir tarih veren kriter ise templon payelerinin gösterdikleri stilistik özelliklerdir. Templon payeleri içinde en fazla öne çıkan örnek soffit biçimli olanlardır. Payelerin üst bölümlerindeki topuzda ve ön yüzlerinde soffit motifi MS 5-6. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanır⁴⁶⁹.

Olba Manastırı'nda var olduğunu düşündüğümüz liturjik kuruluşlardan biri templondur. Templona ait levhalar ve payeler böyle bir yorumun en önemli nedenidir. Nitekim ele geçen iki yüzü işlenmiş levhalar ve Erken Hıristiyanlık dönem templon payeleri Olba Manastırı'nda böyle bir unsurun olduğunu ortaya koyar. Levhalar ile ilgili bölümde bahsettiğimiz gibi ele geçen levhalardan bazılarının templona ait olması gerekmektedir. Söz konusu templon düzenlemeleri manastırın kuzey kilisesi ve merkez kilisesine ait kuruluşlardır.

Levhalar dışında templona ait en önemli eserler payelerdir. Olba Manastırı kazılarında 2018 yılı dâhil olmak üzere beş adet templon payesi ele geçmiştir. Ele geçen beş templon payesinden üçü form ve süsleme özellikleri bakımından birbirine benzemektedir. 2018 yılı kazılarında ele geçen iki templo payesi ise gerek bezemeleri gerekse motif ve üslup bakımından diğer payelerden farklılıklar göstermektedir. Bu da Olba Manastırı'nda uygulanan mimari plastik üretiminin zengin karakterini ortaya koymaktadır. Templon payeleri içinde en fazla öne çıkan örnekler soffit biçimli olanlardır.

⁴⁶⁷ Aydın, 2000: 224.

⁴⁶⁸ Alpaslan, 1996: 67.

⁴⁶⁹ Peschlow, 1990:219; Alpaslan, 1996:96-97; İznik ve çevresindeki merkezlerde bulunan soffit biçimli templon payeleri için bkz: Ötüken, 1996: 69.

Bu özellik eserlerin tarihlendirilmesinde önemli bir kriterdir. Olba Manastırı'ndaki Kat No 58-60daki örnekler söz konusu kategori içinde değerlendirilmektedir. Soffit motifli payeler MS 5-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Soffit motifli bu payenin (Kat No 58) üst kısmında ise yine MS 5 ve 6. yüzyıl templon payelerinin genel özelliği olan topuz yer almaktadır. Soffit uygulaması hem payenin ön yüzünde hem de topuz bölümünde görülmektedir. Kat No 59 de soffit motifli bir templon payesidir. Soffit betimi payenin sadece ön yüzünde yer almaktadır. Başlık kısmı topuz şeklinde olup taraklı bırakılmıştır. Bu eser orijinal ölçülerini anlamamızı sağlayacak oranda iyi korunmuş durumdadır. Bu sayede Olba Manastırı'nda kullanılmış olan bir templon payesinin orijinal yükseklik ve genişliğini anlamak mümkündür. Buna göre Kat No 59'daki paye 1 m boyunda ve 20 cm genişliğindedir. Bu sayısal veriler söz konusu MS 5-6 yüzyıl payeleri için standart oranlardır. Soffit motifli diğer paye Kat No 60'dır. Boyutları ve korunma durumu bakımından Kat No 58 ile benzerdir. Bu payenin de üst kısmında topuz yer almaktadır. Fakat topuz üzerinde başka bir işleme daha görülür. Erken Hıristiyanlık literatüründe rahip şapkası (takkesi) olarak da adlandırılan bu betim Olba Manastırı'ndaki payeler için de sadece bu örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu üç payenin de her iki yanında levha oyukları bulunmaktadır. Kat No 58, 59 ve 60 olarak numaralandırılan üç paye manastır kazıları kapsamında Kuzey Kilisesi'nde bulunmuştur. Kuzey Kilisesi içinde farklı tarihlerde bulunan bu üç payenin de Kuzey Kilisesi'nde var olduğunu düşündüğümüz templon düzenlemesine ait olduğu bilinmektedir.

Soffit motifli ve topuz başlıklı templon payeleri dışında Olba Manastırı 2018 kazılarında iki farklı templon payesi daha ele geçmiştir. Bu payeler Olba Manastırı paye repertuarına önemli bir zenginlik katmıştır. Her iki payenin korunma durumları oldukça iyidir. Payelerin yükseklikleri 65 cm, genişlikleri ise 20 cm'dir. Bu payeler ayrıca üzerlerindeki zengin bitkisel ve hayvan figürlerinden oluşan dekorasyonları nedeni ile diğer üç payeden ayrılmaktadır. Bu iki payeden Kat No 61 sahip olduğu yazıtı ile farklı bir özellik sunar. İki tarafında levha oyuğu bulunan payenin ön yüzünde eserin etrafını çerçeveye alan bir süsleme yer alır. Bu süsleme alanı içinde bal kabağına ait bitki ve onun meyvesi bulunmaktadır. Payenin işlemeli ön yüzünde bu süsleme uygulanmıştır. Payenin ön yüzünde üst bölümünde ise üç satırdan oluşan bir yazıt bulunmaktadır. Yazıt üzerine çalışmalar devam etmekle birlikte içeriğinde bir bağıştan bahsedilmektedir. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla bu eser biri tarafından buradaki yapıya bahşedilmiştir.

Kat No 62'daki paye ölçüleri bakımından Kat No 61 ile aynıdır. Payenin yan tarafında levha oyuğu bulunmaz, fakat bilinçli olarak bir düzenleme olduğu da anlaşılmaktadır. Arka yüzde herhangi bir süsleme yer almaz, fakat burada da tarak ve murç izleri görülmektedir.

Bu paye Olba Manastırı'nda şüana kadar ele geçen mimari plastik eserler içinde süsleme ve dekorasyon bakımından en zengin örnektir. Payede ön yüzde ana süsleme alanı asma bitkisi ve bu asma bitkisinden çıkan üzüm salkımlarından yemekte olan iki kuş figürü bulunmaktadır. Hem bitkiler hem de bu bitkilerden yiyen kuşlar oldukça detaylı şekilde işlenmiştir. Eserdeki figürlerde ve sahnelerde gerçekçilik oldukça etkili bir şekilde verilmiştir. Payede bitkisel ve hayvan figürlerinden oluşan sahnelerin beraber kullanımı da Erken Hıristiyanlık dönem payelerinde görülen motiflerdendir. Bölgede bugün bile yetiştiği bilinen üzümün böyle bir eser üzerinde işlenmesi, Cilicia ve Isauria'nın faunası ve florası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Esere ilk bakışta bölgede var olan bitki ve hayvan türlerinin doğal kullanımı akla gelebilir. Ancak böyle sahnelerin kullanımlarının diğer bir nedeni ise bu figürlerin taşıdıkları sembolik anlamdır. Bu sembolik anlam ise kullanıldıkları yapı ile birlikte değerlendirildiğinde Hıristiyanlık inancı ile ilgili bir bağlam üzerine kurulmaktadır. Paye üzerinde yer alan asma İncilde geçmekte ve Isa'yı ve yaşamı sembolize etmektedir. Bitkisel sahne dışında paye üzerinde üzüm salkımlarından yerken tasvir edilen iki keklik bulunur. Kekliğin de Hıristiyan liturjisinde önemli bir karşılığı bulunur. Kötülüğü temsil ettiği bilinen kekliğin, diğer bir karşılığı da günahsız insanları doğru yoldan saptırmak ve kötülüğe çekmektir. Paye üzerinde yer alan üzümler ve bunlardan yiyen keklikler ile ökaristik bir sahne betimlenmektedir. Bu yönü ile sahnede olasılıkla günahkar insanlara vurgu yapılmaktadır. Anadolu'daki mimari plastik eserler üzerinde bu sahneler sevilerek kullanılmaktadır⁴⁷⁰.

⁴⁷⁰ Limyra'daki kiliseden ele geçen levha üzerinde görülen figüratif sahne hakkında detaylı bilgi için bkz: Jacobek, 1993: 197-201; Pülz, 1996: 247-248. Templon payeleri üzerinden faunal ve floral sahnelerin betimlenmesi Anadolu'da sevilen bir uygulamadır. Limyra'daki kilisede ele geçen iki korkuluk levhası dışında konsept olarak Olba Manastırı'nda bulunan templon payesi ile paralellik gösteren bir paye Rhodiapolis'teki Piskoposluk Kilisesi kazıları sırasında ele geçmiştir. Balık pulu ve geometrik motiflerle süslenmiş levha örnekleri dışında bir adet Templon payesi ele geçmiştir. Payenin üç yüzünde süslemeler yer almaktadır. Bunlar Hıristiyan liturjisinde sembolik bir anlam ifade eden sahnelerdir. Balık figürleri, kantharostan su içen kuşlar ve asma bitkilerinden oluşan bu dekoratif motifler oldukça zengin bir karakter sunmaktadır. Eser stil ve süsleme özellikleri bakımından MS 6. yüzyıla aittir ve bu yönüyle de Olba Manastırı payeleri ile tarihsel bir yakınlık sunmaktadır. Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi korkuluk levhaları ve templon payesi hakkında detaylı bilgi için bkz: Akyürek-Tiryaki, 2010: 389-403; Figürlü Paye ve levhalara diğer örnekler ise Cilicia ve Isauria bölgesindeki merkezlerden verilebilir. Ayşe Aydın Adana, Anamur ve Silifke Müzelerindeki figürlü levha ve payelerden oluşan eserleri incelemektedir. Bu eserler

Kat No 61 ve 62 olarak numaralandırılan payeler ise 2018 yılı kazıları kapsamında Manastırın Yemekhane salonu (trapeza) kazılarında bulunmuştur. Söz konusu payelerin ya Hıristiyanlık liturjisinde önemli bir yeri olduğu bilinen Yemekhane Salonu'nda ya da doğrudan Kuzey Kilisesi'ne ait bir templon kuruluşunda işlev gördüğü yorumlanmaktadır.

Payeler dışında templona ait diğer bir eser ise Kat No 47'deki templon arşitravıdır. Bu eser templonlarda kullanılan önemli bir unsurdur. Templon payelerinin üzerine gelen bu elemanlar bitkisel, geometrik ve hayvan tasvirlerinden oluşan çok geniş bir süsleme kompozisyonuna sahiptirler. Kat No 47'deki eser üst ve alt bölümden sınırlandırılmış ve bu sınırlandırılan bölüm içinde meander motifi bulunur.

Bunların dışında işlevi tam olarak anlaşılamamış fakat templona ait bir unsur oldukları düşünülen Kat No 63-66 arasındaki eserler yer almaktadır. Eserlerin hepsi ikincil kullanımdır. Tam işlevleri bilinmemekle birlikte Kat No 63 ve 66, benzer örneklere bakıldığında bu eserlerin templon sütunu olarak kullanıldıkları düşünülebilir. Diğer templon payelerine göre bu eserlerde herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Olba Manastırı templon payeleri teknik, süsleme üslup ve formları bakımından MS 5-6. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Eserlerin tip ve kompozisyon bakımından gösterdikleri çeşitlilik Olba Manastırı örneklerine benzer örnekler içinde ayrıcalıklı bir yer kazandırmaktadır. Templon levhaları gibi bu eserlerin yapımında da bölgenin yerel malzemesi kireçtaşı kullanılmıştır. Eserlerde en sık kullanılan teknik levhalarda da görülen ajur, oyma ve kabartmadır.

5.2.2.2. Ambon'a Ait Parçalar

Kiliselerin liturjik kuruluşlarından biri de ambonlardır⁴⁷¹. Etimolojik bakımdan *ambon* yukarı çıkılan yeri tanımlayan bir kavramı karşılamaktadır. En genel anlamda diakonların ve din adamlarının kutsal metinlerden bölümler okudukları bir bölümdür. Dini metinlerden bölümlerin okunduğu bir mekân olmanın yanında ambonlar imparatorlukta

üzerinde haç betimleri, ranke ve asma bitkilerinden oluşan bitkisel motifler, bir haç ya da kantharosun karşısında antitetik yerleştirilmiş yaban keçileri, kuşlar yer almaktadır. Söz konusu levha ve payeler de stil ve form özellikleri dikkate alınarak 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Aydın, 2008: 269-286.

⁴⁷¹ Feld, 1989: 124; Ayrıca Başkentteki Erken Hıristiyanlık dönemi ambonları için bkz, Jacobs, 1987, Erken Hıristiyanlık dönemi ambonları için, Orlandos, 1952:538-556; Anadolu'daki Orta Bizans dönemi ambonları için bkz: Dennert, 1995: 137-147; Ayrıca ambon hakkında genel bilgi için bkz: Delvoye, 1966: 126-133.

önemli olayların, önemli günlerin, kutsal dini günler ve bayramların halk ile paylaşıldığı bir fonksiyonun yerine getirildiği platformdur⁴⁷². Hıristiyanlık öncesi inançlarda da ambona köken olabilecek yapıların olduğu bilinmektedir. Örneğin Yahudi inancında kutsal ibadet yeri olan sinagoglarda yer alan “migdal” isimli platform Hıristiyanlıktaki ambon bölümüne ilham vermiş olabilir⁴⁷³. Ambonun konumlandırılması hakkında Testamenti Domini önemli bilgiler vermektedir. Buna göre ambon ilk başlarda kilisenin giriş kısmında kutsal alana yakın bir noktada yer alırdı. Bu bir bakıma din adamlarının bu alana kolay çıkışını sağlamak amacıyla bu şekilde düzenlenmiştir. Yunan kiliselerinde yine kutsal alanla ilişkisi olmakla birlikte, din adamlarının kutsal alana rahat geçmesine olanak sağlayacak şekilde orta nefte bir alana sabitlenmiştir.

Çeşitli tiplerdeki taş ambonlar başta Constantinopolis olmak üzere oldukça geniş bir yayılım gösterirler. Taş ambonlar için en parlak dönem MS 5 ve 6. yüzyıllarken, bu tarihten sonra çok az örneği görülür. Bu tarihten sonra bu tip ambonlara ait çok az kanıt bulunur⁴⁷⁴. Taş ambonların içinde en çok mermerden yapılmış olanlar tespit edilmekte ve bunların zengin süslemelere sahip oldukları görülmektedir⁴⁷⁵.

Bir ambon, merdiven yan levhaları, basamaklar, podyum, levhalar, baluster gibi unsurlardan meydana gelmektedir⁴⁷⁶. Erken Hıristiyanlık dönemi ambon levhalarındaki dekoratif sahnelerin çoğunluğu MS 5-6. yüzyıl süsleme şeması ile uyumluluk göstermektedir. Bu dönemin ambon merdiven yan levhalarında görülen çeşitli hayvan tasvirlerinden oluşan sahneler başkent etkili bir özelliktir⁴⁷⁷. Ambonların korkuluk levhalarında görülen haç motifi ve kuşak süslemesi ile madalyon içinde khristogram uygulaması gibi bezemeler, başkent MS 5-6. yüzyıllardaki motiflerindedir. Anadolu’daki MS 6. yüzyıla tarihlenen birçok Erken Hıristiyanlık yapısında bu tarz motiflerin uygulandığı ambon örnekleri bulunur⁴⁷⁸.

Konumuzla doğrudan ilgisi olması nedeniyle önem taşıyan Cilicia ve Isauria’da saptanan birçok taş ambon parçası vardır. Bu konuda yapılan çeşitli bilimsel yayınlar ve çalışmalar da bulunmaktadır. Cilicia bölgesi ambonları üzerine bir çalışma hazırlayan Otto

⁴⁷² Delvoye, 1966:126-128.

⁴⁷³ Delvoye, 1966: 127.

⁴⁷⁴ Feld-Peschlow, 1975: 333.

⁴⁷⁵ Delvoye, 1966: 127-128.

⁴⁷⁶ Ötüken, 1996: 114-115.

⁴⁷⁷ Jakobs, 1987.

⁴⁷⁸ Ötüken, 1996.

Feld, çalışmasında bölgedeki kiliselerde ele geçen ambonlara ait parçaları değerlendirmektedir. Bu konuda bazı araştırmacıların farklı fikirleri bulunmakta ve çalışmada bu fikirler ele alınmaktadır⁴⁷⁹.

Bölgede ambonlar ile ilgili bir bilgi Guyer-Herzfeld tarafından Meryemlik kutsal alanındaki iki kiliseden ele geçen kaşık formlu mermer blok parçasından elde edilmektedir. Bu mermer blok parçasının Guyer-Herzfeld bir piskopos koltuğunun (kathedra) sırt dayama yeri olduğunu düşünmektedir⁴⁸⁰. Guyer- Herzfeld'in bu tahmini Hellenkemper tarafından reddedilmekte ve söz konusu parçaların bir rahip koltuğunun destek kısmından ziyade, tek merdivenli bir ambona ait parçalar olduğu önermektedir. Ona göre bu parçalar ambonun, minberin üzerinde bulunduğu podyumdur.⁴⁸¹

Bunun dışında Keil-Wilhelm'in değindiği Uzuncaburç'taki kilisede zengin süslemesi ile dikkat çeken ambon bölgede öne çıkan bir eserdir. Akanthus bezemeli süslemeleri ile öne çıkan ambon bölgede Corycus ve Kanytellis'te ele geçen sütun başlıkları ile süsleme dekorasyonu bakımından büyük benzerlik göstermektedir⁴⁸². Bölgedeki diğer bir ambon örneği dağlık Cilicia'da yer alan Seleucia kentinden ele geçen bir ambona ait sırt dayama bölümüne ait mermer parçadır. Bu parça bir haç betimi ile süslenmiştir. Eldeki verilerden ambonun tek merdivenli mi çift merdivenli mi olduğu anlaşılamamaktadır⁴⁸³.

Korasion'un hinterlandında bulunan Karadere yerleşimindeki 4 kilisede bulunan parçalar bir ambona ait olabilir. Özellikle ambonu oluşturan önemli bir unsur olan korkuluk levhaları ve levhalar arasına yerleştirilen payelere ait parçalar bir ambon olma fikrini kuvvetlendirmektedir.⁴⁸⁴ Bunların dışında Tapureli A Kilisesi'nde 2001 yılında gerçekleştirilen kazılar neticesinde parçalar halinde bir ambona ait taban, merdiven yan levhaları ve ambon üst bölümüne ait kireçtaşından parçalar ele geçmiştir. Ele geçen parçalardan ambonun oldukça zengin bir işçilik gösterdiği, bitkisel bezemelerin ağırlıkta olduğu parçaların ajur tekniği ve kabartma olarak işlendiği görülmektedir. Bu ambonun da Cilicia ve Isauria bölgesinde sıklıkla karşılaşılan tek merdivenli bir ambon olduğu

⁴⁷⁹ Bkz: Feld, 1989: 123-128.

⁴⁸⁰ Guyer-Herzfeld, 1930: 67-70, res:6; Feld, 1989: 124.

⁴⁸¹ Hellenkemper, 1986: 79.

⁴⁸² Keil-Wilhelm, 1931: 62, taf:32, res:94.

⁴⁸³ Feld, 1989: 125.

⁴⁸⁴ Feld, 1989: 127.

anlaşılmaktadır⁴⁸⁵. Bahsedilen merkezlerdeki çalışmaların sonuçlarına göre tespit edilen ambon parçalarından yola çıkarak bölge ambonlarının tek merdivenli ambon sınıfına girdiği söylenebilir.

Akdeniz bölgesi ve Anadolu'da bulunan ambonların çoğu Prokonessos atölyelerinin bir üretimidir. Bölgedeki ambonların da başkent ile olan kültürel ve sanatsal etkileşim ile bağlantılı olarak üretildikleri düşünülmektedir. Cilicia ambonları üzerinde Suriye etkilerinin fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun en önemli nedeni Suriye kilise düzenlemesi içinde ambonun diğer elemanlar kadar önemli bir yer tutmamasıdır. Bu açıdan bakıldığı zaman Cilicia ambonlarındaki başkent etkisi daha iyi anlaşılacaktır⁴⁸⁶.

Olba Manastırı'nda bir ambonun varlığı kesin olarak bilinmemekle birlikte levhalar bölümünde ele alınan eserlerin bu kuruluş ile ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Haç betimli levhalar dışında ambon ile ilgili olabilecek bir eser Kat No 52 olarak belgelenmiş olan eserdir. Ambona ait podyum bölümünün bir parçası olarak değerlendirilen bu eserin tek yüzü işlemelidir. İşlemeli yüzünde derin oyuklu bir örgü motifi görülmektedir. İç içe geçer şekilde vurgulanan bu motifin eserin orijinalinde üst sıralara kadar devam ettiği düşünülmektedir. İşlevi tam olarak saptanamamış olmakla birlikte ambon ile ilgili olduğu düşünülen diğer bir eser Kat No 53 olarak numaralandırılan eserdir. Manastır kazılarında farklı yıllarda bulunan ve birleşebilen iki parçadan oluşan eser oldukça büyük boyutlu bir kuruluşa ait olmalıdır. Ajur tekniğinde işlenmiş iç içe geçmiş düğümlerden oluşan bir motife sahip olan eserin orta kısmında ise ranke (kıvrık dal ve yaprak) yaprak motifi bulunmaktadır. Eser üzerindeki motiflerin işlenişinde oldukça ince bir işçilik görülmektedir. Geçme motiflerinde matkap kullanılmıştır. Ranke motifinin işlenişinde de ajur tekniğinin oldukça ileri derecede bir işçilikle uygulandığı dikkat çekmektedir. Kıvrık kısımları olmakla birlikte eserin yuvarlak bir forma sahip olduğu görülmektedir. Bu eserin bir bölümü 2012 yılında diğer kısmı ise 2018 yılı kazılarında ele geçmiştir. İlk parçanın ele geçtiği yer M3 olarak adlandırılan ve kazı bölümleri içinde Manastırın Merkez Kilisesi'nin bulunduğu yerin alt katına denk düşer. Eserin diğer kısmı ise Manastır Yemekhane Salonu'nda ele geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu parça ya

⁴⁸⁵ Aydın, 2003: 83-98'de Tapureli A Kilisesi ambonu hakkında detaylı bilgi verilmektedir.

⁴⁸⁶ Cilicia-Antiochia arasındaki ilişkiler için bkz: Guyer-Herzfeld, 1930: 189. Bunun yanında Cilicia ve İstanbul arasında da gerek mimari yapı gerekse yapı plastiği bakımından oldukça önemli etkileşimler olduğu anlaşılmaktadır, Strube, 1984: 42.

Manastırın Yemekhane Salonu'nda bir bölüme aittir veya manastırın merkez kilisesinin ambonuna ait bir parçadır. Ambona ait unsurlar da bölgenin yerel malzemesi kireçtaşından yapılmıştır. Olba Manastırı'nda tip olarak nasıl bir ambonun kullanıldığını saptamak zordur, buna karşın bölge örneklerine ve eldeki mimari plastik eserlere bakıldığında burada tek merdivenli küçük boyutlu bir ambonun yer aldığı söylenebilir.

5.2.2.3. Altar'a Ait Parçalar

Kiliselerde altar "Eukarsti" (Şükran) ayininin gerçekleştiği bema bölümünün merkezinde, yarım daire biçimli apsisin önünde yer alır. Etimolojik kökenine baktığımızda Latince yüksek kurban masası anlamına gelen "alta ara" veya kurban masasının üstü anlamındaki "*altaria*" (Lat.) kelimelerinden türetildiği bilinmektedir. Bunun yanında Yunanca masa anlamına gelen "*trapeza*" ve yemek masası tablası anlamlarına gelen Latince sözcük "mensa" altarı karşılayan diğer sözcüklerdir⁴⁸⁷.

Yeni Ahit'te Aziz Paulus'un Korinthlilere Mektupları'nda (10/21) altar yerine en sık kullanılan sözcük *trapezadır*. Erken dönemlerde daha çok masa anlamında kullanıldığı anlaşılan *altar* sözcüğü Yunanca ve Latince dışında başka dillerde de masa olarak kullanıldığı görülmektedir⁴⁸⁸.

Kiliselerde dinsel ayinin odak noktası olan altar, apsis önünde kilisedeki en kutsal yer olan bemanın merkezinde konumlandırılmaktadır. Erken Hıristiyanlık liturjisinde apsis Beytullahim'i, altar, İsa'nın mezarını ve aynı zamanda tanrının tahtını yani tanrı katını kiborium ise İsa'nın çarmıha gerildiği yeri temsil etmektedir⁴⁸⁹. Bunun yanında taştan yapılmış altların İsa'nın tüm insanlık için kurban edilmeden önce havarileri ile birlikte son akşam yemeğini yediği masayı sembolize ettiği düşünülmektedir. Ayrıca altar İsa'nın çarmıha gerildiği Golgotha Tepesi'ni de karşılayan bir anlamı içeriğinde barındırmaktadır. Yeni Ahit içinde altar "Beyin Masası" olarak geçmektedir⁴⁹⁰.

⁴⁸⁷ Braun, 1924: 21; Aydın, 2010: 350.

⁴⁸⁸ Wessel, 1966: 111; Korinthoslulara I. Mektup, Bap, 10:21.

⁴⁸⁹ Acara, 1998: 192; Keskin, 2014: 473.

⁴⁹⁰ Wessel, 1966: 113; Korinthoslulara I. Mektup, Bap: 10:21.

Hıristiyanlığın yasak olduğu dönemlerde evlerde kutsal ayinin gerçekleştiği bölümde daha çok portatif bir özelliğe sahip olan altarlara kullanılırken MS 4. yüzyılda kiliselerin sayısının artışı ile yapı içindeki sabit yerini almıştır⁴⁹¹.

Erken Hıristiyanlığın ilk dini yapıları olan katakomplarda ve Erken Hıristiyanlık taban mozaiklerinde ilk altar formları hakkında bilgi edinilmektedir⁴⁹².

Altarlarda başlangıçta malzeme olarak ahşabın kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Suriye ve Mısır'da ahşaptan altar örnekleri bilinmektedir. Taştan yapılmış altar örneklerinin MS 4. yüzyıla birlikte artarak kullanıldığı görülür. Bazı durumlarda ahşap altarlara ile birlikte taştan yapılmış altarlara da kullanıldığı bilinmektedir. Suriye'den bazı altarlara bazalttan yapılmıştır. Abu Sarga'dan bilinen altarlarda kullanılan malzeme tuğladır. Daha büyük yapılardaki altarlara daha kaliteli ve zengin bir işçilik göstermektedir. Görüldüğü gibi altarlara çok değişik materyaller kullanılarak yapıldıkları anlaşılmaktadır⁴⁹³.

Altarlara yapım form özellikleri dikkate alındığında belirli bir standardın olmadığı, kullanılacağı mekanın büyüklüğüne göre ölçülerinin değiştiği, böylece farklı tiplerin farklı yapım tekniklere göre oluşturulduğu görülecektir⁴⁹⁴. Buna göre taş altarlara temel form ve yapım özelliklerine göre Aydın tarafından üç grup altında incelenmektedir⁴⁹⁵.

1-Masa şeklinde altar ya da masa altar: Erken Hıristiyanlık Bizans döneminden itibaren en sık kullanılan altar tipidir. Kare ya da dikdörtgen tabla ve kaide bölümünden oluşmaktadır. Kaidenin ortasından yükselen bir destek ya da dört köşesindeki sütun veya ayaklar mensayı taşımaktadır. Genellikle dört destekli ya da ortada bir köşelerden dört

⁴⁹¹ Braun, 1924: 383. Ortodoks kiliselerinde batı kiliselerinin aksine sadece bir tane altar yer almaktadır. Bu altar üzerinde de günde sadece bir kere Şükran Ayini düzenlenmektedir. Fakat monofizist Kıpti kiliselerinde altar sayısı üç ila beş arasında değişmektedir. Bema merkezinde sıra sıra dizilen bu altarlardan ortada bulunan İsa'ya diğerleri ise belli aziz ve martirlere aittir. Bu şekilde çoklu altar kullanımının olduğu bilinmektedir. Söz konusu örnekler için bkz: Wessel, 1966: 111.

⁴⁹² Keskin, 2014: 474.

⁴⁹³ Wessel, 1966: 112-113.

⁴⁹⁴ Keskin, 2014: 474.

⁴⁹⁵ Aydın, 2010: 351-352.

destek kullanımını ile beş destekli olmaktadır. Bazı altarlara dokuz desteğe sahip olduğu bilinmektedir⁴⁹⁶.

2- Sandık ya da lahit şeklinde altar: Bu tipte tabla dört yönde düşey levhalar ile taşınır. Levhaların köşelerinde ek sütunlar yer alır. Altarın ön yüzündeki levhada genellikle altar içindeki rölike yada röliğin içinde bulunduğu rölikeye temas edecek mendil vb. bir nesneyi içeri sarkıtmak için bir pencere ya da küçük kemerli bir geçiş bulunmaktadır.

3-Blok şeklinde altar: Daha nadir görülen bir altar tipidir. Bu tipte yekpare tek parça ya da duvar gibi örülerek elde edilmiş desteğe sahip altarlara söz konusudur. Altarın ön yüzünde ya da mensa içindeki bir loculus içinde rölike yer verilmiştir.

Cilicia ve Isauria bölgesindeki birçok Erken Hıristiyanlık yapısında değişik formlarda altarlara olduğu bilinmektedir. Buna göre Corycus'taki Katedral, Dağ Pazarı sur dışı kilisesi, Alahan Manastırı mağara kilisesi, Batı Kilisesi ve Vaftiz binası ile Elaeussa Sebaste'deki Agora kilisesi ile Anamur merkez kilisesinde bir altara ait kaide ya da kaideye ait mimari parçalar tespit edilmiştir⁴⁹⁷. Bu kiliselerdeki buluntulardan yola çıkarak Cilicia ve Isauria bölgesindeki kiliselerin Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinde en yoğun şekilde karşılaşılan masa şeklindeki altarlara sahip olduğu söylenebilir. Destek sayısının yine örneklerle dayanarak dört olduğunu söylemek olasıdır. Bölgedeki masa şeklindeki altarlara önemli bir özelliği komşusu Suriye-Ürdün-Filistin ile Anadolu'dan Lycia bölgesi altarlara ait kaidelerinde olduğu gibi röliklerin yer aldığı loculuslara sahip olmalarıdır.

Altarlara için tarihlendirme önerisi genellikle tespit edildikleri yapı ile birlikte değerlendirilir. Söz konusu kilise için hangi tarih geçerli ise altar için de o tarih önerilmektedir. Bu anlamda Cilicia ve Isauria bölgesi altarlara için kiliselerin de inşa edildikleri dönem olan MS 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın başları önerilmektedir⁴⁹⁸.

Olba Manastırı'nda templan dışında en fazla ögesini tespit ettiğimiz diğer liturjik kuruluş altardır. Olba Manastırı kazıları kapsamında altara ait kaide, tabla ve ayak parçaları

⁴⁹⁶ Bilgi için bkz: Aydın, 2010: 351. Örnekler için bkz: Tek destekli örnekler: Braun, 1924, 129; Dört destekliler için:Orlandos, 1952: 528; Beş destekliler için:Wessel, 1966: 114; Dokuz destekliler için:Gkioles, 1994: 194.

⁴⁹⁷ Aydın, 2010: 352-353.

⁴⁹⁸ Aydın, 2010: 361.

tespit edilmiştir. Bilindiği üzere altarlara tiplerine göre üçe ayrılmaktadır. Cilicia ve Isauria bölgesi örneklerine bakıldığında masa biçimli altarlara seçildiği görülmektedir. Bu bilgi ve Olba Manastırı'nda altara ait olduğunu düşündüğümüz mimari plastik eserler birlikte değerlendirildiğinde burada masa biçimli bir altarlara kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Altara ait ilk eser Kat No 49'daki bir kaidedir. Kare ya da dikdörtgen formlu kaide korunma durumu bakımından kötüdür.

Olba Manastırı'ndaki altara ait diğer bir unsur ise altarlara tablasıdır. Kat No 50 ve 51 olarak numaralandırılan bu eserlerin ikisi de mermerdendir. Kare ya da dikdörtgen bir forma sahip oldukları anlaşılan bu tablalar altara ait en somut eserlerdir. Olba'da bulunan altarlara parçaları arasında ayaklar da vardır. Toplam dört ayaktan ikisi mermer, ikisi kireçtaşındandır. Kat No 54'deki mermerden altarlara ayağı en iyi korunmuş örnektir. Dörtgen bir kaide üzerinde yükselen silindirik biçimli ayak beyaz mermerden üretilmiştir. Eserin üst kısmı ise düz bırakılmıştır. Mermerden diğer altarlara ayağı ise Kat No 55'dir. Beyaz mermerden yapılmış olan ayağın üst ve alt kısmı kırık haldedir. Silindirik bir biçime sahiptir.

Mermer dışında kireçtaşından yapılmış iki altarlara ayağı daha tespit edilmiştir. Kat No 56 ve 57'deki bu eserlerin korunma durumları oldukça kötüdür. Her iki eser de silindirik bir form göstermektedir. Mermer dışında kireçtaşından altarlara ayakları tespit edilmesi Olba Manastırı'nda birden fazla altarlara olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Olba Manastırı kazılarında ele geçen mimari plastik eserlerin üretildikleri malzemenin daha çok kireçtaşı olduğu düşünüldüğünde mermerden altarlara masası ve altarlara ayaklarına ait parçalar altarlara Manastırı yapısı içindeki seçkin konumunu ortaya koymaktadır.

Altara ait parçalar manastırı kazılarının farklı yıllarında ve farklı mekanlarda ele geçmiştir. Bu nedenle manastırıdaki hangi kilisede kullanılmış olduklarını önermek zordur. Fakat ele geçen taş elemanların büyük çoğunluğu Kuzey Kilisesi'nde bulunduğundan söz konusu altara ait ayak ve tabla parçalarının Kuzey Kilisesi'nde altarlara kuruluşuna ait olması mümkündür.

ALTINCI BÖLÜM

OLBA MANASTIRI BULUNTULARI

6.1. Seramik Buluntular (Resim. 6.1.)

Arkeolojik kazılarda en yoğun şekilde ele geçen eser grubunu seramikler oluşturmaktadır. Seramikler yapılar için önemli bir tarihlendirici kriter olmanın yanı sıra ayrıca dönem insanların günlük yaşamları, kültürel ve sanatsal gelişmişlikleri ve farklı kültürlerle kurulan ticari ilişkiler hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Olba kazılarında ele geçen Geç Roma Dönemi'ne ait seramikler Arş. Gör. Safiye Aydın tarafından Doktora Tezi olarak hazırlanmaktadır. Onun verdiği bilgilere dayanarak Olba Manastırı'ndaki Seramikler hakkında şunlar söylenebilir.

Manastırda yürütülen kazı çalışmaları sırasında gün ışığına çıkarılan seramik parçaları arasında Geç Roma Dönemi'ne ait örnekler bulunmaktadır. Geç Roma A-B (Afrika) Kırmızı Astarlı seramikleri ithal taklidi örneklerdir ve bu gruba ait seramikler manastır yapısında da bulunmuştur. Bunlardan kase formundaki parçaların ağız ve gövde kısımlarına ait küçük bölümler korunmuş olup, eserlerin ağız çapları 10-18 cm arasında değişmektedir. Hamur özelliklerinin ise kum, ince kireç katkılı, sert ve gözeneksiz olduğu görülmektedir. Örnekler ağız profilleri açısından üç alt gruba ayrılarak değerlendirilmektedir. Seramikler bu grup altında kentte bulunan benzer örnekler ile birlikte değerlendirildiğinde MS 5. yüzyıla tarihlendirilebilir. Bu da söz konusu manastırın yapım tarihi ile örtüşmektedir. Olba'da Geç Roma C (Phokaia) Kırmızı Astarlı Seramik örnekleri bulunmaktadır. Bu gruba giren örnekler manastır yapısında da tespit edilmektedir. Mika katkılı, sert ve gözeneksiz hamur özelliğine sahip örnekler tabak formuna aittir. Hayes'in Geç Roma seramiklerini tipolojik olarak değerlendirdiği çalışması temel alındığında söz konusu Olba manastırı örneği "Form 10" girmektedir ve formun benzer bir örneği Kelenderis antik kentinde bulunmaktadır. Kelenderis'teki benzer örnek ile değerlendirildiğinde seramik parçası MS 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Manastır'daki Geç Roma seramikleri içinde tespit edilen diğer bir grup ise Geç Roma D (Kıbrıs) Kırmızı Astarlı seramikleridir. Bu seramiklerden biri tabak formunda olup, eserin kaide kısmının büyük kısmı korunmuştur. Diğer örnek ise kase formundadır ve ağız

kısmına ait kısım korunmuş durumdadır. Bunlardan tabak ince kireç katkılı, sert ve gözeneksiz bir hamur özelliğine sahip olup, “Form 9” için oldukça güzel bir örnektir. Paralel bir örneği Anemurion antik kentinde bulunan örnek, MS 580-660 yıllarına tarihlenir. Kase ise ince kireç ve mika katkılı, sert ve gözeneksiz bir hamur yapısına sahiptir. “Form 9a” grubu için önemli bir parça olan eser MS 6. yüzyılın ikinci yarısına aittir.

Sonuç olarak bu seramik buluntular Olba'nın Geç Antik Çağ'da siyasi, sosyal ve kültürel yaşamını anlamamızı sağlamaktadır. Ayrıca ele geçen seramik örnekleri kentin bölgedeki diğer merkezler ile kurduğu ticari ilişkilerin de güzel bir kanıtıdır⁴⁹⁹.

Bunların yanında Olba manastırı kazılarında sadece yapının günlük kullanımı için gerekli olan kaba mutfak kaplarının da olduğu belirtilmelidir.. Manastırın merkez mekanlarından birinde yapılan kazılarda kırık parçalar halinde ele geçen dev bir pithos manastırdaki ürünlerin (şarap, buğday) saklanması için kullanılmıştır.

Kaba bir işçilik ve hamur özelliği sunan bu kaplara ait çok sayıda örnek manastırın yemekhane salonunda ele geçmiştir. Depolama için büyük bir avantaj sağladığı bilinen pithosa ait bu parçalar, manastırda yapılan üretimden elde edilen ürünlerin depolanması için kullanılmaktadır.

6.2. Cam Buluntular: (Resim 6.2.)⁵⁰⁰

Olba kentinde 2010 yılından bu yana yapılan kazılarda en fazla ele geçen arkeolojik buluntulardan biri camdır. Tiyatro ve Ölü kültü alanları dışında cam buluntuların en yoğun ele geçtiği diğer yapı Manastır'dır. Olba'daki cam eserler ile ilgili bilgiler çeşitli yayınlar ile bilim dünyası ile paylaşılmaktadır⁵⁰¹.

Cam, günlük kullanımdaki yerinin yanında, özellikle Hıristiyan dini liturjisinde aydınlatmadaki rolü ile öne çıkmaktadır. Olba kazılarında ele geçen camlar içinde en belirgin grubu kandiller oluşturmaktadır. Camın saydamlığının aydınlatmadaki rolünün

⁴⁹⁹ Manastırın Geç Roma Seramikleri hakkında verdiği bilgiler için arkadaşım, Arş. Gör. Safiye Aydın'a çok teşekkür ediyorum.

⁵⁰⁰ Cam buluntuların çizimleri arkadaşım Arş. Gör. Emine Akkuş Koçak tarafından yapılmıştır. Çizimlerini benimle paylaştığı için kendisine çok teşekkür ederim.

⁵⁰¹ Erten, 2003:145-154; Erten, 2013: 101-128; Erten, 2015: 11-30; Erten-Akkuş Koçak, 2017: 89-112.

anlaşılmasıyla birlikte özellikle Geç Antik dönemde cam kandiller yaygın olarak üretilmeye başlanmıştır. Cam kandillerin yoğun kullanım gördüğü alanlar, konutlar, kamusal yapılar ve çoğunlukla kilise yapılarıdır⁵⁰². Roma dünyasında Hıristiyanlığın yükselmesi ile birlikte kiliselerin aydınlatılmasında cam kandillerin yeri önemli ölçüde artmıştır. Böylece Hıristiyan liturjisinde önemli bir yeri olan ışığın kapalı alanlarda da elde edilmesinde cam kandillerin yeri ve önemi anlaşılmıştır⁵⁰³.

Geç Antik Dönem’de bir piskoposluk merkezi olarak varlığını sürdüren Olba’da başta manastır yapısı olmak üzere birçok kilise yapısının iç mekânlarının aydınlatılmasında cam kandiller yoğun kullanım görmüştür. Bu durum kentte arkeolojik kazıların gerçekleştirildiği tiyatro, manastır ve akropolisten ele geçen cam kandil, madeni polycandelon ve kandil askısı gibi buluntular ile doğrulanmaktadır⁵⁰⁴. Bu bilgilere göre Olba’daki kazılarda ele geçen kandiller Kulplu, Saplı ve Düğme Dipli Konik Kandiller olmak üzere üç gruba ayrılır⁵⁰⁵.

Bunlardan Kulplu Kandiller Geç Antik dönem cam grupları içindeki en belirgin tipi oluşturur. Madeni kandil askılarıyla taşınan, kase biçimli üç kulplu cam vazo olarak tanımlanan bu grubun en erken örneklerine MS 4. yüzyılda Kudüs’te rastlanmaktadır. Hızlı bir yayılım gösteren bu grubun İmparatorluğun doğusu ve batısındaki birçok merkezde temsilleri ile karşılaşılmaktadır⁵⁰⁶.

Doğu Dağlık Cilicia bölgesindeki birçok Geç Antik Dönem yapısında kulplu kandillerin kullanıldığı arkeolojik kazılar ile saptanmaktadır. Eleuissa Sebaste, Anemurium ve Alahan’da kulplu kandillere ait örnekler ele geçmiştir. Olba’nın komşusu Diocaesarea’da da az olsa bile bu gruba ait parçalar ele geçer. Bahsettiğimiz gibi kulplu kandiller Olba’da en fazla ele geçen ve bu yönü ile biçimsel ayrıntıları hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz gruptur⁵⁰⁷. Kulplu kandillerin ele geçtiği, yakın bölgelerden biri ise komşu Lycia’dır. Demre’deki Aziz Nikolaos kazısından çok sayıda kulplu kandil örneği ele geçmiştir. Form olarak Olba’daki örnekler ile yakın benzerlikler sunan Aziz Nikolaos

⁵⁰² Crowfoot-Harden, 1931: 196-208.

⁵⁰³ Olcay, 2001: 77-78; Erten, 2011: 29-50. Cam kandiller sadece kiliselerde değil, sinagog ve ölü kültü alanlarında da yoğun kullanım görmüştür. Özellikle mezarlık alanlarının aydınlatılmasında bu eserlerden faydalanılmıştır.

⁵⁰⁴ Erten, 2013: 106-111.

⁵⁰⁵ Erten-Akkuş Koçak, 2018: 141.

⁵⁰⁶ Erten-Akkuş Koçak, 2018: 141.

⁵⁰⁷ Olba’daki kulplu kandillerin alt grupları ve özellikleri hakkında bkz: Erten-Akkuş Koçak, 2018: 143-146.

kilisesi kulplu kandillerinin MS 5-6. yüzyıllara tarihlendiği bilinmektedir. Aziz Nikolaos kilisesi kazısından ele geçen kulplu kandillerin form ve dönem olarak en yakın paralelleri Constantinopolis, Anadolu ve Yakınoğu'daki pekçok merkezde tespit edilmektedir⁵⁰⁸.

Olba kazılarında ele geçen diğer cam kandil grubu Saplı Kandillerdir. Geç Antik dönemin en yaygın formlarından olan bu grubun örnekleri Roma dünyasının birçok merkezinde Filistin, Ürdün, Suriye, Kıbrıs, Anadolu, Yunanistan, Bulgaristan, Kırım ve Akdeniz'in batı kesiminde ele geçmektedir. Bunun yanında Olba'ya yakın birçok merkezde saplı kandil örnekleri bulunmuştur. Diocaesarea, Elaeussa Sebaste, Anemurium, Soli Pompeiopolis bu merkezler arasında sayılır.

Saplı kandiller madeni polycandelonlar üzerindeki yuvarlak açıklıklara yerleştirilmek üzere yapılan ince uzun birer sapa sahiptirler. Manastır kazıları sırasında cam saplı kandillerin oturmalarına uygun şekilde tasarlanmış bir tunç polycandelonun bulunması bu cam kandil grubunun buradaki kullanımına işaret etmektedir⁵⁰⁹.

Kulplu ve Saplı kandiller dışında Olba'da varlığı tespit edilen diğer kandil grubu Düğme Dipli Konik Kandillerdir. Olba'da sadece iki örnekle temsil edilen bu grubun benzerlerine Cilicia ve Isauria bölgesindeki pekçok merkezde rastlanmaktadır.

Buna göre Olba kazılarında ele geçen kandillerin kullanımları ile ilgili gündelik hayatın gereklikleri dışında dinsel bir amaca dönük işlevin olduğu söylenebilir. Arkeolojik veriler ve epigrafik bir belge⁵¹⁰ ile kiliselerin cam kandiller ile aydınlatıldığı doğrulanmaktadır. Eldeki bilgilere göre Olba'da cam kandillerin MS. 4. yüzyıldan kentin terk edildiği tarih olan 7. yüzyılın sonlarına kadar olan bir zaman zarfında yoğun şekilde kullanıldığı düşünülmektedir. Benzer kullanım tarihi Olba Manastırı için de geçerlidir⁵¹¹.

6.3. Metal Buluntular: (Resim 6.3.)

Bizans kiliselerinde taş elemanların yanı sıra liturjinin önemli bir unsuru maden eserlerdir. Yunanca "*liturgia*" kelimesinden türeyen liturji anlam olarak ayin-ibadet demektir. Bizans kiliselerinde ölüm, doğum, ökaristi ve vaftiz gibi olayların hepsinin birer

⁵⁰⁸ Acara-Olcay, 1998:253-254.

⁵⁰⁹ Erten, 2013;; Erten-Akkuş Koçak, 2018: 147-148.

⁵¹⁰ Yazılı belge için bkz: Wilkonson, 1999; Erten, 2005.

⁵¹¹ Erten-Akkuş Koçak, 2018: 151-152

liturjisi bulunur ⁵¹². Bilindiği gibi Bizans kiliselerinde ökaristi ayini sırasında çok sayıda eser kullanılmaktadır. Bunlar paten ve asteriskos, kalıs, kaşık, ibrik, trulla, buhurdan, yelpaze, kitap kapağı, haç ve haç kaidesidir ve tören haçtır.

Olba Manastırı kazılarında bu saydıklarımız içinde metal haçlar, kandil tutamaçları, polykandelona ait parçalar, zincirli askılar, halkalar, yüzükler ve kapı aksamları en yoğun ele geçen grubu oluşturmaktadır.

Bunlardan Haç, Hıristiyan liturjisinde önemli bir sembolik anlam taşımaktadır. Haç İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eder. İmparator I. Theodosius döneminde imparatorluk seramonilerinin önemli bir unsuru haline gelen haç, İsa'nın ölüme karşı zaferinin bir sembolü olarak değerlendirilir. Ayrıca İmparatorlar için düşmanlara karşı kazanılan zafer anlamına gelmektedir. Haçların kiliselerde kullanıldığı en önemli törenlerden biri Ökaristidir⁵¹³. Farklı boyut ve tiplerde olabilen haçlar bu törenlerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu özellik ve işleve sahip metalden haç örnekleri Olba manastırı kazılarında da ele geçmiştir. Manastır dışında Tiyatroda yapılan kazılarda da çok sayıda metal haç örneği ele geçmektedir.

Haçlar dışında yapılarda aydınlatma işlevli kullanılmış kandillerin önemli bir parçası sayılan kandil tutamaçları ele geçen en yoğun eserlerdendir. Tamamı bronzdan olan bu eserlerin bazıları kırık parçalar halinde ele geçerken bazı örnekler ise oldukça sağlam bir şekilde ele geçmektedir.

Olba Manastırı kazılarında yapının aydınlatılmasında kullanılan en önemli eserlerden biri polykandelon ve ona ait parçalardır. Olba Manastırı'ndaki tunç polykandelonu ele almadan önce bu eserlerin kiliselerde kullanımına bakmakta fayda var.

Bizans el sanatlarını bir kolu olan maden sanatı içinde yer alan polykandelonlar, değişik çap ve formlara sahip, birden fazla cam kandili taşıyan eserlerdir. Genellikle daire biçimli olmakla birlikte, kare, dikdörtgen, haç ve şamdan formu taşıyan örnekleri de mevcuttur. Polykandelonlar üç ya da dört zincirle asılmaktadır. Erken dönem örneklerinde cam kandil yuvalarının sayısı 6 ile 12 arasında değişmektedir. Polykandelonlarda MS 6-7 yüzyıla ait olanlarının kandil yuvalarının çapları 2,5-5 cm arasında değişmektedir. Fakat

⁵¹² Acara, 1997:36.

⁵¹³ Acara, 1997:55.

genelde çapı 3-4 cm olan yuvalar tercih edilir. Erken dönem örneklerinde kullanılan malzeme çoğunlukla bronzdur. Erken döneme ait örneklerin bazılarının geometrik motif ve bitkisel süslemelerin kullanıldığı görülür. Yine bazı örneklerde ise haç ve kristogram kullanıldığı anlaşılmaktadır⁵¹⁴.

Olba Manastırı'nda 2012 kazıları sonucunda ele geçen tunç polycandelon (candelabrum) birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Eserde 4 cm kalınlığındaki bronz çerçeve üzerinde altı daire şeklinde cam kandil yuvası yer almaktadır. Bu çerçeve perçinlenerek onarılmıştır. Eserde üç ayrı noktada zincir asma yerleri bulunmaktadır. Bu asma zincirlerden biri eser üzerinde görülebilmektedir. İki parçalı candelabrumun korunabilen tek zinciri üzerinde yuvarlak pul biçimli dekoratif bir eleman bulunmaktadır. Bu pulun çap ölçüsü ise 2,5 cm'dir.

Polykandelon ile bağlantılı bir diğer parça ise cam kandillerin asılması için tasarlanmış, üç kollu bronzdan askıdır. Manastır 2012 kazılarında "Tekne" olarak adlandırılan bölümde ele geçen eser, üstte yer alan çengel bir halka ile alttaki üç çengelli kola bağlanmaktadır. Bu esere benzer başka örnekler manastır kazılarının değişik yıllarında ele geçmiştir.

Bunun dışında yine bronzdan yapılmış yüzük ve işlevi tam olarak saptanamayan halkalar ele geçen metal eserler arasında yer alır. Yine bronz düğmeler, uzun ince formlu uçları sivri çeşitli bronz eserler manastır kazılarında bulunmaktadır. Kemer tokaları, üzeri çizili metalden levhalar ve kapı aksamlarına ait çok sayıda metal eser kazılar neticesinde ele geçmiştir.

Metal buluntular içinde en yoğun gruptan biri ise yapının mimarisinde kullanılmış olan çivilerdir. Olba Manastırının 8 yıllık kazı çalışmaları sürecinde çok sayıda farklı boyut ve tipte metal çivi ele geçmiştir.

Sonuç olarak Manastır kazılarında ele geçen metal buluntuların hem yapıdaki dini liturji ile ilgili hemde günlük hayatın olağan seyri içinde kullanım görmüş oldukları düşünülmektedir.

⁵¹⁴ Gökalp, 46-47.

6.4.Sikkeler (Resim 6.4.)

Taş elemanlar başta olmak üzere seramik, metal ve cam buluntuların yanı sıra Olba Manastırı'nda yapılan kazılarda ele geçen diğer bir buluntu grubu sikkelerdir. Sikke şüphesiz kentin tarihi, siyasi ve askeri hareketlilikler ve ekonomik durum hakkında aydınlatıcı veriler sağlayan önemli bir arkeolojik materyaldir. Olba kentinde kazısı gerçekleştirilen tiyatro, akropolis ve kült alanları gibi sektörlere nazaran Manastırda ele geçen sikke sayısı daha azdır. Şuana kadar söz konusu manastır yapısında gerçekleştirilen kazılarda ele geçen sikke sayısı toplamda sekizdir. Dönemsel olarak sikkelerin üçü Heraclius dönemine (MS 610-641) verilmektedir. Heraclius dönemi sikkeleri kent genelinde de yoğunluk göstermektedir. Bu döneme tarihlenen sikkeler Constantinopolis, Niocamedia, Cyzicus ve Seleucia Isauriae baskılarına sahiptir. Bu sikkeleri ise yine yoğun bir grup olarak karşımıza çıkan Constantinopolis darbına sahip II. Constans (MS 641-668) sikkeleri takip etmektedir. Söz konusu dönem Olba Manastırı'nda sadece iki sikke ile temsil edilmektedir. Manastırdaki diğer sikkeler ise Mauricius Tiberius, II.Iustinus, Phocas dönemlerine aittir ve bu dönemlere ait sadece birer sikke ele geçmiştir. Söz konusu sikkeler bahsettiğimiz gibi dönemin siyasi ve ekonomik atmosferini yansıttığının ötesinde Olba kentinin ve bu kentteki yapıların son kullanım evreleri konusunda bilgiler sunmaktadır.

Heraclius dönemi sikkeleri Sasaniler'e karşı verilen mücadele sırasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki askeri varlığının kanıtıdır. Heraclius döneminden sonra II. Constans döneminde bölge iyice Arap akınlarının etkisine girmektedir. Bölgede yaşanan bu gelişmeler etkilerini Olba kentinde de hissettirmektedir. Sikkeler ve diğer arkeolojik buluntular da Olba Manastırı'nda yaşamın özellikle MS 7. yüzyılda kesintiye uğradığını ortaya koymaktadır. Erken Hıristiyanlık belgeleri, konsil listeleri arkeolojik buluntular ile desteklendiği zaman kentte ve yapıdaki kullanım evresinin en geç aşamasını MS 7.yüzyıl olarak saptamak olasıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Olba Manastırı” başlıklı tez çalışmamızda Geç Antik Çağ yazılı kaynaklarında bir Hıristiyanlık merkezi olarak adı geçen Olba’daki en önemli dinsel yapı kompleksi ele alınmaktadır. Çalışmamızda geçmişte Olba’da yapılan çeşitli araştırmalar sonucu çıkan yayınlarda varlığından söz edilmekle birlikte, ayrıntıları ile hiç tanıtılmamış olan bu Erken Hıristiyan yapısını arkeolojik araştırma ve kazılar ışığında tanıtmayı amaçladık.

Manastır, Mersin İli’nin Silifke ilçesine bağlı Uzuncaburç (Diocaesarea) yerleşiminin 4 km doğusundaki Olba’da bulunur. Geç Antik Çağ’daki coğrafi tanımlamaya göre manastır, önce Dağlık Cilicia, sonra Isauria’nın sınırları içerisinde bulunan karasal bir yerleşim merkezi niteliği taşıyan Olba’da yer almaktadır.

Olba’da gerçekleştirilen çalışmalarda tespit edilen Prehistorik yaşama işaret eden obsidyen ve çakmaktaşı aletler bu yerleşim birimindeki insan varlığının çok erken tarihlere dayandığını kanıtlamaktadır. Son dönem *akropolis* kazıları Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı’na ait seramik buluntuların ele geçmesini sağlamıştır. Yine Olba akropolisi kazılarında tespit edilen kalsedondan Yeni Babil tarzındaki damga mühür Olba’nın Demir Çağı’ndaki varlığını ortaya koymaktadır.

Hellenistik Dönem’de Olba’nın yer aldığı Doğu Dağlık Cilicia’da oluşturulan güçlü savunma sisteminin izlerine Olba’da da rastlanmaktadır. *Akropolisi* çevreleyen sur sisteminin ilk kez bu dönemde inşa edilmiş olması gerekmektedir. Bu arada, son dönem kazılarında ele geçen Hellenistik Dönem küçük buluntuları da (seramik, sikke, cam) Olba’daki yerleşimi doğrulamaktadır.

Hellenistik Dönem’in son bulması ile birlikte Olba’da güçlü Roma merkezi yönetiminin varlığı kendini hissettirir. Bölgedeki “Romalılaşma” süreci Olba için de başlamış olur. Kentte bugün bile varlığını koruyan su kemeri, *nymphaeum*, tiyatro ve konutlar (*villae rusticae*) Romalılaşma sürecinin en önemli kanıtlarıdır. Özellikle Severuslar Dönemi Olba’da güçlü imar faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir süreçtir.

Roma İmparatorluk Dönemi içinde Olba’da pagan unsurların yanısıra tek tanrı inancının temsil edildiği toplumların varlığına ait izler de tespit edilmektedir. Yazılı

kaynaklar kentte bir Hıristiyan nüfusun varlığını gösterirken, Yahudilerin de bölgede ve kentte yaşamakta olduğu yazılı kaynaklar ve arkeolojik verilerle bilinmektedir. Söz konusu Yahudi toplumuna Olba'da işaret eden bir veri de Olba Manastırı kazılarında tespit edilmiştir. Menorah kabartmalı bir taş sunağa ait parça Olba'daki Yahudi varlığını göstermektedir.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğunda resmi kabul görmesi sonrasında bölgenin diğer kentleri gibi Olba'nın da yaşadığı en önemli süreçlerden biri "Hıristiyanlaşma" olmuştur. Bölgedeki kentlerde tespit edilen ve sayıları binin üzerinde olan kiliseler Hıristiyanlığın varlığını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır⁵¹⁵. Hıristiyanlığın MS 1. yüzyılda ortaya çıkışından itibaren bölgede hızlı bir yayılım gösterdiği hem yazılı kaynaklarda hem de mimari yapılardan anlaşılmaktadır. Aslında en erken kiliseler olarak kabul edilen "Mağara Kiliseler" Hıristiyanlığın ilk yayılmaya başladığı erken dönemlerde, kovuşturmayaya tabi tutulan "ilk Hıristiyanların" saklandıkları ve ibadetlerini gizlice yaptıkları yapılar özelliğini taşımaktadırlar. Bunun yanında bu dinin bölgede hızlı bir yayılım ve kabul görmesinde Tarsuslu Paulus ve onun öğrencisi Iconium'lu Azize Thecla'nın büyük rol oynadığı hem epigrafik verilerden hem de arkeolojik eserlerden bilinmektedir. Aziz Paulus'un çeşitli dilleri bilen, iyi bir hatip olması Hıristiyanlığı diğer toplumlar üzerinde yaymasında çok etkili olur. Azize Thecla ise onun vaazlarından etkilenerek Seleucia ad Calycadnum'a gelir ve burada ömrünün sonuna kadar Hıristiyanlığın pagan halk arasında yayılmasında aktif bir görev üstlenir. Özellikle gerçekleştirdiğine inanılan mucizeleri ile halk arasında sevilen ve saygı duyulan bir Azize konumuna yükseltelen Thecla adına bugün Silifke'de bulunan ve Meryemlik olarak adlandırılan yerde çok sayıda kilise inşa edilmiştir. Cilicia ve Isauria'nın MS 1. yüzyıldan itibaren hızlı bir şekilde Hıristiyanlaşmasının etkilerini çalışma konumuz olan Olba kentinde görmek mümkündür. Bu çalışmanın konusu olan Olba Manastırı ile birlikte başka pek çok Erken Hıristiyanlık Dönemi kilisesi de Olba'da inşa edilmiştir.

Söz konusu yapılar ile ilgili ilk bilgileri bölgede 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında araştırmalar yapan gezginlerden almaktayız. Tezimize konu manastır yapısı hakkında ilk bilgiler de bu öncü araştırmacılar sayesinde öğrenilmektedir. Manastır da bunlar içerisinde tespit edilen Erken Hıristiyanlık dönemi yapılarından. Manastıra ait ilk

⁵¹⁵ Pilhofer, 2018:191.

tanımlamalar görseller ve plan çalışmaları söz konusu araştırmacılar tarafından tutulan notlarla yapılan yayınlardan elde edilmektedir.

Bunlarda izlenen ortak sorun, manastırda herhangi bir sistemli araştırma ya da kazı yapılmamasından kaynaklanan yetersizliktir. Oysa ki 2001’de başlatılan Olba yüzey araştırmaları ile kazı çalışmaları manastır ile ilgili daha önceki yayınlarda yer almayan bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Özellikle manastırın mimari planının çok daha genişletilmesi bu sayede mümkün olmuş; mimari plastik eserlerin ve küçük buluntuların tespit edilmesiyle yapı kompleksinin yapısal özelliklerinin yanısıra; mekanlar ve işlevleri konusunda daha önce var olmayan verilere ulaşılmıştır⁵¹⁶.

Bu çalışmanın temel amacı 19. yüzyıldan itibaren belgelenmeye başlanan bir manastır yapı topluluğunu kazılar sonucu ele geçen arkeolojik veriler bağlamında değerlendirmek ve bu yapı topluluğunun Cilicia ve Isauria bölgelerinde tespit edilen Erken Hıristiyanlık yapı grupları içerisindeki yerini tartışmaktır. Bölgede kazısı yapılan Manastır (Alahan dışında) olmadığından, Olba’da gerçekleştirilen çalışmalar ayrıca önem kazanmaktadır. Erken Hıristiyanlık konusunda uzman olan Prof. Dr. Guntram Koch’un “*Olba Manastırı kazılırsa Erken Hıristiyanlık sanatına büyük katkı sağlayacaktır*” ifadesi gerçek anlamını bu kazı neticesinde bulmaktadır.

Olba’da birçok Erken Hıristiyanlık yapısı bulunmasına karşın, dönemle ilgili olarak manastırın sunacağı veriler önemsenerak, 2011 yılında burada kazılar başlatılmıştır. Öncelikle Anadolu’daki diğer manastırlar gibi Olba Manastırı’da bir çevre duvarına sahiptir. Çevre duvarı ile sınırlandırılmış bu alanda çok sayıda yapı ünitesi bulunur. Bu birimlerde gerçekleştirilen kazılar hem genel anlamda mimariyi anlamayı hem de hangi kesimin manastır içinde ne amaçla kullanıldığını belirlemeyi sağlamıştır. Buna göre “Manastırın Merkez Mekanları” olarak adlandırılan bölümde ilk kazılar yapılarak manastır için önem taşıyan din büyüklerinin defnedildiği üç kayaya oyma mezarı barındıran tonozlu bir mezar yapısı, manastır yiyeceklerinin depolandığı mahzen,

⁵¹⁶ Olba’da arkeolojik araştırmaların tarihi 2001 yılına uzanmaktadır. Bu çalışmalar 2010 yılında Prof. Dr. Emel Erten başkanlığında arkeolojik kazılara dönüştürülmüştür. Söz konusu Olba Manastırı’da ise ilk kazılar 2011 yılında Öğr. Gör. Murat Özyıldırım tarafından gerçekleştirilir. Özyıldırım, Cilicia ve Isauria bölgesinin Erken Hıristiyanlığı üzerine 2000’li yılların başından itibaren çalışmalar ve yayınlar yapmaktadır. Bu çalışmaları ile bölgenin Erken Hıristiyanlığı üzerine çok önemli ve kıymetli sonuçlara ulaşmakta, bu sonuçları bilimsel dergilerde paylaşmaktadır. Söz konusu yapı hakkında bilimsel çalışmalarda bulunan ilk Türk araştırmacı da kendisidir. Tez çalışmamız Özyıldırım’ın kaleme aldığı bilimsel yayınlar üzerine inşa edilmiştir.

manastırın Merkez Kilisesi ve buranın alt kat odası tespit edilmiştir. Ayrıca manastırın erken dönemdeki kullanımına işaret eden Roma Villası'na ait birkaç mekan da tespit edilmiştir. Adı geçen kesim daha önceki yayınlarda ve çalışmalarda ayrıntılarıyla bilinmemektedir. Bu nedenle bu kesimin hangi mekanlara sahip olduğu, özellikle de alanın Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanıldığı ilk defa kazılarımız neticesinde ortaya çıkartılmış bulunmaktadır.

Merkez Mekanlar üzerine çalışmalarımız manastırın çok katlı olduğu konusunda da önemli sonuçlara ulaşmamızı sağlamıştır. Yapı kompleksi aşağıdaki vadi tabanından yükselen yamaca dayanmış bulunmaktadır. Manastırda yapılan kazılarda kabaca üç ayrı yapı katının varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Tonozlu Mezar girişi, Merkez mekanların alt kat seviyesidir. İkincisi Kuzey Kilisesi ve Merkez Kilisesi taban seviyesi olup, üçüncü katı ise Yemekhane ve Ayazma mekanlarının taban seviyesi belirlemektedir. Bu katlar arasında ulaşımı sağlayan manastırın güney kesimindeki geniş basamaklara sahip merdiven etkin rol oynamaktadır.

Olba Manastırı'ndaki yapılara bakıldığında çeşitli seviyelerde ahşap bir iskelet üzerine kiremit örtü sisteminin kullanıldığı bir çatı modelinin bu yapı için tercih edildiği görülmektedir. Bu sonuca varılmasının nedeni bölgedeki Geç Antik Çağ yapılarında izlenen örtü sistemleri ile manastır kazılarında tespit edilen hatıl oyukları, çatı kiremitleri ve benzeri izlerdir. Kazılarda ele geçen iyi korunmuş formdaki çatı kiremitleri tipolojik olarak MS 5-7 yüzyıllara tarihlenmekte ve manastırın yapım ve kullanım tarihiyle örtüşmektedir.

Kuzey Kilisesi ana nefi bölgede ve Kuzey Suriye'deki Geç Antik yapılarında da örnekleri sıklıkla görülen kırma çatı formu ile örtülmektedir. Yan neflerin ise tek eğimli çatı örtüsüne sahip olduğu belirlenmektedir. Yemek Salonu ve Merkez Kilisesi gibi genişliği daha az olan mekanların da tek eğimli çatıya sahip oldukları düşünülmektedir.

Olba Manastırı'nda şu ana kadar biri kuzeyden ikisi ise güneyden olmak üzere üç giriş tespit edilmiştir. Apsisi ana kayaya oygu olarak yapılmış, Merkez Kilise dışında yapıda biri güney taraftaki şapel, diğeri Kuzey Kilisesi olmak üzere toplam üç adet kilise tespit edilmiştir. Güneyde ana kayaya yaslanmış şekilde oluşturulmuş şapel, oldukça küçük boyutlu bir yapıdır ve henüz kazılmamıştır. Bunun dışında manastır kompleksinin

en büyük kilisesi olarak tespit edilen Kuzey Kilisesi’de ilk defa Olba Manastırı kazıları neticesinde tümüyle açığa çıkarılmıştır. Söz konusu yapı tek başına olduğu kadar manastır yapı topluluğu dahilinde de net ve somut sonuçları elde etmemizi sağlamıştır. Üç nefli bazilikal planlı Kuzey Kilisesi, doğu ucunda yarım daire formlu apsis ile iki yanında *pastaphoria* odalarına sahiptir. Apsis içi iki basamaktan oluşan *synthronon* biçiminde tasarlanmıştır. Ana nef yan neflerden birer sütun dizisi ile ayrılmaktadır. Her sütun dizisinde altışar sütun yer almaktadır. Yapının doğu, kuzey ve güney bölümlerinin çoğunda ana kaya kullanımı göze çarpmaktadır. Kilise ana mekanına giriş batıdaki narteks aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu özellikleriyle Kuzey Kilisesi Cilicia ve Isauria bölgesi kilise mimarisinin tipik bir örneğidir.

Roma İmparatorluk Dönemi mimari kökleri üzerine yükselen Geç Antik Çağ mimarisi 4. yüzyılda kiliselerin yoğun şekilde inşa edilmeye başlanması ile farklı bir kimlik kazanarak ve MS 5 ve 6. yüzyıllar artık bu sanatın zirveye ulaştığı yıllar olarak tanımlanabilir. Cilicia ve Isauria bölgelerinde de bu yüzyıllara tarihlenen çok sayıda yapı inşa edilmekte ve buna neden olarak kıyı kesimleri ile karasal kesimler arasındaki ticari faaliyetler sonucu oluşan zenginlik ve refah gösterilmektedir. Böylece Cilicia ve Isauria’nın liman kentlerinden sağlanan artı değer karasal yerleşim merkezlerinde de yapılaşma faaliyetlerinin artmasını sağlamıştır. Söz konusu imar faaliyetinin diğer bir nedeni dönemin yasalarında yapılaşmaya katkı sağlayanlara tanınan vergi muafiyetidir. Olba gibi karasal yerleşimlerde bulunan toprak sahiplerinin bu muafiyetten faydalanmak amacıyla çok sayıda kilise inşa ettirmiş olmaları mümkündür. Olba’da da aynı durumun sonuçları yaşanmış olmalıdır.

Olba’nın bulunduğu konumun arazi koşullarına uygun olarak söz konusu inşai faaliyette ana kaya biçimlendirilmesi ile yerel taş ocaklarından elde edilen malzemenin duvar örgülerinde kullanımı yaygındır.

Çalışmalarımız sonucunda Olba Manastırı’nın mimarisi hakkında ulaşılan en önemli sonuçlardan biri ise yapıdaki duvar teknikleri ve mekanların taban döşemeleri konusunda olmuştur. Ana kaya yapıların mimarisinde en fazla yararlanılan malzeme olmuştur. Ana kayadan özellikle duvar yatağı ve temeli olarak faydalanılmıştır. Ana kayanın kesildiği noktada ise profilli kare biçimli kesme taşlardan duvar oluşturma yoluna gidilmiştir. Ayrıca manastırdaki mekanlarda farklı tiplerde taban döşemeleri uygulama

görmüştür. Bunlar ana kayanın düzleştirilmesi sonucu oluşturulan tabanlar başta olmak üzere düzgün, profilli blok taşlardan, kare-dikdörtgen formlu levhalardan oluşan döşemeler ve mekanların bazılarında in situ tespit edilmiş olan zengin bir dekoratif karakter sunan opus sectile taban döşemelerinden oluşmaktadır.

Olba Manastırı yapılarının değerlendirilmesinde tümü kazılarda bulunan mimari ve liturjik fonksiyonlu taş elemanlar önem taşımaktadır. Bu taş elemanlar sadece Olba Manastırı için değil bölge kiliselerinin sanatsal üslup bakımından değerlendirilmesinde bir karşılaştırma örneği sunması bakımından da önem taşımaktadır.

Constantinopolis, MS 6. yüzyılda mimari plastik sanatının merkezi olarak kabul edilmektedir. Ancak Constantinopolis ekolü ürünler, başkent dışında eyaletlerde de tespit ve temsil edilmektedir. Bunun Constantinopolis'te yetişen ustaların ülkenin farklı bölgelerinde faaliyet göstermeleri ile ilgili olması mümkündür. Ayrıca çeşitli mimari plastik elemanların (sütun başlığı, sütun kaidesi ve gövdesi, liturjik elemanlar) başkentten ihraç edilmekte olduğu bilinmektedir. Ancak ülke genelinde saptanan taş elemanlarda görülen zengin sanatsal çeşitlilik dikkate alındığında geçerli üslubun sadece başkent atölyelerinde oluşturulmadığı; bazı yerel atölyelerin de yapı plastiğinde oldukça etkin rol oynadıkları görülmektedir. Bu bağlamda Mısır-Suriye-Anadolu bir bütün olarak kabul edilmekle birlikte aslında bu çağrifyalardaki farklı atölyelerin kendi içlerinde etkileşim halinde oldukları düşünülmektedir. Özellikle Suriye ve Anadolu'daki yapı plastiği uygulamalarında bu etkileşim belirginleşmektedir. Böylece başkent dışında yerel atölyelerin yarattığı ekollerin varlığından söz edilmektedir⁵¹⁷.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından biri ise Olba Manastırı'nda uygulama gören sanatsal üslubu anlamak olmuştur. Bunu ise ele geçen taş elemanların stilistik ve dekoratif özellikleri ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere Erken Hıristiyanlık dönemi yapılarında ele geçen taş elemanlar, yapının mimari dekorasyonunu anlamının yanında, kullanılan eserlerin stil ve form özellikleri, eserlerin üretildikleri atölyeler ve bu atölyeler ile diğer atölyeler arasında kurulan ilişki ağı konusunda da önemli bilgiler sunmaktadır.

⁵¹⁷ Deichmann, 1974:549-574.

Anadolu'da Geç Antik Çağ boyunca çok sayıda yerel atölyenin aktif olarak hizmet verdiği bilinmektedir. Başkentten alınan etkilerin yanında yerel ustalar bölgenin yerel malzemelerini kullanarak tamamen yerel üslupta eserler vermişlerdir.

Cilicia ve Isauria'nın Suriye ve Anadolu coğrafyasındaki özel konumu oluşan sanatsal ve kültürel birikimde önemli bir etmendir. Constantinopolis ile olan ilişkisi başta olmak üzere, Suriye ile olan yakınlık Cilicia ve Isauria bölgesindeki yapılar ve mimari plastik süslemeleri için besleyici kaynaklar sunmuştur. Bölgede Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlenen yapılar ve sanatsal özelliklerin hemen hepsi Roma İmparatorluk Dönemi temeline dayanmakta ve bölgedeki Hıristiyan kültüründe öncü kültürel bakiye meydana getirmektedir.

Bu durum, Olba Manastırı taş elemanları için de geçerlidir. Ele geçen taş elemanların en yakın benzerleri başta başkent Constantinopolis olmak üzere, başkentten yoğun bir şekilde ürün ihraç ettiği İmparatorluk topraklarında saptanır. Ayrıca yerel taş işçiliği bağlamında konu incelendiğinde bu eserlerin en yakın benzerleri Lycia bölgesinde tespit edilmektedir. Özellikle liturjik işlevli levhalar ve templon payeleri üzerine gerçekleştirilen çalışmalar komşu Lycia ile olan yakın sanatsal benzerliği göstermektedir.

Çalışmamızda ulaşılan diğer önemli bir sonuç, taş elemanlardaki zenginlik ve çeşitliliğin tespit edilmesidir. Sütun başlıklarında Korinth düzenin farklı başlık tiplerinin görülmesi, levhalarda görülen form ve süsleme zenginliği ile özellikle templon payelerindeki form çeşitliliği Olba Manastırı'ndaki zengin sanatsal oluşumu ortaya koymaktadır. Özellikle templon payelerinin benzerlerinin bölgede bulunmamış olması Olba Manastırı yapılarının ve mimari plastiğinin önemini artırmaktadır. Bunlar Isauria'da oluşan sanatsal sentezin daha önceden tanınmayan ürünleri olarak değerlendirilmelidir.

Taş elemanların büyük çoğunluğunda -birkaç mermer altar tablası ve ayak parçası dışında- bölgenin yerel malzemesi kireçtaşının kullanımı görülmektedir. Bu durum yerel malzemenin başkent ve Lycia bölgesinden alınan form ve stil özellikleri ile kombine edilerek kullanıldığını göstermektedir. Olba Manastırı'nda tespit edilen birçok eserde ajur (deliği) tekniği başkent etkili olarak ortaya çıkmakta ve Anadolu'nun kıyı ve iç kesimlerinde de yaygınlığa sahip bulunmaktadır. Olba Manastırı örneklerinde özellikle

sütun başlıkları ve levhalar üzerinde bu tekniğin yoğun kullanımı söz konusudur. Bunun yanında levhalar üzerinde kazıma yöntemi ile de motiflerin uygulandığı anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın en önemli sonuçlarından biri de söz konusu taş elemanlardan yola çıkılarak manastırdaki liturjik mekanlar konusunda bir takım önerilerde bulunmak olmuştur. Ele geçen mimari plastik eserler *in situ* bulunamadığından özgün konumları hakkında sadece tahminlerde bulunmak mümkün olmaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğunun yapı kompleksinin en büyük binası olan Kuzey Kilisesi'ne ait oldukları düşünülmektedir.

Bu taş elemanlar arasında büyük bir çoğunluğu dekoratif amaçlı levhalar oluşturur. Bunun dışında değişik form ve stillerde işlenmiş templon payeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Kuzey Kilisesi'ndeki mimari düzenlemeye bakıldığında naosun bemandan bir düzenleme (templon) ile ayrıldığı *in situ* bir verimiz olmasa da anlaşılmaktadır. Söz konusu payeler ve levhalar buradaki templon kuruluşuna ait olmalıdır. Öte yandan ambon ve altara ait çok sayıdaki örnek de Kuzey Kilisesi'ndeki diğer liturjik kuruluşların elemanları olmalıdır.

Olba Manastırı'nın tarihlendirilmesinde kazılarda ele geçen taş elemanların stil ve dekorasyonu ile küçük buluntular arkeolojik veri niteliği taşımaktadırlar. Ayrıca bölgedeki kilise mimarisi ile olan ortak özellikleri yapıyı tarihlememizde kriter olarak değerlendirilmektedir. Tarihlendirme için çok değerli bir ölçüt olarak taş elemanlar yararlı olmaktadır. Buna göre, sütun başlıkları, sütun kaide ve gövdeleri, liturjik amaçlı levhalar, templon payeleri altar ve ambona ait parçalar MS 5-6. yüzyıla özgü stil ve işleniş özellikleri göstermektedir. 2018 yılı kazılarında bulunan Yunanca yazıta sahip templon payesi üzerindeki yazıtın harf karakteri de aynı tarihe işaret etmektedir.

Manastırda elde edilen MS 5-7 yüzyıl arasındaki zaman dilimine özgü aydınlatmada kullanılan cam kandil ve kadehler, bunlarla birlikte kullanılan madeni polycandelon ve askılar, fitil tutucuları, seramik buluntular, (Afrika Kıbrıs ve Phokaia Kırmızı Astarlılar, LR1 Amphoraları), tarihlendirmede kullanılmaktadır.

Kazılarda bulunan sikkeler de az sayıda olmakla birlikte yapı kompleksinin kullanımda olduğu zaman dilimine işaret etmektedir. Bu sikkelerden üçü, Olba'nın geç dönem

sikkeleri içerisinde en yoğun grubu oluşturan Heraclius (610-641) dönemine aittir. İki sikke Heraclius'tan sonra gelen II. Constans dönemine verilmektedir. İmparator Iustinianus, II Iusitinus ve Phocas dönemleri ise Olba Manastırı'nda birer sikke ile temsil edilmektedir.

Sonuç olarak, kentte belgelenen ve çalışmamızda tanıtımı yapılan Olba Manastırı, bölgede Geç Antik Çağ'daki Hıristiyanlık yapılanmasının anıtsal bir temsilcisi olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede Olba Manastırı hem mimari planı hem de mimari plastik eserleri ile bölgede kazısı sürdürülen tek manastır olma özelliğini korumaktadır. Yıllar önce kısıtlı kazıların yapıldığı ve bilimsel sonuçlarının sadece kısmen yayınlandığı Alahan Manastırı'ndan sonra Olba Manastırı çalışmaları, Isauria bölgesi manastırcılık hareketine ışık tutacak sonuçları sunmaktadır. Olba Manastırı kazı sonuçlarının sadece bölgenin değil aynı zamanda Anadolu ve Kuzey Suriye'deki çağdaş manastır ve kilise yapıları için kaydadeğer bir karşılaştırma örneği sunacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Acara, M. (1997). *Bizans Maden Sanatında Dini Törenler Sırasında Kullanılan Liturjik Eserler*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Acara, M. (1998). Bizans Ortodoks Kiliselerinde Liturji ve Liturjik Eserler, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1, 183-201.
- Acara M., –Olçay. B. Y (1998). Bizans Döneminde Aydınlatma Düzeni ve Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Kullanılan Aydınlatma Gereçleri, *Adalya*. II, 249-266.
- Akçay, T. (2008a). *Olba Mezarları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Akçay, T. (2011). Olba'da Hıristiyan Mezarları, *Seleucia ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları, 133-147.
- Akçay, T. (2016). *Olba'da Ölü Kültü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akçay, A. (2017). Olba'da Bulunan Sikkeler Işığında Kentin Erken Yerleşim Tarihi, *Seleucia*, VII, Olba Kazısı Yayınları, 261-279.
- Akçay, T (2017). Sikke Buluntuları Işığında Olba'daki Pers ve Makedon Varlığı Üzerine Düşünceler, *Olba*, XXV, 2017, 211-227.
- Akyol, A.A., Yıldırım, E.E., Erten, E., Kadioğlu, Y.K. (2013). Olba Kazısı Kiremit Örnekleri Arkeometrik Çalışmaları, *Seleucia ad Calycadnum*, III, Olba Kazısı Yayınları, 251-269.
- Akyürek, E.- Tiryaki, A.(2010). Rhodiapolis Piskoposluk Kilisesi Kazılarında Üç Mimari Plastik Eser Üzerine Değerlendirmeler, *Adalya*, XIII, 389-403.
- Alpaslan, S.(1996). *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesi'ndeki H. Nikolaos Kilisesi'nde Dini Ayinle İlgili Plastik Eserler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alpaslan, S. (2001). Architectural Sculpture in Constantinople and the Influence of the Capital in Anatolia”, *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life* (ed. N. Necipoğlu), Leiden, s. 187-201.
- Alpaslan, S. (2003). *Lykia'da Bizans Dönemi Araştırmaları*. 21. AST, Ankara.
- Alpaslan, S. (2003). The Evulation of Motifs and Sytles of the Architectural Sculpture of the Byzantine Age in Antalya and Lycia, *Adalya*, VI, 251-258.
- Arslan, A. (2014). *Konya Çevresi Bizans Dönemi Mimari Plastiği*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

- Aşkın, E. (2006). *Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması* Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aşkın, E. (2010). Antik Çağ'da Korykos'taki Zeytinyağı ve Şarap Üretimine Yönelik Yapılanmalar ve Bunların Yerleşim Düzenlemesi İçindeki Yeri", *Antik Çağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi* (Ed. U. Aydınoglu-A. Kaan Şenol), Graphis Matbaa, Zero Prodüksiyon, İstanbul.
- Athanasius, *Athanasius: The Life of Antony and the Letter to Marcellinus*, (çev Robert C. Gregg.) New York 1980.
- Atiya, A.S.(2005). *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Doz Basım Yayın.
- Aydın, A. (2003). Der Ambon der Kirche "A" in Tapureli, *Olba*, VIII (Özel Sayı), s. 83-98.
- Aydın, A. (2008) Adana, Anamur ve Silifke Müzesi'ndeki Figürlü Paye ve Levhalar, *Adalya*, XI, s. 269-286.
- Aydın, A. (2008). Anamur Müzesi'nde Bulunan Erken Hıristiyanlık-Bizans Dönemi Taş Eserleri, *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (1.Cilt), Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara, 159-170.
- Aydın, A. (2000). Kilikia ve Isauria Kiliselerinde Görülen Yüksek Tipteki Templon Kuruluşları, *Olba*, III, Mersin, s. 215-226.
- Aydın, A. (2010). Tapureli, A Kilisesi Altar Kaidesi Işığında Kilikya ve Isaurya Bölgesi Kiliselerinde Görülen Altar Çeşitleri, *Olba*, XVIII, 347-370.
- Aydın, A. (2013). Erken Hıristiyanlık – Bizans Dönemi Mimari Elemanlarının Süslemelerinin Kataloğu ve Değerlendirmesi, *Silifke Müzesi Taş Eserler Kataloğu – Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler*, (Editör Serra Durugönül), Mersin.
- Aydın, A. (2016). Tarsus Müzesi'ndeki Erken Hıristiyanlık- Bizans Dönemi Mimari Elemanları. *Tarsus Müzesi Taş Eserleri Heykeltıraşlık ve Mimari Plastik Eserler*, (Editör: Serra Durugönül), Mersin.
- Aydın, A. (2017). Dağlık Kilikia Bölgesi Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimlerindeki Hıristiyan Dini Yapıları ve İşlevleri, *Antik Dönemde Akdeniz'de Kırsal ve Kent*, Sempozyum Bildirileri (Ed: Ü.Aydınoglu-A. Mörel), Mersin, 78-94.
- Baratta, G. (1999). "Basilica all'estremitanorddell'isola", *Elauissa Sebaste I- Campagne di Scavo 1995- 1997* (Ed: Eugenia Equini Schneider), Roma.
- Barrow, R.G.H.(2002). Romalılar, (çev: Ender Gürel), İstanbul.
- Baş,B.(1999). *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük* (Yayımlanmamış YüksekLisans Tezi.), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Baş, B.(2013). Hıristiyan Manastırcılığının Doğuşu, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 183-204.

- Baş, B. (2015). *Çölü Fethetmek, Geç Antik Çağ'da Mısır Manastırları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bell, M.L. (1906). Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia, *Revue Archeologique* 8, 7-36.
- Benko, S.(1980). Pagan Criticism of Christianity During the First Two Centuries A.D. (Ed: Hildegard Temporini ve Wolfgang Haase), *Aufstieg und Niedergang der römischenWelt II*. 23.2. Berlin.
- Bent, J. T. (1891). A Journey in Cilicia Tracheia, *The Journal of Hellenic Studies XII*, 206 – 222.
- Bilge, Y.(2001). Geçmişten Günümüze Süryaniler, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul.
- Boatwright, M.T.,Gargola, D.J, Talbert, R.J.A. (2004). *The Romans: Village to the Empire*, Oxford.
- Braun, J. (1924). *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung*, München.
- Brenk, B.(1977). *Spätantike und frühes Christentum*, Oldenburg.
- Brenk, B. (2003). *Die Christianisierung der spätrömischen Welt, Stadt, Land, Haus, Kirche und Kloster in frühchristlicher Zeit*, Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Brodribb, G. (1987). *Roman Brick and Tile*, (Birinci Baskı), Gloucester, Alan Sutton Publishing.
- Brooks E.W.(1903). *The Sixth Book of the select Letters of Severus, Patriarch of Antioch in the Syriac Version of Athanasius of Nisibis* (edit and trans. By E. W. Brooks MA), Voll, II, Oxford.
- Cameron, A. (2015). *Bizanslılar*, Çev: Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Caner, D. W. (2002). *Begging Monks: Spiritual Authority and the Promotion of Monasticism in Late Antiquity*, Berkeley and Los Angeles.
- Canevello, A.S. (2004). Iconiumlu Azize Thecla Yaşamı ve Mucizeleri *Olba*, X, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları.
- Canevello, A. S.,Özyıldırım M. (2009). Constantinopolis Tahtında Isaurialı bir İmparator: Zeno, *Lucerna* , Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul, 16-28.
- Canevello, A.S.(2015). Şifa verici Azize Thekla: Mucizeleri ve Olbalı Çocuk, *Seleucia ad Calycadnum*, V, Olba Kazısı Yayınları, 185-196.
- Clark, G. (2004). *Christianity and Roman Society*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Coşkun, A. (2007). Salamis Kenti Çatı Kiremitleri Üzerine Bazı Gözlemler, *Anadolu/Anatolia*, 33, 9 – 34.

- Cumalıoğlu, A.(2011). *Hadrianoupolis ve Çevresi Geç Antik ve Erken Bizans Mimari Plastik Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Curran, J.(2000). *Pagan City and Christian Capital: Rome in the IVth. Century*, Oxford.
- Crowfoot, G.M.- Harden, D.B.(1931). "Early Byzantine and Later Glass Lamps" *The Journal of Egyptian Archaeology*, Vol 17, No 3/4, 196-208.
- Çakmak, Ü.(2011). Geç Antik Dönemde Cilicia ve Isauria'da Kilise Sayısının Artış Nedenleri Üzerine Bir Deneme, *Seleucia ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları, 167-181.
- Çelik, M (1996). *Süryani Tarihi*, İstanbul.: Ayraç Yayınları,
- Çobanoğlu,A,-Ermış, Ü.M,-Parlak, S.- Tuncer, A. (2016). İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nde Bulunan Taş Eserler, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 25.
- Darrouzes, J. (1981). *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, Tome:1, Institut Français D'Etudes Byzantines*, Paris.
- Davis, J.S. (2008). *The Cult of St. Thecla – Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*, Oxford University Press.
- Deichmann, F.W. (1956). *Studien zur Architektur Konstantinopels im 5 und 6. Jh. nach Christus*, Wiesbaden-1956.
- Deichmann, F.W.(1969). *Ravenna. Geschichte und Monumente I*, Wiesbaden.
- Deichmann, F.W. (1974). Zur Spätantiken Bauplastik von Ephesus, *Mansele Armağan*, Band:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi VII, Sayı:60, Ankara, s. 549-574.
- Delahaye, H. (1948). "Byzantine Monasticism", *Byzantium*, Ed. H.N. Baynes, H. Moss, Oxford, 1948, s. 136-165.
- Delvoeye, C. (1966). Cancelli, *Reallexikon zur Byzantinischen Kunst*, (Hrsg:Klaus Wessel), Band (1), Anton Hiersemann, Stuttgart, 900-931.
- Delvoeye, C. (1966). Ambon, *Reallexikon zur Byzantinischen Kunst*, (Hrsg:Klaus Wessel), Band (1), Anton Hiersemann, Stuttgart, 126-133.
- De Ste Croix, G.E.M.(1963). "Why were the early Christians persecuted" *Past and Present* 26.
- Dennert, M. (1995). Mittelbyzantinische Ambone in Kleinasien, *Istanbul Mitteilungen*, 45, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 137-147.
- Dennert, M. (1997). Mittelbyzantinische Kapitelle, *Asia Minor Studien*. Band:25, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn.
- Dennert, M, (1998). Neue Studien zum ionischen Kämpferkapitell, *Journal of Roman Archaeology*, 11, 683-689.

- Diler, A. (1994), Akdeniz Bölgesi Antik Çağ'da Zeytin ve Üzüm Presleri", 1993, *AST 12*, 441-458.
- Doğan. S. (2003). Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, sayı (2), 73-89.
- Doğan. S. (2003). Lykia'da Alacahisar Kilisesi'nin Kiborium Kemerleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, sayı (1), 186-198.
- Doğan, S. (2005). Alanya Muzesi'ndeki Bizans Donemi Taş Eserleri, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü *AST*, 22, Cilt (2), Ankara, 71-76.
- Doğan,S.(2007) Likya'da Bizans Taş Yapıtları, III. Likya Sempozyumu, İstanbul 209-224.
- Durugönül, S. (1995a). Olba: Polis mi, Territorium mu?, *Lykia II*, 75 – 82.
- Durugönül, S. (1998). Seleukosların Olba Territorium'undaki —Akkulturationl Süreci Üzerine Düşünceler. *Olba*, I, 69 – 76.
- Durugönül, S. (1998). Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien - Eine Untersuchung zu den archaologischen Hinterlassenschaften im Olbischen Territorium. *Asia Minor Studien*, 28. Bonn: Habelt.
- Durugönül, Serra. (1999). 1997 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikia) Yüzey Arastırması, *XVI/I. Arastırma Sonuçları Toplantısı*, 329-337. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Durugönül, Serra (2004). Krallar, Rahipler ve Korsanlar. Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eskiçag'da Mersin Bölgesi, *Sırtı Dag, Yüzü Deniz: Mersin*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 27-51.
- Durugönül, Serra (2005). Dağlık Kilikia Bölgesinde (Mersin ve İlçelerinde) Kent, Mimari ve Malzeme, *Tarih İçinde Mersin Kollokqumu II*, s. 28-33.
- Durukan, M. (1998) M.Ö. 301-188 Arasında Olba Territoriumu'nda Yaşanan Siyasi Gelişmeler, *Olba Dergisi*, I, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Arastırma Merkezi Yayınları, 87-95.
- Dürüşken, Ç. (2003). *Paulus'un Kutsal Görev Gezileri ve Anadolu Halklarına Mektupları*, İstanbul.
- Djobadze, W.(1986). *Archaeological Investigations in the Region West of Antioch on the Orontes*, Wiesbaden.
- Drayton,J.M.(2002). *Pachomius as Discovered in the Worlds of Fourth Century Christian Egypt, Pachomian Literature and Pachomian Monasticism: A Figure a History or Hagiography*, Master Thesis, Australia.
- Eichner, İ- Tsamakda, V. (2009). *Syrien und seine Nachbarn von der Spätantike bis in die islamische Zeit*, (Hrsg: Inna Eichner- Vasilis Tsamakda), Reichert Verlag, Wiesbaden.

- Eichner, I. (2009). Spätantike und frühbyzantinische Bautechnik im südlichen Kleinasien, Bautechnik im Antiken und Vorantiken Kleinasien, (Hrsg: Martin Bachmann), *Byzas 9*, Veröffentlichungen des Deutschen Archäologischen Instituts, İstanbul, 551-559.
- Eichner, İ. (2011). Frühbyzantinische Wohnhäuser in Kilikien: Baugeschichtliche Untersuchung zu den Wohnformen in der Region um Seleucia am Kalykadnos, *İstanbul Forschungen*, Band:52, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Elton, H. (2002). Alahan and Zeno, *Anatolian Studies*, Vol:52, p. 153-157.
- Erhat, A. (2000). *Mitoloji Sözlüğü*. (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ermiş, Ü.M.(2003). *İzmir ve Manisa Çevresindeki Orta Bizans Dönemi Templon Arşitravları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ermiş, Ü.M.(2009). *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Ertekin, E. (2011). Roma Devletinin Hıristiyanlığı Ortadan Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat *Seleucia ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları.
- Erten, E. (2003). Olba (Uğuralanı) 2001 Yüzeysel Araştırması. *XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1(XX), 185-196.
- Erten, E. (2003). "Glass from Olba Survey 2001", *OLBA*, VII (Özel Sayı), 145- 154.
- Erten, E. (2005). Kilikia Tarihinde Kadınlar, Tarih İçinde Mersin – *Kolokyum II*, Mersin, 34-41.
- Erten, E., Özyıldırım, M. (2007). Mersin Silifke Olba Yüzeysel Araştırması - 2006, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt.
- Erten, E. (2009). Olba'da Romalılaşma Süreci. Y. Özdemir. (Editör). *Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2008, Bildiriler*. Birinci Baskı. Mersin. s. 76-85.
- Erten, E.(2012). Olba'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde Tarım ve Yerleşim, *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı (II), Olba Kazısı Yayınları, 61-76.
- Erten, E. (2013). Olba Kazılarında Küçük Buluntular, *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı (III), Olba Kazısı Yayınları, 101-128.
- Erten, E. (2014). Arkeolojik Veriler ve Tarihsel Olaylar Işığında Olba'da Yerleşimin Son Bulması, *Seleucia ad Calycadnum*, IV, Olba Kazısı Yayınları, 57-72.
- Erten, E.(2016). Olba 2015 Kazılarında Yeni Bir Buluntu: Roma Mozaïği, *Seleucia*, VI, Olba Kazısı Yayınları, 61-91.
- Erten, E-Akkuş Koçak, E. (2017). "Olba Tiyatro Kazısı Cam Kadeh Buluntuları", *Seleucia*, VII, 89-112.

- Erten, E. (2018). Olba Akropolisi Kazılarında Yeni Babil Damga Mührü, *Seleucia*, VIII, 2018, 49-68.
- Erten, E. Akkuş Koçak, E. (2018). Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları, *Seleucia*, VIII, 2018, 139-164.
- Eusebius, *Des Eusebius Pamphili, Bischofs von Caesarea, Kirchengeschichte*, C. II, Çev. P. Hauser, 1932.
- Eyice, S. (1988). Recherche e scoperte nella regione di Silifke nella Turchia meridionale, *Million*, Vol:1, Rome, p.15-33.
- Farioli, R.O. (1969). La scultura architettonica, in: *Corpus Ravenna III*, Roma.
- Feld, O. (1964). Bericht über eine Reise durch Kilikien, *İstanbul Mitteilungen*, Band 13/14, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 88-107.
- Feld, O. (1965). Beobachtungen an spätantiken und frühchristlichen Bauten in Kilikien: Bericht über eine Reise, *RömQ Schr*, 60, 131-143.
- Feld, O. (1975). Christliche Denkmäler aus Milet und seine Umgebung, *İstanbul Mitteilungen*, Band 25, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 197-209.
- Feld, O- Peschlow, U. (1975). Myra: eine lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit. Hrsg: Jürgen Borchardt. GEBR MANN VERLAG, Berlin.
- Feld, O. (1989). Kilikische Ambone, *İstanbul Mitteilungen*, Band 39, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 123-128.
- Felsch, C. S. R. (1990). Further Stamped Roof Tiles from Central Greece, Attica and Peloponnese, *Hesperia*, 59(1), 301 – 323.
- Foss, C. (1990). "The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity", *History and Archaeology of Byzantine Asia Minor*, Hampshire.
- Freeman, C (2003). Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları, (çev. Suad Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara.
- Flusin, B. (2014). *İmparatorluk Kilisesinin Yapısı, Bizans Dünyası* (edt. Cecile Morrisson), çev: Aslı Blge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gasque, W. (2004). *Kilise Büyüyor: Kudüs'ten Roma'ya, Hıristiyanlık Tarihi*, (çev. S. Sel-L-Kınran) Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- Gough, M. (1972). The Emperor Zeno and Some Cilician Churches, *Anatolian Studies*, Vol (22), Published by British Institute at Ankara, 199-212.
- Gough, M. (1985) Alahan- An Early Christian Monastery in Southern Turkey, *Pontifical Institute of Medieval Studies*, Toronto.
- Gürkan, S.L. "Manastır", *DİA*, XXVII
- Gregory, E.T. (2008). Bizans Tarihi (çev: Esra Ermert), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Grossmann, P. (1988). Neue baugeschichtliche Untersuchungen im Katherinenkloster im Sinai. *Archäologischer Anzeiger des deutschen archäologischen Instituts*.
- Hakan, G. (2009). *Konya Müzesi'ndeki Bizans Devri Mimari Plastikleri*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Harrison, M (1993). Monumenti e urbanistica nella città, [in:] A. Guillou (ed.), *La civiltà bizantina, oggetti e messaggio*, Roma 1993: 27–74.
- Haspels, E.(1971). *The Highlands of Phrygia, Sites and Monuments*, Princeton, New Jersey.
- Headlam, A.C. (1892). Ecclestial Sites in Isauria, *Society for the Promotion of Hellenic Studies*, Suppl. Papers, I, London.
- Heberdey, R. – Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien*, Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil.- hist. Kl., Band 44, Wien.
- Hefele, C.J. A. (1871). *History of the Christian Councils from the original Documents, to the Close of Niecea AD 325*. Edinburgh.
- Hellenkemper, H-Hild, F.(1986). Neue Forschungen in Kilikien, *TIB:4*, Hrsg:Herbert Hunger, Wien.
- Henry, A.B. (2003). *Choice and Context in the Late Antique Architecture: Questioning the Cilician "Domed Basilikas"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan: Suna Güven).
- Herzfeld, E, Guyer,S (1930). Meriamlik and Korcykos- Zwei Christliche Ruinenstaetten des Rauchen Kilikiens, *Monumenta Asiae Minoris Antiquia*, Vol (II), The Manchester University Press.
- Heussi, K. (1936). *Der Ursprung des Mönchtums*,Tübingen.
- Hicks, E.L.(1891). Inscriptions from Western Cilicia, *The Journal of Hellenic Studies*, vol:12, Cambridge University Press, 225-273.
- Hild, F.-Hellenkemper, H.-Salies G.H. (1990). Kommagene-Kilikien- Isaurien, *Reallexikon Byzantische Kunst*. (Hrsg :Marcell Restle), Band:IV, Anton Hiersmann-Stuttgart.
- Hild, F.,Hellenkemper H. (1990). Kilikien und Isaurien,*Tabula Imperii Byzantini* 5, Wien.
- Hill, S. (1994). When is a Monastery not a Monastery?,*The Theotokos Everyetis and 11th Century Monasticism* (Editörler. M. Mullet – A. Kirby), Belfast.
- Hill, S. (1996). *The Early Byzantine Churches of Cilica and Isauria*, USA.
- Hirschfeld, Y.(1992). *The Judean Desert Monasteries in the Byzantine Period*. London., New Haven.

- Hirschfeld, Y. (1993). Monasteries and Churches in the Judean Desert in the Byzantine Period, Ed., Y. Tsafirir, *Ancient Churches Revealed*, Israel Exploration Society, Jerusalem.
- Hirschfeld, Y. (1999). *The Early Byzantine Monastery at Khirbet ed-Deir in the Judean Desert: The Excavations in 1981- 1987, chfeld. Qedem 38. Jerusalem: Institute of Archaeology, Hebrew University of Jerusalem.*
- Hirschfeld, Y. (2006). The Monasteries of Palestine in the byzantine Period, in:Christians and Christianity in the Holy Land, From the Origins to the Latin Kingdom, Edit: Limor and Stroumsa, Brepolis.
- Homer, Iliad, Volume I, Books, 1-12, (Çev:A.T. Murray), The Loeb Classical Library, London: Harvard University Press, 1924.
- Hopwood, K. (1999). Rough Cilicia in the Third Century A.D., *XII. Türk Tarih Kongresi*, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 217-225.
- İşler, B. (2009). *Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Dan. Prof. Dr. Sema Doğan) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- İzник, E.(2009). Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu, *Doğu Batı*, 49, Mayıs-Haziran-Temmuz.
- Jacob, X. (2004). Hıristiyan Terimler Sözlüğü, Orhan Matbaacılık Ltd. Şti. İstanbul.
- Jacobek, R. (1993). Eine Reliefierte Schrankenplatte aus Limyra, *Akten des II. Internationalen Lykien Symposions, Band, II*, Wien, s. 197-201.
- Jakobs, P.H.F.(1987). Die frühchristlichen Ambone Griechenlands, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn.
- Joest, C. (1997). Unsere Hände den Armen öffnen. Das Opus Monasticum der Pachomianer, Brill.
- Jones,A.H.M. (1964). *The Later Roman Empire*, Oxford.
- Kaçar, T. (2002). Roma İmparatorluğu'nun Kilise Konsillerinin Siyasallaşması: İzник Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi S. II*, Eskisehir, 1-18.
- Kaçar, T. (2003). Cilician Bishops and Fourth – Century Church Politics, *Olba* , VIII (Özel Sayı), Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları, Mersin, s. 109 – 128.
- Kaçar, T.(2009). *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kaçar, T. (2011). İkinci Yüzyılda Hıristiyanlık: Entellektüeller, Düşünceler ve Gruplar, *Seleucia ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları.
- Kaelber, L.(2004). “Monasticism: Christian Monasticism”, *Encyclopedia of Religion, Second Edition, IX*, New York.

- Karamut, İ (1995). Dağlık Kilikya Kentleri, *1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara,
- Karamut, İ-Russell, J. (1999). Nephelis: a recently discovered town of coastal Rough Cilicia, *Journal of Roman Archaeology*, Volume 12, 355-371.
- Kautzsch, R. (1936). “*Kapitellstudien*” *Beiträge zu einer Geschichte des Spätantikenkapitells im Osten vom vierten bis ins siebten Jahrhundert*, Verlag von Walter Gruyter, Berlin & Leipzig.
- Keil, J -Wilhelm, A. (1931). *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien. MAMA III*, Manchester.
- Keskin, E. (2010). *Çorum İli ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Keskin, E. (2010). Bizans ve Çevre Kültürler, Çorum İlinde Bulunan 5-6. Yüzyıllara Ait Attika Tipi Sütun Kaideleri, *Prof. Dr. Yıldız Ötülen'e Armağan*, (Ed. Sema Doğan –Mine Kadiroğlu), Yapı Kredi Yayınları.
- Keskin, E. (2014). Amasya Müzesi'nde Bulunan Altar Masası, *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Cumhuriyet Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas, 473-481.
- Keser, E. (2002). *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Koch, G. (2007). *Erken Hıristiyan Sanatı*, (Çev. A. Aydın), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kosinski, R. (2010). The Emperor Zeno, Religion and Politics, Publikacja dofinansowana przez Wydział Historyczno- Sojologiczny i Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Cracow.
- Kosinski, R. (2010). The Emperor Zeno's Church Donations, *Hortus Historiae*, Cracow, 635-649.
- Kramer, J. (1998). Bemerkungen zu den Methoden der Klassifizierung und Datierung frühchristlicher oströmischer Kapitelle, *Spätantike und Byzantinische Bauskulptur*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, s. 43-59.
- Kramer, N. (2012). *Keramik und Kleinfunde aus Diokaisareia*, De Gruyter.
- Kurtuluş Öztaşkın, G. (2015). Stratonikeia Kenti Bizans Dönemi Liturjik Taş Eserleri, *Stratonikeia ve Çevresi Araştırmaları* Editör: Bilal Söğüt, Ege Yayınları, İstanbul, 159-175.
- Lequien, M. (1740). *Oriens Christianus, in quator patriarchatus digestus quo exhibentur ecclesiae patriarchae, caeterique praeseules totius Orientis*, Paris.
- Linnemann, J.C. (2013). *Die Nekropolen von Diokaisareia. Diokaisareia in Kilikien, Ergebnisse des Surveys 2001–2006*, De Gruyter, Bd. 3, Berlin.

- Louth, A.(2004). “The Literature of the Monastic Movement”, *The Cambridge History of Early Christian Literature*, Francis Young, Lewis Ayres ve Andrew Louth (drl.), Cambridge 2004, s. 373-81.
- Mackay,Th.(1968). Olba in Rough Cilicia, Ann Arbor.
- Mango, C. (2011). *Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu*,(çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mert, İ.H.- Niewöhner, P. (2010). Blattkapitelle in Konya, Lykaonien zwischen Sidamaria und Binbirkilise, *İstanbulur Mitteilungen, Band (60)*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.
- Milliar, F.(1977). The Emperor in the Roman World (31 BC-AD337). *Ithaca*, New York: Cornell University Press.
- Mietke, G. (1999). Die Apostelkirche von Anazarbos und Syrien, *Olba II (Özel Sayı), I. Uluslararası Mersin Sempozyumu Bildirileri*, Mersin, 227-239.
- Mietke, G. (2006). Studien zur frühbyzantinischen Bauornamentik im Rauhen Kilikien:Überlegungen zur formalen Herkunft und Datierung einiger Kapitelle, *İstanbulur Mitteilungen, Band (56)*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 371-389.
- Mietke, G. (2009). Bauphasen und Datierung der Basilika von Meriamlik (Ayatekla), *Syrien und seine Nachbarn von der Spätantike bis in die islamische Zeit* (hrsg: İna Eichner und Vasiliki Tsamakda), Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (MS284-641)*, Çev. Turhan Kaçar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Morrisson. C. (2014). *Bizans Dünyası-Doğu Roma İmparatorluğu (330-641)*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- McKinnon, J.W. (1994). *Desert Monasticism and the Later Fourth Century Psalmodic Movement*, Oxford University Press, Oxford.
- Niewöhner, P. (2006). Frühbyzantinische Steinmetzarbeiten in Kütahya zu Topographie, Steinmetzwesen und Siedlungsgeschichte einer zentralanatolischen Region, *İstanbulur Mitteilungen, Band 56*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen, 407-473.
- Niewöhner, P. (2007). Aizanoi, Dokimion und Anatolien, *Stadt und Land- Siedlungs und Steinmetzwesens vom späteren 4. bis ins 6. Jahrhundert n.Chr.* Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Niewöhner, P. (2007). Byzantinische Steinmetzarbeiten aus dem Umland von Milet, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, (Ed. Mine Kadiroğlu), Ankara, 1-28.
- Niewöhner, P.(2008). Mittelbyzantinische Templonanlagen aus Anatolien. Die Sammlung des Archäologischen Museums Kütahya und Ihr Kontekst, *İstanbulur Mitteilungen, Band 58*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 285-345.

- Niewöhner, P.(2010). Der frühbyzantinische Rundbau beim Myraleion in Konstantinopel Kapitelle, Mosaiken und Ziegelstempel, *İstanbul Mitteilungen, Band 60*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 411-459.
- Niewöhner, P.(2013). Neue spät und nachantike Monumente von Milet und der mittelbyzantinische Zerfall des anatolischen Städtewesens, *Archäologischer Anzeiger*, 2, Halbband, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen-Berlin, 165-233.
- Niewöhner, P. (2018). Ein Byzantinischer Löwenkopf-Wasserspeier Aus Der Gegend Von Milet Im Westlichen Kleinasien, Dı Bısanzi0 Dıraı Cı0 Che È Passato, Cı0 Che Passa E Che Sara, Scritti İn Onore Di Alessandra Guiglia A Cura Di Silvia Pedone E Andrea Paribeni, 187-203.
- Olçay, B.Y. (2001). Lighting Methods in the Byzantine Period and Findings of Glass Lamps in Anatolia”, *Journal of Glass Studies*, 43, 77-87.
- Ousterhout, R. (2016). *Bizans'ın Yapı Ustaları*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ötügen, Y. (1996). Forschungen im nordwestlichen Kleinasien-antike und byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa, *İstanbul Mitteilungen*, 41, Ernst Wasmuth Tübingen Verlag.
- Öziş, Ü. (1994). Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Öztürk, N. (2012). Hıristiyanlığın İlk Yıllarında Akdeniz Ülkelerini Etkisi Altına Alan Kadın: Tekla, *Feminist Eleştiri Dergisi*, Ankara, 42-49.
- Özyıldırım, M. (1998). Klasik Arkeoloji'de Eski Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlışıları, *Olba, I*, Mersin, 147-152.
- Özyıldırım, M.(2003). İlkçağ ve Erken Hıristiyanlık Kaynaklarında Olba Sözcüğün Değişik Kullanımları, *Olba*, VIII, Mersin 2003.
- Özyıldırım, M.(2004). Seleucia ad Calycadnum ve Hıristiyanlığın İlk Üç Yüzyılı, *Olba X*, KAAM yayınları, 239-261.
- Özyıldırım, M. (2005). Corycus Piskoposluğu ve VI. yüzyıla Kadar Kristoloji Tartışmaları, *Olba*, XI, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, KAAM Yayınları, 198-218.
- Özyıldırım, M. (2006). *359 Yılı Seleucia Konsili Kararlarının Çözümlemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özyıldırım, M. (2007). Ariminum ve Seleucia ad Calycadnum konsilleri 359 ikiz konsiller yılı. *Olba*, XV, 1-42.
- Özyıldırım, M. (2009). Olba'da Hıristiyanlığın İzleri, *Arkeoidea*, Sayı (7), 66-70.
- Özyıldırım, M. (2009). Aziz Paulus, *Arkeoidea*, V, 27-30.

- Özyıldırım, M. (2009). Kilikia Bölgesi Eskiçağ yer adlarının Türkçede kullanımı üzerine düşünceler. *Uluslararası Mersin Sempozyumu*, Mersin,324-332.
- Özyıldırım, M. Ünalın, S. (2011). Isauria Dağlarında Hıristiyan Manastırcılığının Bir Örneği: Olba Manastırı, *Seleucia ad Calycadnum*, I, Olba Kazısı Yayınları, 147-166.
- Özyıldırım, M. (2012). Olba Manastırı Hakkında Arkeolojik ve Yazınsal Yeni Bilgiler, *Seleucia ad Calycadnum*, II, Olba Kazısı Yayınları, 105-118.
- Özyıldırım, M. (2013). Olba Manastırı: 2012 Kazı Sonuçları ve Merkez Mekânlar Üzerine Düşünceler, *Seleucia ad Calycadnum*, III,Olba Kazısı Yayınları, 213-224.
- Özyıldırım, M. (2015). Olba Manastırı 2014 Kazı Sonuçlarının Değerlendirilmesi, *Seleucia ad Calycadnum*, V, Olba Kazısı Yayınları, 79-100.
- Özyıldırım, M. (2016). Olba'da Yahudi Varlığının Kanıtı: Menorah Kabartmalı Sunak, *Seleucia*, VI, Olba Kazısı Yayınları, 119-135.
- Özyıldırım, M. (2016). 2015 Yılı Kazıları ve Kuzey Kilisesi'ndeki Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Seleucia*, VI, Olba Kazısı Yayınları, 181-201.
- Özyıldırım, M.- Yeğin, Y.(2017). Olba Manastırı Kuzey Kilisesi (Diakonikon), Bizans Dönemi *Opus Sectile* Taban Döşemesi, *Seleucia*, VII, Olba Kazısı Yayınları, 47-68.
- Özyıldırım, M- Yeğin, Y. (2018). Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin Değerlendirilmesi, *Seleucia*, VIII, Olba Kazısı Yayınları, 165-190.
- Özyiğit, Ö. (1990a). Alaturka Kiremidin Oluşumu, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, V, 149- 179.
- Papaevangelu, P. (1990). "Klosterarchitektur" in: *Raellexikon zur byzantinischen Kunst*, RBK IV, Ed: Wessel und Restle, Anton Hiersemann, Stuttgart, 102-136.
- Parman, E. (2002). *Ortaçağda Bizans Dönemi 'nde Frigya ve Bölge Müzelerindeki Bizans Taş Eserleri. Eskişehir*.
- Pena, I. (1997). The Christian Art of Byzantine Syria, (Ed.Moria Jonhston ve Penny Clarke Garnet Publishing, Printed in Spain.
- Peschlow, U. (1975). Byzantinische Plastik in Didyma, *İstanbulur Mitteilungen*, Band(25), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 211-257.
- Peschlow Bindokat, A- Peschlow, U (1978). Die Sammlung Turan Beler bei Şile, antike und byzantinische Denkmaler von der bithynischen Schwarzmeerküste, *İstanbulur Mitteilungen*, Band(27/28), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 309-362.
- Peschlow, U. (1983). "Zum byzantischen *opus sectile* Boden, in: Beiträge zur Altertumskunde.
- Kleinasiens, *Festschrift für Kurt Bittel*, Philip von ZabernVerlag, Mainz am Rhein, 435-447.

- Peschlow, U.(1990). Materielen zur Kirche des H. Nikolaos in Myra im Mittelalter, *Istanbul Mitteilungen*, Band(40), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Peschlow, U. (1991). Zum Tempon in Konstantinopel, *Armos*, 1449-1475.
- Peschlow, U.-Möllers, S. (1998). Spätantike und Byzantinische Bauskulptur (Hrsg: Urs Peschlow- Sabine Möllers), Franz Steiner Verlag, Frankfurt.
- Peschlow, U., (2001). Kapitell, *Reallexikon für Antike und Christentum*, Hrsg:Schöllgen vd., Anton Hiersemann, Stuttgart, 57-123.
- Peschlow, U- Peschlow Bindokat, A.-Wörrle.(2002). Die Sammlung Turan Beler bei Şile (2), antike und byzantinische Denkmaler von der bithynischen Schwarzmeerküste, *Istanbul Mitteilungen*, Band 52, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Pilhofer, S. (2006). *Romanisierung in Kilikien*, Herbert Utz Verlag, München.
- Pilhofer,P. (2018). *Das frühe Christentum im kilikisch-isaurischen Bergland*, De Gruyter,(Berlin/Boston 2018).
- Polat, S.(2004). *Hristiyanlıkta Manastır Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı.
- Popovic, S.. (1998). The Trapeza in the Cenobitic Monasteries: Architectural and Spiritual Contexts, *DOP*, Vol: 52, s.281-303.
- Postgate, N. and Thomas, D. (2007). *Excavations at Kilise Tepe 1994 – 98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia*, 1, Text, BIAA.
- Pülz. A. (1996). Eine frühchristliche Kirche beim Ptolemaion in Limyra, *Festschrift für Jürgen Borchardt zum sechzigsten Geburtstag*, Hrsg:Fritz Blakolmer usw. Band:1, Phoibos Verlag, Wien.
- Plinius. *Naturalis Historia I-XXXVII-(Volume X)*. (Çev. H. Rackam, Great Britain, 1986).
- Ristow, S. (1998). Frühschristliche Baptisterien, *Jahrbuch für Antike und Christentum* (27).
- Rohmann, J. (1995). Einige Bemerkungen zum Ursprung des feingezahnten Akanthus, *Istanbul Mitteilungen (Band:45)*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 109-121.
- Rohmann, J. (1998). Die Kapitelle des Trajantempels von Pergamon, *Spätantike und Byzantinische Bauskulptur* (Hrsg: Urs Peschlow- Sabine Möllers), Frankfurt: Franz Steiner Verlag, s.25-37.
- Sabas, P.J (1995). *Leader of Palaestian Monasticism. A Comparative Study in Eastern Monasticism, 4 th to 7 th Centuries*, Washington D.C.
- Saltuk, S.(1997). *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Sayar, M. H. (2016). Olba: Tapınak Devletinden Şehir Devletine, *Seleucia*, VI, Olba Kazısı Yayınları., 107-118.
- Serdar, P.(2010). *Likya ve Pamfilya Bölgeleri'ndeki Bizans Dönemi Taş Eserlerinin Motif, Bezeme Tekniği ve Malzeme Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Sodini, J.P. (1980). La sculpture architecturale a l'epoque paleochretienne en Illyricum. Actes du Xe congres international d'archaologie chretienne Thessalonique.
- Schirmer, W. (1967). Römische und Byzantinische Basen und Kapitelle aus Boğzaköy und seiner naheren Umgebung, *İstanbul Mitteilungen (Band:17)*, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen.
- Sheppard, C.D. (1969). Byzantine Carved Marble Slabs, *ArtB*, 51.
- Smith, M.A(2004). *Paulus, Hıristiyanlık Tarihi* (çev. S. Sel- L. Kınran) Yeni Yaşam Yayınları. İstanbul.
- Stephenson, P (2016). *Büyük Konstantin*, Çev: Gürkan Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Spieser, J.M. (2014). "İmparatorluk ve Hıristiyan Sanatı: Benzerlikler ve Farklılıklar", *Bizans Dünyası*(edt. Cecile Morrisson), çev:Aslı Blge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Strabon; *Antik Anadolu Coğrafyası'*, (Geographika: XII- XIII-XIV) (çeviren: A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Strube, C. (1983). Die Kapitelle von Qasr İbn Wardan, *Jahrbuch für Antike und Christentum*, Jahrgang 26, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Münster-Westfalen, 59-106.
- Strube, C. (1984). *Polyeuktoskirche und Hagia Sophia. Umbildung und Auflösung antiker Formen. Entstehen des Kämpferkapitells*. Verlag der bayerischen Akademie Wissenschaften. München.
- Şenol, A.K.- Cankardeş-Şenol, G. (2003). Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae, *Olba* 7, 119-143.
- Şimşek, Z. (2016). *Olba Su Sistemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan. Prof. Dr. A. Emel Erten), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Talbot, A,M. (1999). Bizans Manastır Sistemine Giriş, *Cogito*, 17, Yapı Kredi Yayınları.
- Tekinalp, V.M. (2000). *Geç Antik Dönem Sonrasında ve Ortaçağ'da (MS 4. – 14. yüzyıl) Andriake Kenti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan Ankara.
- Tekocak, M- Adıbelli, H (2010). Tarsus-Sağlıklı (Bayramlı) Koyu Sakızlıklı Mevkii Şarap ve Zeytinyağı İşlikleri” *Antik Çağ'da Anadolu'da Zeytinyağı ve Şarap Üretimi* (Ed. U.Aydinoğlu-A. Kaan Şenol), Graphis Matbaa, Zero Produksiyon, İstanbul.

- Temple, Ç. (2001). *Antalya'nın Demre (Kale) İlçesi'ndeki H. Nikolaos Kilisesi ve Kazısında Bulunan Sütun ve Sütun Başlıkları (1989-1996)*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temple, Ç. (2010). Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Bulunan Ajur Tekniğinde "Theodosian" Tipinde Sütun Başlıkları, *Bizans ve Çevre Kùltürler (Yıldız Ötüken'e Armağan)*, Ed:Sema Doğan- Mine Kadiroğlu, Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Temple, C. (2011). "Nevşehir Muzesi'nde Bulunan Bizans Donemi Mimari ve Liturjik Taş Eserleri", *Anadolu Kùltürlerinde Süreklilik ve Değişim, Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan*, Ed. C. Erel vd., Ankara, 537-552.
- Temple, Ç. (2013). *Konya/Ikonion ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Taş Eserleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Temple, Ç. (2014). Taş Eserler Eşliğinde Sille'nin Bizans Dönemi Mimarisine İlişkin Görüşler, *Art Sanat II*, s. 81-100.
- Testamentum Domini, I. E. Rahmani, Haz. Testamentum Domini Jesu Christi, 1899.
- Tezcan, H. (1989). *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Tiryaki, A.(2007). *Kisileçukuru Manastırı, Antalya'nın Doyran Beldesi'nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı.
- Tiryaki, A.(2007). Erken Hıristiyanlık Döneminde Manastırcılığın Doğuşu, *Sanat Tarihi Dergisi*, 49-65.
- Türker, Ç. A.(2009). Byzantine Architectural Sculpture from Akköy on the Middle Scamander Valley in Hellespontus, *Edebiyat Fakùltesi Dergisi*, Cilt (26), Sayı (1), Ankara, 201-218.
- Trampedach, K.(1999). Teukros und Teukriden, Zur Gründungslegende des Zeus Olbios-Heiligtums in Kilikien. *Olba II (Özel Sayı)*, Mersin, 94-110.
- Trampedach, K. (2001). Tempel und Grossmacht: Olba in hellenistischer Zeit, (ed:E.Jean-A.M.Dinçol-S.Durugönül), *La Cilicie: Espaces et Locaux (2e millenaireav.J.C.- +e siecleap. J.-C.)*, VariaAnatolica XIII, Paris, 269-288.
- Ulbert, T. (1969). Studien zur dekorativen Reliefplastik des östlichen Mittelmeerraumes (Schrankenplatten des 4-10 Jahrhunderts), Institut für Byzantinistik und Neugriechische Philologie der Universität, München.
- Ulbert, T. (1970). Untersuchungen zu den byzantinischen Reliefplatten des 6. bis 8. Jahrhunderts, *İstanbulur Mitteilungen* (Band:19-20), Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 339-357.

- Ünal, A., Girginer, K.S. (2007). *Kilikya – Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Wallace, R. , Williams, W. (1999). *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası*, (çeviren: Z. Z. İlkelen), İstanbul.
- Watterson, B. (1988). *Coptic Egypt*, Scottish Academic Press, Edinburgh.
- Weckman, G.(2004). "Monasticism: An Overview", *Encyclopedia of Religion*, Second Edition, IX, New York: Thomson Gale.
- Wessel, K. (1966a). "Altar" *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, RBK I.
- Westphalen, S. (1998). Die Basilika von Priene. Architektur und Liturgische Ausstattung, *İstanbul Mitteilungen , Band (48)*. Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, 279-340.
- Westphalen, S.(2006). Studien zur frühbyzantinischen Bauornamentik im Rauhen Kilikien: Diokaisareia / Uzuncaburç, *İstanbul Mitteilungen , Band (56)*. Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, 391-405.
- Westphalen, S. (2015). Die Kirche von Işıkkale, *Olba (XXIII)*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları, 535-552.
- Wilkinson, J.(1999). *Egeria's Travels* (Third Edition), Aris and Phillips Ltd., Warminster.
- Williaams, R. (1987). *Arius, Heresy and Tradition*, Darton Longmann and Todd, Londra.
- Wilson, M. (2003). Was Paul a Cilician, a Native Tarsus? A Historical Reassessment, *Olba (VIII)*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, KAAM Yayınları.
- Wipszycka, E.(2013). A look at the Origins of Monasticism in Egypt from a geographik Point of View, *Przegląd Humanistyczny (2)*, Warsav.
- White, H.G.E (1932). *The Monasteries of the Wadi'n Natrun. The History of Nitria and of Scetis, Vol: II*, New York.
- Wright, E.(1957). *Biblical Archaeology*, Buttler and Tanner Ltd, Londra.
- Varinlioğlu, G. (2009). Geç Antik Dönemde Silifke Kırsalında Yerleşim: 2002-2007 Yılları Yüzey Araştırması Sonuçları, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt:III, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 201-214.
- Vemi, V. (1989). Lez Capiteaux Ioniques a l'Imposte de Greece a l'eroque Paleochretienne, *Bulletin de Correspondence Hellenique, Supplement XVII*, Ecole Française-Athenes, De Pocard, Paris.
- Vermes, G. (2005). *Ölü Deniz Parşömenleri Kumran Yazıtları*, Çev:N. Çelebioğlu, İstanbul Nokta Yayınları.
- Yegül, F. (1974). Early Byzantine Capitals from Sardis. A Study on the Ionic Impost Type, *Dumbarton Oaks Papers*, 265-274.

- Yeğın, Y. (2015). *Olba Manastırı Kazıları- Mimari Buluntuları ve Mekan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Dan. Prof. Dr. A. Emel Erten), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeğın, Y.(2016). Olba Manastırında İşlik Kazısı ve Sonuçların Değerlendirilmesi, *Seleucia*, VI, Olba Kazısı Yayınları, 203-219.
- Yıldırım, E. (2014). *Olba Manastırı Çatı Kiremitleri ve Örtü Sistemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Dan. Prof. Dr. A. Emel Erten), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, Ş.(2011). Anadolu Kùltürlerinde Süreklilik ve Değişim, Philomelion'daki Erken Bizans Dönemi Sütun Başlıkları, *Dr. A. Mine Kadiroğlu'na Armağan*, Ankara.
- Zollt, T. (1994). Kapitellplastik Konstantinopels vom 4. bis 6. Jahrhundert n. Chr, *Asia Minor Studien*, Band (14), Dr. Rudolf Halbert GMBH, Bonn.

OLBA MANASTIRI TAŞ ELEMANLAR KATALOĞU

MİMARİ İŞLEVLİ TAŞ ELEMANLAR

Katalog No	: 1 – Korinth Sütun Başlığı
Kazı Envanter No	: 2011_man_M1_12
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M1 Açması
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 49 cm, Abakus Yükseklik: 10 cm, Genişlik: 48 cm, Alt Çap: 38 cm
Tanımı	: Korinth düzeninde bir sütun başlığı. Korunma durumu bakımından Olba Manastırı kazılarında şüana kadar ele geçen en sağlam başlıktır. Başlığın kalathosu iki sıra akanthus yaprakları ile çevrelenmektedir. Kalathosdan çıkan akanthus yapraklarının uçları bazı noktalarda daha dar seyrederek diğer akanthus yaprak uçları ile birleşmektedir. Akanthus yaprakları derin damarlı şekilde işlenmiştir. Başlığın abaküs kısmında bazı kırıklar mevcuttur. Köşe volütler ve abakus çiçeği gibi unsurlar başlıktaki kayıp elemanlardır.
Değerlendirme	: Erken Hıristiyanlık ve Bizans Dönemi'nde Cilicia ve Isauria bölgesinde yapılan sütun başlıklarının ana başlık tipi olan Korinth düzeninde bir başlıktır. Bu başlıklar kalathoslarında bazen tek sırada bazen de alt ve üst yaprak çelenginde dört büyük akanthus yaprağı ile karakterize edilmektedir. Kautzsch tarafından yapılan tipoloji kapsamında bu başlıklar "Dört Yapraklı Korinth Başlıkları" grubunda değerlendirilmektedir. Genel olarak bu başlık grubu için şunlar söylenebilir: Bu başlık tipinde dört büyük yaprak başlığın çanak kısmını kaplar. Derin damarlı akanthuslar genelde üç ya da beş yaprağa sahip olmakla birlikte bazen daha çok sayıda akanthus da rastlanabilir. Bu başlıklarda orta yaprağın yanında iki ya da dört yan yaprak bulunur. Yan yaprakların genellikle üç yapraklı olduğu ve bunların komşu yan yaprak dilimleri ile birleşerek baklava motifi oluşturduğu görülür. Diğer bir motif ise damla motifi olup, her iki motif de 5-6. yüzyıl başkent başlıklarının özelliği olarak kabul edilmektedir. Başkentten alınan geometrik modeldeki bu iki motifin Cilicia'daki başlıklarda başka bir formal kontekst yaratarak kullanıldıkları görülmektedir. Çeşitli yerlerinden kırıkları olmakla birlikte Olba manastırı kazılarından ele geçen en sağlam durumdaki başlıktır. Olba manastırında ele geçen bu eser kazının belki de en önemli mimari parçalarından biridir. İşleniş özellikleri bakımından manastırın tarihlendirilmesinde önemli bir kriter olan bu başlığın benzer örneklerine aşağıdaki referanslarda belirtilen merkezlerde ve bölgede (Alahan-Silifke vb.) rastlanmaktadır. Akanthus yapraklarının düzenleniş biçimi ve işlenişleri bakımından 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyıla tarihlenmesi olasıdır. Bu tarih aynı zamanda Isaurialı Zeno'nun imparator olmasıyla gelişen bölgedeki genel imar etkinliği ve manastırın yapım tarihi ile uyumludur.
Tarihlendirme	: 5- 6. yüzyıl.

Referanslar

: Herzfeld – Guyer 1930, 24-27; (Silifke-Meryemlik)
Kautzsch, 1936, levha 21, resim:321 (Jerusalem); Feld,
1975, lev:33, res:2 (Milet/Yeni Balat); Peschlow-Bindokat-
Peschlow, 1978, lev:117, res:2 (İstanbul/Şile);Niewöhner,
2007, levha:54, resim:443 (Konya/Alaeddin Camii); Mert-
Niewöhner, 2010, s. 404, levha,19, resim:32
(Konya/Alaeddin Camii); Zollt, 1994, levha: 42, resim:506;
Zollt,1994, levha:40, resim:391,429 (İstanbul); Westphalen,
2006;s.396, resim:6, katalog no:7 (Diocaesarea/Uzuncaburç);
Aydın 2013, 189, 193, kat. no. 162, kat.no.170 (Silifke);
Aydın, 2016, s. 186, 189, kat. no:81,86 (Tarsus); Gough 1985,
fig.33 (Alahan);Ötüken 1996, lev:30, res:3,4,5 (Bursa),
Temple, 2001, s.486, res: 195-197 (Demre); Niewöhner,
2010, s. 455, res:47, levha:25 (İstanbul/Myraleion). Temple,
2001, s. 442, res: 49b, kat. no:49 (Demre); Temple, 2010, s.
357, res:10 (Demre-Aziz Nikolaos Kilisesi); Westphalen,
2006, s. 402, kat.no: 12 (Diocaesarea/Uzuncaburç);

Katalog No : 2- Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No : 2012_man_M2_39.
Bulunduğu Yer ve Tarihi : Olba Manastır M2 Açması 25.07.2012
Malzemesi : Kireçtaşı
Ölçüleri : Yükseklik: 8 cm (k)
Genişlik: 6 cm(k)
Kalınlık: 4 cm

Tanımı :Kireçtaşından yapılmış, Korinth sütun başlığının kalathos bölümünün alt kısmına ait mimari parçadır. Korunan kısımda derin damarlı işlemiş akanthus yaprakları görülmektedir. Her tarafından kırık haldedir.

Değerlendirme :Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form özellikleri bakımından Erken Hıristiyanlık Dönemi 5.-6. yüzyıl başlıkları ile uyum göstermektedir. Bu örnek Kat No: 1’deki başlığa benzer bir diğer başlığa ait olmalıdır.

Tarihlendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar : Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 3 - Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No	: 2012_man_M2_31.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması - 2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik:18 cm (k) Genişlik: 8 cm (k)
Tanımı	:Manastırda bütün bir örneği ele geçen Korinth sütun başlığı ile benzer işlenişi yansıtan akanthus yapraklı başlık parçası. Parça, başlığın kalathos elemanının alt kısmına aittir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Kat no 1 ve Kat. no 2’de tanımlanan başlıklar ile stil, form ve süsleme özellikleri bakımından benzerdir.
Tarihlendirme	: 5- 6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 4 – Sütun Başlığı, volüt.
Kazı Envanter No	: 2012_man_M2_31b.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması, Doğu Kesit 20.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 17 cm (k) Genişlik: 20 cm (k) Derinlik: 11 cm (k)
Tanımı	: Korinth düzeninde bir sütun başlığına ait abakus – köşe - volüt parçasıdır. Volütün altındaki akanthus yapraklarının üst uçlarına ait izler görülmektedir. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutları tespit edilememektedir.
Değerlendirme	: Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Manastırda bütün olarak ele geçen Korinth başlığının (Kat. No 1) ve diğer başlık parçalarının (Kat. No. 2 ve 3) volüt elemanı korunmamış durumdadır. Bu nedenle, söz konusu parça diğerlerinin volütlü abakus’ları ile ilgili fikir vermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, bölgede bulunan ve volütlü kısımları da korunmuş olan Korinth benzer sütun başlıkları ile de söz konusu parça benzerlik göstermektedir. Bu verilerden yola çıkılarak, parçanın 5. yüzyılın ikinci yarısı ve 6. yüzyıla ait olduğu belirlenmektedir.
Tarihlendirme	: 5- 6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 5- Sütun Başlığı, volüt.
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_70b.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı (M2 açması),02.08.2012.
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 7 cm, Genişlik: 9 cm, Volüt çapı: 5-6 cm.
Tanım	:Korinth tipindeki başlığın köşe volüt parçasıdır. Kat no 4'de bulunan volütlü parça ile benzerdir. Fakat korunma durumu daha kötüdür.
Değerlendirme	:Bölgedeki Erken Hıristiyanlık- Bizans Dönemi başlık tipolojisine uymaktadır. Ayrıca, bölgede bulunan ve volütlü kısımları da korunmuş olan Korinthe benzer sütun başlıkları ile de söz konusu parça benzerlik göstermektedir.
Tarihlendirme	: 5 - 6. yüzyıl.
Referanslar	: Herzfeld – Guyer 1930, 24-27 (Meryemlik); Temple, 2001, s. 442, res: 49b, kat. no:49 (Demre);Aydın 2013, 189, 193, kat. no. 162, kat.no.170 (Silifke Müzesi); Gough 1985, fig.33 (Alahan).

Katalog No	:6- Sütun Başlığı, yaprak
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK-YB_3.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 23.07.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 15,4 cm (k) Genişlik: 18 cm. (k)
Tanım	:Kireçtaşından yapılmış, Korinth sütun başlığının kalathos bölümünün alt kısmına ait mimari parçadır. Üzerinde akanthus dizilerinden oluşan yaprak bezemeleri bulunmaktadır. Her tarafından kırık haldedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 7- Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No	: 2015_man_MKK-YB_4.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 27.07. 2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 12,2 cm (k) Genişlik: 9,1 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından Korinth sütun başlığına ait köşe abaküs köşe parçası. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutları tespit edilememektedir. Akanthus yaprağının derin işlenmiş damarlara sahip olduğu görülmektedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl Korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	:5- 6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 8- Sütun Başlığı, yaprak ve volüt.
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_22.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 08.08.2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 15 cm (k) Genişlik: 14 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından Korinth sütun başlığına ait köşe abaküs köşe parçası. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutları tespit edilememektedir. Akanthus yaprağının derin işlenmiş damarlara sahip olduğu görülmektedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl Korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 9- Sütun Başlığı, abaküs.
Kazı Envanter No	: 2014_man_M4_12.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 17.07.2014.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: yükseklik: 19 cm, genişlik: 14 cm.
Tanım	: Kireçtaşından Korinth düzeninde başlık. Abaküs bölümünde köşe volüte ait bir parça? olabilir. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutları tespit edilememektedir. Akanthus yapraklarına ait çok az iz görülmektedir.
Değerlendirme	: Kautzsch tarafından belirlenen "Dört Yapraklı Başlıklar" grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl Korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	:10- Sütun Başlığı, abaküs ve yaprak.
Kazı Envanter No	:2014_man_M5_64.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 05.08.2014.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 20 cm (k) Genişlik: 19 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından Korinth üslubunda başlık parçası. Korunma durumundan dolayı orijinal boyutları tespit edilememektedir. Başlığın abaküs kısmına ait parçadır. Kalathostan çıkan derin damarlı akanthus yapraklarına ait izler görülebilmektedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir.Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl Korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	:11- Sütun Başlığı, volüt ve yaprak.
Kazı Envanter No	:2014_man_M4_71b.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 19.07.2014.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik:21 cm (k) Genişlik: 17 cm (k)
Tanım	: Kireçtaşından Korinth üslubunda başlık parçası. Başlığın volüt bölümüne ait bir parça. Sadece volüt kısmı ve deforme olmuş akanthus yaprakları görülmektedir. Korunma durumu iyi olmadığından orijinal boyutları tespit edilememektedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakınız Kat No: 1

Katalog No	: 12 - Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_12.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 03.08.2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 28 cm (k) Genişlik: 27 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından Korinth üslubunda sütun başlığı. Korunma durumu iyi olmadığından orijinal boyutları tespit edilememektedir. Başlığın kalathos bölümüne aittir. Süsleme olarak sadece derin damarlı bir biçimde işlenmiş akanthus yaprakları görülmektedir.
Değerlendirme	:Kautzsch tarafından belirlenen “Dört Yapraklı Başlıklar” grubuna girmektedir. Stil ve form bakımından 5.-6. yüzyıl Korinth başlıkları ile büyük benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Bakımız Kat No: 1

Katalog No	: 13- Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No	: 2012_man_M2_2.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı (M2 açması), 11.07.2012.
Malzemesi	:Kireçtaşı
Ölçüleri	:Yükseklik:12 cm (k) Genişlik:15 cm (k)
Tanım	:Başlığın yaprak kısmına ait bir parça. Bu başlık türünde akanthus yapraklarının damarları daha ince bir işçilik ile ajour tekniği kullanılarak oluşturulmaktadır. Akanthuslarda görülen delik işleri ve ince işleme bu tekniğin kullanımının bir sonucudur. Yaprak detayları delik işi tekniğinde ve ince dişli olarak işlenmiştir. Parça üzerinde görülen matkap oyukları söz konusu tekniğin izlerini göstermektedir.
Değerlendirme	:Dört yapraklı başlıklar dışında Olba Manastırı'nda Korinth üslubunda başka başlık tiplerinin örnekleri de bulunmaktadır. Bunlar içinde stil ve süsleme bakımından oldukça ayırt edici bir özellik sunan, Korinth başlığının bir türevidir olan, ince dişli akanthus yapraklı başlık formu öne çıkmaktadır. Kazıda bu formun temsil edildiği bütün halde bir başlık ele geçmemekle birlikte, spiral forma sahip volütlü, ince dişli ve ajour (delikişi) tekniği ile oluşturulmuş birçok başlık parçası ele geçmiştir. Geç Antik Çağ için yeni bir yaratım olarak değerlendirilen bu başlık modeline ait örneklerin Olba Manastırı'nda da ele geçmesi önemlidir. İnce dişli akanthus yapraklı bu başlık tipi 5. yüzyılın ortalarından 6. yüzyılın ortalarına kadar olan bir sürecin en popüler yaratısıdır. İnce işlenmiş küçük, uçları sivri diş işlemleri ile karakterize edilir. Bu küçük ve ince işleme ışık gölge oyunları ile birleşince yaprak modellemesinde oldukça yüksek bir etki uyandırır. Strykowski bu başlık tipini Theodosius (408-450) döneminin bir yaratısı kabul eder ve bu nedenle bu başlıklar mimari plastik literatürde "Theodosian Tip" başlıklar ile ilişkilendirilir. Kautzsch da bu başlıkları 5. yüzyılın en büyük yeniliği kabul eder ve bu başlık örneği ile en fazla 5. yüzyılın ikinci yarısında karşılaştığını belirtir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Kautzsch, 1936; Rohmann,1995.;Herzfeld – Guyer 1930, 24-27 (Meryemlik); Aydın 2013, 189, 193, kat. no. 162, kat.no.170 (Silifke Müzesi); Gough 1985, fig.33 (Alahan); Temple, 2001, s.486, res: 195-197 (Demre); Niewöhner, 2010, s. 455, res:47, levha:25 (İstanbul/Myraleion).

Katalog No	: 14- Sütun Başlığı, yaprak.
Kazı Envanter No	: 2015_man_MKK-YB_1.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 27.07.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 16 cm (k) Genişlik: 14 cm (k)
Tanım	: Başlığın köşe volüt kısmına ait parça. Yaprak damarları küçük matkap oyukları ile belirlenmiştir. Akanthusun üst yaprağı dışa dönmüş ve ortası tomurcuk motifi şeklini almıştır. Bütün olarak ele geçmediğinden formu anlaşılammaktadır. Ajour tekniği kullanılarak oluşturulmuş, ince dişli akanthus yapraklı bir başlığa ait parçalar olmalıdır.
Değerlendirme	: İnce dişli akanthus yapraklı başlıklar grubuna girmektedir. 5-6. yüzyılın en popüler başlık modelidir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Herzfeld-Guyer, 1930, s. 58, res:57; Kautzsch, 1936, lev, 26, res:431-432 ve lev:34, res:558-559; Temple, 2001, s.440, res:44a, kat no:44 ve s. 441, res:49a, kat.no:49; Temple, 2010, s.353, res:1; (Demre) Keskin 2010, s. 98, res: 66, kat.no:59; (Çorum Müzesi); Zollt 1994, lev.9, res: 26a- 27-28; Rohmann, 1995.

- Katalog No** : 15- Sütun Başlığı, yaprak.
- Kazı Envanter No** : 2015_man_MKK_4.
- Bulunduğu Yer ve Tarihi** : Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 03.08.2015.
- Malzemesi** : Kireçtaşı.
- Ölçüleri** : Yükseklik: 15 cm (k)
Genişlik:13 cm (k)
- Tanım** :Kat.no 14 ile stil ve form bakımından benzerlikler taşımaktadır. İnce dişli akanthus yaprak üslubunda bir başlığa ait köşe volüt parçasıdır. Yaprak damarları küçük matkap oyukları ile belirlenmiştir. . Akanthusun üst yaprağı dışa dönmüş ve ortası tomurcuk motifi şeklini almıştır. Volüt, kenarları derin işlenmiş, yivli bir platform üzerinde bulunmaktadır.
- Değerlendirme** :İnce dişli akanthus yapraklı başlıklar grubuna girmektedir. 5-6. yüzyılın en popüler başlık modelidir.
- Tarihlendirme** : 5-6. yüzyıl.
- Referanslar** : Herzfeld-Guyer, 1930, s. 58, res:57; Kautzsch, 1936, lev, 26, res:431-432 ve lev:34, res:558-559; Temple, 2001, s.440, res:44a, kat no:44 ve s. 441, res:49a, kat.no:49; Temple, 2010, s.353, res:1; (Demre), Keskin 2010, s. 98, res: 66, kat.no:59; (Çorum Müzesi); Zollt 1994, lev.9, res: 26a- 27-28.

Katalog No	:16- Sütun Başlığı
Kazı Envanter No	: 2015_man_MKK-YB_2.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 27.07.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 14, 1 cm (k) Genişlik: 8,2 cm (k)
Tanım	:Başlığın köşe volüt kısmına ait parça. Yaprak damarları küçük matkap oyukları ile belirlenmiştir. Volütler akanthus motiflerinden oluşturulmuştur ve üzerleri yivli olup iki kıvrımlıdır. Akanthusun üst yaprağı dışa dönmüş ve ortası tomurcuk motifi şeklini almıştır. Bütün olarak ele geçmediğinden formu anlaşılamamaktadır. Ajour tekniği kullanılarak oluşturulmuş, ince dişli akanthus yapraklı bir başlığa ait parçalar olmalıdır.
Değerlendirme	: İnce dişli akanthus yapraklı başlıklar grubuna girmektedir. 5-6. yüzyılın en popüler başlık modelidir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Herzfeld-Guyer, 1930, s. 58, res:57; Kautzsch, 1936, lev, 26, res:431-432 ve lev:34, res:558-559; Temple, 2001, s.440, res:44a, kat no:44 ve s. 441, res:49a, kat.no:49; Temple, 2010, s.353, res:1; (Demre);Keskin 2010, s. 98, res: 66, kat.no:59; (Çorum Müzesi); Zollt 1994, lev.9, res: 26a- 27-28.

Katalog No	:17- Sütun Başlığı
Kazı Envanter No	: 2017_man_MKK2_19.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 25.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 19 cm (k) Genişlik: 13 cm (k)
Tanım	:Başlığın köşe volüt kısmına ait parça. Yaprak damarları küçük matkap oyukları ile belirlenmiştir. Volütler akanthus motiflerinden oluşturulmuştur ve üzerleri yivli olup iki kıvrımlıdır. Akanthusun üst yaprağı dışa dönmüş ve ortası tomurcuk motifi şeklini almıştır. Bütün olarak ele geçmediğinden formu anlaşılamamaktadır. Ajour tekniği kullanılarak oluşturulmuş, ince dişli akanthus yapraklı bir başlığa ait parçalar olmalıdır.
Değerlendirme	:İnce dişli akanthus yapraklı başlıklar grubuna girmektedir. 5-6. yüzyılın en popüler başlık modelidir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Herzfeld-Guyer, 1930, s. 58, res:57; Kautzsch, 1936, lev, 26, res:431-432 ve lev:34, res:558-559; Temple, 2001, s.440, res:44a, kat no:44 ve s. 441, res:49a, kat.no:49; Temple, 2010, s.353, res:1; (Demre); Keskin 2010, s. 98, res: 66, kat.no:59; (Çorum Müzesi); Zollt 1994, lev.9, res: 26a- 27-28;Rohmann, 1995.

Katalog No	:18- Sütun başlığı?
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_1.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, (Kuzeybatı köşe), 03.08.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik:15,1 cm (k) Genişlik, 14,4 cm (k) Yarıçap, 7 cm Çap: 14 cm
Tanım	:Madalyon içinde malta haçı ile vurgulanan lento ya da silmeye ait mimari parça. Arka kısmı işlenmemiş olup, kırıklara sahiptir. Daire içinde yer alan Malta Haçı betimi eserin ana süsleme ögesidir. Dairenin dışında ise bitkisel bir süsleme bulunur. Burada da yine kırıklar mevcut olmak üzere daireyi çevreleyen yapraklardan oluşan bir süsleme yer alır.
Değerlendirme	:Nerede ve ne amaçla kullanıldığı tam olarak tespit edilemeyen eser, sahip olduğu süsleme motifleri ve şeması ile Erken Hıristiyanlık Dönemi eserleri ile büyük benzerlikler göstermektedir. Daire içinde haç betimi ve bitkisel motiflerden oluşan süsleme kompozisyonu Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarındaki en temel dekorasyondur. Bölgeden ve komşu merkezlerden yapılar incelendiğinde bu tarz eserlerin ya sütun başlıklarında (özellikle impost başlıklar) ya da yapıların ana giriş kapılarındaki lento ve söveler üzerinde sevilerek uygulandığı anlaşılmaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Alpaslan, 2003, s. 261, figür:4; İşler, 2009, s. 168, kat. no:65.

Katalog No	: 19 – Sütun Başlığı
Kazı Envanter No	:2018_man_M6_8.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 31.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik/Uz : 14 cm (k) Genişlik/Derinlik: 16 cm (k) Kalınlık: 4 cm (k)
Tanım	:Bir sütun başlığının alt kısmına ait parça. Büyük kısmı kırık haldedir. Korunmuş kısmına bakılacak olursa boyutlarının çok büyük olmadığı düşünülmektedir. Korunmuş gövde kısmının ortasında derin matkap oyukları ile biçimlendirilmiş büyük bir akanhtus yaprağı görülür. Büyük yaprağın her iki tarafında ise yine benzer biçimde işlenmiş akanthus yaprakları görülmektedir.
Değerlendirme	:Eser boyutları bakımından çok büyük bir forma sahip değildir. Ana süsleme ögesi olarak damarları derin bir şekilde matkapla verilmiş olan akanthus yaprağı işlenmiştir. MS 5-6.yüzyılın temel süsleme şemasının özelliklerini sunan eser olasılıkla daha küçük bir başlık tipidir.
Tarihlendirme	: 5.6. yüzyıl.
Referanslar:	

Katalog No	:20- Attika Sütun Kaidesi.
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_77.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 02.08.2012
Malzemesi	:Kireçtaşı
Ölçüleri	:Plinthos genişliği:27 cm Plinthos yüksekliği: 7 cm Korunabilen derinlik: 12 cm Plinthos: 27x27 cm. boyutlarında
Tanımı	:Altta bir plinthos ve üstte ağızdan yukarıya torus ve trochilos elemanlarına sahip bir kaide parçasıdır. Her tarafından kırık olmakla birlikte, yaklaşık olarak boyutlarını belirlemek mümkündür. Buna göre 27 x 27 cm. boyutunda kare biçiminde bir plinthosa sahip olduğu ve üzerindeki torus çapının da yine 27 cm. kadar olduğunu belirlemek mümkündür. Sütun gövdesi (ayak) ise, bu ölçüden biraz daha dar olmalıdır. Yüzeyde özellikle de plinthos üzerinde murç izlerini görmek olasıdır. Kaidenin alt kısmı da düzdür ve bu yüzeyde de murç izlerini görmek mümkündür.
Değerlendirme	:Bizans sanatında Roma kaynaklı Attika tipi sütun kaideleri basit çeşitlemeler ile kullanılmaktadır. Attika Tipi kaide en basit şekilde plinthos, torus ve trochilos ve boyun elemanları ile bilinen bir kaide formudur. Bu kaide tipi Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul ve imparatorluğun hükmettiği tüm topraklarda en yoğun kaide tipi olarak kullanılmıştır. Yapıların mimari unsurları dışında, liturjik unsurlarda da Attik Tip sütun kaidelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Sütunlarda, dikmelerde, payandalarda, çift sütunlarda, templon payelerinde ve templon sütunu olarak çok değişik kuruluşlarda karşımıza çıkan mimari bir unsurdur. Bu tip kaideler 4-6. yüzyıl arasında üretilmişlerdir. Sütun kaideleri Ötüken tarafından 3 grupta incelenmektedir. Buna göre Tip A (A1-A2), B ve C (C1-C2) olarak 3 gruba ayrılmıştır. Diğer mimari elemanlarda olduğu gibi sütun kaidelerinin de yine başkent etkisindeki atölyelerin öncülüğünde üretildiği ve buradan imparatorluğun yönetim alanındaki bölgelere yayıldığı anlaşılmaktadır. Başkentte mermer malzeme kullanılarak üretilen kaideler, eyaletlerde bölgenin yerel malzemesinden- ki bu genellikle kireç taşı olurdu- üretilirdi. Cilicia-Isauria Bölgesi'ndeki merkezlerde kullanılan egemen kaide Attik Tip sütun kaideleridir. Geneli 5-6. yüzyıla tarihlenen bu kaideler, Silifke ve Tarsus bölge müzelerinde ve bölgedeki arkeolojik merkezlerde sıklıkla karşılaşılan kaide tipidir. Olba Manastırı kazılarında yapılan çalışmalarda değişik yıllarda parçalar halinde sütun kaideleri ele geçmiştir. Bu kaide örneklerine bakıldığından Olba Manastırı sütun kaidelerinin Attik tipte olduğu görülmektedir. Hatta bir sınıflandırma içine koymak gerekirse Olba manastırı sütun kaidesinin Ötüken tarafından belirlenen Attik Tip A kategorisine girdiği söylenebilir.

Tarihlendirme: 5-6. yüzyıl.

Referanslar: Niewöhner, 2007, levha:1; Niewöhner, 2007, lev 1, res:6-7 (Aizanoi /Örencik); Niewöhner, 2007, s. 21,res:2, kat.no:2 (Milet);Cumalıoğlu, 2011, s. 79, kat no:2 (Hadrianopolis); Doğan, 2005, s. 222, resim: 5-6 (Kumluca); Aydın 2013, 297, Kat. no. 378; Aydın, 2010: 347-370 (Silifke Müzesi); Herzfeld- Guyer 1930,s.103, Res:99,119 (Corycus); Keskin, 2010, s.33, resim:1 (Çorum müzesi); Keskin, 2010, s.228, res:1 ve s.229 res:3; (Çorum Müzesi),Çobanoğlu vd, 2016, s. 25, kat. no:9 (İstanbul Üniversitesi Bahçesi); Arslan, 2014, levha:22, res:8 (Beyşehir Yeni Doğan köyü/Konya); Temple, s.549, res:1 (Nevşehir Müzesi).Ötüken 1996, lev:24, res:1 (Bursa).

Katalog No	: 21- Attika Sütun Kaidesi.
Kazı Envanter No	:2012_man_M1_8.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı - M1 Açması 18.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	:Plinthos yüksekliği: 12 cm Torus yüksekliği: 7,5 cm Toplam yükseklik: 21 cm Ortalama torus çapı: 45 cm
Tanımı	:Altta bir plinthos ve üstteki torus ve trochilosları korunmuş, daha üst seviyeleri kırık bir kaide parçasıdır. Yüzeyinde yoğun murç izleri görülmektedir. Kaidenin trochilosunun korunabilen yayından yaklaşık çapının 45 cm. olduğu hesaplanabilmektedir. Bu da kaidenin ortalama boyutu konusunda bilgi vermektedir.
Değerlendirme	:Bizans sanatında Roma kaynaklı Attika tipi sütun kaideleri basit çeşitlemeler ile kullanılmaktadır. Attika Tipi kaide en basit şekilde plinthos, torus ve trochilos ve boyun elemanları ile bilinen bir kaide formudur. Bu kaide tipi Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul ve imparatorluğun hükmettiği tüm topraklarda en yoğun kaide tipi olarak kullanılmıştır. Yapıların mimari unsurları dışında, liturjik unsurlar da Attik Tip sütun kaidelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Sütunlarda, dikmelerde, payandalarda, çift sütunlarda, tempon payelerinde ve tempon sütunu olarak çok değişik kuruluşlarda karşımıza çıkan mimari bir unsurdur. Bu tip kaideler 4-6. yüzyıl arasında üretilmişlerdir. Sütun kaideleri Ötüken tarafından 3 grupta incelenmektedir. Buna göre Tip A (A1-A2), B ve C (C1-C2) olarak 3 gruba ayrılmıştır. Diğer mimari elemanlarda olduğu gibi sütun kaidelerinin de yine başkent etkisindeki atölyelerin öncülüğünde üretildiği ve buradan imparatorluğun yönetim alanındaki bölgelere yayıldığı anlaşılmaktadır. Başkentte mermer malzeme kullanılarak üretilen kaideler, eyaletlerde bölgenin yerel malzemesinden- ki bu genellikle kireç taşı olurdu- üretilirdi. Cilicia-Isauria Bölgesi'ndeki merkezlerde kullanılan egemen kaide Attik Tip sütun kaideleridir. Geneli 5-6. yüzyıla tarihlenen bu kaideler, Silifke ve Tarsus bölge müzelerinde ve bölgedeki arkeolojik merkezlerde sıklıkla karşılaşılan kaide tipidir. Olba Manastırı kazılarında yapılan çalışmalarda değişik yıllarda parçalar halinde sütun kaideleri ele geçmiştir. Bu kaide örneklerine bakıldığından Olba Manastırı sütun kaidelerinin Attik tipte olduğu görülmektedir. Hatta bir sınıflandırma içine koymak gerekirse Olba manastırı sütun kaidesinin Ötüken tarafından belirlenen Attik Tip A kategorisine girdiği söylenebilir.

Tarihlendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar : Niewöhner, 2007, levha:1; Niewöhner, 2007, lev 1, res:6-7 (Aizanoi /Örencik); Niewöhner, 2007, s. 21,res:2, kat.no:2 (Milet);Cumaloğlu, 2011, s. 79, kat no:2 (Hadrianopolis); Doğan, 2005, s. 222, resim: 5-6 (Kumluca); Aydın 2013, 297, Kat. no. 378; Aydın, 2010: 347-370 (Silifke Müzesi); Herzfeld- Guyer 1930,s.103, Res:99,119 (Corycus); Keskin, 2010, s.33, resim:1 (Çorum müzesi); Keskin, 2010, s.228, res:1 ve s.229 res:3; (Çorum Müzesi),Çobanoğlu vd, 2016, s. 25, kat. no:9 (İstanbul Üniversitesi Bahçesi); Arslan, 2014, levha:22, res:8 (Beyşehir Yeni Doğan köyü/Konya); Temple, s.549, res:1 (Nevşehir Müzesi).Ötüken 1996, lev:24, res:1 (Bursa).

Katalog No	:22-Attika Sütun Kaidesi.
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK3_11.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 2017
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 16 cm, Torus yüksekliği: 5 cm, Trokhilos yüksekliği, 2 cm, Trokhilos-scotia arası açıklık: 4 cm. Plinthos Yük:11 cm

Tanım :Attik Tipte sütun kaidesi. Korunma durumları oldukça iyidir. Altta kare biçimli bir plinthos, onun üstünde torus ve trokhilos bölümlerinden oluşmaktadır. 2015 ve 2017 yılı kazılarının sonuçlarına göre Kuzey Kilisesi'nde ana nef ve yan neflerin birbirinden sütunlu bir düzenleme ile ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Buna göre ele geçen 6 adet Attik sütun kaidesi nef ayrımlarındaki olası orijinal yerlerine yerleştirilmiştir. Ana nef ve yan neflerin iki sıra sütunlu bir düzenleme ile birbirlerinden ayrıldığı düşünüldüğünde toplamda 12 adet Attik tip sütun kaidesinin burada kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Değerlendirme :Bizans sanatında Roma kaynaklı Attika Tipi sütun kaideleri basit çeşitlemeler ile kullanılmaktadır. Attika Tipi kaide en basit şekilde plinthos, torus ve trokhilos ve boyun elemanları ile bilinen bir kaide formudur. Bu kaide tipi Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden itibaren Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul ve imparatorluğun hükmettiği tüm topraklarda en yoğun kaide tipi olarak kullanılmıştır. Yapıların mimari unsurları dışında, liturjik unsurlar da Attik Tip sütun kaidelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Sütunlarda, dikmelerde, payandalarda, çift sütunlarda, templon payelerinde ve templon sütunu olarak çok değişik kuruluşlarda karşımıza çıkan mimari bir unsurdur. Bu tip kaideler 4-6. yüzyıl arasında üretilmişlerdir. Sütun kaideleri Ötüken tarafından 3 grupta incelenmektedir. Buna göre Tip A (A1-A2), B ve C (C1-C2) olarak 3 gruba ayrılmıştır. Diğer mimari elemanlarda olduğu gibi sütun kaidelerinin de yine başkent etkisindeki atölyelerin öncülüğünde üretildiği ve buradan imparatorluğun yönetim alanındaki bölgelere yayıldığı anlaşılmaktadır. Başkentte mermer malzeme kullanılarak üretilen kaideler, eyaletlerde bölgenin yerel malzemesinden- ki bu genellikle kireç taşı olurdu- üretilirdi. Cilicia-Isauria Bölgesi'ndeki merkezlerde kullanılan egemen kaide Attik Tip sütun kaideleridir. Geneli

5-6. yüzyıla tarihlenen bu kaideler, Silifke ve Tarsus bölge müzelerinde ve bölgedeki arkeolojik merkezlerde sıklıkla karşılaşılan kaide tipidir. Olba Manastırı kazılarında yapılan çalışmalarda değişik yıllarda parçalar halinde sütun kaideleri ele geçmiştir. Bu kaide örneklerine bakıldığından Olba Manastırı sütun kaidelerinin Attik tipte olduğu görülmektedir. Hatta bir sınıflandırma içine koymak gerekirse Olba manastırı sütun kaidelerinin Ötüken tarafından belirlenen Attik Tip A kategorisine girdiği söylenebilir. Olba Manastırı’da 2015 kazılarında önce *in situ* halde hiçbir sütun kaidesi ele geçmemiştir. 2015 yılı kazılarında Kuzey Kilisesi’nde ana nef ile güney nefin birbirinden sütunlu bir düzenleme ile ayrıldığı düşünürün bir adet *in situ* Attik Tipte sütun kaidesi tespit edilmiştir. 2017 yılı kazılarında ise buna 5 adet daha Attik sütun kaidesi eklenmiştir. Böylece Kuzey Kilisesi ana nef ile yan neflerinin sütunlu bir düzenleme ile birbirinden ayrıldığı tespit edilmiştir. Gerek *in situ* sütun kaideleri gerekse kazılar sonucunda tespit edilen sütun kaideleri ana nef ile yan neflerin görülebilen altı adet sütun ile ayrıldığı anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmada *in situ* iki sütun arasındaki mesafe 2.05 m. olarak ölçülmüş ve buna göre yaklaşık 10 m. olan nef ve yan nef uzunluğunun eşit aralıklarla bu altışar sütun ile bölündüğü anlaşılmıştır.

Tarihlendirme

: 5-6. yüzyıl.

Referanslar

: Niewöhner, 2007, levha:1; Niewöhner, 2007, lev 1, res:6-7 (Aizanoi/Örencik); Niewöhner, 2007, s. 21, res:2, kat.no:2 (Milet); Cumalıoğlu, 2011, s. 79, kat no:2 (Hadrianopolis); Doğan, 2005, s. 222, resim: 5-6 (Kumluca); Aydın 2013, 297, Kat. no. 378; Aydın, 2010: 347-370 (Silifke Müzesi); Herzfeld- Gayer 1930, s.103, Res:99,119 (Corycus); Keskin, 2010, s.33, resim:1; Keskin, 2010, s.228, res:1 ve s.229 res (Çorum Müzesi):3; Çobanoğlu vd, 2016, s. 25, kat. no:9 (İstanbul Üniversitesi Bahçesi); Arslan, 2014, levha:22, res:8 (Beyşehir Yenidoğan köyü/Konya); Temple, s.549, res:1 (Nevşehir Müzesi); Ötüken 1996, lev:24, res:1-4 (Bursa).

Katalog No	: 23- Sütun Gövdesi
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_5.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Manastır Kuzey Kilisesi, 2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Korunan uzunluk: 101 cm, çap: 36 cm
Tanım	:Kireçtaşından Sütun gövdesine ait parça. Bazı kısımlarında kırıklar olsa da korunma durumu iyidir. Üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.
Değerlendirme	:Sütun gövdeleri, mermer başta olmak üzere, granit, kireç taşı gibi çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan mimari elemanlardır. Bezemeli örnekleri olduğu gibi düz, bezemesiz modellerin de olduğu bilinmektedir. Latin ya da Yunan haç modelleri kullanılarak yapılan sütun gövdesi örnekleri de sıklıkla görülür. Bahsedildiği gibi sütun gövdeleri çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilir. Bunlar düz herhangi bir süslemeye sahip olmayan örneklerle temsil edildikleri gibi, özellikle Erken Hıristiyanlık örnekler ile özdeşleşen tam gövde üzerinde büyük bir haç ya da christogram ile vurgulanır şekilde de görülebilirler. Bu tip haç betimli, süslemeli örnekler direkt olarak Erken Hıristiyanlık sanatının yaratımlarındandır. Bu örnekler bu yönüyle kilisenin mimari plastiğinden ziyade, yapıların liturjik dekorasyonunda kullanılmış eserlerdendir. Roma dönemi örnekleri daha çok sivil, kamu yapılarında görülürken, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bu örneklerin geneli kilise ya da bazilikalardan ele geçmektedir. Olba Manastırında yapılan kazılarda üzerinde herhangi bir süsleme ya da sembol yer almayan düz, profilli, sütun gövdeleri ele geçmiştir. Yapıların mimari kuruluşlarının yanında kilisede nefleri birbirinden ayırma işleminde de kullanıldıkları bilinmektedir. Söz konusu bu parçaların benzer örnekleri Anadolu'daki birçok merkezde bulunmaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Schirmer, 1967, lev:34, res:1 (Boğazköy); Niewöhner, 2007, kat. no: 8-14 (Aizanoi); İşler, 2009, s. 169, kat. no: 64 (Asarcık); Türker, 2009, s. 216, fig:9; Keskin, 2010, kat. no:28, 29, 33, 40, 41, 43 (Çorum Müzesi); Aydın, 2013, s.297, kat. no:379; (Silifke Müzesi).

Katalog No	: 24- Sütun Gövdesi.
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_16.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Manastır Kuzey Kilisesi, 2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Uzunluk: 100 cm Çap: 30 cm
Tanım	: Kireçtaşından Sütun gövdesine ait parça. Bazı kısımlarında kırıklar olsa da korunma durumu iyidir. Üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.
Değerlendirme	:Sütun gövdeleri, mermer başta olmak üzere, granit, kireç taşı gibi çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan mimari elemanlardandır. Bezemeli örnekleri olduğu gibi düz, bezemesiz modellerin de olduğu bilinmektedir. Latin ya da Yunan haç modelleri kullanılarak yapılan sütun gövdesi örnekleri de sıklıkla görülür. Bahsedildiği gibi sütun gövdeleri çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilir. Bunlar düz herhangi bir süslemeye sahip olmayan örneklerle temsil edildikleri gibi, özellikle Erken Hıristiyanlık örnekler ile özdeşleşen tam gövde üzerinde büyük bir haç ya da christogram ile vurgulanır şekilde de görülebilirler. Bu tip haç betimli, süslemeli örnekler direkt olarak Erken Hıristiyanlık sanatının yaratımlarındandır. Bu örnekler bu yönüyle kilisenin mimari plastiğinden ziyade, yapıların liturjik dekorasyonunda kullanılmış eserlerdendir. Roma dönemi örnekleri daha çok sivil, kamu yapılarında görülürken, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bu örneklerin geneli kilise ya da bazilikalardan ele geçmektedir. Olba Manastırında yapılan kazılarda üzerinde herhangi bir süsleme ya da sembol yer almayan düz, profilli, sütun gövdeleri ele geçmiştir. Yapıların mimari kuruluşlarının yanında kilisede nefleri birbirinden ayırma işleminde de kullanıldıkları bilinmektedir. Söz konusu bu parçaların benzer örnekleri Anadolu'daki birçok merkezde bulunmaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Schirmer, 1967, lev:34, res:1 (Boğazköy); Niewöhner, 2007, kat. no: 8-14 (Aizanoi); İşler, 2009, s. 169, kat. no: 64 (Asarcık); Türker, 2009, s. 216, fig:9; Keskin, 2010, kat. no:28, 29, 33, 40, 41, 43 (Çorum Müzesi); Aydın, 2013, s.297, kat. no:379; (Silifke Müzesi).

Katalog No	: 25 - Sütun Gövdesi
Kazı Envanter No	:2018_man_MKK4-3.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 23.07.2018
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Uzunluk : 80 cm (k) Çap: 40 cm Genişlik/Derinlik: 50 cm (k) Kalınlık: 10 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından Sütun gövdesine ait parça. Bazı kısımlarında kırıklar olsa da korunma durumu iyidir. Üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir.
Değerlendirme	:Sütun gövdeleri, mermer başta olmak üzere, granit, kireç taşı gibi çeşitli malzemeler kullanılarak yapılan mimari elemanlardır. Bezemeli örnekleri olduğu gibi düz, bezemesiz modellerin de olduğu bilinmektedir. Latin ya da Yunan haç modelleri kullanılarak yapılan sütun gövdesi örnekleri de sıklıkla görülür. Bahsedildiği gibi sütun gövdeleri çok değişik şekillerde karşımıza çıkabilir. Bunlar düz herhangi bir süslemeye sahip olmayan örneklerle temsil edildikleri gibi, özellikle Erken Hıristiyanlık örnekleri ile özdeşleşen tam gövde üzerinde büyük bir haç ya da christogram ile vurgulanır şekilde de görülebilirler. Bu tip haç betimli, süslemeli örnekler direkt olarak Erken Hıristiyanlık sanatının yaratımlarındandır. Bu örnekler bu yönüyle kilisenin mimari plastiğinden ziyade, yapıların liturjik dekorasyonunda kullanılmış eserlerdendir. Roma dönemi örnekleri daha çok sivil, kamu yapılarında görülürken, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde bu örneklerin geneli kilise ya da bazilikalardan ele geçmektedir. Olba Manastırında yapılan kazılarda üzerinde herhangi bir süsleme ya da sembol yer almayan düz, profilli, sütun gövdeleri ele geçmiştir. Yapıların mimari kuruluşlarının yanında kilisede nefleri birbirinden ayırma işleminde de kullanıldıkları bilinmektedir. Söz konusu bu parçaların benzer örnekleri Anadolu'daki birçok merkezde bulunmaktadır.
Tarihlendirme	: 5- 6. yüzyıl.
Referanslar	:Schirmer, 1967, lev:34, res:1 (Boğazköy); Niewöhner, 2007, kat. no: 8-14 (Aizanoi); İşler, 2009, s. 169, kat. no: 64 (Asarcık); Türker, 2009, s. 216, fig:9; Keskin, 2010, kat. no:28, 29, 33, 40, 41, 43 (Çorum Müzesi);Aydın, 2013, s.297, kat. no:379; (Silifke Müzesi).

Katalog No	: 26- Kavisli Silme.
Kazı Envanter No	: 2015_man_MKK_7.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Manastır Kuzey Kilisesi-2015
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 47 cm (k) Genişlik: 63 cm (k) Derinlik: 15 cm (k)
Tanım	: Yek pare haldeki eserin, kilisenin üst yapı elemanlarından olduğu düşünülmektedir. Dört tarafından da kırıkları olduğu görülen eserin önde üst kısmında yivli bir bölüm yer almaktadır.
Değerlendirme	Kiliselerde sütun başlıklarının üst kısmında yapının içini dolaşan silmeye ait parçadır. Benzer düzenleme kiliselerin absisleri içerisinde de görülmektedir. Cilicia ve Isarua bölgesindeki kiliselerde (Cambazlı, Hıdırlı, Diocaesarea) bu tarz mimari bir özellik görülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Niewöhner, 2007, lev:18, res, 172, lev:20, res, 187 (Aizanoi); Haspels, 1971, kat.no:346-350, res:349. (Phrygia)

Katalog No	: 27- Kavisli Silme.
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_8.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Manastır Kuzey Kilisesi, 2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik:53 cm (k) Genişlik: 90 cm (k)
Tanım	:7 nolu eserden daha büyük ebatlara sahip olan bu eserde mimari yapısına bakıldığında üst yapı elemanı olarak kullanım görmüştür. Her tarafından kırıkları olan eserin öne bakan kısmında 7 nolu örnekte olduğu gibi bir işleme görülür.
Değerlendirme	:Kiliselerde sütun başlıklarının üst kısmında yapının içini dolaşan silmeye ait parçadır. Benzer düzenleme kiliselerin apsisleri içerisinde de görülmektedir. Cilicia ve Isarua bölgesindeki kiliselerde (Cambazlı, Hıdırlı , Diocaesarea) bu tarz mimari bir özellik görülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Niewöhner, 2007, lev:18, res, 172, lev:20, res, 187 (Aizanoi); Haspels, 1971, kat.no:346-350, res:349. (Phrygia).

Katalog No	: 28- Kavisli Silme.
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_9.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Manastır Kuzey Kilisesi, 2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik:50 cm (k) Genişlik: 70 cm (k) Derinlik: 16 cm (k)
Tanım	:Yek pare haldeki eserin, kilisenin üst yapı elemanlarından olduğu düşünülmektedir. Dört tarafından da kırıkları olduğu görülen eserin önde üst kısmında yivli bir bölüm yer almaktadır.
Değerlendirme	: Kat no 26' daki özellikler ve kullanım ilkeleri bu eser için de geçerlidir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Niewöhner, 2007, lev:18, res, 172, lev:20, res, 187 (Aizanoi); Haspels, 1971, kat.no:346-350, res:349. (Phrygia)

Katalog No	: 29- Kavisli Silme.
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK2_5.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 19.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 70 cm (k) Genişlik: 50 cm (k) Derinlik: 20 cm (k)
Tanım	: Kilisenin üst yapı elemanlarından bir eser. Diğer tanımlanan üst yapı elemanlarından korunma durumu bakımından ayrılır. Küçük bir kırık dışında tamamı korunmuş haldedir.
Değerlendirme	: Kat no 26 'daki özellikler ve kullanım ilkeleri bu eser için de geçerlidir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Niewöhner, 2007, lev:18, res, 172, lev:20, res, 187 (Aizanoi); Haspels, 1971, kat.no:346-350, res:349. (Phrygia)

Katalog No	: 30- Kavisli Silme.
Kazı Envanter No	:2018_man_MKK4_1.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi- 16.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 60 cm (k) Genişlik: 80 cm (k) Kalınlık: 20 cm (k)
Tanım	:Kilisenin üst yapı elemanlarından bir eser. Diğer tanımlanan üst yapı elemanlarından korunma durumu bakımından ayrılır. Küçük bir kırık dışında tamamı korunmuş haldedir.
Değerlendirme	: Kat no 26 'daki özellikler ve kullanım ilkeleri bu eser için de geçerlidir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar:	
Not	:Cambazlı kilisesi örnekleri ile karşılaştırıldığında Olba manastırı kilisesi üst yapı elemanlarının da benzer özelliklere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey kilisesinde incelediğimizde bu işlevde 13 adet eser tespit edilmiştir.

Katalog No	: 31 – Kemer Kilit Taşı.
Kazı Envanter No	:2018_man_MKK4_4.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 23.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 65 cm Genişlik/Derinlik: 80 cm (k) Kalınlık: 10 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından bir kemer taşı. Korunma durumu bakımında oldukça iyi durumdadır.
Değerlendirme	:Kemer Taşı. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapılan çalışmalarda bu şekilde çok sayıda kemer taşı ele geçmiştir. Bu eserler bağımsız bir kemerli giriş ile bağlantılı olarak ya da kilise içerisindeki kemerli bir bölüm ile ilgili olarak kullanılmışlardır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

Katalog No	: 32- Kemer taşı.
Kazı Envanter No	:2018_man_MKK4_5.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 23.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik : 95 cm (k) Genişlik/Derinlik: 90 cm (k) Kalınlık: 45 cm (k)
Tanım	:
Değerlendirme	:Kemer Taşı. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapılan çalışmalarda bu şekilde çok sayıda kemer taşı ele geçmiştir. Bu eserler bağımsız bir kemerli giriş ile bağlantılı olarak ya da kilise içerisindeki kemerli bir bölüm ile ilgili olarak kullanılmışlardır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

Katalog No	: 33 – Kemer Kilit Taşı.
Kazı Envanter No	:2018_man_M7_1.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 03.08.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik : 38 cm (k) Genişlik/Derinlik:38 cm (k) Uzunluk: 48 cm (k)
Tanım	:Beşgen formlu kemer taşı. Korunma durumu oldukça iyidir. Kilisenin üst yapısı ile ilgili bir eserdir. Kemerde kullanılan kilit taşıdır.
Değerlendirme	:Kemer Taşı. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nde yapılan çalışmalarda bu şekilde çok sayıda kemer taşı ele geçmiştir. Bu eserler bağımsız bir kemerli giriş ile bağlantılı olarak ya da kilise içerisindeki kemerli bir bölüm ile ilgili olarak kullanılmışlardır.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

1-LİTURJİK İŞLEVLİ TAŞ ELEMANLAR

Katalog No	: 34 - Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_40.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı M2 Açması- 25.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	:Yükseklik: 22 cm (k) Genişlik: 19 cm (k) Kalınlık 6 cm (k)
Tanımı	: Krem rengi kireçtaşından yapılmış dörtgen levha parçasıdır. Eserin korunma durumu iyi olmadığı için orijinal boyutları tespit edilememektedir. Arka yüzü düz bırakılmış olan eserde, asıl süsleme alanı ön yüzde yer almaktadır. Profilli bir dış bordürün (dörtgen çerçevenin) içinde yer alan çatal haç kabartmasının bir bölümü görülmektedir. Çerçeve bordürün kalınlığı 8 cm.'dir ve ana çizgileriyle bir ince dışbükey (3 cm), ve daha kalın içbükey (5 cm) elemandan oluşmaktadır. Tek kolu görülebilen haçın ise ana süsleme alanını oluşturan dörtgen çerçeve içinde yer alan bir daire içinde vurgulandığı anlaşılmaktadır.
Değerlendirme	:Eşkenar dörtgenler ve profilli bordürlerden oluşan ana bir süsleme alanı içinde haç betimlerinin uygulandığı levha örnekleri Doğu Akdeniz'deki birçok merkezde 5 ve 6. yüzyıllara tarihlenen Bizans levhalarının en tipik örnekleridir. Kiliselerde çeşitli kuruluşlarda kullanıldığı bilinen bu levhaların özellikle korkuluk-parapet bölümlerinde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Süsleme özellikleri ve stil bakımından bu levha 5-.6. yüzyıl Bizans levhaları ile birebir uygunluk göstermektedir. Çatal Haç bezemeli örneklerin tüm Akdeniz'de ve bu arada Cilicia ve Isauria'da sıklıkla görüldükleri ifade edilmektedir (Aydın, 2013: 291). Olba'da ele geçen bu buluntunun da benzer örneklerden yola çıkılarak, 5. -6. yüzyıla tarihlenmesi olasıdır.
Tarihlendirme	:5- 6. yüzyıl (Süsleme ve stil özelliğine göre, Ulbert, 1969)
Referanslar	:Ulbert, 1969; Aydın 2013, 291, kat. no. 366; (Silifke Müzesi); Herzfeld- Guyer 1930: 27, res:31, (Meryemlik); Westphalen, 1998, lev:42, res:4; lev:43, res:5, (Priene); Peschlow,1975, lev:46, res:1, (Didim);Ötüken 1996, lev:11, res:3,4,5. (Bursa); Aydın, 2013.

Katalog No	: 35- Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_64.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 01.08.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 26 cm (k) Genişlik: 17 cm (k) Kalınlık: 7 cm (k)
Tanımı	:Krem rengi kireçtaşından yapılmış levha. Birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Korunma durumu iyi olmadığı için orijinal boyutları tespit edilememektedir. Eserin arka yüzü düz bırakılmıştır. Ön yüz ise asıl süsleme alanına sahiptir. Ön yüzde bağımsız bir Latin haçı yer almaktadır. Merkezden çevreye doğru genişleyen haç kollarından üçünün korunma durumu diğer kola göre daha iyidir. Haç betimi dışında levha üzerinde herhangi bir motif görülmemektedir. Levhanın ön yüzünde kabartma olarak işlenen haçın üzerindeki çizgiler taşçı ustasının kullandığı kılavuz çizgiler olmalıdır. Ayrıca levha üzerinde motifin işlenişi sırasında kullanılan murca ait izler görülmektedir.
Değerlendirme	:Boyutları ve diğer süsleme detayları konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaktan uzak, küçük bir bölümü korunmuş olan levhanın üzerindeki haçın işlenişinden yola çıkarak, bazı önerilerde bulunmak olasıdır. Buna göre, 1965 yılında Silifke Müzesi'ne hibe yolu ile kazandırılan kireçtaşı levha üzerindeki haçların biçimi ile söz konusu parçayı karşılaştırmak mümkün görünmektedir. Bizans levhalarında haç kullanımı çok tercih edilen bir uygulamadır. Bazen tek başına uygulama gören haç motifleri, bazen de geometrik şekiller ya da figüratif süslemeler ile birlikte kullanılmaktadır. Bizans dünyasındaki çoğu kilise yapısında haç motiflerine sahip levhaların kullanıldığı bilinmektedir. Dekorasyon, süsleme ve stil bakımından eser 5. 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.
Tarihlendirme	: 5- 6. yüzyıl (Süsleme özelliğine göre, Ulbert, 1969)
Referanslar	:Aydın 2013, 288, kat. no. 360 (Silifke Müzesi); İşler, 2009, s. 195, kat. no:112 (Asarcık Yerleşimi); Hakan, 2009, s. 62, kat.no:42;Keskin, 2010, s.214, kat.no: 152(?) (Çorum Müzesi); Niewöhner, 2006, res:33, kat.no:68; res: 35, kat. no:70 (Kütahya); Niewöhner, 2007, lev, 36, res:333 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:42, res:8 (Priene); Parman, 2002, fig, 111, 120;Ulbert, 1969;Ulbert, 1970.

Katalog No	: 36- Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_11.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 14.07.2012/ 02.08.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 36 cm (k) Genişlik: 34 cm (k) Kalınlık:8 cm (k)
Tanımı	:Krem rengi kireç taşından levha. Form olarak dörtgen bir biçim veren levhanın korunma durumu kötü olsa da levha üzerinde işlenmiş olan motif ile ilgili bir takım bilgiler vermek mümkündür. Ön yüzde profilli bordürlerden oluşan çerçeve içinde bir süsleme alanı oluşturulmuştur. Söz konusu dörtgen levhanın merkezinde ana süsleme olarak bir Latin haçı yer almaktadır. Haç levha üzerine kazıma yöntemi ile işlenmiştir. Kolları merkezden uçlara doğru eşit şekilde uzanan Latin haçının iki kolu daha sağlam iken, diğer iki kol kırık durumdadır. Bu sağlam kolların giriş uçları ve sınırları anlaşılmaktadır. Haç, çerçeve bordürün sınırları dikkate alınarak yerleştirilmiştir. Birçok kenarından kırık olmakla birlikte, alt ve yan kenarlarının korunan bölümleri sayesinde ortalama boyutları belirlenebilecek durumdadır. Bu kenarlardan alınan verilere göre levhanın yaklaşık boyutları 66 cm x 60 cm. olmalıdır. Bordür kalınlığının ve profilinin korunabilen iki kenarında farklılık gösterdiği belirlenebilmektedir. Daha kalın (13 cm) bordürün levhanın alt kısmına, daha ince (7 cm) bordürün ise levhanın yan tarafına ait olabileceği önermek olasıdır. Ayakları merkezden içinde bulunduğu çerçeve-bordüre doğru genişleyen haçın üzerinde taşçı ustalarının kullandığı anlaşılabilir çizgiler görülmektedir. Levhanın arka yüzünde bir duvara monte edildiğini gösteren 16 cm. genişliğinde ve 2 cm. kalınlığında bir çıkıntı ile bunun altında 3 cm x 2 cm boyutunda bir dış kısmı bulunmaktadır.
Değerlendirme	: Bordürler ve eşkenar dörtgenlerden oluşturulan bir çerçeve içerisinde haç uygulaması Bizans levhaları için tipik bir özelliktir. Söz konusu levhada bir dış bordür yer aldığından benzer bir kompozisyon görülmektedir. Bu dekorasyon özelliği ve süsleme motifleri dolayısıyla ve benzer süsleme özelliğine sahip çok sayıdaki Bizans levhasından yola çıkarak bu eser 5. 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.
Tarihlendirme	:5- 6. yüzyıl (Süsleme ve kompozisyon, Ulbert, 1969).
Referanslar	:Gough 1985, fig 37-39, s.95-96 (Alahan); Herzfeld-Guyer 1930, s.27, res31 (Meryemlik); Aydın 2013, 288, kat. no. 360 (Silifke Müzesi); İşler, 2009, s. 195, kat. no:112; (Asarcık yerleşimi) Hakan, 2009, s. 62, kat.no:42;Keskin, 2010, s.214, kat.no: 152(?)(Çorum Müzesi); Niewöhner, 2006, res:33, kat.no:68; res: 35, kat. no:70 (Kütahya); Niewöhner, 2007, lev, 36, res:333 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:42, res:8 (Priene); Parman, 2002, fig, 111, 120; Peschlow, 1990, lev:45, res:1 (Myra-Aziz Nikolaos Kilisesi);Westphalen, 1998, lev:40, res, 1,3, lev, 43, res:6. (Priene);Ulbert, 1969 ve 1970.

Katalog No	: 37–Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_28.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 18.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 27 cm (k) Genişlik: 16 cm (k) Kalınlık: 6 cm (k)
Tanımı	:Kireç taşından levha. Birçok tarafından kırıklara sahiptir. Arka yüzü düz bırakılan eserin tek tarafı işlenmiştir. İşlenmiş olan ön yüzde kolları merkezden çevreye doğru açılan, sadece iki kolu korunmuş bağımsız bir haç betimi yer almaktadır. Haç betimi levhanın merkezinde yer almaktadır ve eserdeki ana süsleme elemanıdır. Bunun dışında herhangi bir dekoratif unsur görülmemektedir. Kabartma şeklinde işlenmiş haç motifinin çatal haç formunda olduğu söylenebilir.
Değerlendirme	:Levhanın merkezinde ana süsleme elemanı olarak kullanılan çatal haç betimli örnekler, bölgeden ve daha birçok merkezden yapılar da bilinmektedir. Söz konusu süsleme ve motif 5. 6. yüzyıl levhalarının tipik bir uygulamasıdır. Süsleme ve kompozisyon açısından kat no: 35 ile benzerdir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl (Süsleme ve kompozisyon, Ulbert, 1969)
Referanslar	:Gough 1985, fig 37-39, s.95-96 (Alahan); Herzfeld-Guyer 1930, s.27, res31 (Meryemlik); Aydın 2013, 288, kat. no. 360 (Silifke Müzesi); İşler, 2009, s. 195, kat. no:112 (Asarcık Yerleşimi); Hakan, 2009, s. 62, kat.no:42;Keskin, 2010, s.214, kat.no: 152(?) (Çorum Müzesi); Niewöhner, 2006, res:33, kat.no:68; res: 35, kat. no:70 (Kütahya); Niewöhner, 2007, lev, 36, res:333 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:42, res:8 (Priene); Parman, 2002, fig, 111, 120; Westphalen, 1998, lev:40, res, 1,3, lev, 43, res:6. (Priene) Peschlow, 1975, lev:46, res:1 (Didim);Ötüken 1996, lev:11, res:3,4,5. (Bursa);Ulbert, 1969 ve 1970.

Katalog No : 38- Levha
Kazı Envanter No :2012_man_M3_29.
Bulunduğu Yer ve Tarihi : Olba Manastır M3 Açması 09.08.2012
Malzemesi : Kireçtaşı
Ölçüleri : Yükseklik: 12,5 cm (k)
Genişlik: 19 cm (k)
Kalınlık: 5,5 cm (k)

Tanımı :Kireçtaşından levha. Birçok tarafından kırıklara sahiptir. Sadece ön yüzünün işlenmiş olduğu görülmektedir Arka yüz düz bırakılmıştır. Ön yüzde yer alan ana süsleme motifi daire içinde bulunmaktadır. Daire içine alınmış süsleme motifi ise sadece tek kolu korunmuş bir çatal haç betimidir. Haç betimi dışında levhada bir monogram? ile ilgili olabileceği düşünülen küçük bir çizgisel süsleme yer almaktadır. Hem haç hem de monogramın daire içinde oluşturulan ana süsleme alanı içinde sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Korunma durumu iyi olmasa da küçük boyutlu bir levha olduğu tahmin edilmektedir. Olasılıkla dikdörtgen ya da kare formlu bir levhanın orta kısmına ait bir parçadır.

Değerlendirme : Daire içinde haç betimi uygulaması 5-.6 yüzyıl levhalarının ortak süsleme özelliklerindedir. Bu şekilde süslemeye sahip çok sayıda örnek Cilicia ve Isauria bölgesi yapıları ve müzelerinde bulunmaktadır. Hem süsleme karakteri hem de stil ve tarz bakımından 5-6. yüzyıla tarihlenen bir eserdir.

Tarihendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar :Aydın 2013, 291, kat. no. 366 (Silifke Müzesi); Westphalen, 1998, lev:42, res:8; lev:43, res:5; lev:42, res:4; (Priene) Peschlow 1975, lev:46, res:1, (Didim).

Katalog No	: 39 –Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M1_18.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M1 Açması 25.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 36 cm (k) Genişlik: 23 cm (k) Kalınlık: 6 cm (k)
Tanımı	:Kireçtaşından levhanın köşe kısmı. Korunabilen köşe kısmından yola çıkarak kare ya da dikdörtgen biçimli bir levha olduğu tahmin edilebilir. Levhanın Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarında tipik süsleme alanını oluşturan bir bordür/Eşkenar dörtgen ile dört tarafından çevrelendiği anlaşılmaktadır. İçte yer alan bordürü dışta ise daha ince bir bordür çerçeve içine almaktadır. Eşkenar dörtgenlerden ya da bordürlerden oluşturulan bu süsleme alanı ise Erken Hıristiyanlık dönemi levhalarındaki bilinen bitkisel, hayvansal ya da geometrik süslemelerin oluşturduğu ana süsleme motifleri ile doldurulmaktadır. Bordürlü süsleme sadece levhanın ön yüzünde yer almaktadır. Arka yüz ise işlenmemiş haldedir. Levha üzerinde başka bir süsleme motifi bulunmamaktadır.
Değerlendirme	: Eşkenar dörtgen ya da bordürle çerçeve içine alınan levhalar 5-6. yüzyılın en tipik ve en yoğun levha tipidir. Oluşturulan bu alan eserin ustasına daha büyük bitkisel bezemeler, hayvan tasvirleri ya da çeşitli geometrik şekilleri yapma imkânı sağlamaktadır. Bu dekoratif karakter söz konusu dönemin levhalarının genelinde görülen süsleme özelliğidir. Ortalarında kabartma bezemelere veya delikli düzenlemelere sahip levhaların bu buluntuda da görülen profillerle çerçevelenmeleri 5. ve 6. yüzyıla ait levhalarda yaygın olarak görülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Benzer profile sahip bir çerçeve bordürü olan levha için: Aydın, 2013: 289, kat. no. 361 (Silifke Müzesi); Herzfeld-Guyer 1930, s.182, res 194 (Corycus); Westphalen, 1998, lev:40, res:3 (Priene);Peschlow 1975, lev:50, res:5 ve lev:52, res:1 (Didim);Ötüken 1996, lev:11, res,3,4,5, (Bursa).

Katalog No	: 40 -Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_76.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 02.08.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 29 cm (k) Genişlik: 23 cm (k) Kalınlık: 10 cm (k)
Tanımı	:Kireçtaşından levhanın köşe kısmı. Korunabilen köşe kısmından yola çıkarak kare ya da dikdörtgen biçimli bir levha olduğu tahmin edilebilir. Levhanın Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarında tipik süsleme alanını oluşturan profilli bir bordür/Eşkenar dörtgen ile dört tarafından çevrelendiği anlaşılmaktadır. İçte yer alan bordürü dışta ise daha ince bir bordür çerçeve içine almaktadır. Eşkenar dörtgenlerden ya da bordürlerden oluşturulan bu süsleme alanı ise Erken Hıristiyanlık dönemi levhalarındaki bilinen bitkisel, hayvansal ya da geometrik süslemelerin oluşturduğu ana süsleme motifleri ile doldurulmaktadır. Bordürlü süsleme sadece levhanın ön yüzünde yer almaktadır. Arka yüz ise düz bırakılmıştır. Levha üzerinde başka bir süsleme motifini bulunmamaktadır.
Değerlendirme	:Eşkenar dörtgen ya da profilli bordürle çerçeve içine alınan levhalar 5-6. yüzyılın en tipik ve en yoğun levha tipidir. Oluşturulan bu alan eserin ustasına daha büyük bitkisel bezemeler, hayvan tasvirleri ya da çeşitli geometrik şekilleri yapma imkânı sağlamaktadır. Bu dekoratif karakter söz konusu dönemin levhalarının genelinde görülen süsleme özelliğidir. Ortalarında kabartma bezemelere veya delikli düzenlemelere sahip levhaların bu buluntuda da görülen profillerle çerçevelenmeleri 5. ve 6. yüzyıla ait levhalarda yaygın olarak görülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Herzfeld- Guyer 1930, s.182, res 194 (Corycus); Westphalen, 1998, lev:40, res:3 (Priene Bazilikası); Niewöhner, 2007, lev:60, res:474 (Aizanoi); Peschlow, 1975, lev:50, res:5 ve lev:52, res:1 (Didim); Peschlow, 1990, lev:45, res:1)Myra- Aziz Nikolaos Kilisesi);Ötüken 1996, lev:11, res:3,4,5. (Bursa)

Katalog No	: 41- Levha
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_04.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M1 Açması Doğu Kesit 14.07.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 9 cm (k) Genişlik: 20 cm (k) Kalınlık: 10 cm
Tanımı	:Kireçtaşından yapılmıştır. Eser, sadece tek tarafından korunmuş vaziyettedir. Dekoratif bir kuşak bezemesine sahip olan liturjik parça sadece özgün kalınlığının belirlenmesine sağlayan bu tek tarafından korunmuştur. İki yüzü de işlenmiştir. Ön yüzdeki kuşak bezemesinin kalınlığı yaklaşık 12 cm'dir. Bu yatay bandın içinde yan yana daire (çap:8 cm) ve içlerindeki çaprazların oluşturduğu bezeme görülmektedir. Arka yüz ise bir bant profili işlenerek düzlenmiştir. Ön yüzde bir yatay bant da ana süsleme motifi bulunmaktadır. Yatay bandın içinde yan yana sıralanmış ve süreklilik gösteren daireler yer almaktadır. Dairelerin içinde ise çarpılardan oluşan bir şekil bulunmaktadır.
Değerlendirme	:Parçanın iki yüzünün de işlenmiş olması, bunun da zenin süslemelere sahip, delikli levha örneklerinden birine ait olabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, buluntunun 5. yüzyılın ikinci yarısına ait olması gerekmektedir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Gough 1985, fig:35, s.108 (Alahan).

Katalog No	: 42- Levha
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_21.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 08. 08. 2015.
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik:23 cm (k) Genişlik: 26 cm (k) Kalınlık:5 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. Birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Bir kısmı kırılmış olsa da elimize ulaşan bölümleri levha hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Sadece ön yüzü işlenmiştir. Biçimsel olarak kare ya da dikdörtgen bir forma sahip olmalıdır. Ana süsleme motifini çift bordürlü bir daire içinde uygulanan kabartma haç oluşturmaktadır. Haç motifinin sadece iki kolu korunmuş durumdadır. Diğer kollardan biri kırık diğeri ise elimize ulaşmamıştır. Daire içinde uygulanan haçın bir çatal olduğu düşünülmektedir. Çatal haç motifi ise haç kollarını birleştiren çizgisel şekillerden oluşturulmuştur.
Değerlendirme	:Daire içinde haç uygulaması 5-6. yüzyıl Bizans levhalarında sıklıkla görülen bir süslemedir. Süsleme özellikleri ve benzer örnekler yardımı ile 5-6. yüzyıla tarihlenen bir levhadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Parman, 2002, fig: 120; Tezcan, 1989, fig: 163; Cumalıoğlu, 2011, kat. no: 61, 63 ve 170 (Hadrianopolis); Arslan, 2014, lev:86, res: 293-294-295 (Konya);Peschow, 1990, lev:45, res:1, (Myra- Aziz Nikolaos Kilisesi

Katalog No	: 43- Levha
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_2-3-14-15.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: 03.08.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Kor. Yüks:85, genişlik: 75 cm.
Tanım	:Kuzey Kilisesi 2015 kazıları sırasında yapının liturjik düzenlemesi hakkında önemli sonuçlar veren çok sayıda taş eleman ele geçmiştir. Bu taş elemanlar arasında büyük bir levhanın parçalarını oluşturan 4 adet (2-3-14-15 nolu eserler) taş eleman ayrıca öne çıkmaktadır. Eserlerin ölçüleri alınıp, çizimleri yapıldığında bazılarının birbirleri ile birleşebildikleri anlaşılmıştır. Levhaların her iki yüzlerinin de işlenmiş oldukları görülmektedir. Levhalar üzerinde göze çarpan en önemli dekoratif motifler, haç betimleri, dört ayaklı bir hayvan tasviri, geometrik şekillerdir. Büyük bir levhanın parçalarını oluşturan bu eserlerin her birini ayrıca değerlendirmek yapıdaki liturjik kuruluşlardaki zengin dekorasyon karakterini göstereceğinden bu yol tercih edilmiştir.
Değerlendirme	:Dekoratif süslemelere sahip levhalar Bizans sanatında yoğun şekilde karşılaşılan eserlerdir. Bu şekilde her iki yüzü işlenmiş levhalar kiliselerde bema bölümü ile naos bölümünü ayıran liturjik kuruluşlarda yer alır. Bizans sanatında haçlı levha örnekleri en sık karşılaşılan gruptur ve bunlar dekoratif sanat içinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu haç betimlerinin levhalarda kullanımı öncelikle 5. yüzyılda başlamıştır. Hayvan tasvirleri (Boğa, dağ keçisi, geyik, koyun, at vb.) ise daha çok 6. yüzyıl levhalarında kullanılır. Dikdörtgen ya da kare biçimli bir levhada bağımsız bir şekilde betimlenen bu hayvan tasvirlerine genellikle bir haç betimi eşlik etmektedir. Bu tarz levhalar özellikle 6. yüzyıl-Iustinianus Dönemi ile ilişkilendirilir. Bir yüzünde havyan tasvirleri diğer yüzünde ise bağımsız bir Latin Haçı ile betimlenen bu levha 5-6. yüzyıl Bizans levhaları ile benzerlik taşımaktadır.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:İşler, 2009, s. 195, kat. no:112 (Asarcık Yerleşimi); Hakan, 2009, s. 62, kat.no:42;Keskin, 2010, s.214, kat.no: 152(?) (Çorum Müzesi); Niewöhner, 2006, res:33, kat.no:68; res: 35, kat. no:70 (Kütahya); Niewöhner, 2007, lev, 36, res:333 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:42, res:8 (Priene Bazilikası); Parman, 2002, fig, 111, 120; Ulbert, 1970, lev. 66, kat. no:9, (İstanbul Arkeoloji Müzesi).

2015_man_MKK_2

2 nolu eser: Kireçtaşıdan levha. Hem ön yüzü hem de arka yüzü işlenmiştir. Korunma durumu bakımından katalogda yer alan diğer eserlere nazaran daha iyi vaziyettedir. Orijinal boyutları bilinemese de büyük bir dekoratif levhanın parçalarından birini oluşturmaktadır. Her iki yüzünde de dekoratif süsleme için kabartma haç ana süsleme malzemesi olarak seçilmiştir. Buna göre ön yüzde bordürlü bir çerçeve oluşturulmuş. Bu alanın içinde ise boyutları küçük, iki kolu sağlam şekilde bir haç betimi yerleştirilmiştir. Haç betiminin diğer iki kolu korunamamıştır. Levhanın arka yüzünde de sadece tek kolu korunmuş kabartma çatal haç yer almaktadır. Haç betimi levhada görülen düz bir şerit tarafından sınırlandırılmıştır. 2 nolu bu eser 3 ve 14 nolu eserlerle organik olarak birleşmekte ve böylece iki tarafı da işlenmiş, dekoratif süslemeli büyük bir eser oluşturmaktadır.

2015_man_MKK_3

3 nolu eser: Kireçtaşından levha. Birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Bu parçalar birleştiklerinde ise bir kompozisyonu tamamlamaktadır. İki tarafı da işlenmiş durumdadır. Korunma bakımından iyi durumdadır. Levhanın her iki yüzünde de yapının liturjik karakteri ile ilgili dekoratif sahneler bulunmaktadır. Ön yüzde Olba kazıları levhalarında bugüne kadar örneğine hiç rastlanmayan bir boğa figürü alçak kabartma olarak tamamen profilden tasvir edilmiştir. Hayvanın özelliklerine baktığımızda gövde kısmı ve arka bölümünün sağlam durumda olduğu anlaşılmaktadır. Levhadaki tahribattan dolayı figürün ayaklarının alt kısmı ve baş kısmı günümüze ulaşmamıştır. Baş kısmından geriye hiçbir şey kalmamıştır. Vücut oldukça detaylı işlenmiştir. Boğa figürünün Ayakları ince, baldırları geniş ve dolgun, vücudu iri ve geniş, boynu kalın işlenmiştir. Ayrıca eril organı belirgin şekilde betimlenmiştir. Boğanın sırtını üzerinde tek kolu korunmuş bir haç betimi yer almaktadır. Arka yüzde ise bağımsız bir latin haçı yer almaktadır. Kabartma olarak işlenmiş haçın bazı kısımlarında kırıklar göze çarpsa da boyutları bakımından oldukça büyük bir haç olduğu görülmektedir. Bu eser 2 ve 14 nolu eserler ile birleşebilir durumdadır.

2015_man_MKK_14

14 nolu eser: Kireçtaşından levha. Tek parça halinde ve tek yüzü işlenmiştir. Bakıldığında 3 nolu eserde tanıttığımız boğa tasvirinin kırık olan sağ ön ayağını tamamlamaktadır. Levhada bir hayvana ait ayak kısmı dışında herhangi bir betim bulunmamaktadır.

2015_man_MKK_15

15 nolu eser: Kireçtaşı levha. Birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Bir levhanın korunabilen alt kısmını oluşturmaktadır. Her iki tarafı da işlenmiş durumdadır. Ön yüzünde sadece çift sıra bir bant yer alırken, diğer yüzde ise iki sıra bant içinde kabartma şeklinde tanımlanamayan bir betim yer alır.

Katalog No	: 44- Levha
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK2_9.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 21.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 17 cm (k) Genişlik: 18 cm (k) Kalınlık: 4 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. Korunma durumu iyi olmadığından orijinal boyutları belirlenememektedir. Levhanın her iki yüzü işlenmiş durumdadır. Levha üzerinde yoğun kırıklar olmasına rağmen, üzerinde görülen motif levha hakkında bilgiler vermektedir. Ana süsleme, korunan kısımdan anlaşıldığı kadarıyla iki kolu korunmuş Malta haçı motifidir. Diğer iki kol korunabilmiş değildir. Korunabilmiş haç kollarının sınırları belli bir süsleme alanı içine yerleştirildiğini göstermektedir. Bu nedenle uygulanan haç motifinin çok büyük boyutlarda olmadığı tahmin edilmektedir. Eserin arka yüzünde ise birçok tarafı kırık halde bir haç kolu görülmektedir. Eser üzerinde bunun dışında herhangi bir süsleme yer almamaktadır.
Değerlendirme	:Süsleme ve stil özellikleri bakımından ve Olba Manastırı'ndaki diğer haç betimli levha örnekleri ile olan benzerlikten dolayı 5-6. yüzyıla tarihlenmektedir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Niewöhner, 2006, s. 471, kat.no:112, res:76.

Katalog No	: 45- Levha
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK2_3.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba manastırı kuzey kilisesi, 18.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 23 cm (k) Genişlik:29 cm (k) Kalınlık 10 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. Korunma durumu iyi olmadığından orijinal boyutları tahmin edilememektedir. Eserin sadece ön yüzü işlenmiştir. Arka yüz ise düz bırakılmıştır. Dörtgen ya da kare formlu olduğu düşünülen levhanın merkez alanında daire içinde kabartma biçiminde işlenmiş haç kolları yer alır. Levha üzerinde haça ait iki kolun korunma durumu iyidir.
Değerlendirme	:Süsleme ve stil özellikleri bakımından ve Olba Manastırı'ndaki diğer haç betimli levha örnekleri ile olan benzerlikten dolayı 5-6. yüzyıla tarihlenmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Alpaslan, 1996, res: 108, 110 (Demre Aziz Nikolaos Kilisesi); Alpaslan, 2003, s. 261, fig:2 (Antalya-Kaleiçi); Peschlow-Peschlow Bindokat-Wörrle, 2002, res:25, kat.no:172., (Şile/İstanbul).

Katalog No	: 46- Levha
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK_13.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 03.08.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 47 cm (k) Genişlik: 47 cm (k) Kalınlık: 6 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. 4 parça halinde kısmen birleşebilen levha. Korunma durumu iyi olmadığından orijinal boyutları tahmin edilememektedir. Kare ya da dikdörtgen biçime sahip olduğu düşünülen levha profilli bir bordür ile çerçevelenmiştir. Bu çerçeve bordür içinde, orta alanda kabartma şeklinde daire işlenmiştir. Daire içinde olasılıkla Bizans levhalarının genel karakteri ile uyumlu bir haç? betimi yer almaktaydı.
Değerlendirme	:Bordürle çerçevelenmiş ve daire içinde ana süslemenin yer aldığı Bizans levhaları 5. 6. yüzyıla tarihlenmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Peschlow 1990, lev:45, res:1. (Myra- Aziz Nikolaos Kilisesi).

Katalog No	: 47- Templon Arşitravı?
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK4_4.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 31.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik:15 cm (k) Genişlik:17 cm (k) Kalınlık: 10 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından eser. Birçok tarafından kırıkları bulunmaktadır. Sadece bir yüzü işlenmiştir. İşlenen yüzey hem üstten hem de alt kısımdan sınırlandırılmış ve sınırlandırılan bölümde ise devamlılık arz ettiği anlaşılan meander benzeyen bir süsleme yer almaktadır.
Değerlendirme	:Eserin formuna bakıldığında bir levhadan ziyade kilisenin templon bölümü ile ilişkili olduğu düşünülen bir elemana ait parçadır. Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinin en önemli liturjik mekânlarından biri templon kuruluşlarıdır. Erken Hıristiyanlık Kiliselerinde Bema ve halkın oturduğu alan olan naos bir düzenleme ile ayrılmış durumdadır. Bu bölümlenen alan, Doğu Roma ve Bizans dünyasında templon olarak adlandırılmaktadır. Bir templon bölümü ise Templon levhaları, templon payeleri, templon arşitravları gibi elemanlardan meydana gelmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde söz konusu eserin gerek form gerekse süsleme özellikleri açısından templon arşitravına ait bir parça olduğu düşünülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Haspels, 1971, res, 360; (Phrygia).

Katalog No	: 48- Levha.
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK2_14.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 24.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik: 17 cm (k) Genişlik: 9 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. Tek tarafı işlenmiş durumdadır. İşlenmiş ön yüzde bir hayvana ait ayak kısmı yer almaktadır. Bunun dışında levha üzerinde herhangi bir betim bulunmaz. Bu levhada görülen ayak betimi 36 numaralı levhadaki örnek ile benzerlik taşımamaktadır. Bu bilgi bize başka bir havyan tasvirli levhanın olduğunu göstermektedir.
Değerlendirme	:Hayvan tasvirlerine sahip levhalar, 5.-6. yüzyıl Bizans levhaları içinde oldukça geniş bir grup oluşturmaktadır. Bu yönüyle bu örneğin de aynı tarihlere ait bir eser olduğu düşünülmektedir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Aydın, 2008, 169, res:6; (Anamur Müzesi); Ulbert, 1971, Taf: 66, 2-3.

Katalog No	: 49 Altar Kaidesi
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK4_2.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 27.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 40 cm (k) Genişlik: 40 cm (k) Kalınlık: 10 cm (k)
Tanım	:Yarım olarak ele geçen bir eserdir. Kare bir forma sahip olduğu korunan kısımlarından önerilebilir.
Değerlendirme	:Olba Manastırı kazılarında ele geçen taş elemanlardan yola çıkarak burada bir altarın olduğu önerilmektedir. Söz konusu eserin altara ait kaide ya da altar tablası altı olduğu düşünülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar:	

Katalog No	: 50 Altar Tablası
Kazı Envanter No	:2012_man_M3_11.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M3 Açması, 2012.
Malzemesi	: Beyaz Mermer
Ölçüleri	: Yükseklik: 42 cm (k) Genişlik: 18 cm (k) Kalınlık (düz çerçeve dâhil): 5 cm Kalınlık(orta tabla): 3,5 cm
Tanımı	:İnce işlenmiş, pürüzsüz beyaz mermerden altar masası tabla parçasıdır. Köşe parçası korunan tablanın profilli bir bordürle çevrelenmiş olduğu görülmektedir. Bu bordür dış kenarda 1,5 cm'lik bir yüksekliğe sahip çerçeve biçimindedir. Tablanın arka yüzü ise işlenerek düzlenmiştir. İki taraftan kırık bir köşe olduğundan dörtgen tablanın orijinal en ve boy ölçülerini belirlemek mümkün değildir.
Değerlendirme	:Kilisede dinsel ayinin yerini gösteren altar, apsis önünde kilisedeki en kutsal yer olan bemanın merkezinde konumlandırılmaktadır. Ahşap, taş, tuğla ve mermer gibi birçok farklı malzemeden altarlara yapıldığı bilinmektedir. Altarlar formlarına göre masa şeklinde, sandık ya da lahit biçimli ve blok altar olmak üzere üç tipte incelenmektedir. Cilicia-Isauria bölgesindeki birçok Erken Hıristiyanlık yapısında değişik formlarda altarlara olduğu bilinmektedir. Buna göre Corycus'taki Katedral, Dağ Pazarı sur dışı kilisesi, Alahan Manastırı mağara kilisesi, Batı Kilisesi ve Vaftiz binası ile Elauissa Sebaste'deki Agora kilisesi ile Anamur merkez kilisesinde bir altara ait kaide ya da kaideye ait mimari parçalar tespit edilmiştir. Bu kiliselerdeki buluntulardan yola çıkarak Cilicia-Isauria bölgesindeki kiliselerin Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinde en yoğun şekilde karşılaşılan masa şeklindeki altarlara sahip olduğu söylenebilir. Altarlar için tarihlendirme ise genellikle tespit edildikleri yapı ile birlikte değerlendirilir. Söz konusu kilise için hangi tarih geçerli ise altar için de o tarih önerilmektedir. Bu anlamda Cilicia-Isauria bölgesi altarlara için kiliselerin de inşa edildikleri dönem olan 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın başları önerilmektedir Olba manastırından ele geçen mimari plastik malzemelerde çoğunlukla kullanılan malzeme kireçtaşıdır. Bu parçada mermerin kullanılması, onun kilise içinde ayrıcalıklı bir konumda kullanılmakta olduğunu düşündürmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Aydın, 2010: 352-354 (Silifke); Tekinalp 2000, 226, 227, 114, kat. no. 72-73, lev. 47-48, 130-131 (Andriake); Niewöhner, 2007, lev:48, res:409. (Aizanoi), Hirschfeld, 1999,s. 120.

Katalog No	: 51- Altar Tablası.
Kazı Envanter No	:2018_man_M6_1.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 24.07.2018
Malzemesi	: Mermer
Ölçüleri	: En/Derinlik: 37 cm (k) Uzunluk: 50 cm (k) Kalınlık: 4,5 cm (k)

Tanım :Mermerden altar tablası. Kırık parçalar halde ele geçen eser yapılan restorasyon ile birleşebilir hale getirilmiştir. Eserin orijinal bir dış profili ile tablanın ortasına ait bazı kısımları dışında herhangi bir unsuru ele geçmemiştir. Ele geçen korunan kısımlarına bakıldığında orta büyüklükte bir altar tablası olduğu düşünülmektedir.

Değerlendirme :Kilisede dinsel ayinin yerini gösteren altar, apsis önünde kilisedeki en kutsal yer olan bemanın merkezinde konumlandırılmaktadır. Ahşap, taş, tuğla ve mermer gibi birçok farklı malzemeden altarlara yapıldığı bilinmektedir. Altarlar formlarına göre masa şeklinde, sandık ya da lahit biçimli ve blok altar olmak üzere üç tipte incelenmektedir. Cilicia-Isauria bölgesindeki birçok Erken Hıristiyanlık yapısında değişik formlarda altarlara olduğu bilinmektedir. Buna göre Corycus'taki Katedral, Dağ Pazarı sur dışı kilisesi, Alahan Manastırı mağara kilisesi, Batı Kilisesi ve Vaftiz binası ile Elauissa Sebaste'deki Agora kilisesi ile Anamur merkez kilisesinde bir altara ait kaide ya da kaideye ait mimari parçalar tespit edilmiştir. Bu kiliselerdeki buluntulardan yola çıkarak Cilicia-Isauria bölgesindeki kiliselerin Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinde en yoğun şekilde karşılaşılan masa şeklindeki altarlara sahip olduğu söylenebilir. Altarlar için tarihlendirme ise genellikle tespit edildikleri yapı ile birlikte değerlendirilir. Söz konusu kilise için hangi tarih geçerli ise altar için de o tarih önerilmektedir. Bu anlamda Cilicia-Isauria bölgesi altarlara için kiliselerin de inşa edildikleri dönem olan 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 6. yüzyılın başları önerilmektedir Olba manastırından ele geçen mimari plastik malzemelerde çoğunlukla kullanılan malzeme kireçtaşıdır. Bu parçada mermerin kullanılması, onun kilise içinde ayrıcalıklı bir konumda kullanılmakta olduğunu düşündürmektedir.

Tarihlendirme : 5-6. Yüzyıl.

Referanslar :Aydın, 2010: 352-354 (Silifke); Tekinalp 2000, 226, 227, 114, kat. no. 72-73, lev. 47-48, 130-131 (Andriake);

Niewöhner, 2007, lev:48, res:409. (Aizanoi), Hirschfeld
1999,s. 120.

Katalog No	: 52- Ambon parçası?
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK2_10.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 22.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Yükseklik:28 cm (k) Genişlik:32 cm (k) Kalınlık:16 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından levha. Birçok tarafından kırıkları mevcut. Tek tarafı işlenmiştir. İşlenmiş ön yüzde süsleme oluşturulmuştur. Levhanın işlenmiş ön yüzünde örgü şeklinde ve devamlılık gösteren bir süsleme yer alır. Motif oldukça detaylı ve ince bir işçilik ile işlenmiştir.
Değerlendirme	:Kilisede yer alan ambonun podyum bölümüne ait bir parça. Olba Manastırı kazılarında ambon ile ilgili çok sayıda eser ele geçmemiştir. MS 5-6 . yüzyıllara ait levhalar dışında katalogda Kat No 53 olarak numaralandırılan örgü motifli ve ranke –kıvrık dal bezemeli taş eleman dışında buradaki eser ambona ait eserler kapsamında değerlendirilir. Ambona ait unsurlar da bölgenin yerel malzemesi kireçtaşından yapılmıştır. Olba Manastırı’nda tip olarak nasıl bir ambonun kullanıldığı saptamak zordur. Fakat bölge örneklerine ve eldeki mimari plastik eserlere bakıldığında burada tek merdivenli küçük boyutlu bir ambonun yer aldığı söylenebilir. Söz konusu levhalar ve bu eserler manastır yapısındaki tek merdivenli ambonun aksamlarından.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Doğan, 1996, çiz:27 (Demre- Aziz Nikolaos Kilisesi);Peschlow, 1990, lev:44, res:8, (Myra-Demre Aziz Nikolaos).

Katalog No	: 53 – Ambon Parçası?
Kazı Envanter No	:2012-2018_man_M3-M7_3-4.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M3 Açması 04.08.2012/ 06.08.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 45 cm (k) Genişlik: 36 cm (k) Derinlik:42 cm (k) Kalınlık: 23 cm (k)
Tanımı	:Birleşebilen iki parçadan oluşmaktadır. Eserin bir parçası 2012 yılı kazılarında birleşebilen diğer parça ise 2018 kazılarında ele geçmiştir. Eser boyutları bakımından oldukça büyük bir parçaya ait olmalıdır. Daire bir forma sahip olduğu görülen bir kısmında süslemeye sahiptir. Süsleme değişik motiflerden oluşmaktadır. Bunlar eserin köşe kısmını dolaştığı anlaşılan örgü motifi ve ana süsleme alanında yer alan kıvrık dal ve yumurta ok dizilerinden oluşan motiflerdir.
Değerlendirme	:Büyük ölçüde tahrip olmuş ve kırık durumdaki parçanın tanımlama ve teşhis edilmesinde güçlük bulunmaktadır. Ancak, işlenişi ve malzeme özellikleri ile Olba manastır kazıları sırasında ele geçen diğer taş yapıtlarla bir arada değerlendirilmesi sonucunda, bu buluntunun bir ambona ait olabileceği sonucuna varılmıştır. Aynı bağlamda, söz konusu buluntu için 5. yüzyılın ikinci yarısını tarihleme için önermek mümkün görünmektedir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Koch 2007, s.70-71; Parman, 2002, levha:11, res:6c.

Katalog No	: 54 – Altar Ayağı
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_34.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 24. 07. 2012
Malzemesi	: Mermer
Ölçüleri	:Yükseklik: 26 cm (k) Kaide: 11x11 cm Üst çap: 10 cm
Tanımı	: Beyaz mermerden yapılan ayak dörtgen bir kaide (11 x 11m.) üzerinden yükselen silindir biçimindedir. Silindirin alt kısmına üç yatay bant işlenmiştir. Üst kısım ise düz bırakılmıştır.
Değerlendirme	:Pembe mermerden yapıldığı söylenen benzer bir örnek Kilise Tepe’de bulunmuştur. Bu parçanın bir pencereye ve ya altar masasına ait olabileceği önerilmektedir. Olba manastır kazıları sırasında bir altar masası levhasının bulunmuş olması bu ayağın da masa biçiminde bir altara ait olabileceğini düşündürmektedir. Yine Olba manastır kazılarında ele geçen beyaz mermerden yapılmış bir silindir biçimli altar ayağı (payesi) parçası da bulunmaktadır Bu elemanların da altar masası tablası mermerden yapılmış olmaları ortak özellikleridir. Genellikle mimari ve liturjik elemanlarda kireçtaşının tercih edildiği Kilikia’da mermerin kullanılmış olması da ayrıcalıklı bir buluntu grubu ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Postgate – Thomas, s.216-224, no,112, fig. 195; Aydın, 2010: 347-370; Aydın, 2013: 254, Kat. no. 292-293; s.258, kat.no:301-302. (Silifke Müzesi)

30 cm

Katalog No	: 55 – Altar Ayağı
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_34b.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastır M2 Açması 2012
Malzemesi	: Mermer
Ölçüleri	: Yükseklik: 19 cm (k) Çap: 9 cm
Tanımı	: Beyaz mermerden düz silindir biçiminde işlenen ayak, alt ve üst tarafından kırık haldedir. Süslemesizdir.
Değerlendirme	:Sadece 9 cm’lik çap ölçüsü dikkate alındığında, bu parçanın altar masasına ait bir ayak olarak değerlendirilmesi olasıdır. Olba manastır kazılarında da beyaz mermerden bir altar masası levhasının ele geçmiş olması bu parçanın da bir altara ait olabileceğini doğrulamaktadır. Benzer mermer elemanlar Silifke Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır. Söz konusu parçaların buluntu yerlerinin müze envanterine kayıtlı olmadığı anlaşılmalı birlikte, bölgede oldukça yaygın olduklarını varsaymak olasıdır. Olba manastırında bulunan bu buluntuyu, 5. ve 6. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Aydın, 2013: 258, Kat. no. 301-302; Aydın, 2010: 347-370; (Silifke Müzesi), Keskin 2010, s.156, kat.no:108 (Çorum Müzesi); Cumalıoğlu, 2011, s. 125, kat no:48; s. 145, kat. no:68; s.160,kat.no:83; s:91 kat.no:14; s:145, kat.no:68 (Hadrianopolis); İşler, 2009, s:128, kat.no:3, s:129, kat.no:4,5. (Karabel-Asarcık Yerleşimi).

Katalog No	: 56- Altar Ayağı
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK4_3.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 29.07.2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	:Yükseklik: 17 cm (k) Kalınlık: 8 cm
Tanım	: Kireçtaşından, düz silindir biçiminde işlenen ayak, alt ve üst tarafından kırık haldedir. Süslemesizdir.
Değerlendirme	: Küçük ölçüleri dikkate alındığında, bu parçanın altar masasına ait bir ayak olarak değerlendirilmesi olasıdır. Olba manastır kazılarında da beyaz mermerden bir altar masası levhasının ele geçmiş olması, bu parçanın da bir altara ait olabileceğini doğrulamaktadır. Benzer mermer elemanlar Silifke Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır. Söz konusu parçaların buluntu yerlerinin müze envanterine kayıtlı olmadığı anlaşılmalı birlikte, bölgede oldukça yaygın olduklarını varsaymak olasıdır. Olba manastırında bulunan bu buluntuyu, 5. ve 6. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Aydın, 2013: 258, Kat. no. 301-302; Aydın, 2010: 347-370 (Silifke Müzesi); Keskin 2010, s.156, kat.no:108 (Çorum Müzesi); Cumalıoğlu, 2011, s. 125, kat no:48; s. 145, kat. no:68; s. 160, kat.no:83; s:91 kat.no:14; s:145, kat.no:68; İşler, 2009, s:128, kat.no:3, s:129, kat.no:4,5, (Karabel Asarcık Yerleşimi).

Katalog No	: 57-Altar Ayağı
Kazı Envanter No	:2011_man_M1_9.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı (M1 açması), 15.07.2011.
Malzemesi	:Mermer.
Ölçüleri	:Yükseklik: 14 cm (k) Çap: 9 cm (k)
Tanım	: Kireçtaşından, düz silindir biçiminde işlenen ayak, alt ve üst tarafından kırık haldedir. Süslemesizdir. Diğer ayaklara göre korunma durumu daha kötüdür.
Değerlendirme	: Küçük ölçüleri dikkate alındığında, bu parçanın altar masasına ait bir ayak olarak değerlendirilmesi olasıdır. Olba manastır kazılarında da beyaz mermerden bir altar masası levhasının ele geçmiş olması, bu parçanın da bir altara ait olabileceğini doğrulamaktadır. Diğer ayak örneklerine göre bu eserin korunma durumu daha kötüdür. Fakat formuna bakıldığında kullanım işlevinin diğer üç eser ile benzer olduğu düşünülmektedir. Benzer mermer elemanlar Silifke Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır. Söz konusu parçaların buluntu yerlerinin müze envanterine kayıtlı olmadığı anlaşılacakla birlikte, bölgede oldukça yaygın olduklarını varsaymak olasıdır. Olba manastırında bulunan bu buluntuyu, 5. ve 6. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Keskin 2010, s.156, kat.no:108 (Çorum Müzesi); Cumalıoğlu, 2011, s. 125, kat no:48; s. 145, kat. no:68; s. 160, kat.no:83; s:91 kat.no:14; s:145, kat.no:68 (Hadrianopolis); İşler, 2009, s:128, kat.no:3, s:129, kat.no:4,5. (Karabel-Asarcık Yerleşimi).

Katalog No	: 58- Templon Payesi
Kazı Envanter No	:2015_man_MKK1_19.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 08.08.2015.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 55 cm (k) Genişlik: 20 cm (k) Topuz Yüksekliği: 15 cm (k) Levha oyuğu genişliği: 8-9 cm.
Tanım	: Kireçtaşından bir templon payesi. Soffit biçimli payelerdendir. Soffit sadece bir yüzde yer alır. Üst kısmında bir topuz yer alır ve böylece soffit motifli, topuz başlıklı bir paye olarak tanımlanabilir. Topuz başlığın üstü sekiz parçaya dilimlenmiştir. Arka yüz kaba yonu olup, herhangi bir motif taşımaz. Payenin iki yanında ise levhaların girmesi için oyuklar yer alır.
Değerlendirme	:Erken Hıristiyanlık dönemi kiliselerinin en önemli liturjik mekânlarından biri templon kuruluşlarıdır. Erken Hıristiyanlık Kiliselerinde Bema ve naos bir düzenleme ile ayrılmış durumdadır. Bu bölümlenen alan, Doğu Roma ve Bizans dünyasında templon olarak adlandırılmaktadır. Bu yönüyle altar alanını sınırlandıran templon kuruluşları Bizans kiliselerindeki en önemli bölümlerden biri olmuştur. Doğu Roma- Bizans kiliselerinde temsil edilen bu templon kuruluşlarının alçak ve yüksek tipte templon kuruluşları olarak sınıflandırıldıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan 4 ve 5. yüzyılda yaygın olarak bilinen alçak biçimli templon kuruluşlarının ortada bir geçiş ile vurgulanır şekilde kiliselerde kullanıldığı bilinmektedir. Alçak biçimli bu templon kuruluşları orta yükseklikteki sütunları ve aralarda kullanılan korkuluk levhalarından oluşur. Sütunlar üst kısımda topuz bir başlıkla sonlanırdı. Yüksek biçimli templonların ise 5. yüzyılda oluşmaya başladığı bilinmektedir. Bunlarda payelerin bitim noktalarında bir arşitrav bulunmaktadır. Yüksek tipteki templon kuruluşları genellikle bir sütun başlığı ya da doldurma bir sütun ile vurgulanır. 6. yüzyılda imparatorluğun tüm bölgelerinde aynı yerleşimlerde her iki templon tipinin de farklı kilise yapılarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Templon payeleri içinde en fazla öne çıkan örnek soffit biçimli olanlarıdır. Payelerin üst bölümlerindeki topuzda ve ön yüzlerinde bu soffit motifi 5-6. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanır. Cilicia-Isauria bölgesine baktığımızda, kiliselerin tahrip edilmiş olmaları ve bu yapılarda yeterli kazı yapılmamış olmasından kaynaklı in situ templon kuruluşlarına rastlamak zordur. Bu kuruluşlara ait paye parçaları, sütun payelerin,

levha ve bunlara ait diğer parçaların bölge müzelerinde bulunduğu görülmektedir. İstanbul'a özgü bu templon tipinin Cilici-Isauria Bölgesi'ne de ulaşması başkent çevresinden gelen malzeme ve buna bağlı stil ihracatı sayesinde gerçekleşmiştir. II. Theodosius (408-450) zamanında başlayan ve I. Iustinianus (525-565) zamanında Marmara Adası'nda (prokonnessos) kurulan atölyelerde aynı ad ile üretilen mermerin işlendiği ve bunda seri bir üretimin yakalandığı anlaşılmaktadır. Bu mermerin kullanımı ile oluşturulan ve kiliselerin iç donanımı ile ilgili çok sayıda mimari ve dini taş elemanın (sütü, sütun başlıkları, levhalar, ciborium, ambon, altar vb.) Prokonnessos'tan tüm Akdeniz'e gönderilmiştir. Cilicia-Isauria bölgelerinde görülen yüksek tipteki templon tipleri de bu bakış açısı ile açıklanabilir.

Templonlarda kullanılan malzeme ve tekniğe baktığımızda ise Erken Hıristiyanlık Dönemi levhalarının süslemelerinde görülen ajur, oyma ve kabartma tekniklerinin en sık tercih edilen teknik oldukları görülmektedir. En sık görülen süsleme öğelerini ise geometrik morifler, daire betimleri, bitkisel motifler, serbest ya da daire içinde haçlar ve monogramlar, çeşitli hayvan tasvirlerinden oluşan sahneler oluşturmaktadır. Templonlar mermer, kireçtaşı, metal ve ahşap gibi farklı malzemeler kullanılarak oluşturulmuşlardır. Templonların tarihlendirilmesi konusunda bazı kriterler bulunur. Örneğin payelerin tarihlendirilmesindeki en önemli veri söz konusu templon payelerinin ölçüleridir. Payelerin genişlik, derinlik, yükseklik ölçüleri dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. Buna göre 5.6. yüzyıla tarihlenen templonların genişlik ve derinlik ölçülerinin 22x48 cm, yükseklikleri ise 92-115 cm arasındadır. Söz konusu ölçüler 9. yüzyılın templonlarında genişlik ve derinlik 18x22 cm, yükseklik ise 80-110 cm olarak görülmektedir.

Tarihlendirme

: 5-6. yüzyıl.

Referanslar

:Doğan 1996, çizim :6;Doğan, 2003, s. 76, res:8; Keskin, 2010, s. 154, kat.no: 106 (Çorum Müzesi); Arslan, 2014, lev.52, res: 154 (Konya-Beyşehir); Niewöhner, 2007, lev:29, res:276, lev:36, res: 332 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:41, res:3 (Priene Bazilikası); Christof-Koiner, s.360, res:23; Peschlow 1990, lev:41, res:8 (Myra- Aziz Nikolaos); Herzfeld-Guyer, 1930;104, çiz:100, (Corycus) Soffit betimli payeler için bkz Ötüken, 1996; Türker, 2018.

Katalog No : 59- Templon Payesi
Kazı Envanter No :2017_man_MKK2_02.
Bulunduğu Yer ve Tarihi : Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 17.07.2017.
Malzemesi : Kireçtaşı.
Ölçüleri :Yükseklik: 1m (k)
Genişlik: 20 cm (k)
Topuz Yüksekliği: 20 cm (k)
Levha oyuğu genişliği: 8-9 cm.

Tanım :Kireçtaşından bir templon payesi. Soffit biçimli payelerdendir. Soffit sadece bir yüzde yer alır. Üst kısmında bir topuz yer alır ve böylece soffit motifli, topuz başlıklı bir paye olarak tanımlanabilir. Payenin başlık kısmında süsleme bulunmamaktadır. Taraklanıp bırakılmıştır. Arka yüz kaba yonu olup, herhangi bir motif taşımaz. Payenin iki yanında ise levhaların girmesi için oyuklar yer alır. Eserin korunma durumu iyi olduğundan orijinal boyutları tespit edilmektedir. Buna göre eser 1 m yüksekliğe sahiptir.

Değerlendirme : Kat No 58'deki özellikler bu eser için de geçerlidir.

Tarihlendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar :Alpaslan, 2001, s. 295, lev:XI, res:19;Doğan, 2003, s. 76, res:8; Keskin, 2010, s. 154, kat.no: 106 (Çorum Müzesi); Arslan, 2014, lev.52, res: 154 (Konya); Niewöhner, 2006, lev:105a, res:67 (Kütahya); Niewöhner, 2007, lev:29, res:276, lev:36, res: 332 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:41, res:3 (Priene Bazilikası); Christof-Koiner, s.360, res:23; Harrison, 1986, fig:184; Peschlow 1990, lev:41, res:8 (Myra- Aziz Nikolaos); Herzfeld-Guyer, 1930;104, çiz:100, (Corycus). Soffit betimli payeler için bkz Ötüken, 1996; Türker, 2018.

Katalog No	: 60- Templon Payesi
Kazı Envanter No	:2017_man_MKK3_8.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 18.07. 2017.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 50 cm (k) Genişlik: 20 cm (k) Topuz Yüksekliği: 18 cm (k)
Tanım	: Kireçtaşından bir templon payesi. Soffit biçimli payelerdendir. Soffit sadece bir yüzde yer alır. Üst kısmında bir topuz yer alır ve böylece soffit motifli, topuz başlıklı bir paye olarak tanımlanabilir. Başlıkta farklı bir özellik olarak mimari plastik literatüründe rahip takkesi olarak tanımlanan bir motife ait kırık izler görülmektedir. Arka yüz kabayonu olup, herhangi bir motif taşımaz. Payenin iki yanında ise levhaların girmesi için oyuklar yer alır. Olba Manastırı'ndaki bu üç payenin de özellikle başlıkların işlenmesi bakımından farklılıklar sunduğu görülmektedir. Bu da Manastır'daki zengin dekorasyonu gösteren önemli bir veridir.
Değerlendirme	: Kat No 58 ve 59 için geçerli olan özellikler bu eser için de geçerlidir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Doğan 1996, çizim :6 Alpaslan, 2001, s. 295, lev:XI, res:19; Doğan, 2003, s. 76, res:8; Keskin, 2010, s. 154, kat.no: 106 (Çorum Müzesi); Arslan, 2014, lev.52, res: 154 (Konya); Niewöhner, 2007, lev:29, res:276, lev:36, res: 332 (Aizanoi); Westphalen, 1998, lev:41, res:3 (Priene Bazilikası); Christof-Koiner, s.360, res:23;Peschlow 1990, lev:41, res:8 (Myra-Aziz Nikolaos Kilisesi); Herzfeld-Guyer, 1930;104, çiz:100, (Corycus) Soffit betimli payeler için bkz Ötüken, 1996; Türker, 2018.

Katalog No : 61 - Yazıtlı Templon Payesi

Kazı Envanter No :2018_man_M6_4.

Bulunduğu Yer ve Tarihi : Olba Manastırı, 28.07.2018

Malzemesi :Kireçtaşı.

Ölçüleri :Yükseklik/Uz : 65 cm (k)

Genişlik/Derinlik: 20 cm (k)

Kalınlık: 18 cm (k)

Levha Geçme yeri genişliği: 7-8 cm

Tanım :Kireçtaşından templon payesi. Dekorasyonu bakımından diğer üç payeden ayrılmaktadır. Asıl süsleme payenin ön kısmında bulunur. Levha 65 cm yüksekliğe sahiptir. Süslemeler 20 cm genişlikteki alanda uygulanmıştır. Hangi bitkiye ait olduğu kesin olmamakla birlikte burada bir bal kabağı ve onun tohumlarının işlendiği düşünülmektedir. Bal kabağı bitkisi ve bu bitkiden çıkan tohumlar oldukça ince bir işçilik ile işlenmiştir. Bitkisel süslemenin bittiği üst kısımda ise üç satırdan oluşan Yunanca bir yazıt bulunur. Arkası kaba yonu işleniş olan eserin iki yanında ise levhaların geçmesi için levha oyukları bulunur.

Değerlendirme :Olba Manastırı kazılarında 2018 yılına kadar Erken Hıristiyanlık dönemi payelerinin en yoğun şekilde ele geçen örneklerinden olan Soffit motifli ve topuz başlıklı payelerinden üç adet ele geçmiştir. Fakat 2018 yılı çalışmaları ile birlikte bu genel geçer payelerden farklı bir özellik sunan iki adet paye daha kazılarda bulunmuştur. Bu payelerden Kat No 60 gerek sahip olduğu bitkisel motifler gerekse yazıtı ile Olba Manastırı mimari plastik tarzına önemli bir yenilik katmıştır. Bal kabağı bitkisi ve tohumlarından oluşan bitkisel süsleme ve üç satırdan oluşan Yunanca yazıt ile bu paye Olba Kazıları için önemli bir zenginliktir. Yazıt ile ilgili çalışmalar sürmekle birlikte ilk etapta bakıldığında içeriğinde bir bağış ile ilgili bilgileri taşıdığı anlaşılmaktadır. Kilise içinden ya da dışından birinin bir dileğinin gerçekleşmesi ya da vergilerden muaf tutulmak için kilise ya da manastıra yaptığı bağışın bir belgesi niteliğini taşıyan bu yazıt payenin orada bulunma nedenini bir bakıma açıklamaktadır. Yazıt üzerine çalışmalar tamamlandığında daha kesin sonuçlara ulaşılabacaktır.

Tarihlendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar :Bitkisel bezemeleli payeler için bkz: Temple, 2014, s. 100, fig:12-18;Figürlü ve bitkisel motif taşıyan payeler için geniş bir repertuar için bkz. Türker, 2018; Yazıtlı bir paye örneği için bkz. Niewöhner, 2007, Tafel 28, resim 261 (Örencik);

Bitkisel ve haç betimli payeler için bkz: Ötüken, 1996, Tafel 4, resim 1 ve 2; Tafel 5, resim 2.

Katalog No	: 62- Templon Payesi
Kazı Envanter No	:2018_man_M6_5.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 28.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik/Uz : 65 cm (k) Genişlik/Derinlik: 20 cm (k) Kalınlık: 15 cm (k)

Tanım :Kireçtaşından templon payesi. Kat No 61 ile aynı alanda bulunmuştur. Fakat Kat No 61'den daha farklı bir kompozisyon sunmaktadır. Benzer ölçüler bu eser içinde geçerlidir. Ana süsleme payenin ön kısmında yer almaktadır. Burada ise Asma bitkisinden çıkan üzüm salkımları ve bu üzüm salkımlarında yemekte olan iki tane keklik? yer almaktadır. Hem bitkisel hem de hayvan figürlerinden oluşan bir kompozisyona sahip paye oldukça zengin bir dekorasyon sunmaktadır. Payenin arka yüzü kaba yonudur. Levhaların geçmesi için oyuklar bırakılmamakla birlikte yine de bir düzenleme görülmektedir.

Değerlendirme :Olba Manastırı kazılarında 2018 yılına kadar Erken Hıristiyanlık dönemi payelerinin en yoğun şekilde ele geçen örneklerinden olan Soffit motifli ve topuz başlıklı payelerinden üç adet ele geçmiştir. Fakat 2018 yılı çalışmaları ile birlikte bu genel geçer payelerden farklı bir özellik sunan iki adet paye daha kazılarda bulunmuştur. Kat No 62'de sunulan eser ele geçen ikinci payedir. Zengin bitkisel motifler ve hayvan figürlerinden oluşan süslemelere sahip olan bir payedir.

Bu paye Olba Manastırı'nda şüana kadar ele geçen mimari plastik eserler içinde süsleme ve dekorasyon bakımından en zengin örnektir. Payede ön yüzde ana süsleme alanında asma bitkisi ve bu asma bitkisinden çıkan üzüm salkımlarından yemekte olan iki kuş figürü bulunmaktadır. Hem bitkiler hem de bu bitkilerden yiyen kuşlar oldukça detaylı şekilde işlenmiştir. Eserdeki figürlerde ve sahnelerde bu bakımdan gerçekçilik oldukça etkili bir şekilde verilmiştir. Payede bitkisel ve hayvan figürlerinden oluşan sahnelerin beraber kullanımı da Erken Hıristiyanlık dönem payelerinde görülen motiflerdendir. Bölgede bugün bile yetiştiği bilinen üzümün böyle bir eser üzerinde işlenmesi, Cilicia ve Isauria'nın faunası ve florası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Esere ilk bakışta bölgede var olan bitki ve hayvan türlerinin doğal kullanımı akla gelebilir. Fakat böyle sahnelerin kullanımlarının diğer bir nedeni ise bu figürlerin taşıdıkları

sembolik anlamdır. Bu sembolik anlam ise kullanıldıkları yapı ile birlikte değerlendirildiğinde Hıristiyanlık inancı ile ilgili bir bağlam üzerine kurulmaktadır. Paye üzerinde yer alan asma İncilde geçmekte ve İsa'yı ve yaşamı sembolize etmektedir. Bitkisel sahne dışında paye üzerinde üzüm salkımlarından yerken tasvir edilen iki keklük bulunur. Kekliğin de Hıristiyan liturjisinde önemli bir karşılığı bulunur. Kötülüğü temsil ettiği bilinen keklüğün, diğer bir karşılığı da günahsız insanları doğru yoldan saptırmak ve kötülüğe çekmektir. Paye üzerinde yer alan üzümler ve bunlardan yiyen keklükler ile ökaristik bir sahne betimlenmektedir. Bu yönü ile sahnede olasılıkla günaha düşen insanlara vurgu yapılmaktadır.

Tarihlendirme

: 5-6. yüzyıl.

Referanslar

: Figürlü Paye örnekleri için bkz: Aydın, 2008, s. 285, Resim 1: Adana Müzesi, Resim 2,3 ve 4 Silifke Müzesi; Bitkisel bezemeli payeler için bkz: Temple, 2014, s. 100, fig:12-18; Figürlü ve bitkisel motif taşıyan payeler için geniş bir repertuar için bkz. Türker, 2018; Bitkisel ve haç betimli payeler için bkz: Ötüken, 1996, Tafel 4, resim 1 ve 2; Tafel 5, resim 2; Pülz, 1996: s.248, Abb, 8-10 (Limyra).

Katalog No : 63 – Templon Elemanı?
Kazı Envanter No : 2012_man_Tekne_31.
Bulunduğu Yer ve Tarihi : Olba Manastır 27.07.2012
Malzemesi : Kireçtaşı
Ölçüleri : Yükseklik: 36 cm (k)
Genişlik: 17 cm (k)
Kalınlık: 13 cm (k)
Kaide Yüksekliği: 23 cm
Kaide Ölçüleri: 17 cm x 13 cm

Tanımı :Dörtgen prizma üzerinden bir profille yükselen kaide ve ayak (paye) parçasıdır. Bir torus elemanından oluşan kaideden, silindir biçimli paye (ayak) bölümüne geçiş sağlanmaktadır. Daha sonra, söz konusu parçanın iç kısmı oyularak, oluk olarak kullanılmış olduğu görülmektedir.

Değerlendirme :Parçanın teknede ele geçmesi, ikincil kullanım sırasında teknedeki suyun boşaltımı için kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak, özgün işlevinin bir templon payesi veya altar ayağı olduğu anlaşılmaktadır. Dönem için alışlageldiği gibi, kaide ve ayak (paye) elemanları bir arada tek bir blok taşa işlenmiştir. Benzer örnekleri uyarınca, 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenmesi olasıdır.

Tarihlendirme : 5-6. yüzyıl.

Referanslar :Aydın, 2013: 254, Kat. no. 292-293; Aydın, 2010: 347-370 (Silifke Müzesi); İşler, 2009, s. 149, kat.no: 35 (Asarcık Yerleşimi); Temple, 2013, res:537. (Konya); Niewöhner, 2018.

Katalog No	: 64– Templon Sütunu?
Kazı Envanter No	:2012_man_M2_78.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı - M2 Açması 02.08.2012
Malzemesi	: Kireçtaşı
Ölçüleri	: Yükseklik: 42 cm (k) Genişlik: 22 cm (k)
Tanımı	:Krem rengi kireçtaşından yapılmış parça üzerinde dikey tambur yivleri ile altta kaide olarak işlenmiş torus – trokhilos elemanları görülmektedir. Parça birçok tarafından kırık olduğu için orijinal biçim ve boyutlarını belirlemek mümkün görünmemektedir. Ancak, daha sonraki kullanımı sırasında 10 cm. genişliğinde ve 4 cm. derinliğinde bir oluğun boydan boya açıldığı belirlenmektedir. Bu oluk yapımını yansıtan murç izleri kireçtaşı yüzeyinde görülebilmektedir.
Değerlendirme	:Bu parçanın birçok kez kullanılmış olduğunu önermek olasıdır. Başlangıçta dikey yivlerle işlenmiş bir sütun gövde parçası daha sonra, olasılıkla bir templon veya altar ayağı olarak kullanılmak üzere yeniden biçimlendirilerek, alt kısımda bir kaide oluşturulmuştur. Son kullanım ise, bir oluk oluşturmak üzere gerçekleşmiştir. Benzer kaidelere sahip ayak (paye – altar veya templon payesi) örneklerinden yola çıkılarak, söz konusu buluntuyu 5. ve 6. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:Aydın, 2013: 254, kat no. 292-293; Aydın, 2010: 347-370; (Silifke Müzesi), Niewöhner, 2018.

Katalog No	: 65 Templon Sütunu ?
Kazı Envanter No	:2011_man_M1_7b.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 14.07.2011.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 20 cm (k) oluk arası genişlik: 13 cm yiv derinliği: 2 cm.
Tanım	:Parça birçok tarafından kırıklara sahiptir. Devşirme bir malzeme olduğu anlaşılan bu parçanın ön yüzünde yivler görülmektedir. İç kısmında ise oluk olarak kullanıldığını gösteren bir oyuk bulunur. İşlenmiş dış yüzeyi ile bu eserin yapının farklı bölümlerinde farklı işlevlerle kullanıldığı düşünülmektedir.
Değerlendirme	:Bu parçanın birçok kez kullanılmış olduğunu önermek olasıdır. Başlangıçta dikey yivlerle işlenmiş bir sütun gövde parçası daha sonra, olasılıkla bir templon veya altar ayağı olarak kullanılmak üzere yeniden biçimlendirilerek, alt kısımda bir kaide oluşturulmuştur. Son kullanım ise, bir oluk oluşturmak üzere gerçekleşmiştir. Benzer kaidelere sahip ayak (paye – altar veya templon payesi) örneklerinden yola çıkılarak, söz konusu buluntuyu 5. ve 6. yüzyıllara tarihlemek mümkündür.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar (Silifke Müzesi)	:Aydın, 2013: 254, kat no. 292-293; Aydın, 2010: 347-370;

Katalog No	: 66- Templon Sütunu?
Kazı Envanter No	:2018_man_M6_6.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 28.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik/Uz : 37 cm (k) Genişlik/Derinlik: 18 cm (k) Kalınlık: 9 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından bir eser. Korunma durumu iyi olmadığı için orijinal boyutları tespit edilememektedir. Spolyen bir eser olarak kullanımının olabileceği düşünülmektedir.
Değerlendirme	:Kat No 63 için geçerli olan özellikler bu eser için de söylenebilir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	: Niewöhner, 2018.

Katalog No	: 67- Cam ya da metal kalıbı ?
Kazı Envanter No	:2011_man_M1_7c.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı, 14.07.2011.
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik: 25 cm (k) Genişlik: 18 cm (k) Kalınlık: 5 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından bir eser. Korunan bölümlerinden kare bir forma sahip olduğu düşünülmektedir. İki yüzünün de şekillendirildiği görülmektedir. Eserin düz olan yüzünde bir kabın oturtulmasına yarayacak şekilde kazıma şeklinde bir alan açılmıştır.
Değerlendirme	:Eserin kullanım amacı tam olarak bilinmemektedir. Fakat form ve üzerindeki oyuk kısma bakıldığında cam ya da metaller için bir kalıp (?) olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.
Tarihlendirme	:5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

Katalog No	: 68 - Taş Tekne
Kazı Envanter No	:2018_man_M6_7.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	:Olba Manastırı, 28.07.2018
Malzemesi	:Kireçtaşı.
Ölçüleri	:Yükseklik/Uz : 20 cm (k) Genişlik/: 20 cm (k) Derinlik: 16 cm Kalınlık: 8 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından bir tekne. Korunabilen kısımlarından eserin büyük olasılıkla kare ya da dikdörtgen bir biçime sahip olduğu düşünülmektedir. Eserin bir köşesinde dışarıya doğru çıkışı olan bir delik bulunur.
Değerlendirme	:Kullanım işlevi tam olarak tespit edilememiştir. Ele geçtiği mekan Manastırın Yemekhane Salonu olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede söz konusu eserin büyük olasılıkla Manastırdaki yiyecek ve içecekler ile ilişkili olarak işlev gördüğü düşünülmektedir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

Katalog No	: 69 – İşlenmiş taş
Kazı Envanter No	:2018_man_MKK4_2.
Bulunduğu Yer ve Tarihi	: Olba Manastırı Kuzey Kilisesi, 16.07.2018
Malzemesi	: Kireçtaşı.
Ölçüleri	: Uzunluk : 100 cm (k) Genişlik: 50 cm (k) Kalınlık: 40 cm (k)
Tanım	:Kireçtaşından bir eser. Üzerinde herhangi bir süsleme yoktur. Bir yüzü düz bırakılmış olan eserin diğer yüzünde durmasını sağlayacak ayağa benzer bir düzenleme yer alır.
Değerlendirme	:Kullanım işlevi belirlenememiştir.
Tarihlendirme	: 5-6. yüzyıl.
Referanslar	:

EKLER

Ek 1- Resimler Listesi

Resim 1.1. Olba akropolisinin görünüşü (Tuna Akçay)

Resim 1.2. Zeus Olbios Tapınağı (Tuna Akçay)

Resim 1.3. Tiyatro, Nymphaeum ve Aquaeductus (Tuna Akçay)

Resim 2.1. Azize Thecla Kutsal Alanı (Tuna Akçay)

Resim 2.2. Mağara Kilise ve önündeki bazilika (Tuna Akçay)

Resim 2.3. Olba Şehir Kilisesi (Tuna Akçay)

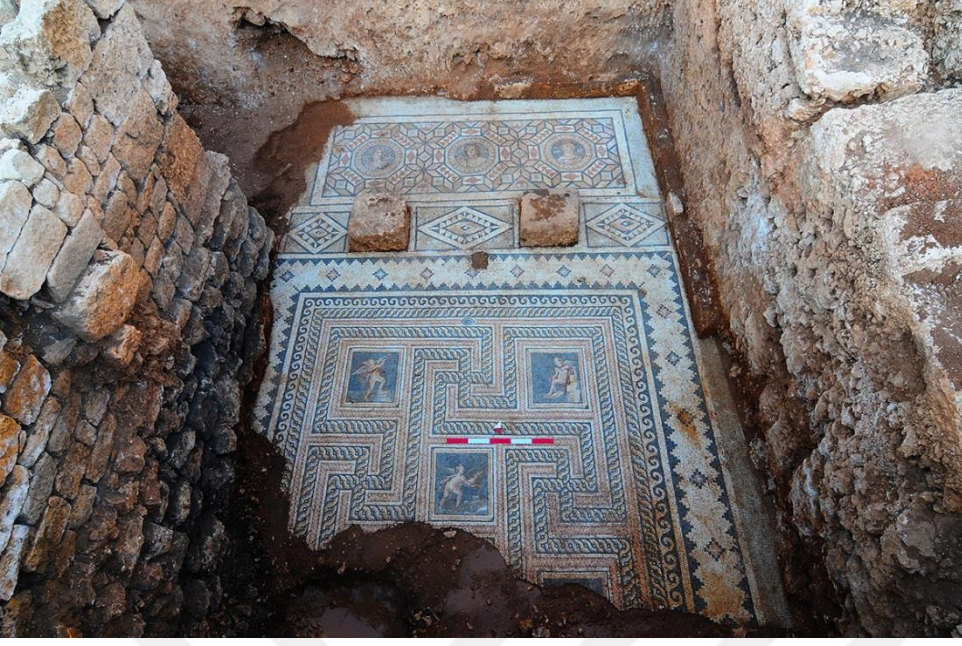
Resim 3.1. Kumran Vadisi (<https://biblewalks.com/sites/qumran.html>)

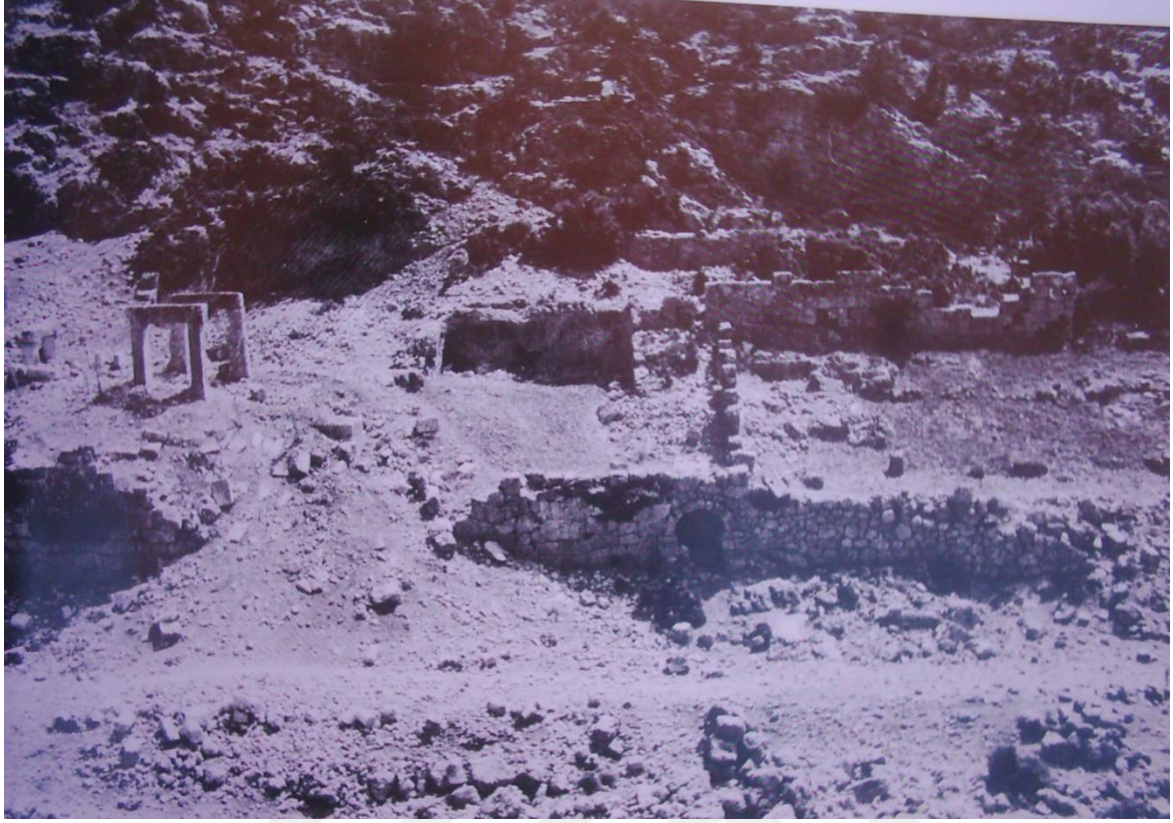
Resim 3.2. Azize Katherina Manastırı (<http://www.orangesmile.com/extreme/tr/afrikadaki-unesco/index.htm>)

Resim 4.1. Olba Manastırının kazılar öncesi ve sonrası görünüşü (Tuna Akçay)

Resim 4.2. Manastırın Erken Kullanım evresine ait Roma taban mozaïği (Tuna Akçay)

Resim 4.3. Semavi Eyice tarafından çekilen manastıra ait görsel (Semavi Eyice, 1976)

Resim 4.4. Olba Manastırı 2011 kazılarında görsel (Tuna Akçay)

Resim 4.5. Olba Manastırı 2012 kazılarında görülen (Tuna Akçay)

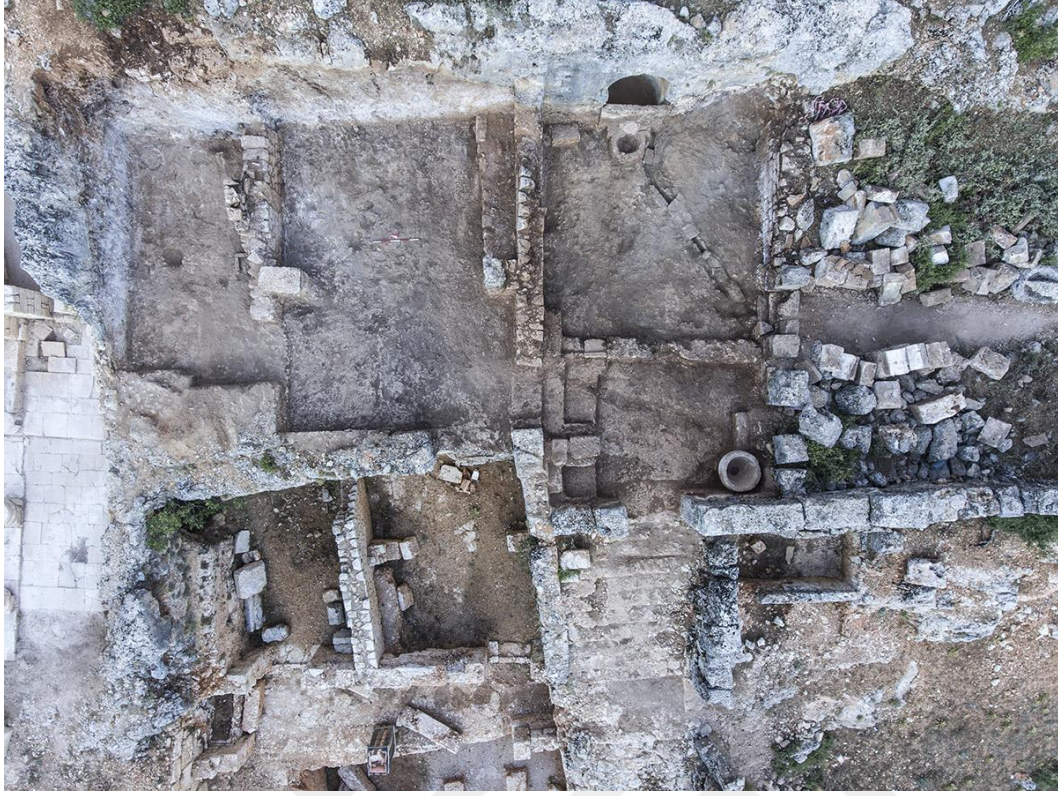
Resim 4.6. Olba Manastırı 2014 kazılarında görülen (Tuna Akçay)

Resim 4.7. Olba Manastırı 2015 kazılarında görülen (Tuna Akçay)

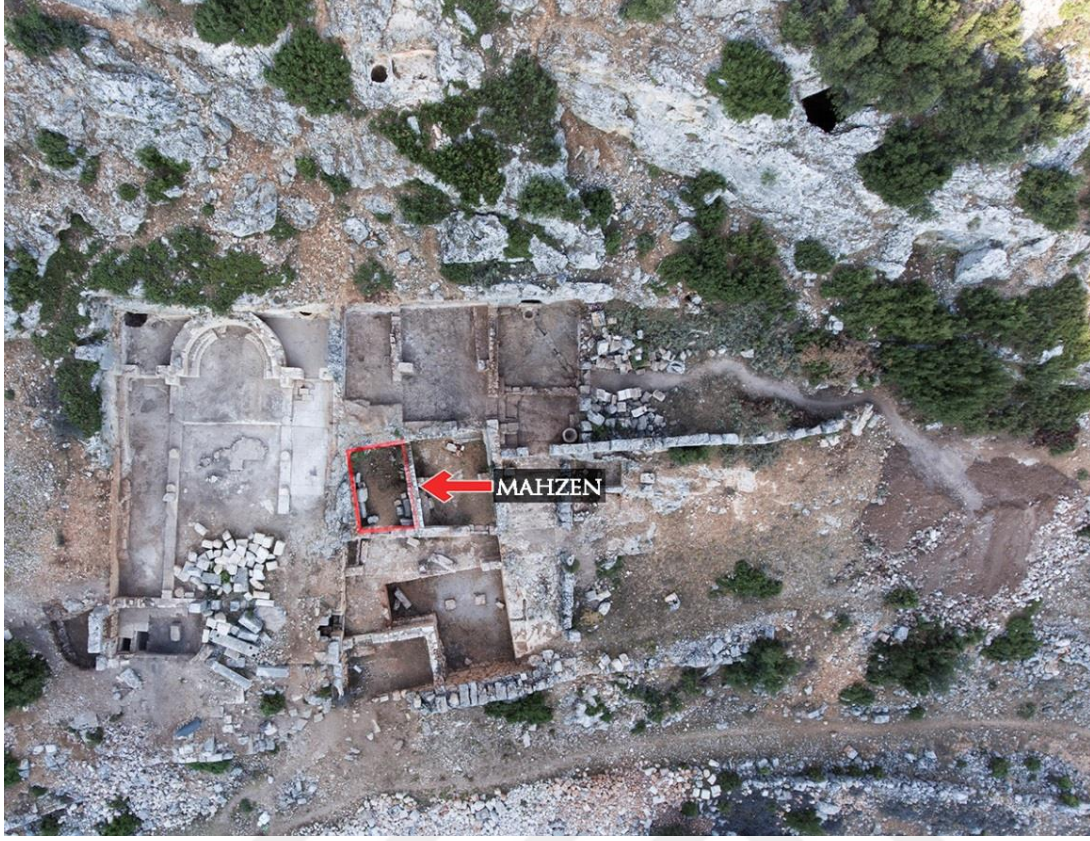
Resim 4.8. Olba Manastırı 2017 kazılarında görse (Tuna Akçay)

Resim 4.9. Olba Manastırı 2018 kazılarında görsel (Tuna Akçay)

Resim 4.10. Olba Manastırı Merkez Mekanları (Tuna Akçay)

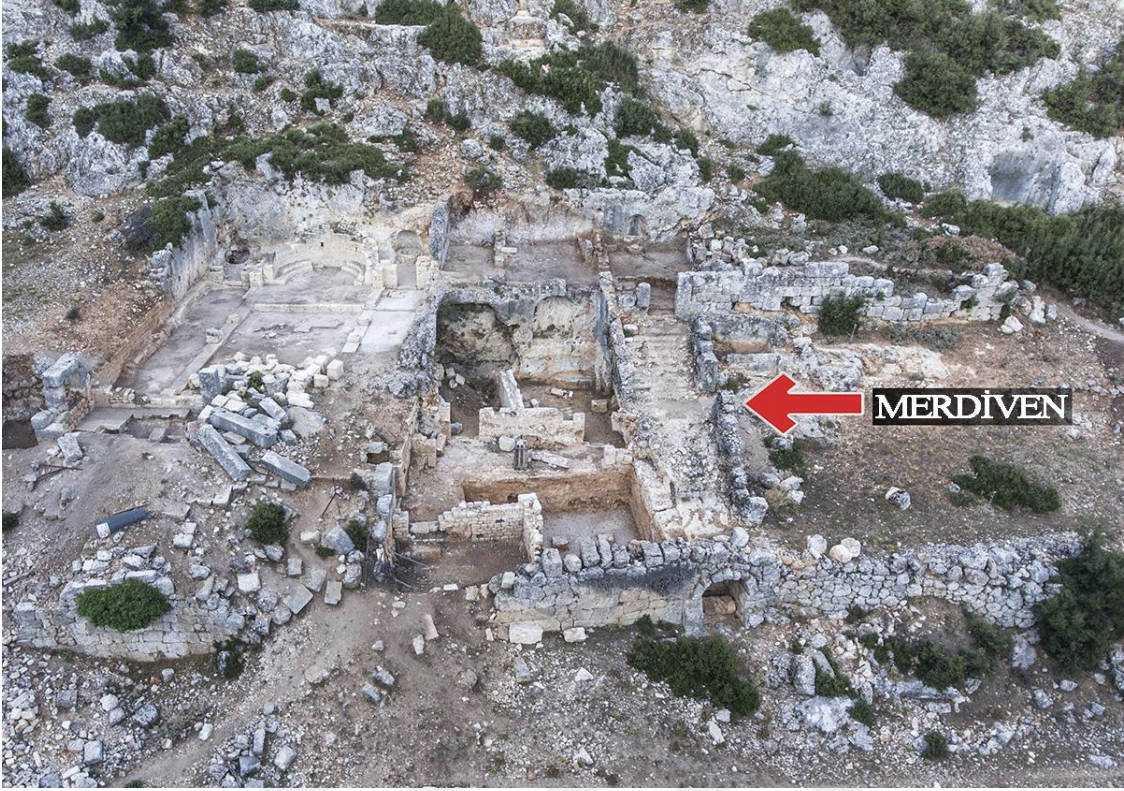
Resim 4.11. Mahzen (Tuna Akçay)

Resim 4.12. Tonozlu Mezar (Tuna Akçay)

Resim 4.13. Tonozlu mezar içindeki üç kabir (Tuna Akçay)

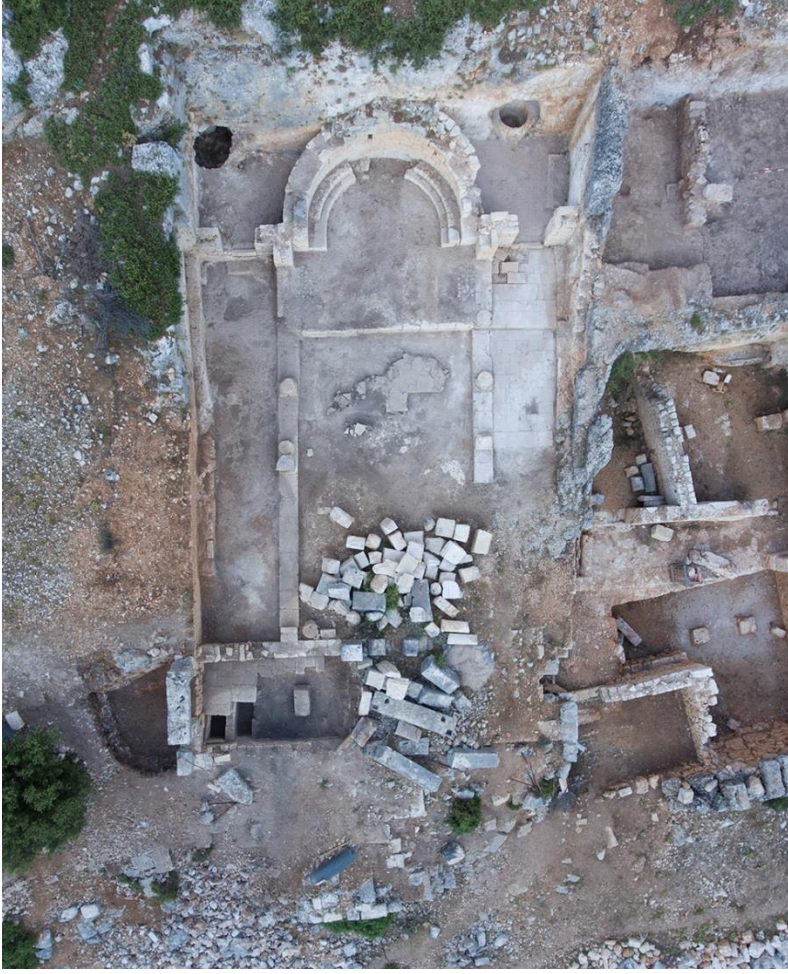
Resim 4.14. Anıtsal Merdiven (Tuna Akçay)

Resim 4.15. Olba Manastırı Merkez Kilisesi (Tuna Akçay)

Resim 4.16. Alt Kat Güney Odası (Tuna Akçay)

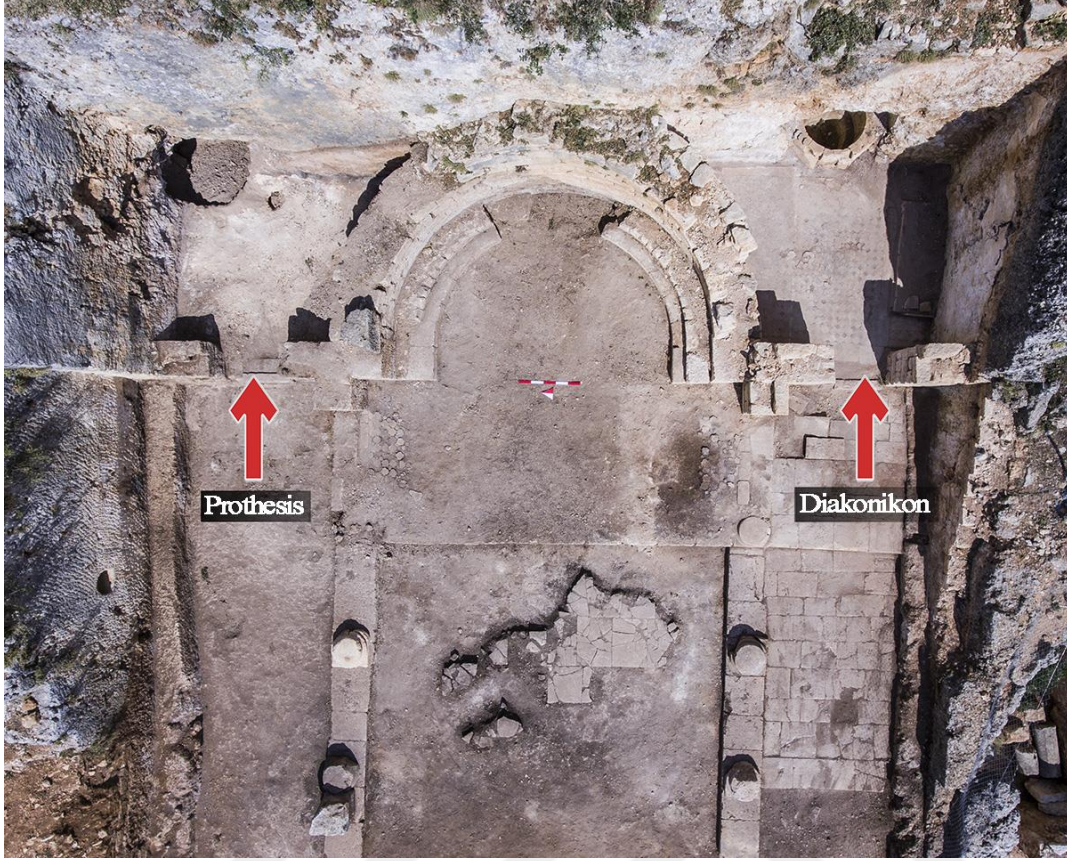
Resim 4.17. Olba Manastırı Kuzey Kilisesi (Tuna Akçay)

Resim 4.18. Diakonikon (Tuna Akçay)

Resim 4.19. Röliker Haznesi (Tuna Akçay)

Resim 4.20. Prothesis (Tuna Akçay)

Resim 4.21. Apsis (Tuna Akçay)

Resim 4.22. Synthronon (Tuna Akçay)

Resim 4.23. Ana Nef ve Yan Nefler (Tuna Akçay)

Resim 4.24. Nartheks (Tuna Akçay)

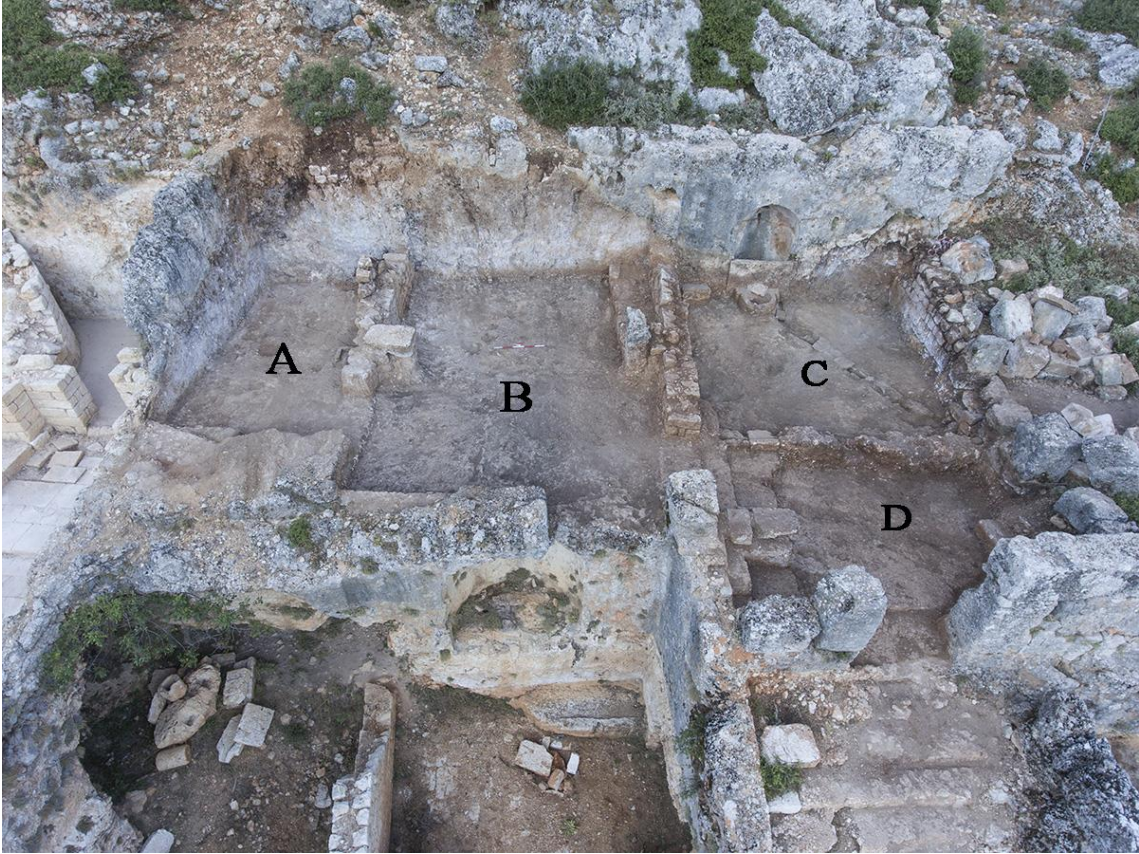
Resim 4.25. Nartheks altındaki mezarlar (Tuna Akçay)

Resim 4.26. Şapel (Tuna Akçay)

Resim 4.27. Yemekhane Bölümü (Tuna Akçay)

Resim 4.28. Yemekhane Bölümünde açığa çıkarılan odalar (Tuna Akçay)

Resim 4.29. Kutsal Su kaynağı: Ayazma (Tuna Akçay)

Resim 4.30. Yemekhane bölümünde açığa çıkarılan kanal (Tuna Akçay)

Resim 4.31. Yemekhane, ayazma, tekne ve diğer manastır mekânları arasındaki bağlantı. (Tuna Akçay)

Resim 4.32. Sarnıç (Tuna Akçay)

Resim 4.33. Manastır Şarap İşliğı (Tuna Akçay)

Resim 4.34. Opus sectile taban döşeme örneği (Tuna Akçay)

Resim 4.35. Taş Döşeme Levha Örnekleri (Tuna Akçay)

Resim 4.36. Taban olarak ana kaya kullanımını (Tuna Akçay)

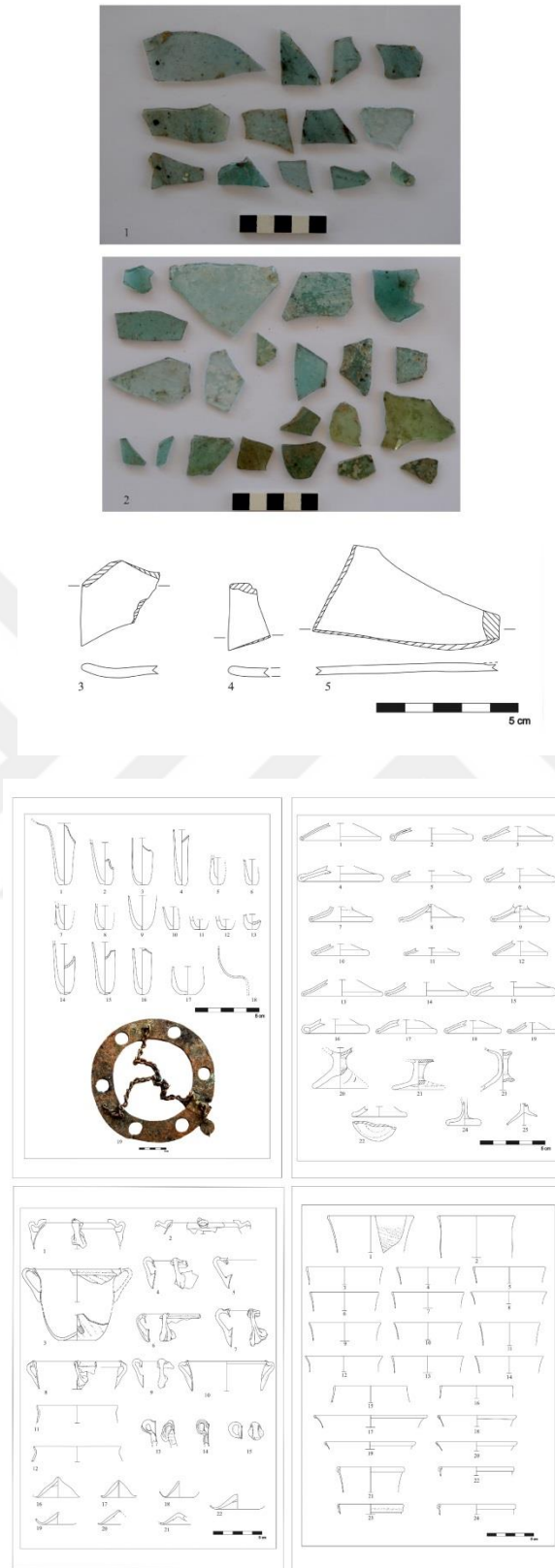
Resim 4.37. Manastır çatı kiremitleri (Mert Uğur-Ayşegül Türk)

Resim 4.38. Olba Manastırı kazıları sonrası açığa çıkarılan mekanların tümünün işaretli görseli. (Tuna Akçay)

Resim 6.1. Olba Manastırı Seramik Buluntular

Resim 6.2. Olba Manastırı Cam Buluntular (Prof.Dr.Emel Erten-Emine Akkuş Koçak)

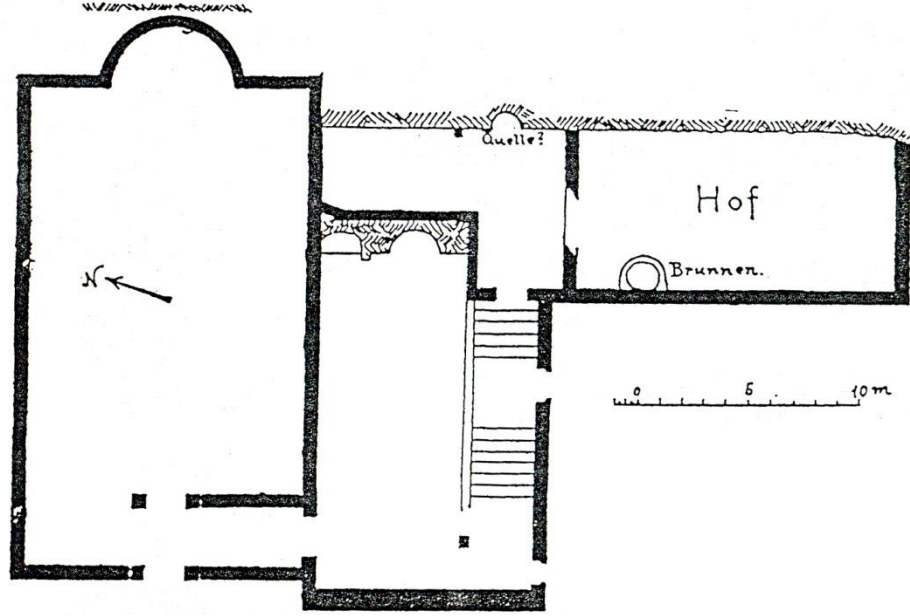

Resim 6.3. Olba Manastırı Metal Buluntular (Tuna Akçay)

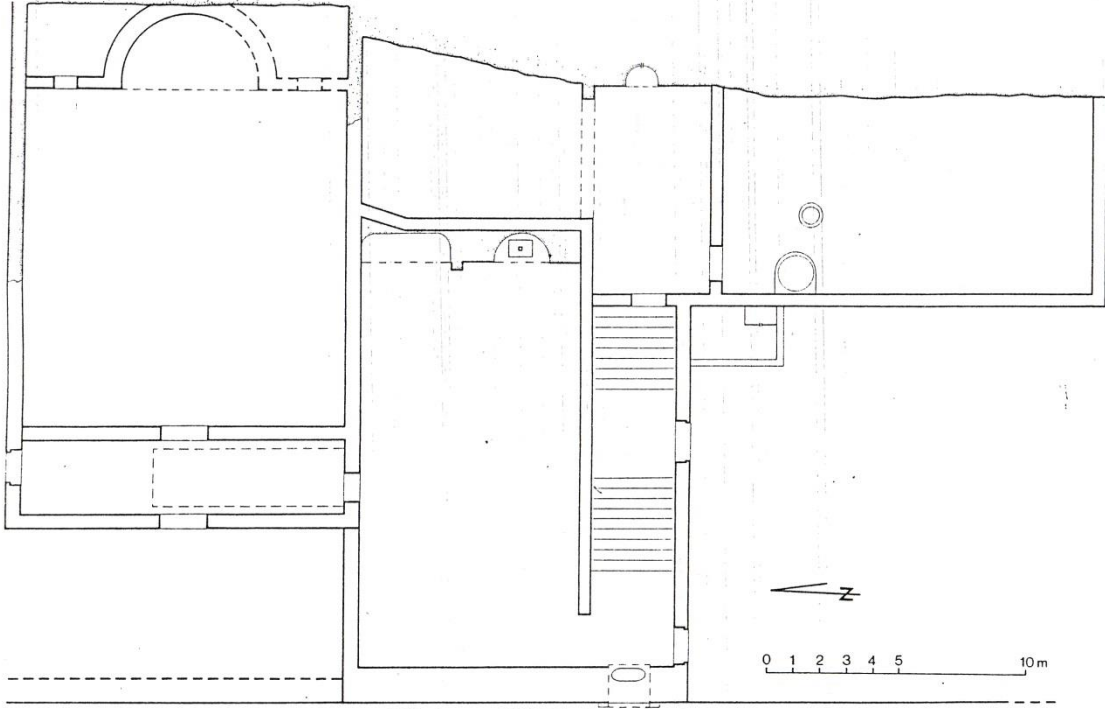
Resim 6.4. Olba Manastırı Sikke Buluntular (Tuna Akçay)

EK 2- Şekillerin Listesi

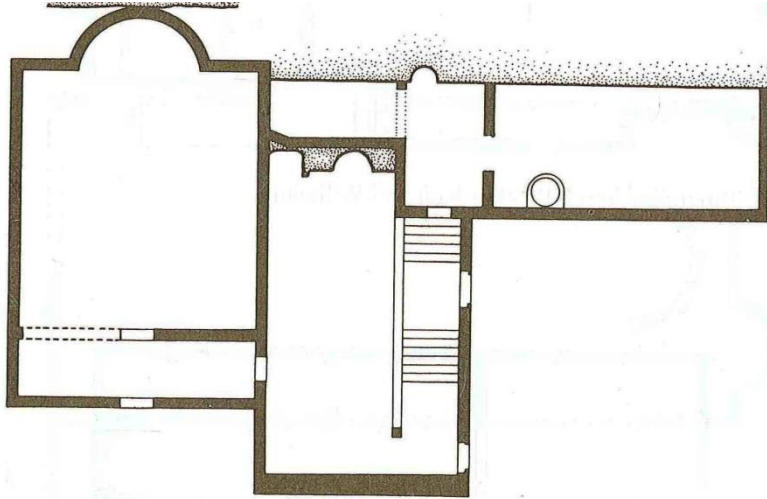

Keil - Wilhelm 1931, 86.

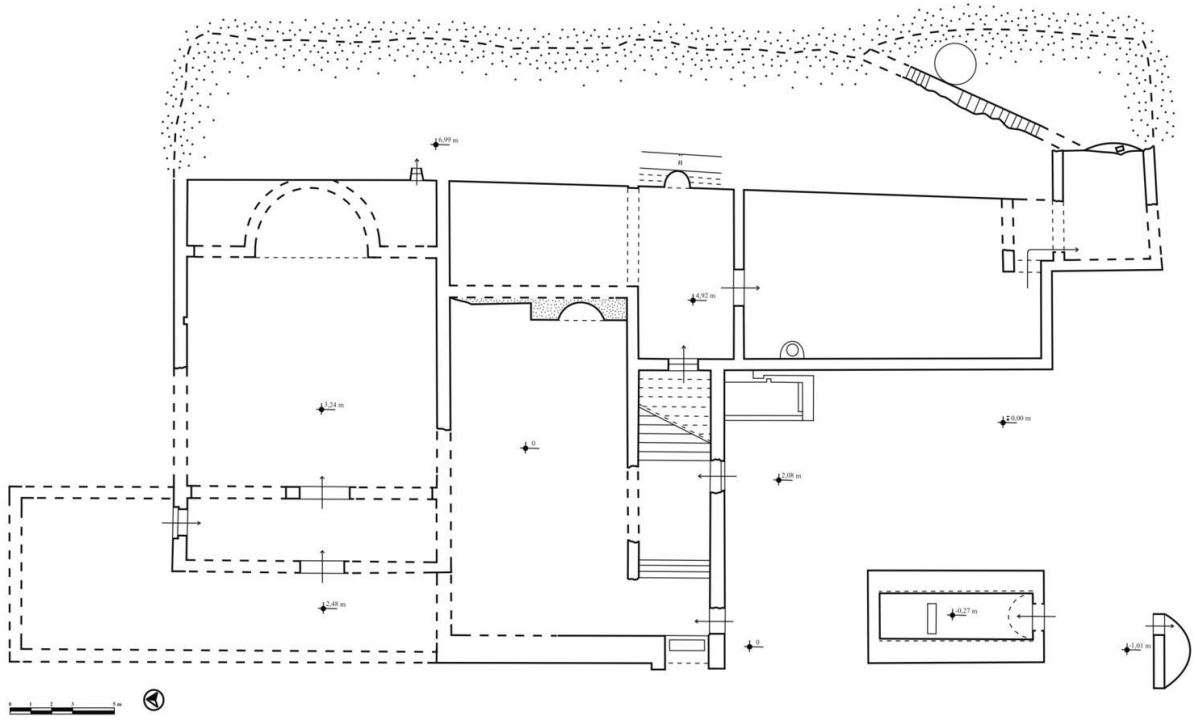
Şekil 4.1. Keil-Wilhelm tarafından oluşturulan manastıra ait ilk plan (Keil-Wilhelm, 1931: 86-87, fig:116)

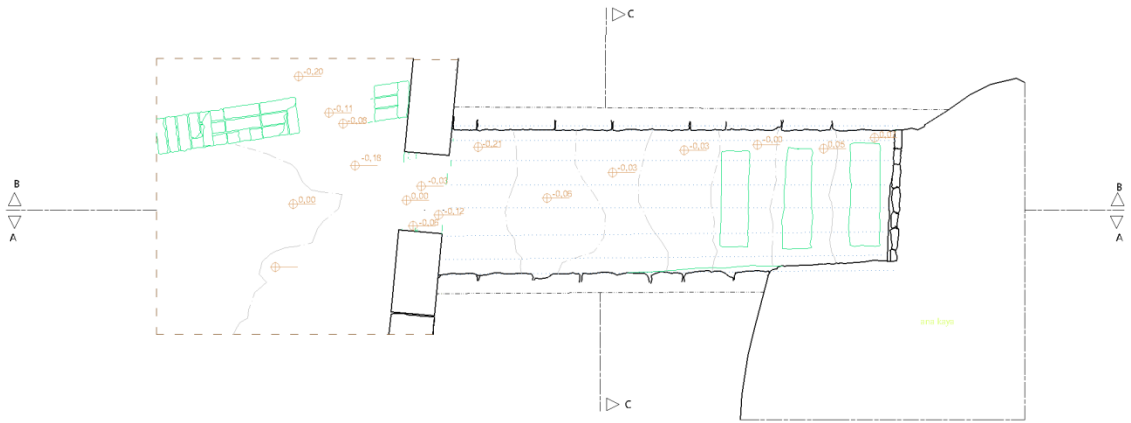
Şekil 4.2. Hellenkemper-Hild tarafından oluşturulan plan (Hellenkemper-Hild, 1986:63)

Şekil 4.3. Stephen Hill tarafından oluşturulan plan(Hill, 1996: s.252, fig:55)

Şekil 4.4. Özyıldırım-Ünalan tarafından yüzey araştırmaları sonrası oluşturulmuş plan (Özyıldırım-Ünalan, 2011:164, lev.9)

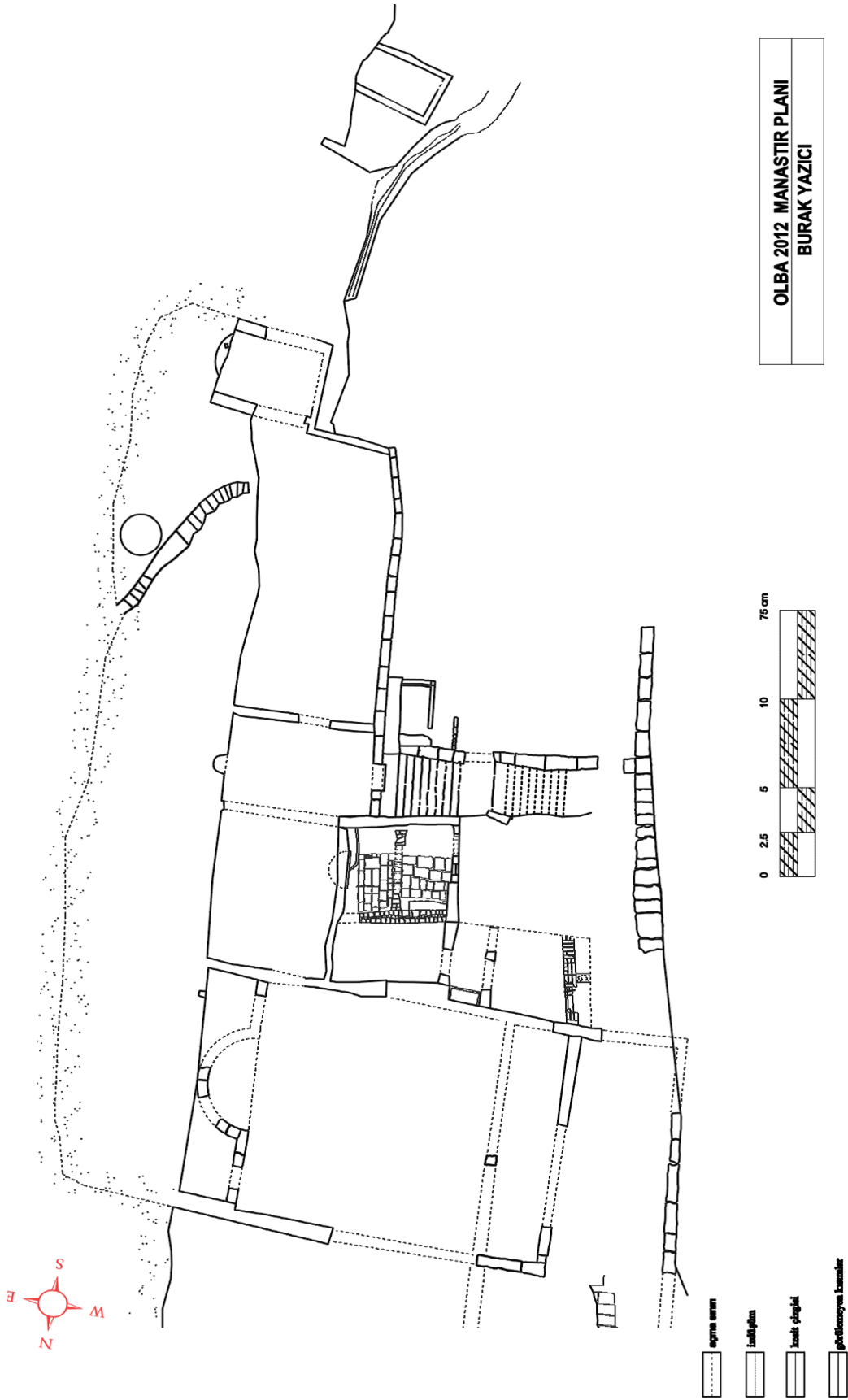
PLAN

- ağma iskan
- uluşğun
- kesik çığı
- gürlemeyiş kısımlar

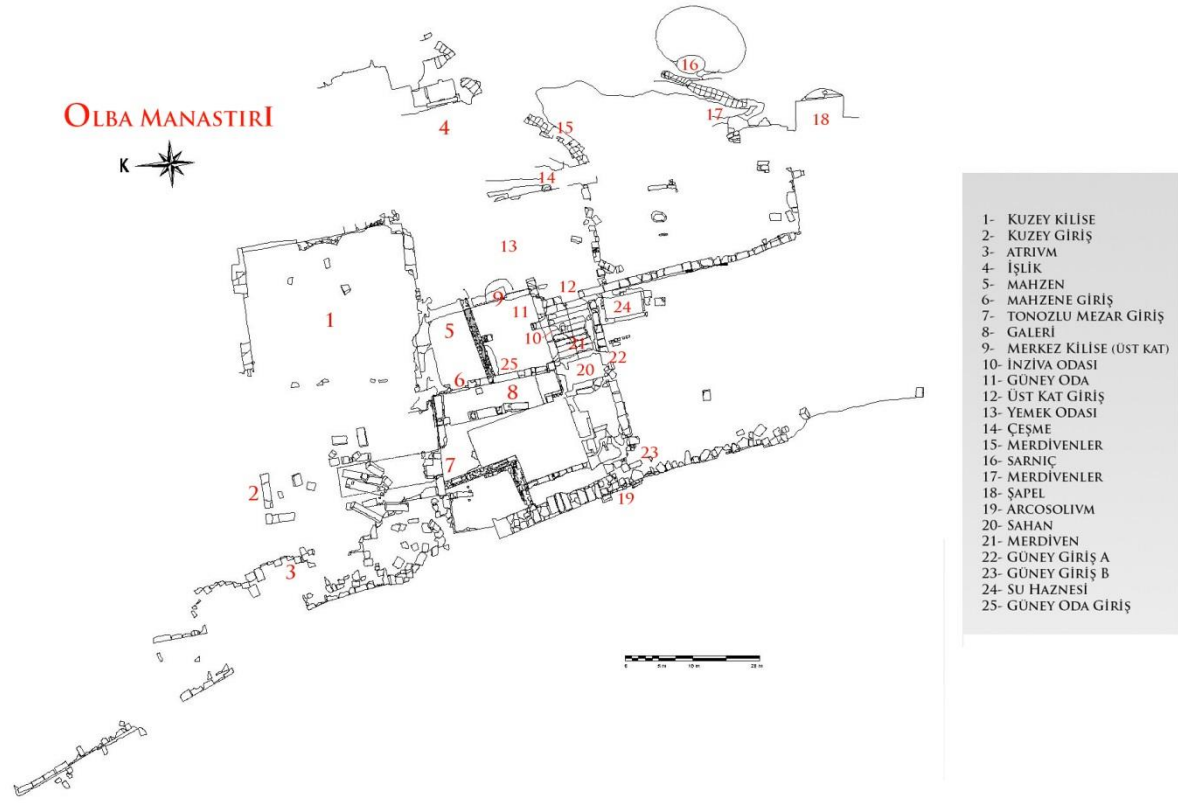
OLBA 2011

MANASTIR

Şekil 4.5. 2011 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

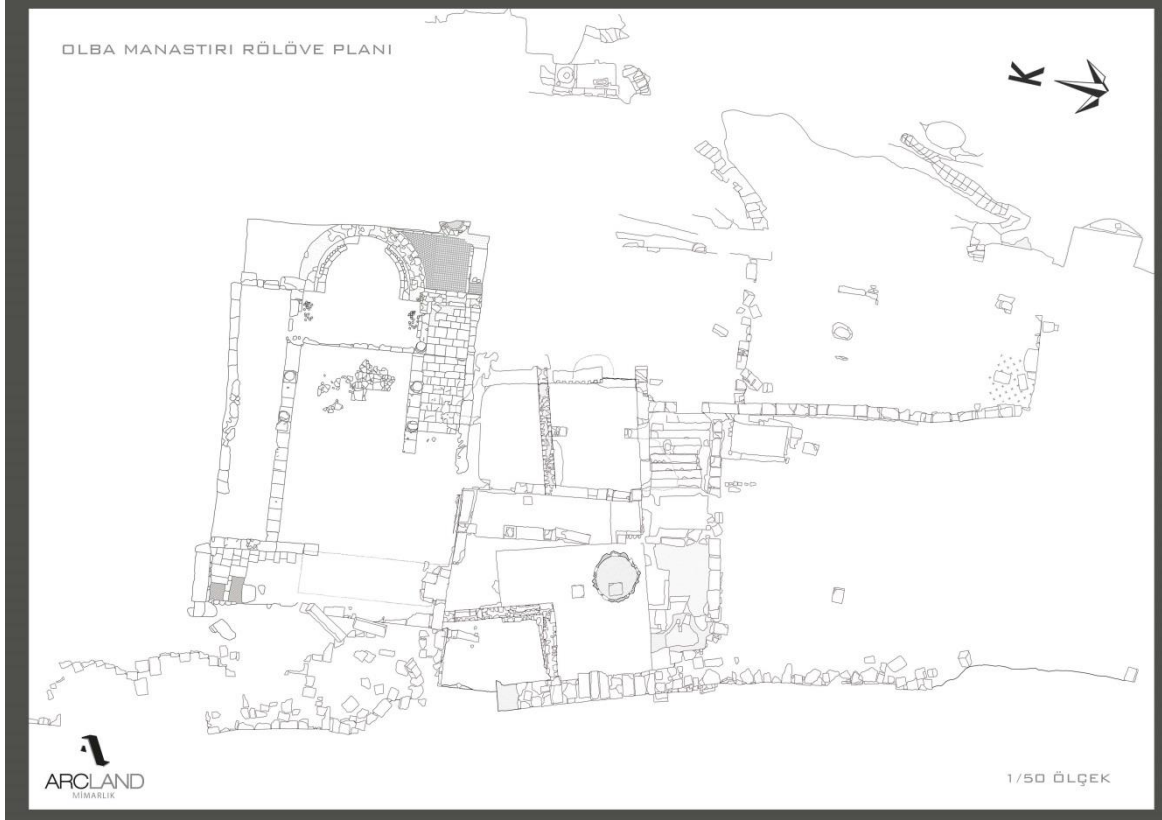
Şekil 4.6. 2012 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

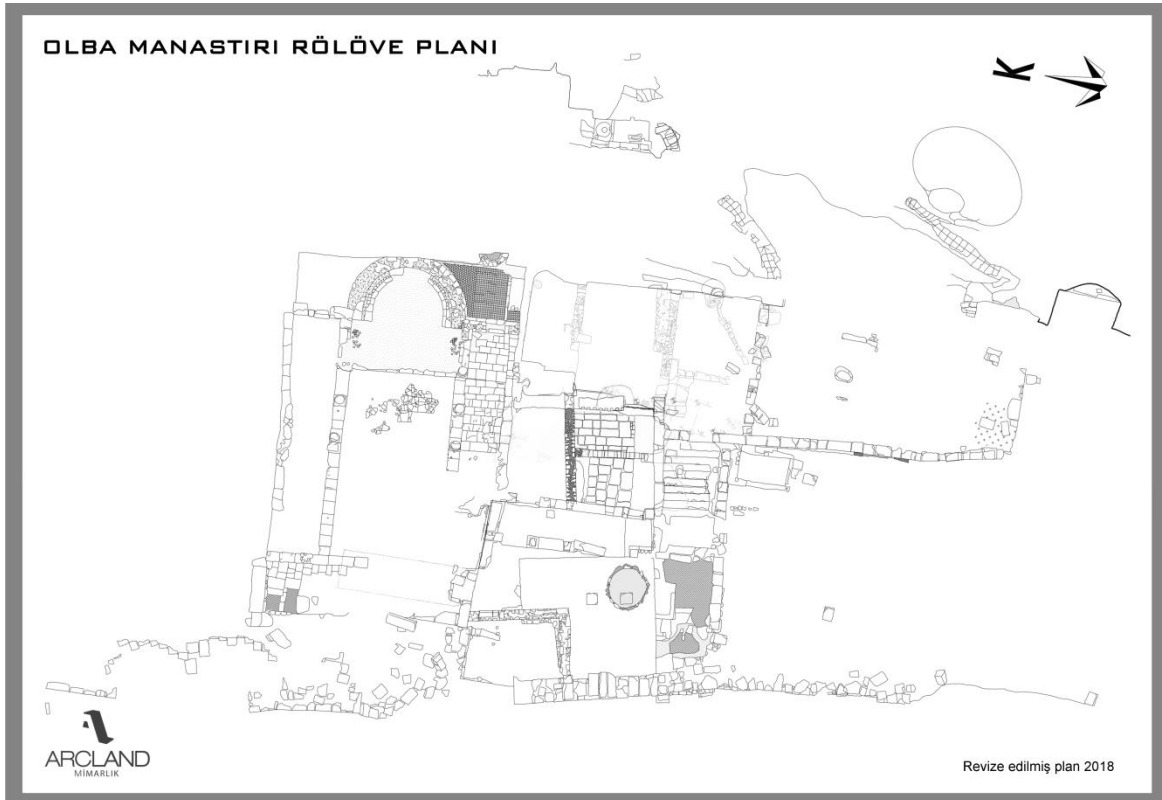
Şekil 4.7. 2014 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

Şekil 4.8. 2015 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

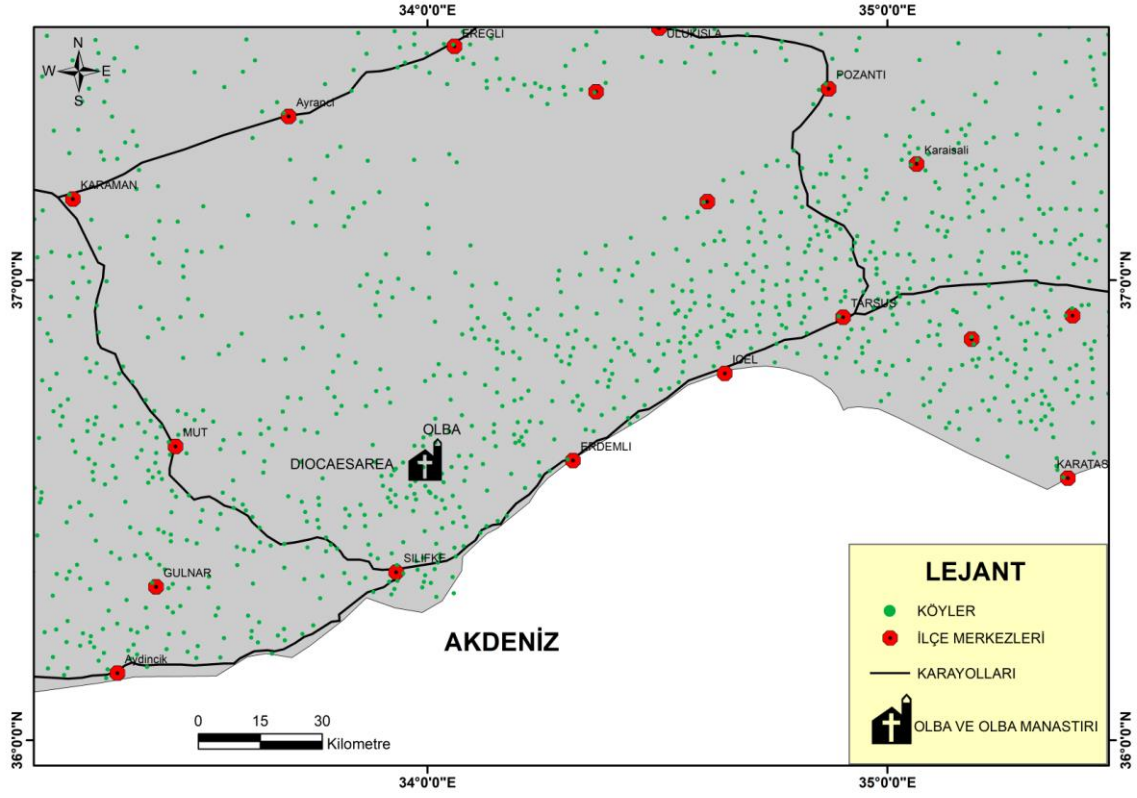

Şekil 4.9. 2017 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

Şekil 4.10. 2018 yılı kazıları sonrası çizilen manastır planı

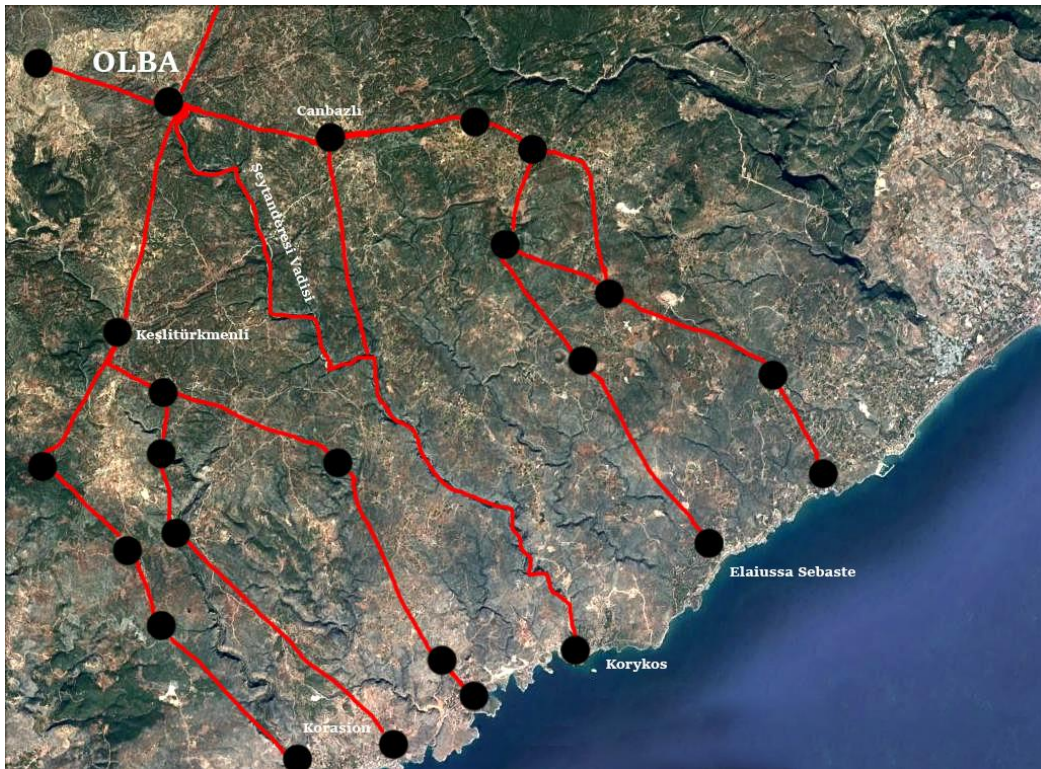
EK-3 Haritaların Listesi

Harita 1.1. Cilicia haritası ve Olba'nın konumu

Harita 1.2. Olba akropolisi ve etrafındaki vadiler

Harita 1.3. Olba merkezli yol ağı

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : YEĞİN, Yavuz
 Uruk : T.C.
 Medeni Durum : Evli
 Doğum Yeri ve Tarihi : Ağrı, 1989
 Telefon No : 0541 855 12 50

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi / Arkeoloji ABD	Devam ediyor
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi / Arkeoloji ABD	2015
Lisans	Mersin Üniversitesi /Arkeoloji	2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2013	Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü	Araştırma Görevlisi

Yayınlar

- Özyıldırım Murat, YeğİN Yavuz, Monastizismus in der Region Isaurien: Auswertung und Ergebnisse der Ausgrabungen des Klosters Olba (2011-2017), Identity and Cultural Exchange in Ancient Cilicia: New Results and Future Perspectives, 18.05.2018-19.05.2018, München, Almanya.
- Yavuz YeğİN, Olba Manastırı Taş Eserlerinden Bazı Örnekler, XXII. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazı ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 24-26 Ekim 2018, İstanbul.
- Özyıldırım Murat., ve YeğİN, Yavuz. 2018." Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin Değerlendirilmesi", *Seleucia VIII*:165-190.
- Özyıldırım Murat, YeğİN Yavuz, Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nden Bizans Dönemi opus sectile Taban Döşemesi, *Seleucia*, 2017, 47- 69.
- YeğİN Yavuz, Olba Manastırında İşlik Kazısı ve Sonuçların Değerlendirilmesi, *Seleucia*, 2016, 1, 203- 221.
- YeğİN Yavuz, İnanca Yolculuk Mersin, Eski Çağ'da Kilikia'da Hıristiyanlar, ISBN:978-605-149-700-6, Mavi Ofset, 2015

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

